

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 2146-3417

E-ISSN: 2587-2052

YIL: 2017

CİLT: 6

SAYI: 2

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sosyal bilimler alanında özgün araştırma makaleleri, derlemeler, araştırma notları, teknik notlar, kitap eleştirileri ve bilimsel nitelikli editöre mektupları yayınlayan ulusal (ASOS) ve uluslararası endekslerce (DRJI, CiteFactor, Index Copernicus) taranan bir dergidir. Dergi Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır. Yayınlanmak üzere gönderilen eserlerin başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekmektedir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide yayınlanacak eserlerin her türlü sorumluluğu yazara/yazarlarına aittir. Makaleler, Dergipark sistemi üzerinden gönderilmelidir. Makalenin hakem incelemesi için kabul edilmesi durumunda, **Telif Hakkı Devir Formu** tüm yazarlarca imzalanarak editörlüğe gönderilmelidir.

Dergiye gönderilen makaleler, öncelikle Editörler Kurulu tarafından bilimsel içerik ve şekil bakımından ön incelemeye tabi tutulur. Editörler Kurulu, yayınlanabilecek nitelikte bulmadığı veya yazım kurallarına uygun hazırlanmayan makaleleri hakemlere göndermeden ret kararı verme hakkına sahiptir. Değerlendirmeye alınabilecek olan makaleler, incelenmek üzere iki ayrı hakeme (kör hakem) gönderilir. Editörler Kurulu, hakem raporlarını dikkate alarak makalelerin yayınlanmak üzere kabul edilip edilmemesine karar verir.

KIRKLARELI UNIVERSITY

JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES (KLUJFEAS)

ISSN: 2146-3417

E-ISSN: 2587-2052

YEAR: 2017

VOLUME: 6

NO: 2

Kirklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS) is a national (ASOS) and international (DRJI, CiteFactor, Index Copernicus) indexed journal, welcoming papers for publications as original research papers, research notes, technical notes, book reviews and scientific letters to editors. The journal is published twice per year in June and December. Manuscripts submitted to the journal are only accepted if they have not been or will not be published and should not be under review elsewhere. Manuscript's language is Turkish and English. All responsibility of the studies belongs to the author(s). Studies should be prepared in accordance with international scientific ethics rules. Studies must be sent via Dergipark website. For the studies accepted for publication in our journal, signed **Copyright Transfer Form** must be sent to the journal editorial.

Papers are firstly checked for their eligibility for technical and journal's style. The manuscripts that do not suit journal's standards or not suitably correspond to the scope journal are refused with unexplained reason. Manuscripts that are found suitable for peer review will be assigned to two expert reviewers (blind review). The final decision to accept or reject a manuscript will be made by the Editorial Boards. After the review process, the Editorial Boards will inform the authors of acceptance, rejection or necessity of revision of the manuscript.

ÖNSÖZ

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde hazırladığımız dergimizin 2017 Eylül sayısı (Ek Sayı) karşınızda olmaktan büyük mutluluk duyuyoruz.

2012 yılında yayın hayatına başlayan dergimiz, Sosyal Bilimler alanındaki güncel tartışmaları takip eden eserleri yayınlamayı hedeflemektedir.

Dergimizin 2017 Eylül sayısı için 14 eser başvuruda bulunmuş, 12 eser editörler kurulu ve hakemler tarafından yeterli bulunarak yayına kabul edilmiştir.

Dergimizin sürekliliğini sağlamak için kalitesinden ödün vermeden okuyucu ve yazar kitesini tutabilmenin zorluğunun bilincinde olarak büyük ümitlerle çıktığımız bu yolda desteklerini esirgemeyen üniversite rektörlüğümüze, fakülte dekanlığımıza, editörlerimize, yazarlarımıza ve hakemlik yapan araştırmacılarımıza teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunarız.

Kırklareli Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Editörler Kurulu

PREFACE

We are very glad to present the September 2017 issue () of Kirklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS).

Our Journal, which started broadcasting in 2012, aimed to publish researches following the current debates in the field of Social Sciences.

For the September 2017 issue of our Journal, 12 out of 14 articles were found acceptable by the editorial board and referees.

KLUJFEAS aims to continue to broadcast without sacrificing its scientific quality with an awareness of the difficulties such as being accepted as a reputational journal by authors and audience. KLUJFEAS presents great thanks to Kirklareli University Rectorate, faculty dean, editorial board, authors and referees for their invaluable support.

Kirklareli University

Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences

Editorial Board

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

YAYIN KURULU

SAHİBİ

Kirklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına

Prof. Dr. Gülnur ETİ İÇLİ

EDİTÖR

Yrd. Doç. Dr. Oğuz BAŞOL

YARDIMCI EDİTÖR

Dr. Günay KURTULDU

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Gülnur ETİ İÇLİ	Yrd. Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ
Prof. Dr. Ünal ÇAĞLAR	Yrd. Doç. Dr. Sezin İBA GÜRSOY
Doç. Dr. Rengin AK	Yrd. Doç. Dr. Caner DEMİR
Doç. Dr. Neziha MUSAOĞLU	Yrd. Doç. Dr. Erkan ÖZTÜRK
Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK	Yrd. Doç. Dr. Özge SİĞİRCİ
Yrd. Doç. Dr. Esin Cumhuri YALÇIN	Yrd. Doç. Dr. Raif CERGİBOZAN
Yrd. Doç. Dr. Oğuz KAAAN	Yrd. Doç. Dr. Bora YENİHAN

KIRKLARELI UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES (KLUJFEAS)
SCIENTIFIC COMMITTEE

OWNER

On behalf of Kirklareli University Faculty of Economics and Administrative Sciences

Prof. Dr. Gülnur ETİ İÇLİ

EDITOR

Asst. Prof. Dr. Oğuz BAŞOL

VICE-EDITOR

Dr. Günay KURTULDU

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Gülnur ETİ İÇLİ	Asst. Prof. Dr. İskender GÜMÜŞ
Prof. Dr. Ünal ÇAĞLAR	Asst. Prof. Dr. Sezin İBA GÜRSOY
Assoc. Prof. Dr. Rengin AK	Asst. Prof. Dr. Caner DEMİR
Assoc. Prof. Dr. Neziha MUSAOĞLU	Asst. Prof. Dr. Erkan ÖZTÜRK
Assoc. Prof. Dr. Murat ÖZTÜRK	Asst. Prof. Dr. Özge SİĞİRCİ
Asst. Prof. Dr. Esin Cumhuri YALÇIN	Asst. Prof. Dr. Raif CERGİBOZAN
Asst. Prof. Dr. Oğuz KAN	Asst. Prof. Dr. Bora YENİHAN

İÇİNDEKİLER

1.	ULUSLARARASI GÖÇ HUKUKU PERSPEKTİFİNDE YERİNDEN EDİLMİŞ SURİYELİLERİN TÜRKİYE'DEKİ STATÜSÜ	
	Adem ÇİÇEKSÖĞÜT	1-20
2.	ÖDEMELER DENGESİ KISITLI BÜYÜME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1950-2014)	
	Mevlüt TATLIYER	21-35
3.	1965 GENEL SEÇİMLERİ ÖNCESİNDE "ORTANIN SOLU" SÖYLEMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI	
	Altuğ KOÇ	36-50
4.	TÜRKİYE'DE TOPLUMCU BELEDİYECİLİK: İZMİT ÖRNEĞİ	
	Sezgin SEZGİN	51-66
5.	EDİNİLMİŞ MALLARA KATILMA REJİMİNİN SONA ERME SEBEPLERİ VE SONA ERME ANININ ÖNEMİ	
	Metin PEHLİVAN	67-83
6.	KAMULAŞTIRMANIN SINIRLI AYNİ HAKLARA ETKİSİ	
	Cihan YAYLAK	84-101
7.	HİSSE SENETLERİ FİYATLARI OYNAKLIĞI VE ÇEŞİTLENDİRMESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: BORSA İSTANBUL'DAN BULGULAR	
	Kaya TOKMAKÇIOĞLU	102-120
8.	KAR PAYI VERİMİ VE BORSA İSTANBUL A.Ş. ÜZERİNDE BİR UYGULAMA	
	Eymen GÜREL, Ercan BAYAZITLI	121-133
9.	İKTİSATTA YENİ HETERODOKS GELİŞMELER	
	Ercan EREN, Ezgi UYSAL	134-151
10.	BANKACILIK KOMİSYON VE ÜCRETLERİNİN KREDİ FİYATLARINA VE KARLILIĞA ETKİSİ: TEORİK KANITLAR	
	Caner GEREK	152-166

11. YAŞLANMANIN EMEK PİYASALARINA ETKİSİ: G8 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ
Mustafa AYKAÇ, Umut YERTÜM 167-181
-
12. AUTHORITARIAN RUSSIA. ANALYZING POST-SOVIET REGIME CHANGES, BY
VLADIMIR GEL'MAN (**KİTAP İNCELEMESİ**)
Adnan SEYAZ 182-183
-

CONTENT

1.	THE STATUS OF DISPLACED SYRIANS IN TURKEY IN THE PERSPECTIVE OF INTERNATIONAL MIGRATION LAW	
	Adem ÇİÇEKSÖĞÜT	1-20
2.	BALANCE OF PAYMENTS CONSTRAINED GROWTH IN TURKEY (1950-2014)	
	Mevlüt TATLIYER	21-35
3.	EMERGENCE OF “LEFT OF CENTER” DISCOURSE BEFORE THE GENERAL ELECTIONS OF 1965	
	Altuğ KOÇ	36-50
4.	SOCIALIST MUNICIPALITY IN TURKEY: EXAMPLE OF IZMIT	
	Sezgin SEZGİN	51-66
5.	REASONS OF ACQUIRED PROPERTY REGIME AND IMPORTANCE OF EXPIRATION	
	Metin PEHLİVAN	67-83
6.	EFFECT OF CONFISCATION ON THE LIMITED REAL RIGHTS	
	Cihan YAYLAK	84-101
7.	THE RELATIONSHIP BETWEEN DIVERSIFICATION AND VOLATILITY IN THE SHARE PRICES: EVIDENCE FROM BIST	
	Kaya TOKMAKÇIOĞLU	102-120
8.	DIVIDEND YIELD AND AN APPLICATION ON BORSA ISTANBUL A.Ş.	
	Eymen GÜREL, Ercan BAYAZITLI	121-133
9.	NEW HETERODOX DEVELOPMENTS IN ECONOMICS	
	Ercan EREN, Ezgi UYSAL	134-151
10.	THE EFFECTS OF FEES AND COMMISSIONS ON LOAN PRICING AND PROFITABILITY: THEORETICAL EVIDENCES	
	Caner GEREK	152-166

11. AGEING EFFECTS ON LABOUR MARKETS: CASE OF G8 COUNTRIES
Mustafa AYKAÇ, Umut YERTÜM 167-181
-
12. AUTHORITARIAN RUSSIA. ANALYZING POST-SOVIET REGIME CHANGES, BY VLADIMIR
GEL'MAN (**BOOK REVIEW**)
Adnan SEYAZ 182-183
-

ULUSLARARASI GÖÇ HUKUKU PERSPEKTİFİNDE YERİNDEN EDİLMİŞ SURIYELİLERİN TÜRKİYE'DEKİ STATÜSÜ

Adem ÇİÇEKSÖĞÜT

Kırkırelı Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans
Öğrencisi

ademciceksogut@gmail.com

Özet

Suriye'de Mart 2011'de başlayan iç savaş birçok Suriyelinin hayatını kaybetmesine veya ülkesini terk ederek komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmasına neden olmuştur. Ülkelerini terk eden Suriyelilerin büyük bölümü Türkiye'ye sığınmıştır. Türkiye, kendisine sığınan Suriyelilere açık kapı politikası uygulamış, bu nedenle Türkiye'deki Suriyelilerin sayısı kısa süre içerisinde milyonları bulmuştur. Türkiye, taraf olduğu Uluslararası Göç Hukuku'na göre Avrupa dışından gelen kişileri mülteci olarak kabul etmemektedir. Bu nedenle Suriyeliler ilk etapta "misafir" olarak tanımlanmış ve bu doğrultuda sağlık, barınma, yiyecek gibi temel ihtiyaçları karşılanmıştır. Ancak, Suriyelilerin kalış sürelerinin uzaması ve sayılarının artması, Suriyelilerin Türkiye üzerinde sosyo-ekonomik bir sorun olmalarına neden olmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'nin var olan hukuki düzenlemeleri Suriyelilere statü belirleme konusunda yaşanan sorunlara çözüm üretmemiştir. Bu çalışmada, uluslararası göç hukuku ve Türkiye'nin var olan hukuki düzenlemeleri dikkate alınarak Suriyelilerin Türkiye'deki statüleri belirlenmeye çalışılacaktır. Ayrıca, Suriyelilerin statü, hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen yeni düzenlemeler değerlendirilecek, sosyo-ekonomik sorunların giderilmesi adına öneriler sunularak yapılacak çalışmalara kolaylık sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Uluslararası göç hukuku, Suriyeliler, Geçici koruma, Mülteci, Mültecilerin hukuki durumuna dair sözleşme, Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu

THE STATUS OF DISPLACED SYRIANS IN TURKEY IN THE PERSPECTIVE OF INTERNATIONAL MIGRATION LAW

Abstract

Syrian Civil War that broke out in March 2011 caused many Syrians to death or to abandon their country and take refuge in neighbor countries. A large part of the Syrians who abandoned their countries took refuge in Turkey. Turkey has implemented "open door policy" to Syrian refugees, so the number of Syrians in Turkey reached millions in a short span of time. According to International Migration Law, Turkey, as a party to it, does not accept refugees from outside Europe. For this reason, firstly, the Syrians were defined as "guests" and basic needs such as health, shelter and food were met in this direction. However, the extension of the length of the stay of the Syrians and the increase of numbers have caused the Syrians to become a socio-economic problem for Turkey. In addition, the existing legal arrangements of Turkey have not been able to provide solutions to the problems of determining status for Syrian people. In this study, it will be tried to determine the status of Syrian people in Turkey taking into consideration the international migration law and existing legal arrangements of Turkey. In addition, new regulations will be assessed to determine the status, rights, and obligations of Syrian people, and proposals will be made on behalf of socioeconomic problems and efforts will be made to facilitate the work to be done.

Key words: International migration law, Syrians, Temporary protection, Refugee, Convention on the Legal Status of Refugees, Foreigners and International Protection Act

GİRİŞ

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının en yakın olduğu coğrafyada yer alan Türkiye tarih boyunca pek çok kitlesel göçe ev sahipliği yapmıştır. Türkiye sahip olduğu bu jeopolitik özelliği nedeniyle 1980 sonrası zorunlu göç durağı konumuna gelmiştir. Bu süreçte, 1979 İran devrimi sonrası batıya gitmek isteyen İran vatandaşları, 1989 yılında Bulgaristan'dan gelen Türk soyundaki göçmenler, Irak'ta sorun yaşayan Kuzey Iraklılar, Yugoslavya iç savaşı sonrası göç etmek zorunda kalan kişiler ve Kosova krizi sonrası göç etmek zorunda olan kişiler Türkiye'ye sığınmışlardır.

Türkiye yaşanan göçler sonucu yabancılara statü belirlemek, hak ve yükümlülüklerini düzenlemek amacıyla, uluslararası göçe ilişkin birtakım hukuki düzenlemeler yapmıştır. 1951 Cenevre Sözleşmesinin kabulünden önce; 14.06.1934 tarihinde kabul edilen 2150 sayılı İskan Kanunu'nun, 15.07.1950 tarihinde kabul edilen 5682 sayılı Pasaport Kanunu'nun ve yine aynı tarihte kabul edilen 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'un bazı maddelerinde mültecilere ve göçmenlere uygulanacak prosedürlere yer verilmiştir. Ancak Türkiye'de uluslararası göçe ilişkin temel düzenlemeyi, 28 Temmuz 1951 tarihinde Cenevre'de imzalanan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme oluşturmaktadır. Bu düzenleme ile mülteci statüsü belirlemede iki kısıtlama getirilmiştir. Bunlardan ilki, "1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar" ifadesi kullanılarak yapılan "tarih sınırlaması" iken, ikincisi ise "Avrupa'da meydana gelen olaylar" ifadesi ile yapılan "coğrafi kısıtlama"dır. Sözleşmeye taraf olan ülkeler, 2 Ekim 1967 tarihinde yürürlüğe giren Mültecilerin Hukuksal Statüsüne Dair Protokol ile coğrafi ve tarih sınırlamalarını kaldırarak etki alanlarını genişletmiştir. Türkiye, 1967 Mültecilerin Hukuksal Statüsüne Dair Protokol'ü 1 Temmuz 1968 tarihli ve 6/10266 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı kabul ederek tarih sınırlamasını kaldırmış, ancak coğrafi sınırlamayı korumaya devam etmiştir. Mülteci ve sığınmacı ile ilgili işlemlerin yasal temele dayandırılması ise 14.09.1994 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile çıkarılan 1994 iltica/sığınmacı yönetmeliğiyle gerçekleştirilmiştir.

Günümüzde Arap Baharı'nın etkisiyle Türkiye'nin doğusunda kalan Müslüman ülkelerde yaşanan iç savaşlar, ortak inanç ve kültürün yanı sıra, Avrupa ülkelerine komşu olmasından dolayı Türkiye'ye olan göçü artırmaktadır. Bu göçlerden en ciddi olanı 2011 yılında Suriye Arap Cumhuriyeti'nde başlayan iç karışıklık sonucu ülkelerini terk eden Suriyeliler tarafından gerçekleştirilmiştir. Suriye Arap Cumhuriyeti'nde 2011 yılında meydana gelen olaylar ülkeyi iç savaşa sürüklemiş, milyonlarca Suriyeli ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti devleti taraf olduğu Uluslararası Göç Hukuku'na göre Avrupa dışından gelen kişileri mülteci olarak kabul etmemektedir. Dolayısıyla, Türkiye'ye sığınan Suriyeliler'e hukuki statü belirlemede kavram kargaşası yaşanmış, hakları ve yükümlülükleri hakkında belirsizlikler oluşmuştur. Türkiye'nin hâlihazırda varolan uluslararası göçe ilişkin hukuki düzenlemeleri yaşanan belirsizliğe çözüm üretememiş, buna istinaden sorunun çözümü adına yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler; Nisan 2012'de Başbakanlık tarafından yayımlanan 62 sayılı

“Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge”, 2013 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 18 Ocak 2013 tarihli 2013/1 sayılı Genelge, 22 Ekim 2014 tarihinde “Geçici Koruma Yönetmeliği”dir. Ayrıca, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuş ve daha insani ve hak temelli bir kurum oluşturulmuştur.

Bu çalışmanın ilk bölümünde, zorunlu göçe ilişkin kavramsal çerçeve ele alınacaktır. İkinci bölümde, Dünyada ve Türkiye’de göç hareketlerinin gelişim süreci ile zorunlu göçe ilişkin yasal düzenlemeler incelenecek; üçüncü bölümde ise Suriye’nin içinde bulunduğu durum hakkında bilgi verilerek, bunun Türkiye’ye yansımaları değerlendirilerek çıkarılan kanun ve yönetmelikler ışığında, Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki durumları hakkında bilgi verilecektir. Elde edilen tüm verilerin analizi sonuç ve öneriler kısmında tartışılacaktır.

1. GÖÇMENLERİN HUKUKİ STATÜSÜNE İLİŞKİN BAZI KAVRAMLAR

Göçmenlerin hukuki statüsüne ilişkin kavramlardan; mülteci, göçmen, sığınmacı, geçici koruma ve muhacir yakın anlam içermelerinden dolayı sıkça birbirleriyle karıştırılan kavramlardır. Söz konusu kavramlar; bir göçün gerçekleşmesi sonucu kazanılan statüler olması dolayısıyla birbirleriyle benzerlikler içermesine rağmen, özellikle göçün gerçekleşme nedenlerinin ve Türkiye’nin taraf olduğu Uluslararası Göç Hukuku’nda varolan coğrafi kısıtlama dikkate alınarak, göçün gerçekleştiği bölgelerin farklılık göstermesi sonucu farklılıklar arz etmektedir..

Göçmen; daha iyi bir yaşam sürmek amacıyla kendi ülkesini terk edip, refah düzeyi daha yüksek bir ülkeye göç eden kişiye denir. Göçmen statüsünü kazanma prosedürleri başvurulmuş ülkeye göre değişebilir. Ayrıca vurgulamak gerekir ki; göçmenler zulme uğramaları veya bir tehlikeye maruz kalmaları sonucu değil, ekonomik nedenlerden dolayı göç etmiş kişilerdir.

Birleşmiş Milletler, Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi’ ne göre mülteciyi; “ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi” olarak tanımlar (www.unhcr.org). Türkiye ise mülteciyi: “Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statü” olarak tanımlamıştır (www.goc.gov.tr). Türkiye’de ve Birleşmiş Milletler’de, bir yabancıya mülteci statüsü kazanabilmesi için bahsedilen nedenlerden dolayı zulme uğramaları ya da bir tehlikeye maruz kalmaları veya kendilerini böyle bir tehlike içinde

hissetmeleri gerekmektedir. Bu durum yapılan tanımların benzer yönlerini gösterirken, tanımlar arasında en önemli ayrımı; Türkiye'nin mülteci statüsü kazanılmasında "Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar" ibaresiyle uyguladığı coğrafi kısıtlama oluşturmaktadır.

Acil ve geçici koruma ihtiyacı ile Türkiye'ye kitlesel olarak sığınan yabancılar için geçici koruma statüsü verilmektedir. Geçici olması ve coğrafi sınır gözetmemesi ile mülteci statüsünden ayrılmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü'nün hazırladığı Göç Terimleri Sözlüğü (2009) geçici korumayı; " *Menşe ülkelerine dönemeyen üçüncü ülke kişilerinden kaynaklanan kitlesel bir akının meydana gelmesi ya da derhal meydana gelebilecek olması durumunda, özellikle söz konusu kişilerin ya da koruma gerektiren diğer kişilerin yararına olarak, sığınma sisteminin etkin işleyişi üzerinde olumsuz etki yaratmadan sığınma sisteminin işletilememesi riski varsa, bu kişilere acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla sağlanan istisnai özellikteki prosedür*" olarak tanımlamıştır.

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI GÖÇE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

Kendi topraklarında zulüm görmesinden dolayı kaçıp topraklarını terk eden insanların ve bu insanların korunması gerekliliği insanlık tarihinin en eski sorunlarından biridir. Hititler, Antik Yunanlılar, Babiller ve Asurlular gibi oldukça eski topluluklarda bile bu sorunlara referans olabilecek metinlerin bulunduğu söylenebilir (www.unhrc.org.tr).

Kitlesel insan, yük ve bilgi transferi, James Watt'ın buhar makinası ile başlayan ulaşım ve iletişim alanlarında ki muazzam ilerlemeler sonucu 20. yüzyılda oldukça yaygınlaşmıştır. Ancak, göç hareketlerinin tamamı, insanların kendi isteği doğrultusunda gerçekleşmemiştir. Yaşanan teknolojik gelişmeler sadece insanlığa fayda sağlayacak alanlarda değil, insanlığın kitlesel yok oluşuna neden olacak silahların yaratılmasında da kendini göstermiştir. Bu silahlarla yıkım alanı genişleyen şiddet sebebiyle, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok insan yerinden edilmiştir (www.ohchr.org).

Yerinden edilen kişiler umuda yolculuklarını çoğu zaman tamamlayamazlar. Bir kısmı yolda kötü koşullar sebebiyle yaşamlarını yitirir. Yolculuklarını tamamlayan kişilerin ise küçük bir kısmı insani yaşam standartlarına sahip olurlar. Geriye kalan büyük bir kısım kötü şartlar altında sokaklarda veya olması gerekenden çok daha fazla kişiyle birlikte standartların çok altında bir evde yaşayarak hayatlarını sürdürmeye çalışırlar. Bu nedenle, tarih boyunca çözülemeyen, hatta büyüyerek devam eden mültecilik sorununun yarattığı olumsuzlukların çözümü ya da hafifletilmesi adına birçok adım atılmıştır.

Antik Yunan'dan, 17. yüzyıla kadar yerinden edilmiş insanların korunması din aracılığı ile sağlanmıştır. Zulüm gören insanlar kutsal kabul edilen alanlara sığınabilir ve orada hiçbir müdahale görmeden yaşayabilirdi. Nitekim, Orta Çağ Avrupası'nda görülen ve Victor Hugo'nun "Notré Dame'ın Kamburu" eserinde de bahsettiği "kiliseye sığınanların dokunulmazlığı" anlayışını, din olgusunun

koruyucu özelliğinin varlığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Ancak din, 17. yüzyıla gelindiğinde bu koruyuculuk özelliğini kaybetmiş ve bu kural ihlal edilmeye başlanmıştır. Kendi topraklarını terk eden insanlar, din olgusunun kaybettiği koruyuculuk özelliğine alternatif olarak devleti görmüşler ve 17. yüzyıldan sonraki dönemlerde devletlere sığınmaya başlamışlardır (Nurcan, 2012). Avrupa, özellikle Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında alışılmışın dışında büyük göç hareketliliğine maruz kalmıştır. Yaşanan yerinden edinmenin önemli seviyelere ulaşması, mülteciliğin en önemli sorunlardan biri haline gelmesini ve mültecilik sorununun çözümü için uluslararası adımların atılmasını zorunlu hale getirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası mültecilik sorununun çözümü adına çeşitli çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalardan en önemlileri arasında; Uluslararası Kızılhaç Örgütü tarafından 1921 yılında 1 milyon Rus mülteciye yardım edilmesi; Milliyet Cemiyeti'nin, 1931-1935 yılları arasında Yahudi ve diğer mültecilere yardım etmek amacıyla Amerikalı James McDonald'ı Yüksek Komiser olarak ataması sayılabilir. Bununla birlikte; Milletler Cemiyeti, 1922 yılında Türk-Yunan Savaşı sonucu oluşan mültecilerin, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Rus, Ermeni ve Alman mültecilerin korunması amacıyla birçok çalışmalar yürütmüştür(www.waynakh.com).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında Avrupa'daki Nazi zulmü nedeniyle milyonlarca insan yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalmıştır. Bu sorunun çözümü amacıyla 1943 yılında finansmanının %70'ini ABD'nin sağladığı Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi (BMYRİ) kurulmuştur. 1947 yılında ABD'nin siyasal nedenlerden dolayı yardımı kesmesi ve kuruluşun görevini daha fazla uzatmaması nedeniyle BMYRİ sona ermiştir (Özcan, 2005, s. 5-6).

İkinci Dünya Savaşı sonunda ise mültecilik hakları adına birçok gelişmeler meydana gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan ağır insan hakları ihlalleri bunun en önemli nedenidir. 1946 yılında Hükümetlerarası Mülteciler Komitesi'nin görevleri Uluslararası Mülteci Teşkilatı (UMT)'na devredilmiş, sonrasında ise 10 Aralık 1948 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi düzenlenmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde sığınma hakkı madde14'te; *"Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır."* şeklinde düzenlenmiştir. Uluslararası koruma sağlamak ve sorunlarına kalıcı çözümler temin etmek üzere, Uluslararası Mülteci Örgütü'nden daha kapsamlı bir örgüt ihtiyacı doğmuş ve 14 Aralık 1950 tarihinde Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) kurulmuştur. Faaliyetlerine 1 Ocak 1951 tarihinde başlayan BMMYK, faaliyetlerine devam ederken, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme yirmi altı devlet tarafından 2 Temmuz 1951 tarihinde kabul edilmiş, 22 Nisan 1954 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme 'de yapılan mülteci tanımına iki kısıtlama getirilmiştir. Bunlardan ilki, "1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar" ifadesi kullanılarak yapılan "tarih sınırlaması"yken, ikincisi ise "Avrupa'da meydana gelen olaylar" ifadesi ile yapılan "coğrafi kısıtlama"dır. Ayrıca; 1951 Sözleşmesi'ni imzalayan devletler, BM Genel Sekreterliği'ne yönelik herhangi bir zamanda yapacağı bir bildirimle, "1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar" ibaresini, "Avrupa'da veya başka bir yerde meydana gelen olaylar" olarak

kabul ettiklerini belirtip etki alanlarını genişletebilirler. Gelişen yeni olaylar sonucunda yerinden edilen kişilerin fazlaşmasıyla bu sınırlamaların kaldırılması zorunluluğu oluşmuştur (Ergüven & Özturanlı, 2013, s. 1016-1017).

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme’de yapılan sınırlamaların getirdiği kısıtlamalar nedeniyle sayıları her geçen gün artan mültecilerin sorunlarının çözülememesi, sınırların kaldırılması zorunluluğu sonucunu doğurmuş ve BMMYK’nin girişimleriyle Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Protokol hazırlanmıştır. Mültecilerin Hukuksal Statüsü Dair Protokol BM Genel Kurulu tarafından, 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilmiş, 2 Ekim 1967 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir (www.waynakh.com). Yürürlüğe giren bu protokol hem coğrafi hem de tarihsel sınırlamaları kaldırarak 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi’ni imzalayan devletlerin etki alanlarını genişletmiştir.

Bunların dışında kısmen de olsa mültecilik ile ilişkili birçok gelişme yaşanmıştır. Savaş Zamanında Sivil Kişilerin Korunmasına İlişkin 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmesi; Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi; İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme; Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme; Kadınlara Yönelik Her Tür Ayrımın Kaldırılmasına İlişkin BM Sözleşmesi; Çocuk Haklarına İlişkin BM Sözleşmesi; Vatansızlığın Önlenmesine İlişkin Sözleşmesi tamamen mültecilere yönelik olmasa da, içerdiği bazı maddeler mültecilik hukukuna kaynaklık etmiştir.

Mültecilik hareketleri İkinci Dünya Savaş’ından sonra Soğuk Savaş Dönemi’nde de artarak devam etmiş, özellikle Ortadoğu’daki savaşlar ve karmaşık yapıdan dolayı milyonlarca insan göç etmek zorunda kalmıştır.

Türkiye’de ise 1951 Cenevre Sözleşmesinin kabulünden önce yeterli seviyede olmasa da çeşitli düzenlemelerde Türkiye’de mültecilere ve göçmenlere uygulanacak prosedüre yer verilmiştir (Firiş, 2010, s. 236). Örneğin 14.06.1934 tarihinde kabul edilen 2150 sayılı İskan Kanunu mültecileri “Türkiye’de yerleşmek maksadile olmayıp bir zaruret ilcasile muvakkat oturmak üzere sığınanlar...” olarak tanımlar. Ayrıca; 15.07.1950 tarihinde kabul edilen 5682 sayılı Pasaport Kanunu’nun 4. maddesi ve 15.07.1950 yılında kabul edilen 5683 sayılı Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun’un 1. Maddesi, Türkiye’de mültecilere ve göçmenlere uygulanacak olan prosedüre ilişkin hükümler içermektedir (Çelikel & Şanlı, 2007, s. 303-304). Türkiye’nin mülteci adayları ve sığınmacılarla ilgili mevzuatının en önemli dayanağını, 28 Temmuz 1951 tarihinde Cenevre’de imzalanan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da ortaya çıkan mülteci sorununu çözmeye yönelik imzalanan, Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme ise 22 Nisan 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Kartal & Başçı, 2014, s. 282).

1951 Cenevre Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, daha önce de bahsedildiği gibi mülteci statüsü belirlemede tarih ve coğrafi sınırlamalar ile imzalanmıştır. Ancak, değişen küresel

dinamiklerin öngördüğü şekilde, 1967 yılında New York Protokolü ile mülteci tanımı “İşbu Protokol bakımından, bu maddenin 3. fıkrasının uygulanması hali dışında, “mülteci” terimi, Sözleşme’nin 1.maddesinin A2 kısmında mevcut “1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve...” ve “söz konusu olaylar sonucunda” ifadeleri metinden çıkarılmış addedilerek, Sözleşme’nin 1. maddesinde yer alan tanıma giren her şahıs anlamına gelecektir.” şeklinde değişmiş, mülteci statüsü verilirken uyulması gereken kriterlerden coğrafi ve tarih sınırlaması kaldırılmıştır (Ay & öte, 2005, s. 71; Kartal & Başçı, 2014, s. 283).

Türkiye, 1951 Cenevre Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme’yi hazırlayan ve ilk imzalayan devletlerden biri olmasına rağmen, sözleşmeye 29 Ağustos 1961 tarihli ve 359 sayılı onay kanunu ile 1967 Protokolü’ne ise 1 Temmuz 1968 tarihli ve 6/10266 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile katılmıştır (Kalaycı, 2014, s. 6). Türkiye tarih sınırlamasını kaldırmış olsa da coğrafi sınırlamayı muhafaza etmeye devam etmiştir.

14.09.1994 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile çıkarılan “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”, mülteci ve sığınmacı ile ilgili işlemleri düzenlemiş ve yasal bir temele dayandırmıştır (Firiş, 2010, s. 237).

1994 iltica/sığınmacı yönetmeliğinin 3. maddesi; “1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi ve Mültecilerin Hukuki Statüsüne ilişkin 31 Ocak 1967 tarihli Protokol ile diğer kanun, tüzük ve yönetmeliklerdeki tanımlar saklı kalmak üzere bu Yönetmeliğin uygulanmasında;

Mülteci; Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı,

Sığınmacı: ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı, ifade eder.” hükmü ile mülteci ve sığınmacı tanımlarını yapmıştır.

Bu yönetmelik ile birlikte Avrupa’dan gelenleri diğer tüm koşulların sağlanması durumunda mülteci statüsüne alırken, Avrupa dışından gelenleri sığınmacı statüsüne alarak üçüncü ülkeye geçişleri sağlanıncaya kadar uluslararası koruma sağlamaktadır.

1994 İltica/Sığınmacı Yönetmeliği’nin 6. maddesi; Türkiye’ye iltica eden veya başka bir ülkeye iltica

etmek üzere Türkiye'den ikamet izni talep eden yabancıların taleplerinin, İçişleri Bakanlığı'nca 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi, Mültecilerin Hukuki Statüsüne ilişkin Protokol ve 1994 İltica/Sığınmacı Yönetmeliği dikkate alınarak karara bağlanacağı hükmünü içermektedir. Yine söz konusu yönetmeliğin 7. maddesinde; İçişleri Bakanlığı'nın, Türkiye'ye iltica eden veya başka bir ülkeye iltica etmek üzere Türkiye'den ikamet izni talep eden yabancılara ilişkin işlemlerinde diğer bakanlık, kurum ve kuruluşlar ile Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Göç Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri ile işbirliğinde bulunabileceği belirtilmiştir (Firih, 2010, s. 237-239).

2006/9938sayılı karar ile 1994 iltica/sığınmacı yönetmeliğinin 4, 5, 6, 7 ve 30. maddeleri 16 Ocak 2006 tarihinde bakanlar kurulu tarafından düzenlenmiştir (Ekşi, 2010a, s. 53).

İçişleri Bakanlığına bağlı Göç ve İltica Bürosu, 1999 yılında göç ve iltica alanında mevzuat geliştirmek amacıyla kurulmuş, AB politikalarıyla uyumlu bir politika geliştirilmesi adına 11.04.2013 tarihinde 6458 Sayılı "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu"nun Resmi Gazete'de yayımlanması ile Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü adıyla kurumsallaşmıştır (Kartal & Başçı, 2014, s. 283).

Göç hukuku konusundaki bu düzenlemelerin yanında mülteci ve sığınmacılara ilişkin antlaşmalar kanunlar, bakanlar kurulu kararları yönetmelikler; mülteci ve sığınmacılara ilişkin hükümler içeren antlaşmalar, kanunlar, tüzükler, yönetmelikler ve tebliğler; mültecilereve sığınmacılara uygulanabilir nitelikte hükümler içeren milletlerarası antlaşmalar, kanunlar, tüzükler ve yönetmelikler de bulunmaktadır (Ekşi, 2010b, s. 3-352). 22 Haziran, 2006 tarihli 57 sayılı genelge, 4 Haziran 2003'te yapılan Vatandaşlık Kanunu'nun 5. maddesine getirilen değişiklik, 25 Mart 2005 tarihli Sığınma ve Göç Ulusal Eylem Planı bunlara örnek verilebilir (İçduygu & Aksel, Türkiye'de Düzensiz Göç, 2012, s. 43).

3. TÜRKİYE'YE YÖNELİK ZORUNLU GÖÇ HAREKETLERİNİN GELİŞİM SÜRECİ

Anadolu toprakları; çok eski tarihlerden günümüze de devam eden bir şekilde yerinden edilmiş insanların sığındıkları bir liman olmuştur. Bu konuda; Avusturya-Macaristan İmparatorluğunda meydana gelen ayaklanmalar sonucu Türkiye'ye sığınan ve geri verilmeyen Macar ve Leh mültecileri örnek olarak verilebilir. Diğer önemli mülteci hareketleri ise; Kırımdan kaçan yaklaşık dört milyon Çerkez ve Tatar mültecileri ile Rusya'da gerçekleşen Bolşevik Devrimi sonucu Rus, Ermeni ve Rumlardan oluşan nüfus hareketliliğidir (Ergüven & Özturanlı, 2013, s. 1011-1012).

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan günümüze, özellikle 1980 sonrasında Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında bir geçit bölgesi olması sebebiyle, yerinden edilen çok sayıda insanın sığınmayı tercih ettikleri ülkeler arasındadır (İçduygu, Erden, & Gençkaya, 2014, s. 236).

- 1922-1938 yılları arasında Yunanistan'dan 384.000 kişi,

- 1923-1945 yılları arasında Balkanlardan 800.000 kişi,
- 1933-1945 yılları arasında Almanya'dan 800 kişi,
- 1988 yılında Halepçe katliamından sonra Irak'tan 51.542 kişi,
- 1989 yılında Bulgaristan'dan 345.000 kişi,
- 1991 yılında Birinci Körfez Savaşından sonra Irak'tan 467.489 kişi,
- 1992-1998 yılları arasında Bosna'dan 20.000 kişi,
- 1999 yılında Kosova'da meydana gelen olaylar sonrasında 17.746 kişi,
- 2001 yılında Makedonya'dan 10.500 kişi, (www.goc.gov.tr).
- 2011-2 Haziran 2016 yılları arasında ise Suriye'de meydana gelen iç çatışma sonucu 2.743.497 kişi, Türkiye'ye göç etmiştir (www.unhcr.org).

Türkiye'ye sığınma talebinde bulunan insanların büyük çoğunluğu Asya ve Afrika kökenlidir. Bu durum, Türkiye'nin imzaladığı Birleşmiş Milletler'in 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde ve daha sonra imzalanan, 1967 tarihli Mültecilerin Statüsüne dair Ek Protokol'de belirttiği coğrafi sınırlama şartına aykırılık teşkil eder. Türkiye, imzaladığı Birleşmiş Milletler'in 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci tanımı yapılırken "Avrupa'da meydana gelen olaylar" ile coğrafi sınırlama, "1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar" ile de tarihi sınırlama yapılmıştır. 1967'de Mültecilerin Statüsüne dair Ek Protokol ile birlikte tarih sınırlaması kaldırılmış, ancak coğrafi sınırlama devam etmiştir (İçduygu, Erden, & Gençkaya, 2014, s. 236)

Bu koşullar, uluslararası koruma ihtiyacı içindeki bireylerin, hukuki statüsünün belirlenmesi amacıyla farklı tanımların oluşmasına neden olmuştur. Bunlar; mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici korumadır.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü mülteciyi: *"Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statü"* olarak tanımlar.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yapılan şartlı mülteci tanımı: *"Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek"*

istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statü” şeklindedir.

Bu kişilerin üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye’de kalmalarına izin verilir.

İkincil koruma; *“Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek; işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak; uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statü”* olarak ifade edilir (www.goc.gov.tr).

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yapılan tanıma göre geçici koruma; *“Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızdan geçen ve haklarında bireysel olarak uluslararası koruma statüsü belirleme işlemi yapılamayan yabancılara sağlanan koruma.”* şeklinde belirtilmiştir.

Çalışmanın konusunu da oluşturan “yerinden edilmiş Suriyeliler”, Türkiye’de geçici koruma statüsü altında yaşamaktadırlar.

4. SURİYELİLERİN ZORUNLU GÖÇ SÜRECİ

Suriye’de Baas Partisi’ne sadık askerler ve bunları destekleyen milisler ile bu partiyi iktidardan indirmek isteyen Suriye muhalefeti arasında, 2011 yılında başlayan olaylar, birçok kişinin hayatını kaybetmesine veya ülkesini terk ederek komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmasına neden olmuştur.

Yerinden edilmiş Suriyeliler, genel olarak Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak, Mısır ve Kuzey Afrika’ya sığınmıştır. Türkiye 30.03.2017 tarihi itibarıyla 2,969,669 kişiyle en çok sığınılan ülke olurken, Türkiye’yi sırasıyla Lübnan ve Ürdün takip etmektedir (<http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>).

Suriye’nin komşu ülkeleri, yerinden edilmiş Suriyelilere kapılarını açmış ancak artan mülteci sayısının da etkisiyle bu konuda sorunlar yaşanmış ve yerinden edilmiş Suriyeliler kontrollü bir şekilde alınmaya başlanmıştır (Yılmaz, 2013, s. 4). Irak, Ürdün ve Türkiye sınır kapılarında güvenlik önlemi olarak kontrollü bir şekilde yerinden edilmiş Suriyelileri kabul ederken, sadece Lübnan sınırlarını tamamen açmıştır (www.hrw.org).

BMMYK’dan elde edilen, ülkesinden ayrılan kayıtlı Suriyeliler’in yaşlara ve cinsiyetlere göre oranları incelendiğinde en yüksek oranın 18-59 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Kayıtlı Suriyelilerin

%21,6'sı erkekler ve %22,6'sı kadınlar olmak üzere toplamda %44,2'si 18-59 yaş aralığındadır. Bu kişilerin %39'unun 11 yaşın altında olması sorunun önemini göstermektedir. Kayıtlı Suriyelilerin %49,7'si kadinken %50,3'ü erkektir. BMMYK verilerine göre; yerinden edilmiş Suriyelilerin %10'u (493.827 kişi) kampta yaşarken, %90'nı (4.349.517 kişi) kamp dışında yaşamaktadır. Kampta yaşayan 60+ yaş dışında tüm yaş aralıklarında erkeklerin fazlalığı dikkat çekerken, kamp dışında yaşayan 18-59 yaş aralığındaki kadınların fazla olması da dikkat çekici bir diğer unsurdur.

Pek çoğunu kadın ve 11 yaş altı çocukların oluşturduğu yerinden edilen Suriyeliler, gelecek kaygısının yanında; sağlık, barınma ve yiyecek gibi hayati ihtiyaçlarını karşılamaya çalışarak hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Suriye'de iç savaşın devam etmesi Suriyelilerin ülkelerini terk etmeye devam etmesine neden olacak ayrıca ülkenin normale dönme süresini uzatacaktır. Dolayısıyla, var olan sorunlara yenileri eklenecek, ülkelerini terk eden Suriyelilerin geri dönme ihtimali de azalacaktır.

5. SURİYE'DEKİ İÇ SAVAŞIN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

Türkiye, dünyanın en büyük insani ve güvenlik krizlerinden birini oluşturan Suriye'deki iç savaş nedeniyle göç alan ülkelerin başında gelmektedir. 29 Nisan 2011 tarihinde Suriye'den Türkiye'ye giriş yapan 252 kişiyle başlayan göç dalgası ardı arkası kesilmeden devam etmiş ve hâlihazırda 2 milyonu aşkın yerinden edilmiş Suriyeliler Türkiye'ye giriş yapmıştır (Kap, 2014, s. 30; Dinçer & öte, 2013, s. 7).

Türkiye'nin uyguladığı açık kapı politikası ile birlikte 2011'de Türkiye'ye giriş yapmaya başlayan yerinden edilmiş Suriyelilerin sayısı her yıl artmıştır. 2012 yılında 14.237 olan geçici koruma kapsamındaki yerinden edilmiş Suriyeliler, 2013'te 224.655 kişiye yükselmiş ve asıl sızramayı 2013-2015 yılları arasında yaparak 2.503.549 kişiyi bulmuştur. Yerinden edilmiş Suriyeliler, 2016 ve 2017 yıllarında da geçici koruma kapsamına alınmaya devam etmiş ve 06.04.2017 tarihi itibarıyla sayıları 2.973.980 kişiye yükselmiştir (http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-oruma_363_378_4713B).

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nden elde edilen, biyometrik verileri alınarak kayıt altına alınan yerinden edilmiş Suriyelilerin yaş ve cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde, özellikle 14 yaş altı çocukların 1 milyonun üzerinde olması; barınma, sağlık, beslenme, güvenlik ve eğitim gibi sorunlara neden olmaktadır. Türkiye, ülkelere sığınan Suriyelilere, Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından insani yardım ve koruma sağlanmaktadır. Ancak bu koruma ve yardım, yerinden edilmiş Suriyelilerin sadece bir kısmına verilmektedir.

Türkiye sınırları içerisindeki 259.945 Suriyeli barınma kampında yaşarken, 2.483.552 Suriyeli kampın dışında yaşamaktadır. Bu veriler sorunun ciddiyetini gözler önüne sermektedir. Barınma kamplarında AFAD idaresinde, kamu kurum ve kuruluşları ile Türk Kızılay'ı tarafından barınma, yiyecek, sağlık, güvenlik, sosyal aktivite, eğitim, ibadet, tercümanlık ve diğer hizmetler verilmektedir.

(Yılmaz, 2013, s. 7). Ancak, yerinden edilmiş Suriyelilerin büyük bir kısmı geçici barınma merkezlerinde yaşamamaları dolayısıyla söz konusu hizmetlerden tam anlamıyla yararlanamamaktadır.

6. YERİNDEN EDİLMİŞ SURIYELİLERİN TÜRKİYE'DEKİ HUKUKİ DURUMU

Suriyeliler, ülkelerindeki iç karışıklık nedeniyle acil bir önlem olarak Türkiye'ye sığınmışlardır. Türkiye, yerinden edilmiş Suriyelilerin kalış sürecini kısa süreli olarak tahmin ettiği için "misafir" tanımlamasını yaparak gerekli tedbirleri almış; barınak, yiyecek, hijyen gibi temel ihtiyaçlarını karşılamıştır. (Kaya & Eren, 2015, s. 27).

Türkiye'nin taraf olduğu Uluslararası Göç Hukuku'na göre Avrupa dışından gelenleri mülteci olarak kabul etmemektedir. Türkiye, Avrupa dışından gelen sığınma taleplerini 2013 yılına kadar 1994 "Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" ile düzenlemiştir. 2013 yılında ise Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu(YUKK) kabul edilmiş ve göç alanında özel bir mevzuat hazırlanmıştır (Kaya & Eren, 2015, s. 30).

2011 yılı Nisan ayından itibaren misafir olarak tanımlanan yerinden edilmiş Suriyeliler, Nisan 2012'de Başbakanlık tarafından yayımlanan 62 sayılı "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge" ile "geçici koruma" statüsü ile Türkiye'de kalmaya devam etmişlerdir (Yılmaz, 2013, s. 8). "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" nun 91. maddesinde, "*Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir.*" hükmü bulunmaktadır.

Başbakanlık AFAD Yönetimi Başkanlığı tarafından 11 il valiliğine gönderilen 18 Ocak 2013 tarihli 2013/1 sayılı ve "Suriyeli misafirlerin sağlık hizmetleri" konulu Genelge ile, söz konusu illerde kayıtlı olan yerinden edilmiş Suriyelilerin tedavi giderleri ile ilaç ve protez giderlerinin Sağlık Uygulama Tebliği'ne göre kayıtlı olduğu il Valiliğine faturalandırılması ve sevk zincirine göre başka yerlere sevk edilmesi gerektiği bildirilmiştir.

Geçici korumanın ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesi ve uygulanması için, 22 Ekim 2014 tarihinde "Geçici Koruma Yönetmeliği" yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik ile birlikte, Suriye'den zorunlu göçe maruz kalarak ülkeye giriş yapan kişilerin hukuki statüleri, hakları ve sorumlulukları da detaylı olarak düzenlenmiştir.

Suriye'den zorunlu göçe maruz kalarak göç edip, Türkiye'de geçici koruma statüsü kazanmış kişilerin hakları, Geçici Koruma Yönetmeliği'nin "Geçici Korunanlara Sağlanacak Hizmetler" başlıklı altıncı

bölümünde düzenlenmiştir. Bu bölümdeki 26. maddeye göre, yönetmelik kapsamındaki yabancılara; sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve hizmetler ile tercümanlık hizmetleri sağlanabilmektedir.

Geçici Koruma Yönetmeliği'nin "Yükümlülükler" başlıklı yedinci bölümü ise, yönetmelik kapsamındaki yabancıların yükümlülüklerini göstermektedir. Bu yükümlülükler 33. Maddede şu şekilde düzenlenmiştir.

Bu Yönetmelik kapsamındaki yabancılar;

a) Genel Müdürlük tarafından belirlenen ilde, geçici barınma merkezinde veya belirli bir yerde ikamet etmekle,

b) Valilikler tarafından belirlenen şekil ve sürelerde bildirimde bulunmakla,

c) Çalışma durumuna ait güncel bilgileri otuz gün içinde bildirmekle,

ç) Gelir ve taşınmazlarını otuz gün içinde bildirmekle,

d) Adres, medeni hâl ve ailelerindeki doğum ve ölüm gibi kimlik bilgisi değişikliklerinin yirmi iş günü içinde bildirmekle,

e) Diğer kişisel verilerini yetkili makamlara vermekle,

t) Kendilerine sağlanan hizmet, yardım ve diğer imkânlardan haksız olarak yararlandığının tespit edilmesi hâlinde, bedellerini geri ödemekle,

g) Genel Müdürlük veya valilik tarafından yerine getirilmesi istenilen diğer hususlara uymakla, yükümlüdür.

Ayrıca madde 34'te belirtilen davete uyma yükümlülüğüne göre yabancıların ilgili birime davet edilmeleri halinde davete uymaları gerekmektedir(www.goc.gov.tr).

SONUÇ VE ÖNERİLER

19. ve 20. yüzyıl insanlık tarihinin en kanlı dönemi olmuştur. Gelişen kapitalist ekonomik sistem beraberinde savaşları, işgalleri, sömürgeciliği getirmiştir. Buna yaşanan rejim değişikliklerinin de eklenmesiyle birçok insan yaşadıkları ülkeleri terk etmek zorunda kalmıştır. Yaşanan yerinden edilmenin çok büyük boyutlara ulaşmasıyla çözüm arayışları başlamıştır. Mültecilik sorununun baş göstermesinin ana kaynağı olan Avrupa, bu soruna çözüm adımların atılmasında da baş aktör rolünü üstlenmiştir.

Türkiye 1980 sonrasında birçok yerinden edilen bireylerin göçüne mazur kalmıştır. Bunun temel sebebi 1980 sonrası Ortadoğu'da meydana gelen iç karışılardır. Avrupa Birliği'ne yakın ve sınır olması, Türkiye'nin transit ülke olarak kullanmak amacıyla göç almasına neden olmaktadır. Ayrıca, son yıllarda oldukça zor dönemlerden geçen Ortadoğu ülkeleriyle dinsel ve tarihsel bağın olması,

göçü arttıran diğer bir husustur.

Türkiye'nin kuruluşundan itibaren var olan mültecilik sorununa tam anlamıyla çözüm getirdiğini söyleyemeyiz. Mevzuatta birçok düzenleme yapılmasına, BMMYK ile işbirliği içinde olunmasına rağmen, özellikle coğrafi kısıtlamanın olması yabancıları kayıt dışılığa itmektedir. Dolayısıyla bu durum yabancıların kayıtsız çalışmasına; sağlık, eğitim, barınma gibi birçok temel ihtiyaçtan yoksun kalmasına; sürekli yakalanma kaygısı içinde yaşamasına neden olarak ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Statü belirleme prosedürlerinin uzun olması, ikamet izni verilen illerdeki sorunlar, mültecilere ve sığınmacılara yeni sorunlar çıkarmaktadır.

Bununla birlikte Türkiye, 2011 yılından itibaren yerinden edilmiş Suriyeliler ile ilgili birçok çalışma yapmıştır. Hukuksal eksiklik 2013 Nisan ayında kabul edilen “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” ile giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu kanun ile birlikte İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğünü kurularak, daha insan ve hak temelli bir kurum oluşturulmuştur. Yeni kanun geçiş ülkesi konumundan hedef ülke konumuna dönüşen Türkiye'nin mevcut durumunu dikkate alarak hazırlanmıştır.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda yüzeysel olarak ele alınan geçici koruma, Geçici Koruma Yönetmeliği ile ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Geçici Koruma Yönetmeliği Uluslararası Hukuk ve AB mevzuatına uyumlu düzenlemeler içermektedir.

Türkiye'ye 2011 yılında giriş yapmaya başlayan ve girişleri hala devam eden yerinden edilmiş Suriyeliler, ilk etapta “misafir” olarak kabul edilmiş, yiyecek, sağlık, güvenlik, sosyal aktivite, eğlence, eğitim, ibadet, tercümanlık ve temizlik hizmeti sağlamıştır. Türkiye'ye sığınan Suriyelilere, Nisan 2012'de Başbakanlık tarafından yayımlanan 62 sayılı "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge" ile “geçici koruma” statüsü verilmiştir.

Geçici Koruma Yönetmeliği ile birlikte hakları ve yükümlülükleri hakkında kesin ve ayrıntılı düzenlemeler yapılan Geçici koruma kapsamındaki yabancılara, sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve hizmetler ile tercümanlık hizmetleri gibi haklar verilirken, birtakım yükümlülükte düzenlenmiştir.

Türkiye 2011 yılından itibaren maruz kaldığı Suriyelilerin göçüne, insan haklarının korunması ve insan haklarına saygı bağlamında gerekli önlemleri almış, uyguladığı açık kapı politikası ile örnek bir davranış sergilemiştir. Yeterli düzeyde olmamasına rağmen, eksik olan uluslararası göçe ilişkin hukukunda düzenlemelerde bulunmuştur.

Çalışma kapsamında verilen bilgiler ışığında, yapılacak olan hukuki düzenlemelerde aşağıdaki önerilerin dikkate alınması, yaşanan sorunun çözümünde ve eksiklerin giderilmesinde faydalı olabilir.

Türkiye; “misafir” olarak nitelendirdiği ve “geçici koruma” statüsü verdiği Suriyelilerin siyasal, sosyal

ve ekonomik alanda var olan sorunlarına yönelik kısa vadeli çözümler üretmektedir. Ancak; Suriye'deki iç karışıklık ve Türkiye'deki Suriyelilerin tutumları dikkate alındığında kalış sürelerinin uzayacağı aşikârdır. Dolayısıyla, Suriyelilerin Türkiye'deki kalış süreleri hususunda gerçekçi tespitler yapılmalı ve politika belirleyiciler bu tespitler doğrultusunda orta ve uzun vadeli çözümler üretmelidir.

Çocuk ve genç nüfusun yoğunluğu, eğitim ve sağlık alanlarında yeni düzenlemelerin getirilmesini gerektirmektedir. Ayrıca, dil sorununun çözümü için eğitim verilmeli, sadece çocukların değil yetişkin kesiminde bu eğitimden faydalanmasının sağlanması hususunda çalışmalar yürütülmelidir. Hem devlet hem toplum üzerindeki yükün azaltılması adına çalışma hakkıyla ilgili mesleki eğitim sunulmalıdır. Aksi halde söz konusu kişilerin suç ekonomisinin bir parçası haline gelmesi kaçınılmaz bir son olarak karşımıza çıkacak ve bu durum, daha yüksek toplumsal maliyetlere neden olacaktır.

Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin tamamı kayıt altına alınmalıdır. Suriyelilerin Türkiye'de kayıt dışı yaşamaları yerel halk üzerinde güvenlik sorunu yaratmaktadır. Yerel halk arasında Türkiye'de kayıt dışı yaşayan Suriyelilere, kimlik tespiti yapılamayacağından dolayı hukuka aykırı davranışlarının cezai bir işleme tabii olmayacağı inancı hâkimdir. Bununla birlikte, Suriyelilerin Türkiye'de kayıt dışı yaşamaları, kayıt dışı istihdam edilmelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla, Suriyeliler kötü koşullarda ve düşük ücretle çalışmak zorunda kalırken, işverenlerin düşük ücretle işçi istihdam etmek istemeleri nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının aleyhine bir durum söz konusu olmaktadır.

Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin sağlık, eğitim gibi zorunlu ihtiyaçlarının karşılanmasında nitelikli işgücüne sahip Suriyelilerin istihdam edilmeleri sağlanmalıdır. Böylelikle nitelikli işgücünden daha verimli yararlanılabilmenin yanı sıra, Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin zorunlu ihtiyaçları da karşılanabilecektir. Ayrıca, nitelikli işgücüne sahip Suriyelilerin Türkiye'de kalmaya özendirilmesi, Türkiye'nin sahip olduğu beşeri sermayeyi artıracaktır.

Suriyelilerin Türkiye'de karşılaştıkları ekonomik ve sosyal sorunlar ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları üzerinde yarattıkları ekonomik ve sosyal sorunların çözümü adına yerel yönetimlerin yetkileri arttırılmalıdır. Yerel yönetimler etki alanlarındaki haklın karşı karşıya kaldığı sorunları merkezi yönetime oranla daha net görebilmektedir. Bu nedenle, daha sağlıklı ve daha kalıcı çözümler üretecektir. Ancak, yerel yönetimlerin işlemleri sıkı bir denetime tabii tutulmalı ve verilen yetkinin amacı dışında kullanılması önlenmelidir.

Sınır illerinde bozulan sosyo-ekonomik düzen yeniden sağlanmalıdır. Ayrıca, Suriyelilerin Türkiye'ye düzensiz dağılımları önlenmelidir. Bu nedenle, sınır kapılarının bulunduğu iller dışında, diğer illerde de Suriyeliler için yaşam alanı oluşturulmalıdır. Suriyelilere düzenli yerleşim yerleri sağlanması; dilencilik, kötü yaşam koşulları, kadın ve çocuk istismarları, güvenlik vb. sorunların çözümüne yönelik çalışmalara katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Altınışik, Ç. - Yıldırım, A. Ş. (2002). *Mülteci Haklarının Korunması*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara.
- BM Mülteciler Yüksek Komiserliği. *Sınırı Aşan İnsanlar*, Mülteciler, <http://www.unhcr.org/turkey/home.php?page=72> , Erişim Tarihi: 17.5.2016.
- BMMYK, (2005). *İltica ve Göç Mevzuatı* (Ed: K. Ay – S. Baykal), İltica ve Göç Konulu Avrupa Birliği Eşleştirme Projesi, Ankara.
- Çeçen Cumhuriyeti İçkerya. *Mülteci Hukuku'nun Tarihsel Gelişimi*, Mülteciler. <http://www.waynakh.com/tr/multeci-hukuku-nun-tarihsel-gelisimi/>, Erişim Tarihi: 15.5.2016.
- Çelikel, A. - Şanlı, C. (2007). *Türk Milletler Arası Özel Hukuk Mevzuatı (12 b.)*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Dinçer, O. B. – Vittoria, F. - Ferris, E. - Karaca, S. – Kirişçi, K. – Çarmıklı, E. Ö. (2013). *Suriyeli Mülteciler Krizi ve Türkiye: Sonu Gelmeyen Misafirlik*, Brooking Enstitüsü & Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara.
- Ekşi, N. (2010a). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Abdolkhani ve Karimnia-Türkiye Davası: Mülteci ve Sığınmacı Hukuku Açısından Değerlendirme*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Ekşi, N. (2010b). *Mültecilere ve Sığınmacılara İlişkin Mevzuat*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Ergüven, N. S. - Özturanlı, B. (2013). *Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye*, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62(4), 1007-1061.
- Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği (2015). *İnsan Odaklı Mülteci Politikaları Mümkün*, Dünya'dan Yayınlar, <https://tr.boell.org/tr/2015/11/06/insan-odakli-multeci-politikalari-mumkun>, Erişim Tarihi: 30.07.2016.
- Human Rights Watch (2013). *Iraq/Jordan/Turkey: Syrians Blocked from Fleeing War*, News <https://www.hrw.org/news/2013/07/01/iraq/jordan/turkey-syrians-blocked-fleeing-war>, Erişim Tarihi: 10.05.2016.
- İçduygu, A. - Aksel, D. B. (2012). *Türkiye'de Düzensiz Göç*, Uluslararası Göç Örgütü Türkiye Yayınları, Ankara.
- İçduygu, A. - Erden, S. - Gençkaya, Ö. F. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2013: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi dönüşümlere*, Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul.
- İHH İnsani Yardım Vakfı. (2009). *Mülteciler Sorunlar Tanıklar ve Çözüm Önerileri*, İHH İnsani Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği. *Mülteci Kadınlar İki Kat Sorunlu*, Mültecilik, <http://www.mazlumder.org/tr/main/yayinlar/makaleler/8/multeci-kadinlar-iki-kat-sorunlu/915>, Erişim Tarihi: 30.06.2016.

- Kalaycı, S. (2014). *Sığınmacıların Korunmasına Yönelik Türk Sivil Toplum Kuruluşları*, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Kap, D. (2014). Suriyeli Mülteciler: Türkiye'nin Müstakbel Vatandaşları, *Akademik Perspektif*, 1 (Aralık), 30-35.
- Kartal, B. - Başçı, E. (2014). Türkiye'ye Yönelik Mülteci ve Sığınmacı Hareketleri, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 275-299.
- Kaya, İ. - Eren, E. Y. (2015). *Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Durumu Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri*, SETA Yayınları, İstanbul.
- Nurcan, E. S. (2012). *Mülteciler: Yerleşemeyen, Gidemeyen ve İstenmeyen İnsanlar*, Academia http://www.academia.edu/3460308/M%C3%BClteciler_Yerle%C5%9Femeyen_Gidemeyen_ve_%C4%B0stenmeyen_%C4%B0nsanlar, Erişim Tarihi: 04.07.2016.
- Özcan, M. (2005). *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Uluslar Arası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. *Geçici Koruma Yönetmeliği*, Ulusal Mevzuat, <http://www.goc.gov.tr/files/files/20141022-15-1.pdf>, Erişim Tarihi: 05.06.2016.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. <http://www.goc.gov.tr/files/dokuman19.pdf>, Erişim Tarihi: 20.05.2016.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. *Mülteci*, Göç: Uluslararası Koruma http://www.goc.gov.tr/icerik6/multeci_409_546_549_icerik, Erişim Tarihi: 25.05.2016.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. *Uluslararası Koruma Çeşitleri*, Göç: Uluslararası Koruma, http://www.goc.gov.tr/icerik6/uluslararasi-koruma-cesitleri_409_546_548_icerik, Erişim Tarihi: 20.05.2016.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. *Vatansız Kişilere Tanınan Haklar ve Güvenceler*, Göç: Vatansızlar, http://www.goc.gov.tr/icerik3/vatansiz-kisilere-taninan-haklar-ve-guvenceler_409_421_535, Erişim Tarihi: 22.05.2016.
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. (2010). *İnsan Hakları Işığında Türkiye'de Bulunan Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasadışı Göçmenlerin Sorunları* (Ed: M. Firih), TCMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Ankara.
- Uluslararası Göç Örgütü. (2009). *Göç Terimleri sözlüğü* (Ed: B. Çiçekli), Uluslararası Göç Örgütü Yayınları, Cenevre.
- UNHRC (2016). *Syria Regional Refugee Response*, Inter-agency Information Sharing Portal, United Nations High Commissioner for Refugees: <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>, Erişim Tarihi: 11.06.2016.

UNHRC. *Türkiye'deki Mülteci Statü Belirleme Prosedürleri*, Türkiye'de UNHRC, [http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/procedures_leaflet_tr\(2\).pdf](http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/procedures_leaflet_tr(2).pdf) Erişim Tarihi: 25.06.2016.

OHCHR. *Human Rights and Refugees*, Documents: Publications, <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet20en.pdf>, Erişim Tarihi: 20.06.2016.

Wikipedia. *Suriye* Wikipedia Özgür Ansiklopedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Suriye_%C4%B0%C3%A7_Sava%C5%9F%C4%B1, Erişim Tarihi: 10.05.2016.

Yılmaz, H. (2013). *Türkiye'de Suriyeli Mülteciler*, İstanbul: İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği.

Yararlanılan Kanunlar ve Yönetmelikler

İskân Kanunu (MÜLGA) (1934), T.C. Resmi Gazete, 2733, 21.05.1934.

İskân Kanunu (2006), T.C. Resmi Gazete, 26301, 26.09.2006.

6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013), T.C. Resmi Gazete, 28615, 11.04.2013.

5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet Ve Seyahatleri Hakkında Kanun(1950), T.C. Resmi Gazete, 7564, 24.07.1950.

Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (1994), T.C. Resmi Gazete, 22127, 30.11.1994.

6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu(2013), T.C. Resmi Gazete, 28615, 11.4.2013.

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu(2006), T.C. Resmi Gazete, 26200, 16.6.2006.

4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun(2003), T.C. Resmi Gazete, 25040, 6.3.2003.

Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, T.C. Resmi Gazete, 27469, 21.1.2010.

2911 sayılı Toplanma ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu(1983), T.C. Resmi Gazete, 18185, 8.10.1983.

3294 sayılı Sosyal Yardım ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu(1986), T.C. Resmi Gazete, 19134, 29.5.1986.

2644 sayılı Tapu Kanunu(1934), T.C. Resmi Gazete, 2892, 22.12.1934.

5683 sayılı Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun(1950),), T.C. Resmi Gazete, 7564, 15.07.1950.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası.

1951 Cenevre Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme (Türkiye 29 Ağustos 1961 tarihli ve 359 sayılı onay kanunu ile katılmıştır).

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü (Türkiye 1 Temmuz 1968 tarihli ve 6/10266 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile katılmıştır).

BALANCE OF PAYMENTS CONSTRAINED GROWTH IN TURKEY (1950-2014)

Mevlüt TATLIYER

Assistant Professor, Istanbul Medipol University, Faculty of Business and Management Sciences,
Economics and Finance Department

mtatliyer@medipol.edu.tr

Abstract

This paper investigates whether Thirlwall's law, or balance of payments-constrained growth model (BPC) holds for Turkey, using annual data spanning from 1950 to 2014. Unlike previous studies for the country, we tested both original Thirlwall's law and its modified version with capital flows and interest payments, for a much longer period. The empirical findings indicate that Thirlwall's law somewhat holds for Turkey and further restrictions imposed by modified version of the Thirlwall's law do not constitute an important hindrance to economic growth performance directly. Turkey should improve its production base and manage to produce higher quality products for both exports and domestic consumption. Such a policy will solve balance of payments constrained growth problem, by both increasing exports and decreasing income elasticity of demand for imports.

Key Words: balance-of-payments constrained, Thirlwall's law, economic growth, Turkey, cointegration.

JEL Classification: F10, F32, F43.

ÖDEMELER DENGESİ KISITLI BÜYÜME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1950-2014)

Özet

Bu makalede 1950-2014 dönemine ait yıllık veriler yardımıyla Thirlwall kanununun (ödemeler dengesi kısıtlı büyüme) Türkiye için geçerli olup olmadığı incelenmektedir. Türkiye için yapılan daha önceki çalışmaların aksine, bu çalışmada hem orjinal Thirlwall kanunu ve hem de bu kanunun sermaye hareketleri ve faiz ödemeleriyle modifiye edilmiş versiyonu çok daha uzun bir periyot için test edilmiştir. Ampirik bulgular Thirlwall kanununun Türkiye için kısmen geçerli olduğunu ve Thirlwall kanununun modifiye versiyonunun ekonomik büyüme performansı üzerinde direkt olarak önemli bir engel oluşturmadığını göstermektedir. Türkiye üretim altyapısını geliştirmeli ve hem ihracat hem de iç tüketim için yüksek kalite üretim yapmalıdır. Bu şekilde bir politika hem ihracatı arttırarak hem de ithalat talebinin gelir esnekliğini düşürerek ödemeler dengesi kısıtlı büyüme problemini çözecektir.

Anahtar Kelimeler: ödemeler dengesi kısıtı, Thirlwall kanunu, ekonomik büyüme, Türkiye, koentegrasyon.

JEL Sınıflandırması: F10, F32, F43.

INTRODUCTION

Whether economic growth is supply-constrained or demand-constrained is a hotly debated topic in the economic literature. While neoclassical economics emphasizes supply-related factors such as technological progress and productivity rises as the main contributors to the growth, Keynesian economics highlights effective demand, which has a significant influence on the growth trajectories of the countries in the long run. Moreover, as most of the industrialized and also some emerging countries have been struggling to increase their demand levels in the wake of the 2008 global financial crisis, Keynesian demand-side approach to the economic growth subject seems all the more relevant.

Within Keynesian tradition, balance-of-payments-constrained (BPC) growth model has supplied important insights into the nature of the demand-constrained growth. BPC model and so-called Thirlwall law has been put forth by Thirlwall (1979) in a seminal paper some four decades ago. BPC model suggests that economic growth is balance-of-payments-constrained and in the long run, economic growth, under certain conditions such as no price or exchange rate effects, is highly dependent on growth in exports and income elasticity for imports. Although, the model has been modified several times, the fundamental insight acquired from the original model did not change and Thirlwall law proved to be a useful approach in explaining growth trajectories of the countries.

Since its inception, numerous empirical studies tested BPC model for different countries and periods, and these studies mostly lent support for the model. While in the beginning these studies were implemented by using traditional econometric techniques, namely ordinary-least-squares (OLS) and/or two-staged-least-squares (2SLS), cointegration techniques started to be used starting from 1990s and particularly from 2000s on. The empirical studies include Bairam (1988) for 19 countries from Western Europe and North America; Atesoglu (1993, 1994a, 1997) for United States, Bairam (1993) for five Western European countries; Alonso (1999) for Spain; López and Cruz (2000) and Holland, Vieira, and Canuto (2004) for Latin America; Bairam and Ng (2001) for New Zealand, UK and Canada; Halicioglu (2012) for Turkey; Bértola, Higachi, and Porcile (2002) and Britto and McCombie (2009) for Brazil; Razmi (2005) for India; Bagnai (2010) for 22 OECD countries; Jeon (2009) for China and Chena (2014) for Argentina.

In this study, we aim to empirically contribute to and extend this fruitful literature by using cointegration technique for a relatively long period (1950-2014), which covers import-substitution period (1950-1980), neoliberal export-oriented period (1980-2014) and also high-current-account-deficit period (2003-2014), for Turkey, unlike previous empirical studies for this country.

In the next section, we revisit the theoretical foundations of the original BPC model and its modified versions. In the third section, we employ econometric analysis. Finally, the fourth section concludes.

1. THEORETICAL FRAMEWORK

Balance-of-Payments-Constrained growth model (BPC), which is a dynamic version of the static trade multiplier model of Harrod (1933), was formulated in a seminal article by Thirlwall (1979). Original BPC model is based on three equations: Equation 1 is the traditional export demand function and Equation 2 is the traditional import demand function. Lastly, Equation 3 represents balance of payments equilibrium condition.

$$x_t = \eta(p_{dt} - p_{ft} - e_t) + \varepsilon(z_t) \quad (1)$$

$$m_t = \Upsilon(p_{ft} - p_{dt} + e_t) + \pi(y_t) \quad (2)$$

$$p_{dt} + x_t = p_{ft} + m_t + e_t \quad (3)$$

where x denotes the growth rate of exports, m represents growth rate of imports, p_d and p_f denotes the rate of the change in domestic prices of exports and foreign prices of imports, respectively. While, e represents the rate of change in the nominal exchange rate, $\varepsilon > 0$ represents world income elasticity of demand for exports and z represents the growth rate of world income. Similarly, $\pi > 0$ denotes domestic income elasticity of demand for imports and y denotes the growth rate of domestic income. Lastly, $\eta < 0$ represents price elasticity of demand for exports and $\Upsilon < 0$ represents price elasticity of demand for imports. Note that own price elasticity of demand for exports and cross elasticity of demand for exports are assumed to be equal in Equation 1. Likewise, own price elasticity of demand for imports and cross elasticity of demand for imports are assumed to be equal in Equation 2.

Substituting Equation 1 and 2 into Equation 3 and ordering gives Equation 4, which is balance-of-payments-constrained growth rate:

$$y_t = \frac{(1+\eta+\Upsilon)(p_{dt}-p_{ft}-e_t)+\varepsilon(z_t)}{\pi} \quad (4)$$

If the Marshall-Lerner condition holds ($\eta + \Upsilon = -1$) and/or relative prices do not change in the long run, Equation 4 boils down to Equation 5, which is the BPC equation of Thirlwall:

$$y_t = \frac{\varepsilon(z_t)}{\pi}, \text{ or } y_t = \frac{x_t}{\pi} \quad (5)$$

The original BPC model was modified several times. First, Thirlwall and Hussain (1982) extended the original model by allowing for capital flows. They stated that while capital flows are relatively unimportant when it comes to contributing to the deviations in the growth rates, which are in compliance with the current account equilibrium in most industrialized countries, developing countries often face capital bottlenecks and they need and get capital inflows and this results in ever-growing current account deficits, which, in turn, renders these countries to grow faster than what is dictated by original BPC model.

Capital-flows extended version of original BPC model is stated in Equation 6:

$$\alpha(p_{dt} + x_t) + \beta(c_t) = p_{ft} + m_t + e_t \quad (6)$$

where c denotes the domestic-currency value of foreign capital inflows, α represents the share of capital obtained by exports and β represents the share of capital obtained by foreign capital inflows. Thus, $\alpha + \beta = 1$.

Substituting Equations 1 and 2 into Equation 6 and ordering gives Equation 7, which is capital-flows-modified balance-of-payments-constrained growth rate:

$$y_t = \frac{(1+\alpha\eta+\gamma)(p_{dt}-p_{ft}-e_t)+\alpha\varepsilon(z_t)+\beta(c_t-p_{dt})}{\pi} \quad (7)$$

If relative prices do not change in the long run, Equation 7 contracts to Equation 8:

$$y_t = \frac{\alpha\varepsilon(z_t)+\beta(c_t-p_{dt})}{\pi}, \text{ or } y_t = \frac{\alpha x_t+\beta(c_t-p_{dt})}{\pi} \quad (8)$$

Equation 8 represents the extended version with capital flows of original Thirlwall's law. In this version, balance-of-payments-constrained growth rate is now dependent on both the growth of exports level and the growth of capital inflows.

On the other hand, if relative prices do not change in the long run and the rate of growth of capital inflows is zero, Equation 7 contracts to Equation 9:

$$y_t = \frac{\alpha\varepsilon(z_t)-\beta(p_{dt})}{\pi}, \text{ or } y_t = \frac{\alpha x_t-\beta(p_{dt})}{\pi} \quad (9)$$

Equation 9 shows the situation where there is current account disequilibrium in the first place and capital inflows are stable. The growth rate implied by Equation 8 is certainly low than the growth rate implied by Equation 5, since when imports are higher than exports, an equal rate of increase in both exports and imports would surely widen the gap between these, and when there is no corresponding increase in capital inflows, the growth of income would be reduced in order to reach original gap which is financed by original capital inflows. Hence, in this situation, capital inflows also dictate an equilibrium economic growth rate, which is determined by also (the growth rate of) capital flows.

Overall, the modified BPC model added another element, which is capital (in)flows, in explaining economic growth rates. However, the modified version of BPC had nothing to say about the foreign debt accumulation and ignored problems associated with it as Moreno-Brid (1998) put it succinctly:

“although it [modified BPC model] allowed for nonzero foreign capital inflows, it imposed no restriction whatsoever on their trajectory except for the balance-of-payments accounting principle, which forces the total debit and credit items to cancel out.” [p. 283-4].

This theoretical gap in the modified version of the BPC model led others to modify further the original BPC model (e.g., Barbosa-Filho, 2001; McCombie & Thirlwall, 1997; Moreno-Brid, 1998; Moreno-Brid, 2003).

McCombie and Thirlwall (1997) imposed a debt restriction in the model. That is, a country with a relatively high debt to GDP ratio cannot obtain further capital from the financial markets, so cannot

increase debt to GDP ratio further. Hence they assumed that the growth of capital (in)flows matches exactly growth of income. So, modified BPC model becomes:

$$y_t = \frac{\theta(x_t)}{\pi - (1 - \theta)} \quad (10)$$

where, θ stands for the share of export incomes in the overall foreign capital (export incomes + foreign debt) obtained by the country in the Equation 10. If θ equals to 1, then original Thirlwall law is obtained. However, the restriction of the debt to GDP ratio in this modified model has little importance. For example, let say, the exports account for 25 percent of the total GDP in a relatively open economy. Suppose the economy persistently runs a relatively high current account deficit of 5 percent. Given π is 1.8, θ becomes 0,83 and $y = \left[\frac{\theta}{\pi - (1 - \theta)}\right]x$ equals 0,51x. If there were no restriction, $y = x/\pi$ would equal to 0,56x. If the economy ran a more realistic current account deficit of, let say, 3 percent, instead of 5 percent, ceteris paribus, θ would be 0,89 and $y = \left[\frac{\theta}{\pi - (1 - \theta)}\right]x$ would be 0,53x and $y = x/\pi$ would be 0,56x. Hence, the modified version of Thirlwall's law gives a close approximation the original and more simplistic Thirlwall's law.

Moreno-Brid (1998) also modified the original BPC model similarly "by forcing foreign capital inflows to move in long-run tandem with domestic income" (p. 288). Barbosa-Filho (2001) criticized this modified BPC on grounds that, firstly the implied balance-of-payments-constrained growth rate of the modified model is not necessarily stable and secondly, the modified model does not make a distinction between interest payments and imports of goods and non-factor services. So, Barbosa-Filho (2001) extended the modified model theoretically:

"to allow for a 'sustainable' accumulation of foreign debt taking into consideration both the potential instability of such a constraint and the impact of interest payments on debt accumulation." [p. 382].

Similarly, Moreno-Brid (2003) extended the modified BPC by taking into account net interest payments in order to capture their effect on the long-run rate of economic growth. So, modified BPC model takes the following form, when terms of trade have no significant impact in the long-run:

$$y_t = \frac{\theta_1(x_t) - \theta_2(r_t)}{\pi - (1 - \theta_1 + \theta_2)} \quad (11)$$

where, $\theta_1 > 0$ denotes the share of imports covered by revenues obtained by exports and θ_2 denotes the share of net interest payments abroad in the overall imports. Lastly, r_t represents the growth in the net interest payments abroad. In this setting, if current account deficit is zero, that is $(1 - \theta_1 + \theta_2 = 0)$, then BPC model becomes:

$$y_t = \frac{\theta_1(x_t) - \theta_2(r_t)}{\pi} \quad (12)$$

where, $\theta_1 + \theta_2 = 1$. Moreover, if interest payments abroad is stable, that is the growth rate is zero, that is $\theta_1 = 1$, then original Thirlwall's law is obtained:

$$y_t = \frac{x_t}{\pi} \quad (5)$$

2. ECONOMETRIC ANALYSIS

In this section, the original and as well as modified BPC models are tested through using Johansen cointegration technique (Johansen, 1991, 1995) and vector error correction (VEC) model. These approaches give the opportunity to understand whether there is a long-run relationship between imports and real output and, to calculate the income elasticity for imports, which is a very important variable for testing the original and modified BPC models.

Import demand function, which was calculated in order to estimate the income elasticity for imports within the framework of Thirlwall's law, is as follows:

$$LM_t = \alpha + \pi LY_t + \varepsilon_t \quad (13)$$

where LM denotes the logarithm of the real imports, LY represents logarithm of the real output (real income). Finally, ε denotes the error term. Note that there is no reliable terms of trade data prior 1980 for Turkey. For this reason and also relative prices do not have a significant effect on imports or real output in the long run both theoretically and in Thirlwall's law, we did not include terms of trade variable in the import demand function.

Annual data between 1950-2014 was used for the estimation. First, we should determine the order of integration for both of the series, since series with different integration orders cannot be cointegrated and are not viable for the use of the cointegration technique. In order to reveal the integration order of the series we carried out Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) unit root tests for the variables (Dickey & Fuller, 1979, 1981; Phillips & Perron, 1988). As can be seen in the Table 1, both series have a unit root in their levels and are stationary in their first difference at 1 percent significance level for both Augmented Dickey-Fuller test and Phillips-Perron test. That means both series are of the same integration order, that is they are I(1) and we can securely test for cointegration and hence for a long-run relationship between these variables.

Table 1. Unit Root Tests

Variables	Augmented Dickey Fuller		Phillips Perron	
	t-stats	Critical Values	t-stats	Critical Values
LM	-0,36	-3,54	-0,38	-3,54
LY	-1,88	-3,54	-2,45	-3,54
Δ LM	-6,61*	-3,54	-6,54*	-3,54
Δ LY	-8,18*	-3,54	-8,5*	-3,54

Note: LM and LY are logarithm of real imports and logarithm of real output, respectively. Δ indicates first differences. Critical values are for 1 percent significance levels and asterisk indicates stationarity at 1 percent significance level. H_0 : The series has a unit root.

Second, we should determine the appropriate lag length for the model. For this, we estimated an unconstrained vector autoregression (VAR) model and determined the lag length using different criteria. At this point while some criteria including Akaike information criteria suggest 1 lag-length, others including Schwarz information criteria recommend 2 lag-length. Since the data used in this study are annual data and that we will construct a VEC model, we opted for 2 lag-length and determined that the model has VAR(2) structure, which is equivalent to VEC(1).

Table 2. Lag Length Determination Test

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-41.67576	NA	0.017817	1.648142	1.722493	1.676734
1	133.4180	330.3656*	2.80e-05	-4.808227	-4.585175*	-4.722452*
2	137.5899	7.556656	2.78e-05*	-4.814713*	-4.442960	-4.671755
3	140.1710	4.480432	2.94e-05	-4.761171	-4.240716	-4.561029
4	143.7730	5.980707	3.00e-05	-4.746153	-4.076997	-4.488828
5	145.6639	2.996881	3.26e-05	-4.666563	-3.848706	-4.352055
6	149.4646	5.736787	3.32e-05	-4.659040	-3.692481	-4.287348
7	152.5725	4.456738	3.47e-05	-4.625379	-3.510119	-4.196504
8	156.5544	5.409339	3.52e-05	-4.624695	-3.360734	-4.138637
9	157.3434	1.012286	4.06e-05	-4.503525	-3.090863	-3.960283
10	160.3696	3.654250	4.32e-05	-4.466777	-2.905413	-3.866352
11	164.3656	4.523851	4.45e-05	-4.466628	-2.756564	-3.809020
12	165.3388	1.028211	5.19e-05	-4.352407	-2.493641	-3.637615

Note: LogL is logarithmic likelihood, LR is sequential modified LR test statistic (each test at 5% level), FPE is final prediction error, AIC is Akaike information criteria, SC is Schwarz information criteria, and HQ is Hannan-Quinn criteria. Lag lengths suggested are those which are shown bold and with asterisks.

Table 3. Johansen Cointegration Test

Trace			
	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Probability
First Hypothesis	20,8	15,5	0,0072
Second Hypothesis	1,11	3,84	0,2932
Maximum Eigenvalue			
	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Probability
First Hypothesis	19,7	14,3	0,0063
Second Hypothesis	1,11	3,84	0,2932

Note: First hypothesis: $H_0: r = 0$, $H_1: r \geq 1$, second hypothesis: $H_0: r \leq 1$, $H_1: r \geq 2$. r denotes the number of the cointegrating equations. Both Trace and Maximum Eigenvalue tests indicate one cointegrating equation at the 5 percent significance level.

Table 4. Vector Error Correction Model (VECM)

	Constant	LM	LY		Δ LM	Δ LY
Cointegrating Equation	20,03	1	-2,07	Error Correction	-0,31876	0,02710
Standard Error			0,07859	Standard Errors	0,08707	0,01833
t-statistic			-26,3452	t-statistics	-3,66114	1,47825

Note: LM and LY are logarithm of real imports and logarithm of real output, respectively. Δ indicates first differences.

Third, we implemented Johansen cointegration technique and constructed a VEC model. As can be seen in the Table 3, both tests indicate that there is one cointegrating equation, that is the series spanning from 1950-2014 of real import and real output (real income) are cointegrated at the 5 percent significance level. The estimated cointegrating equation is as follows:

$$LM_t = 20.04 + 2.07LY_t \quad (14)$$

As can be seen in the Equation 14, the estimated coefficient for income elasticity for demand is statistically significant and 2.07, which is very plausible given the previous income elasticity for import demand estimations.

After having estimated the import demand function, we tested whether estimated income elasticity of demand for imports was statistically not different from actual (average) income elasticity of demand for imports. In order to do this, first, we solved the original BPC model, which is given in Equation 5, yielding Equation 15:

$$\pi_{org} = \frac{x_{avg}}{y_{avg}} \quad (15)$$

where, x_{avg} denotes average growth rate of exports and y_{avg} denotes average economic growth rate for specific periods, π_{org} represents income elasticity of demand for imports after original BPC model.

Second, in order to capture the influences of foreign investments and interest payments, we adopted the modified model suggested by Moreno-Brid (2003), and solved Equation 11, yielding Equation 16:

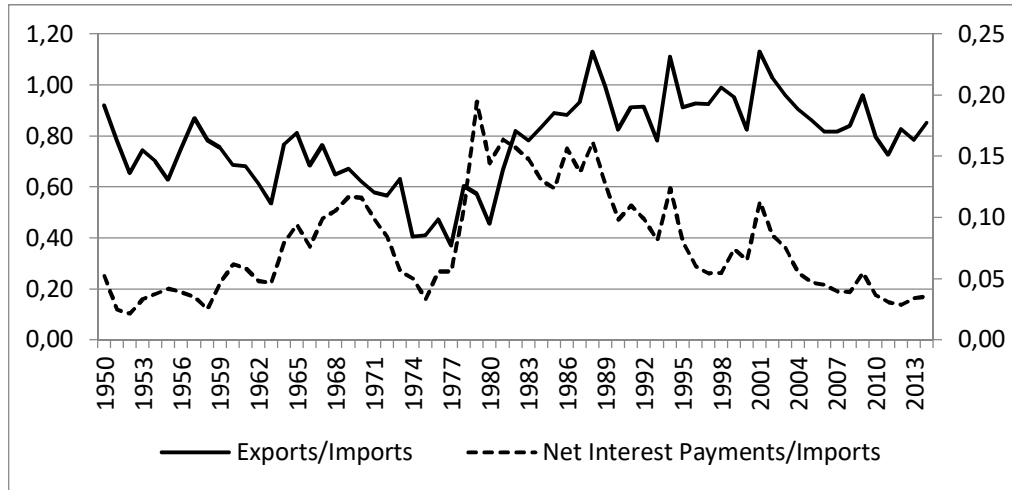
$$\pi_{mod} = (1 - \theta_1 + \theta_2) + \frac{\theta_1(x_{avg}) - \theta_2(r_{avg})}{y_{avg}} \quad (16)$$

where, π_{mod} denotes income elasticity of demand for imports after modified BPC model, r_{avg} denotes average net interest payments-to-imports ratio for specific periods.

For the modified BPC model, we need exports-to-imports ratio and net interest payments-to-imports ratio variables. The evolution of these variables can be seen in Figure 1. What is very clear in the figure is that exports-to-imports ratio throughout the period is below 1.00, except the years in which Turkish economy endured financial crises (1988, 1994, 2001). The average for this ratio throughout the period is 0.78, which is extremely low. The average ratio is further lower (0.66) in the import substitution period (1950-1979) than in the neoliberal export-led growth (0.88) period (1980-

2014). On the other hand, net interest payments-to-imports ratio increased steadily as exports-to-imports ratio was in a declining trend from 1950s through 1970s, reaching its apex (0.19) in 1979 as the country hit hard by the two-petroleum crisis and rising inflation rates. From then on, this ratio declined steadily well into the 2000s, eventually leveling out some 0.04 on average for the last 8 years (2007-2014), due to multiple reasons, including much easier access to international capital in the latter period, and much lower inflation rates, not to mention much more stable political climate, particularly in the 2000s.

Figure 1. The Ratios of Exports-to-Imports and Net Interest Payments-to-Imports

Note: All the data were taken from Turkish Statistical Institute. The left vertical scale is for exports to imports ratio and the right vertical scale is for net interest payments to imports ratio.

As can be seen in the Table 5, average income elasticity of demand for imports (2.13) for the original BPC model is very close to the computed income elasticity of demand for imports (2.07). This may mean a confirmation of the original Thirlwall's law and Turkish growth rate actually could be balance of payments-constrained. However, average elasticity for the modified BPC model (1.74) is somewhat lower from the computed one. This may be due to that external financing does not constitute a hindrance to economic growth in Turkey. This makes sense, since Turkey kept running current account deficits in excess of five percent for more than a decade as of 2016, and external financing, far from drying off, actually keep coming increasingly.

After having confirmed Thirlwall's law tentatively in Turkey, we tested the original and modified BPC model by calculating three- and five-year moving average of actual GDP growth rates and hypothetical GDP growth rates predicted by original and modified BPC models. This approach was adopted by Atesoglu (1993, 1994b). Figure 2 and 3 show the actual and hypothetical GDP growth rates from 1951 to 2014.

Table 5. Average Elasticities for Original and Modified BPC Model

Average growth rates for the 1950-2014 period			
GDP	Exports	Imports	Net Interest Payments
4,9	10,4	11,0	13,3

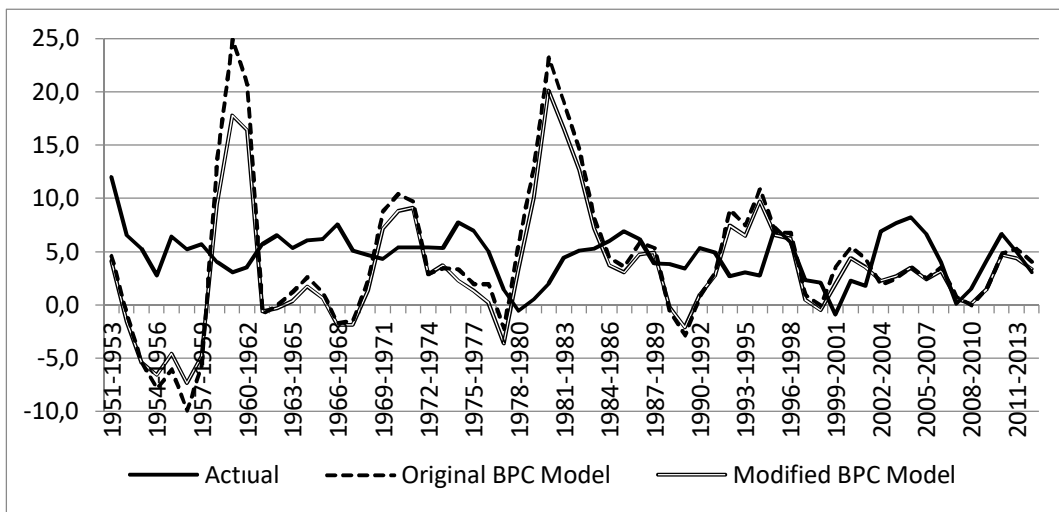
Exports-to-Imports & Net interest payments-to-imports ratios	
θ_1	θ_2
0,78	0,08

Average income elasticities of demand for imports	
π_{org}	π_{mod}
2,13	1,74

Note: π_{org} and π_{mod} are average elasticities for original and modified BPC model, respectively.

Two important points emerge in the Figure 2 and 3. First, prior to 1980s, Turkey was implementing import-substitution policy and its foreign trade volume was rather feeble. Because of this, actual GDP growth rate is higher than the hypothetical growth rates predicted by original and modified BPC models in most of the years prior to 1980s. Turkey abandoned this economic policy and switched to export-oriented growth strategy in the 1980s.

Figure 2. Three-Year Moving Averages of Actual and Hypothetical GDP Growth Rates

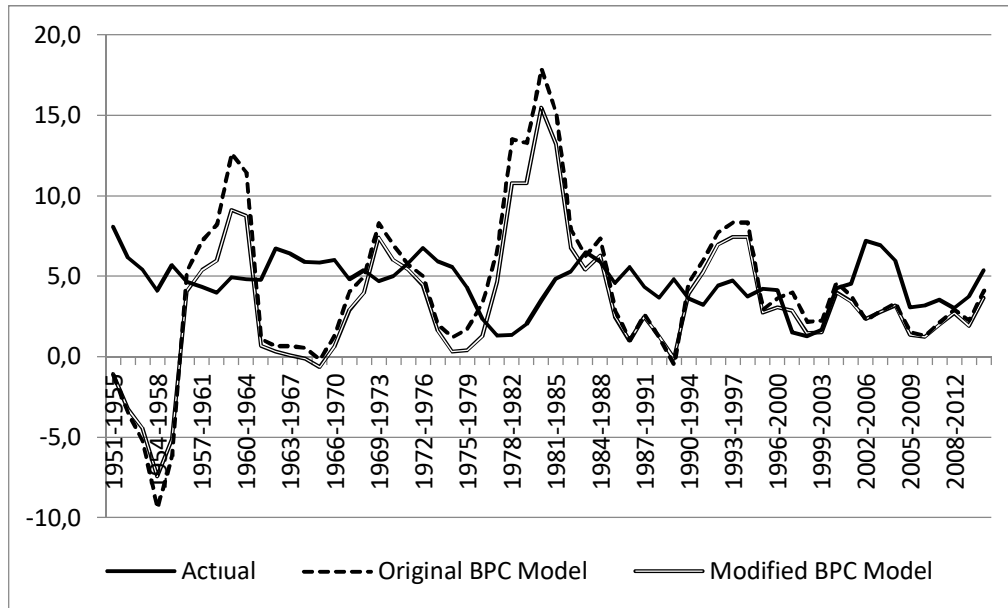

Note: The graph represents three-year smoothed series of; actual GDP growth rate, and hypothetical GDP growth rates predicted by original BPC model (calculated by ordering of Equation 15) and by modified BPC model (calculated by ordering of Equation 16).

As a direct result of that, Turkish exports and imports rose dramatically in the 1980s. In the first half of the 1980s, exports increased by an average of some 38 percent per annum. Hence, contrary to the earlier period, actual growth rates dramatically fell behind those rates predicted by BPC models in the 1980s. However, as the growth rates of exports and imports lost the initial momentum stemming

from the policy switch boost, actual growth rates and those predicted by the models started to converge in the 1990s.

Figure 3. Five-Year Moving Averages of Actual and Hypothetical GDP Growth Rates

Note: The graph represents five-year smoothed series of; actual GDP growth rate, and hypothetical GDP growth rates predicted by original BPC model (calculated by ordering of Equation 15) and by modified BPC model (calculated by ordering of Equation 16).

Second, predicted growth rates overestimate actual growth rates in the 1990s and underestimate them in the 2000s. This situation reflects political instability and economic turmoil in Turkey in the 1990s, in which the growth rates were rather disappointing. On the other hand, as Turkey regained its political stability in the 2000s and global liquidity expanded further and further in this period, Turkey could be able to run larger and larger current account deficits, ending up current account deficit in excess of five percent of GDP per annum on average in this period. Hence the underestimation of the actual growth rates.

This test also lends support balance of payments constrained growth theory, albeit in some periods the original and as well as modified BPC model underestimate or overestimate actual growth rates. However, historical contingencies and economic policies are also important in understanding growth trajectories of the countries, as Turkish case clearly shows. Moreover, even if predicted growth rates overestimate or underestimate actual growth rates, predicted growth rates tend to converge actual growth rates in the long run, as is clear in the Figure 2 and 3, which constitutes a further support to the Thirlwall's law.

CONCLUSION

This paper tested whether Thirlwall's law, or balance of payments-constrained growth model (BPC) holds for Turkey, using annual data spanning from 1950 to 2014. Unlike previous studies for the country, we tested both original Thirlwall's law and its modified version with capital flows and interest payments, for a much longer period. The empirical findings indicate that Thirlwall's law somewhat holds for Turkey and further restrictions imposed by modified version of the Thirlwall's law do not constitute an important hindrance to economic growth performance directly.

On the other hand, historical contingencies and economic policies are also important in the short run. For example, Turkey could be able to run very high current account deficits in the 2000s because of the global liquidity abundance, and the economy managed to grow in excess of what the Thirlwall's law dictates. However, as the concerns mounted over whether Turkey could sustain such high deficits and what would happen if there were a capital flight from the country, economic growth rates faltered in recent years and started to converge to balance of payments constrained growth rate.

In order to have a stable economic growth path, Turkey should increase its exports and decrease the income elasticity of demand for imports, as Thirlwall's law dictates. However, easier said than done. Although Turkey has been well aware of the current account deficit problem and the need to increase its exports, it failed to eliminate or appease the problem. In order to achieve this economic policy, Turkey should improve its production base and manage to produce higher quality products for both exports and domestic consumption. Such a policy will solve balance of payments constrained growth problem, by both increasing exports and decreasing income elasticity of demand for imports.

REFERENCES

- Alonso, J. A. (1999). Growth and the external constraint: lessons from the Spanish case. *Applied Economics*, 31(2), 245-253.
- Atesoglu, H. S. (1993). Balance-of-payments-constrained growth: Evidence from the United States. *Journal of Post Keynesian Economics*, 507-514.
- Atesoglu, H. S. (1994a). An application of a Kaldorian export-led model of growth to the United States. *Applied Economics*, 26(5), 479-483.
- Atesoglu, H. S. (1994b). Exports, capital flows, relative prices, and economic growth in Canada. *Journal of Post Keynesian Economics*, 289-297.
- Atesoglu, H. S. (1997). Balance-of-payments-constrained growth model and its implications for the United States. *Journal of Post Keynesian Economics*, 327-335.
- Bagnai, A. (2010). Structural changes, cointegration and the empirics of Thirlwall's law. *Applied Economics*, 42(10), 1315-1329.

- Bairam, E. (1988). Balance of payments, the Harrod foreign trade multiplier and economic growth: the European and North American experience, 1970–85. *Applied Economics*, 20(12), 1635-1642.
- Bairam, E. (1993). Static versus dynamic specifications and the Harrod foreign trade multiplier. *Applied Economics*, 25(6), 739-742.
- Bairam, E., & Ng, L. (2001). Thirlwall's law and the stability of export and import income elasticities. *International Review of Applied Economics*, 15(3), 287-303.
- Barbosa-Filho, N. H. (2001). The balance-of-payments constraint: from balanced trade to sustainable debt. *BNL Quarterly Review*, 54(219).
- Bértola, L., Higachi, H., & Porcile, G. (2002). Balance-of-payments-constrained growth in Brazil: a test of Thirlwall's Law, 1890-1973. *Journal of Post Keynesian Economics*, 25(1), 123-140.
- Britto, G., & McCombie, J. S. (2009). Thirlwall's law and the long-term equilibrium growth rate: an application to Brazil. *Journal of Post Keynesian Economics*, 32(1), 115-136.
- Chena, P. I. (2014). Balance-of-payments-constrained growth in Argentina (1976-2006). *Journal of Post Keynesian Economics*, 36(4), 699-718.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1057-1072.
- Halicioglu, F. (2012). Balance-of-payments-constrained growth: the case of Turkey. *Journal of Post Keynesian Economics*, 35(1), 65-78.
- Harrod, R. (1933). *International Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holland, M., Vieira, F. V., & Canuto, O. (2004). Economic growth and the balance-of-payments constraint in Latin America. *Investigación económica*, 45-74.
- Jeon, Y. (2009). Balance-of-payment constrained growth: the case of China, 1979–2002. *International Review of Applied Economics*, 23(2), 135-146.
- Johansen, S. (1991). Estimation and hypothesis testing of cointegration vectors in Gaussian vector autoregressive models. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1551-1580.
- Johansen, S. (1995). *Likelihood-based inference in cointegrated vector autoregressive models*. Oxford: Oxford University Press.
- López, J., & Cruz, A. (2000). " Thirlwall's law" and beyond: the Latin American experience. *Journal of Post Keynesian Economics*, 477-495.
- McCombie, J. S., & Thirlwall, A. P. (Eds.). (1997). *Economic growth and the balance of payments constraint revisited* (Vol. 2).

Moreno-Brid, J. C. (1998). On capital flows and the balance-of-payments-constrained growth model. *Journal of Post Keynesian Economics*, 283-298.

Moreno-Brid, J. C. (2003). Capital Flows, Interest Payments and the Balance-of-Payments Constrained Growth Model: A Theoretical and Empirical Analysis. *Metroeconomica*, 54(2-3), 346-365.

Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.

Razmi, A. (2005). Balance-of-payments-constrained growth model: the case of India. *Journal of Post Keynesian Economics*, 27(4), 655-687.

Thirlwall, A. P. (1979). The balance of payments constraint as an explanation of the international growth rate differences. *PSL Quarterly Review*, 32(128).

Thirlwall, A. P., & Hussain, M. N. (1982). The balance of payments constraint, capital flows and growth rate differences between developing countries. *Oxford Economic Papers*, 498-510.

1965 GENEL SEÇİMLERİ ÖNCESİNDE “ORTANIN SOLU” SÖYLEMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Altuğ KOÇ

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Araştırma Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü
altugkoc@klu.edu.tr

Özet

Türk Siyasi Tarihi'nde önemli ve uzun yerlerden birine sahip olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin 1965 Genel Seçimleri'ne çok az bir süre kala kendini resmen ortanın solunda bir parti olarak tanımlaması, CHP'nin merkez sol siyasete geçişinin ilk kıvılcımı olmuştur. Bu aynı zamanda, Türk Siyasi Tarihi'nde bu denli büyük ve köklü bir partinin kendini ilk defa *sol* siyasette gösterişidir. 1965 Genel Seçimleri'nden çok kısa bir süre önce ortaya konulan bu söylemin temelleri, birikimleri, ideolojik yansımaları 2-3 aylık süreçte parti içi ve dışı birçok tartışmaya sebep olsa da; söylem, partinin bu sürece kadarki demokratik gelişiminin ve dönemin etkilerinin de kaçınılmaz bir sonucu olarak görülebilir. Bu çalışmanın amacı, 1965 Genel Seçimleri'ne gelinen süreçte, CHP'de ortanın solu söyleminin ortaya çıkışındaki tarihsel arka planı sunabilmek, söylemin temellerini ve nedenlerini sunabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Ortanın Solu, İsmet İnönü, 1965 Genel Seçimleri.

EMERGENCE OF “LEFT OF CENTER” DISCOURSE BEFORE THE GENERAL ELECTIONS OF 1965

Abstract

The official declaration of Republican People’s Party (RPP) –which has important and long place in the Turkish History– as left of center just before the General Elections of 1965, was the beginning of RPP’s center left politics. This was also the first time that a major party in Turkey, representing itself as *left wing*. Although the discourse which was said before elections, caused many discussions about basis, cumulations, ideology in both inside of the party and outside of the party for about 2-3 months; can also seem as party’s democratic improvement and also 1960’s period inevitable result. The aim of this study is to investigate the reasons, historical background and introduce basis of left of center discourse which was used before General Elections of 1965.

Key Words: Republican People’s Party, Left of Center, İsmet İnönü, General Elections of 1965.

GİRİŞ

Türkiye’de 1923 – 1950 yılları arasında süren CHP’nin tek parti yönetiminden sonra, 1950 Genel Seçimleri ile yaşanan iktidar değişikliği, Türkiye için olduğu kadar CHP için de çok büyük önem taşıyordu. Ülkenin kurucu partisi artık iktidarda değil muhalefette idi. Bu değişim, 1950 – 1960 arası ülke dinamiklerini etkileyeceği gibi, CHP için de çok büyük değişimler içeren bir siyasî okul olmuştu. 1950 yılında hükümeti kuran ve ülkede çok önemli bir güç haline gelen Demokrat Parti (DP)’nin, 1954 Genel Seçimleri ile milletvekili sayısını daha da yükseltmesi, iktidar – muhalefet çekişmesini de sertleştirmişti (Albayrak, 2004: 266, 267) ve bu sertleşme, CHP’de bir takım gelişmelere sebep oluyordu. (Kili, 1976: 124). Tartışmalara yol açsa da, 1954 sonrası CHP içi görüşmelerde Cemil Sait Barlas’tan *“27 yıllık iyiliklerden ve kötülüklerden sorumlu olmayan, belli bir iktisadi doktrine dayanan bir parti olarak ortaya çıkalım.”* (Bila, 2008: 137) teklifinin gelmesi CHP’de önemli kırılma noktalarına gidildiğinin göstergesi sayılabilir. CHP’de bu tarihte başlayan tartışmalar ortanın solu hareketinin de temellerini oluşturmaktadır. Yine de ortanın solu söyleminin İsmet İnönü tarafından bizzat kullanılmasına daha bir hayli zaman vardır.

Bu çalışmanın kapsamı sol siyasete dair kavramsal açıklamaları, CHP’nin muhalefet partisi olarak yükselişe geçtiği 1957 yılı sonrasındaki süreçleri, ortanın solu söylemine sebep olan iç ve dış gelişmeleri ve ortanın solu söyleminin tarihsel arka planı ile beraber 1965 Genel Seçimleri öncesinde kullanılma nedenlerini içermektedir.

1. SAĞ – SOL KAVRAMLARI

Sağ - sol siyaset kavramlarının çıkış noktası Fransız İhtilali ertesinde Fransa’da toplanan meclise dayanmaktadır. Bu dönemde, meclis kürsüsü karşısında alınan yere göre sağ tarafta oturanlar mevcut düzeni savunanlardan oluşurken, sol tarafta oturanlar düzenin değiştirilmesini veya iyileştirilmesini savunan, muhaliflerden veya reformculardan oluşuyordu (Knapp ve Wright, 2006: 1; Ateş, 2008: 25). Böylelikle kavram, siyasi partiler yelpazesinde sağ - sol kanat şeklinde kullanılmaya başlandı. Genel hatlarıyla, sağ kanat; muhafazakârlığı ve düzen koruyuculuğunu ifade ederken, sol kanat; mevcut düzene muhalifliği, reformculuğu temsil eder hale geldi (Duverger, 1984: 134; Ecevit, 2009: 8). 1789 Fransız İhtilali’nin devamında gelişen bir sınıf olarak burjuvazi, kapitalizmi kurarken aynı zamanda yeni bir sınıf olarak işçi sınıfının da oluşmasına sebep oluyordu (Akın, 2013: 173). Toplumsal üretim araçlarının sahibi olan burjuva sınıfı, sadece emeğini satabilerek hayatını devam ettirebilecek olan işçi sınıfının¹ emeğini kiralayarak, kendi kapitalini arttırmayı hedeflemekteydi. Dolayısıyla burjuva sınıfının uzun zaman boyunca soylu sınıf karşısında ezilip nihayetinde ayaklandığı gibi, işçi sınıfı da burjuvazinin ortaya çıkardığı kapitalist sistemin kendilerini sömürdüğünü anlamaya başlamıştı (Akın, 2013: 173).

¹ Proletarya veya emekçi sınıf olarak da adlandırılmaktadır.

Sosyalizm ve komünizm akımının fikir önderlerinden Karl Marx, toplumların bugüne kadarki tarihine sınıf savaşımının tarihi demiştir, çünkü ona göre ezenler ve ezilenler sürekli karşı karşıya gelmişlerdir (Marx, 2010: 48). Sınıf mücadelelerini ortaya çıkaran da toplumların iktisadi düzenlemeleridir (Arnhart, 2013: 266). Sosyalizm, zengin ile yoksul arasındaki çekişmeden ötürü ortaya çıkmıştır çünkü insanlar her zaman, kendi aralarında eşitsizliğin yerleşmesine neden olan ayrıcalıkları kaldırmak için çabalamışlardır (Akın, 2013: 174). 1889'da kurulan İkinci Enternasyonal'de sosyalizmin uygulanmasında farklı yöntemler öne sürülmüştür ve reformcu/devrimci sosyalizm ayrımı ortaya çıkmıştır ("Sosyal Demokrasi Nedir?", 1965: 6). Buradaki yöntem farkı, Maurice Duverger'in belirttiği rejim içinde/rejim üstünde savaş ayrımından kaynaklanmaktadır. Rejim içerisinde savaşacak olan partiler, kurulu rejimi kabul ederler, iktidarı ele almaya çalışırlar ve temsil ettiği toplumsal sınıflar yararına yönetimi yürütür ve mevcut kurumları korurlar (Duverger, 1984: 146). Rejim üstünde savaş verecek olan partiler ise, temsil ettikleri sınıfların çıkarlarının mevcut rejim içerisinde korunamayacağını ve yeni bir rejim inşa etmek gerektiğini düşünürler (Duverger, 1984: 146). Dolayısıyla mevcut düzeni tamamen devirip yeni bir düzen kurulması devrim yöntemi, eski düzenin yerine parça parça yeni düzen öğeleri koymak ise reformculuk olarak adlandırılır (Duverger, 1984: 134).

1. Dünya Savaşı sonrasında devrimci politikalarını koruyan partiler komünist parti, çoğulcu demokrasiyi kabul ederek reformcu politikayı sürdürenler ise sosyal demokrat, sosyalist parti ve benzeri tanımları almışlardır (Cem, 1998: 46). Sol siyaset tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de oldukça tartışılan bir konu olmuştur. Türkiye'de sosyal demokrasi olarak adlandırılan ve ortanın solu hareketi ile başlayacak olan merkez sol siyaset, İkinci Enternasyonal sonrası oluşan reformcu partilerin politikalarına yakın bir şekilde mevcut rejim içerisinde sosyal adalet, eşitlik gibi ortak yaşamın iyileştirilmesine dair reformların yapılmasına yönelik bir anlayış izlemiştir.

2. OSMANLI, ERKEN CUMHURİYET VE 27 MAYIS DÖNEMİ'DEN SOL SİYASET ÖRNEKLERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda sol siyasetin, özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra geliştiğini söylemek mümkündür. Hatta, 1908 – 1922 yılları arasında kurulan partiler arasında sosyalist ve sosyal demokrat görüşlü partiler de bulunmaktaydı (Tunaya, 2009b: 205, 278). 6 Şubat 1909'da kurulan Osmanlı Demokrat Fırkası (ODF), Tarık Zafer Tunaya'nın deyimi ile Türkiye'deki ilk "*Demokrat Parti*" olma önemine sahiptir (Tunaya, 2009a: 285). İdeolojik olarak çoğulculuk görüşünde olan ODF, II. Meşrutiyet dönemindeki iktidarın kuvvetli ve sert idaresine karşı hür ve demokratik fikirleri savunma amacıyla olmuştur (Tunaya, 2009a: 286). Fırka uzun ömürlü olamamış ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmıştır, üyelerinden bazıları ise Eylül 1910'da kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası (OSF)'na geçmiştir (Tunaya, 2009b: 212). OSF'nin programında tek dereceli

seçimler, basın ve toplantı özgürlüğü, ölüm cezasının kaldırılması gibi konulara değinildiği gibi, temel tüketim mallarından vergilerin kaldırılması, demiryolu, maden ve sigorta şirketlerinin devletleştirilmesi, tekellerin dağıtılması, işçilere grev hakkı tanınması, işçi sendikalarına yardımda bulunulması gibi görüşlere de yer verilmiştir (Sayılğan, 2009: 38).

CHP'nin temelleri de Cumhuriyet'in ilanından önce Mustafa Kemal² tarafından 7 Aralık 1922'de Halk Fırkası³ olarak atıldı ve partinin programı 8 Nisan 1923 tarihinde dokuz ilkeye belirlendi (Atatürk, 2004: 539). Ulusal egemenliği, ekonomik ve sosyal konularda reformları içeren dokuz ilkeye göre parti herhangi bir ideolojiye yönelik olmayacaktı ama Suna Kili'ye göre fırka sağ düşüncenin de karşısında yer almış oluyordu (Kili, 1976: 43). Fakat parti herhangi bir sol ideolojiden de beslenmiyordu. Bu durumun önemli sebeplerden biri, Milli Mücadele ve Ulusal Kurtuluş Savaşı dönemlerinin tüm halkın desteğine dayalı olmasıdır (Kili, 1976: 17, 68). Dolayısıyla, Halk Fırkası herhangi bir sınıfa yönelik değil, tüm halka yönelik bir parti olarak ortaya çıkıyordu. Cumhuriyet'in ilanının devamında süregelen tek parti döneminde de sol siyasete olumlu bakılmayışının nedeni sınıfa yönelik siyasetin halkı kapsamayacağı düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Zira Mustafa Kemal de komünist sistemin Türkiye'ye uygun olmadığını dile getirmekteydi ("Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri", 2006: 137, 138).

1960'lı yıllara kadar, Türkiye'de kurulan sol partiler uzun ömürlü olamadılar. Örneğin 1946 yılında kurulan sosyalist eğilimli Türk Sosyal Demokrat Partisi hak ve özgürlüklere önem veren bir parti programına sahipti. Ancak genel başkanının hayatını kaybedip, üye sayısının üçten aza düşmesi nedeniyle 1952'de feshedildi (Akyol, 2010: 33). 1961 Anayasası'nın ardından kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) ise, dönemin siyasetinde etkin olduğu kadar, CHP'nin de konumunu etkilemiştir. 21 Eylül 1964'te kurulan Sosyal Demokrat Parti (SDP) de CHP'yi etkilemekle kalmamış, CHP'ye katılım göstermiştir (Akyol, 2010: 49). SDP, parti programında Atatürk ilkelerine bağlı olduğunu vurgulamaktadır ("Sosyal Demokrasi Nedir?", 1965: 23). Kamu yararı için işletmelerin millileştirilebileceğini ve özel sektörün de kamu yararına uygun çalışması gerektiğini programlarında belirtmişlerdir ve kendilerini tüm çalışanların partisi olarak görmekte idler ("Sosyal Demokrasi Nedir?", 1965: 25-27). SDP herhangi bir seçime katılmamış olsa da, 1965 Genel Seçimleri'nde CHP'yi desteklediğini açıklamıştır (Baban, 1965: 1). Benzer şekilde, CHP'nin tek parti döneminden sonraki sürecini etkileyen unsurlar, 1961 Anayasası'nın da etkisiyle partiyi yeni arayışlara yöneltmiştir. Öncelikle bu unsurları incelemek yararlı olacaktır.

² Mustafa Kemal, Soyadı Kanunu'nun Haziran 1934 tarihinde kabulünün ardından, Kasım 1934'te Atatürk soyadını almıştır.

³ 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası adıyla kurulan parti, 10 Kasım 1924 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası (Atatürk, 2004: 680), Mayıs 1935 tarihindeki 4. Kurultay'da ise Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır (Bila, 2008: 61).

3. HÜRRİYET PARTİSİ'NİN CHP'YE KATILIMI

1954 yılı sonrası Demokrat Parti'nin muhalefete ve basına karşı baskıcı tutumunun gitgide artıyor olması DP içerisinde yeni tartışmalara yol açacaktı. Bu tartışmalar ispat hakkı ile başladı. Basının, yaptığı haberleri ispatlama hakkına sahip olabilmesini engelleyen bu düzenleme aslında 1949 tarihli bir içtihadı birleştirme kararı idi (Toker, 1991a: 104). 1955 yılının ortalarında DP içindeki bir grup milletvekili basına yeniden ispat hakkı tanınmasını istemekteydi (Gevgilili, 1987: 112). Böylece Basın Kanunu'ndaki mevcut düzenlemenin kaldırılmasını ve demokratik yönetime uygun şekilde basına ispat hakkı sunulmasını talep etmişlerdi. Fakat bu talep partide bir başkaldırı olarak yorumlandı ve önergeye sonradan katılan 9 milletvekili partiden ihraç edildi. Önergenin ilk imzacıları olan 10 milletvekili ise partiden istifa etti (Simav, 2009: 26). DP'den kopan bu 19 milletvekili daha sonra 19 Kasım 1955'te Hürriyet Partisi (HP)'nin kurucuları olacağı gibi (Gevgilili, 1987: 112), HP'nin kurucularındaki ilerici yapı, partinin CHP ile birleşmesinden sonra CHP'yi de etkilemiştir (Esmer, 2006: 82).

1958'de yapılacak olan genel seçimlerin 1957'ye çekilmesiyle, CHP'nin seçim çalışmaları da hızla başlamıştır. 1954 Genel Seçimleri öncesinde eski tavrını koruyan, revizyona gitmeyi düşünmeyen ve 1950 Genel Seçimleri'ndeki sürpriz durumun 1954'te düzeleceğini umut eden CHP, 1954 Genel Seçimleri'nde daha olumsuz bir sonuç ile karşılaşınca, 1957 Genel Seçimleri için ciddi bir çalışma başlattı. CHP'nin seçim çalışmalarının temelini yansıtan en önemli hareket 9 Eylül 1957 tarihinde düzenlenen CHP'nin 13. Kurultay'ında okunan "*Hürriyet Andı*" olmuştu. Hürriyet Andı şu şekildeydi:

"Ülkemizin bugünkü siyasal durumu ve bu durumun partimizin 13. Kurultayı'na yüklediği tarihi görev birleşmiş muhalefet cephesinin bir üyesi olan biz CHP'liler, Türk milletini layık olduğu ileri demokratik rejime ve vatandaşlar arasında eşit muameleyi ilke edinen hukuk devletine kavuşturmaya ve millet iradesinin tecellisine engel olmak isteyenlerin karşısında hiçbir şeyden yılmadan, kanuna uyup ulu Tanrı'ya sığınarak mücadele etmeye and içtiğimizi işbu hürriyet andıyla kabul ve ilan ederiz." (Bila, 2008: 148)

CHP, 1957 Genel Seçimleri için halka daha önemli vaatlerde bulunuyordu. Artık halka inmeye çalışan bir CHP vardı. Şemsettin Günaltay mitinglerde "*İşçiye grev hakkı tanıyacağız.*" diyordu (Bila, 2008: 149). 1957 Seçim Beyannamesi ile köylü, esnaf ve işçi sorunlarına değinildi. Dahası, ülkede tüm demokratik müesseselerin kurulmasından sonra seçimlerin tüm partilere eşit haklar sağlanarak yenileneceği söyleniyordu ("*CHP Beyannamesinin Esasları Tesbit Edildi*", 1957: 5). Yani CHP iktidara geldiği takdirde nispi temsil sistemini sağlayacak, kalkınmayı plana bağlayacak, Yüksek Hâkimler Şurası, Çift Meclis ve Anayasa Mahkemesi kuracak (Toker, 1991a: 262), daha sonra yeni seçimlere giderek demokratik bir düzen sağlayacaktı. Gerçekten de 1957 Genel Seçimleri'nde CHP'nin bu tutumu, iktidarı kazandıracak kadar olmasa da sonuç verdi ve DP'nin oy oranı düşerken, CHP'nin yükseldi. Seçimlerden umduğunu bulamayan bir diğer parti ise DP'den ispat hakkı tartışmasından sonra ayrılıp kurulan Hürriyet Partisi oldu. HP'nin 1957 Genel Seçimleri'nden aldığı düşük oy oranı

partide kopuşlara sebep olmuş, partinin CHP'ye katılması konuşulmaya başlamıştı (Simav, 2009: 40–48). Nihayetinde HP, Kasım 1958'de CHP'ye katılmış oldu (Gevgilili, 1987: 122). HP'nin CHP'ye katılımı sonrasında parti içinde liberal anlayış yerleşmeye başladı ve parti programı tekrar değiştirildi. Yeni program anayasada önemli değişiklikleri içeriyordu. Bunlar ikili meclis, nispi temsil, hukukun üstünlüğü, sosyal adalet ve güvence idi (Ayata, 1992: 80).

4. İLK HEDEFLER BEYANNAMESİ VE 1961 ANAYASASI

1957 Genel Seçimleri ile oy oranını arttıran CHP, HP'nin de katılımı ile aktif çalışmalarını hızlandırdı. Meclis'te, işçilere grev hakkı verilmesi, Milli Korunma Kanunu'nun kaldırılması gibi konuları içeren 12 yasa önerisi verdiler (Bila, 2008: 151). CHP'nin bu tavırdaki yönelimleri, 1959 yılındaki 14. Kurultay ile son halini aldı. Bu kurultayda CHP, muhalefet döneminde savunduğu prensip ve fikirleri "*İlk Hedefler Beyannamesi*" adındaki tek bir belgede topladı. Belge, 1953'ten bu yana gelen sosyal ve demokratik yönde atılan adımların vardığı nokta olarak yorumlanmaktaydı (Güvenç, 2002: 139). Beyanname, düşünce ve söz hürriyeti, basın hürriyeti, toplanma ve dernek kurma hürriyeti, grev hakkı, sendika ve meslekî teşekkül kurma hakkı, kanun önünde eşitlik gibi birçok konuya değinmekteydi ("CHP Halk Hizmetinde Neler Yaptı", 1965: 78-80). Ancak ne yazık ki, 1960 veya 1961 yıllarında yapılması düşünülen genel seçimler gerçekleştirilemedi ve ülkede 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri bir darbe ile yönetime el koyularak yeni bir anayasa çalışmalarına başlandı. Hazırlanan 1961 Anayasası ile demokratik bir rejim amaçlanmış ve İlk Hedefler Beyannamesi'nin Anayasa üzerindeki etkisi büyük olmuştur (Esmer, 2006: 33). Belirtmek gerekir ki, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi yaşanmasaydı, CHP'nin genel seçimlerle iktidara gelip, İlk Hedefler Beyannamesi'ni sivil bir Meclis çalışması ile anayasa olarak hayata geçirmesi mümkün olabilirdi. Ancak bu yapı, 27 Mayıs sonrası oluşturulan komisyon ile hayata geçmiş ve halk nezdinde beklenen desteği görememiştir. Çünkü darbeden sonra oluşturulan bu anayasa, bir darbe anayasası olarak görülmüş ve korkunç idam kararlarıyla ülke içerisindeki beraberliği bozan Yassıada yargılamalarının halk üzerindeki olumsuz etkisiyle de meşruiyetini sağlam bir zemine oturtamamıştır.

5. ORTANIN SOLU SÖYLEMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

5.1. 27 Mayıs Sonrası CHP'nin Konumu

1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle CHP, politik yeni söylemlere ihtiyaç duymuştur. Aslına bakılırsa, CHP içerisinde ortanın solu fikri, 27 Mayıs'tan çok kısa bir süre sonra konuşulmuştu. 1960 senesinin Ağustos ayında, CHP'nin Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal ile Genel Başkanı İsmet İnönü Heybeliada'da görüşmüşler ve 27 Mayıs'ın ertesinde CHP'nin kimliğini tartışmışlardı (Toker, 1991b: 134). 1960 öncesindeki gibi özgürlük ve demokrasi vurguları yeterli olmayacağından, artık iktisadi kalkınma, işçi sorunları, grev, toplu sözleşme, toprak reformu, vergi adaleti, sosyal düzen gibi

sorunlara ağırlık verilmesi gerekiyordu. Böylece CHP'nin yeri aslında ortanın solunda bir yer olarak kararlaştırılmıştı (Toker, 1991b: 135). Benzer şekilde Akis dergisindeki analizde de CHP'nin ortanın solunda bir yer belirleyeceği daha 1960'ta yazılmıştı:

“(...) CHP'nin geniş halk kütellerinin refahını en ziyade göz önünde tutan, sermayenin belirli ellerde terakümünün aleyhinde bulunan parti olduğunda zerrece tereddüt bahis mevzuu değildi. Şimdi, o istikamet biraz daha belirli şekilde tutulacak, memleket davalarının halli daha sosyalizan bir görüşle mütalea olunacaktı. Bu, eski partinin sosyalistliğe heves ettiği manasını taşııyordu. Sadece, i'lerin üzerine noktaları konacaktı. CHP ortanın solunda Amerikadaki Demokrat Parti derecesinde yer alacaktı.” (“Yurtta Olup Bitenler”, 1960: 26)

CHP'nin 1961 – 1965 yılları arası yer aldığı koalisyon hükümetlerindeki genel prensibi bu şekildeydi. Fakat söylemin ortaya çıkışında yurtiçi ve yurtdışı birkaç gelişme daha etkili olmuştur.

5.2. 1962 Küba Krizi ve 1964 Johnson Mektubu Krizi Etkisi

Sovyetler Birliği'nin Küba'ya füze rampaları kurduğunun Ekim 1962'de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) istihbaratı tarafından tespit edilmesi (Sönmezoğlu, 2006: 63), ABD'nin çok sert tepkisine yol açtı ve ABD, Küba'yı ablukaya alarak, füzelerin sökülmesini talep etti (Uçarol, 2000: 707). Buna karşılık olarak, Sovyetler Birliği Lideri Nikita Kruşçev, ABD'nin de Türkiye'deki Sovyet topraklarına yöneltmiş füzeleri kaldırmasını istedi (Uçarol: 707, 708). İki güç bu şekilde anlaşarak bunalım aşılımış olsa da, Türkiye'nin böyle bir krizde pazarlık konusu olması dönemin hükümeti için de bir uyarı niteliğindediydi. Çünkü ABD'nin kendi çıkarları doğrultusunda, Türkiye'nin çıkarlarını dikkate almadan bazı eylemlere kalkışabileceği net bir şekilde görülmüştü (Sönmezoğlu, 2006: 66). Bu olaydan sonra süreci etkileyen ikinci bir diplomatik kriz ise, 1964'te dönemin ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'dan İsmet İnönü'ye gelen ve “Johnson Mektubu” olarak adlandırılacak mektuptu. 1963 sonrası Kıbrıs sorununun tekrar gündeme gelmesi ve 1964'te adadaki çatışmaların artmasıyla, Türkiye 6 Haziran 1964'te adaya çıkarma yapmayı kararlaştırmıştı (Birgit, 2006: 373). Bu kararın üzerine 5 Haziran 1964 tarihinde gelen Johnson Mektubu, diplomatik üsluptan uzak, sert ve muhababına yukarıdan bakan bir nitelikteydi (Sönmezoğlu, 2006: 73). İçerikte ise, Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı çıkarmanın Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaşla sonuçlanabilmesinden duyulan kuşku belirtiliyor ve ABD'nin Türkiye'ye verdiği hibe silahlarla malzemelerin kullanılmasına izin verilmeyeceği söyleniyordu. Hatta bu çıkarmanın olası bir Sovyet müdahalesine de yol açması durumunda, NATO⁴ ülkelerinin Türkiye'nin yardımına gelip gelmeyeceklerinin belirsizliği de vurgulanıyordu (Birgit, 2006: 373, 374). ABD bu mektupla Türkiye içişlerine kendi çıkarları ve talepleri doğrultusunda direkt müdahale etmiş oluyordu. Mektubun içeriğinin basında sızdırılmasıyla, kamuoyunda şiddetli bir anti-Amerikancılık yükseldi, ulusalcı ve solcuların

⁴ North Atlantic Treaty Organization - Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

“bağlantısız Türkiye” için tepki vermelerine sebep oldu (Ahmad, 2009: 168). Koalisyon hükümetleri sürecinde yaşanan bu krizlerin ardından, İnönü de artık sadece ABD’ye dayanmayan ikili dengeye geçilmesini planlamaya başladı (Gevgilili, 1987: 299). Zaten İnönü’nün Johnson Mektubu için cevabı, “Yeni bir dünya kurulur, Türkiye orada yerini alır.” şeklinde olmuştu (Bora, 2017: 575). Mektubun ardından ise Türkiye’nin Sovyetler Birliği ile ilişkileri canlandırma çabasına girmesi bir tesadüf değildi. 30 Ekim 1964’te Dışişleri Bakanı Moskova’ya giderek resmî temaslarda bulundu (Ahmad, 2010: 524, 525). İnönü’nün bu tavrı, ABD’ye karşı olan güveninin sarsıldığını gösterdiği gibi artık tek taraflı bir dış politika izlemeyeceğinin de habercisiydi. Bu tavır aynı zamanda ortanın solu anlayışının önemli bir adımını oluşturuyordu.

5.3. Türkiye İşçi Partisi, Yön ve Forum Dergileri Etkisi

Dış politikaya yönelik kriz boyutundaki gelişmelerin yanı sıra ülke içerisinde de CHP’yi yönlendiren unsurlardan birkaçı, Türkiye İşçi Partisi, Yön ve Forum Dergileri idi. 1961 Anayasası’nın yarattığı özgürlük ortamında 13 Şubat 1961’de bir grup sendikacı tarafından kurulan TİP’in varlığı CHP’nin ulaşmaya çalıştığı kitle sebebiyle bir rekabet yaratıyordu. TİP’in programına dönemin Kemalist düşünce yapısında var olan milliyetçi ve anti-emperyalist mirasın yansımaları ve ekonomik anlamda ortaya konulan “İkinci Kurtuluş Savaşı” çizgisi (Ünsal, 2008: 112) önemli bir çekim gücü yaratıyordu. Ayrıca CHP’nin altı ilkesinde⁵ yer alan halkçılık ve devletçilik ilkelerinin yeniden yorumlanarak benimsenmesi çok önemliydi (Ünsal, 2008: 112, 121). TİP’in anti-emperyalist ve anti-kapitalist yapısının yanı sıra, NATO’nun, CENTO’nun⁶, Ortak Pazar’ın, yabancı sermayenin ve ABD’nin karşısında olmasıyla (Ünsal, 2008: 121), CHP’nin de ulaşmaya çalıştığı, orta ve işçi sınıfa ve gençliğe yönelik daha tutarlı bir ideolojik çerçeve çizdiği söylenebilir. Bu şekilde programında Atatürk’e, altı ilkeye, Kemalizm’e direkt atıfta bulunan TİP’in kendini açık bir şekilde solda göstermesi, CHP’yi de konum belirleme noktasına itiyordu.

1954 yılında yayın hayatına başlayan Forum Dergisi, CHP’ye 1960’ların ortalarına kadar etki eden fikir ortamlarından biri olmuştur. Dergide bulunan pek çok isim ortanın solu fikrinin gelişiminde teorik katkılarda bulunmuştur (Esmer, 2006: 85). Sosyal demokrasiye yakın bir çizgi yakalayan dergi, döneminde örneğin ilk kez planlı ekonomiyi öne sürmekteydi (Sağlamer, 1974: 15). Esasen, CHP’nin kabul ettiği İlk Hedefler Beyannamesi’nin temelleri de Forum Dergisi’nde atılmıştı (Şener, 2010: 75).

1961 yılında yayın hayatına başlayan Yön Dergisi ise, bünyesinde solun neredeyse tüm çeşitlerini barındıran ve CHP’nin geleneksel çizgisinden şikâyetçi kentli-eğitilmiş toplum kesimlerinden destek alan bir eğilimdeydi (Kömürcü, 2009: 47). Yön bir bakıma, 1961 Anayasası ile ortaya çıkan sol siyaseti çatısı altında toplayan bir sol koalisyon hareketiydi (Kara, 2008: 25). Yön’ün ilk sayısında yer

⁵ Halkçılık, Milliyetçilik, Cumhuriyetçilik, Devletçilik, İnkılâpçılık, Laiklik

⁶ Central Treaty Organization - Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Önceki adıyla Bağdat Paketi)

alan, manifesto değeri taşıyan bildiri, “*Kemalist devrimcilik*” olarak da yorumlanmaya müsaittir (Aydınöğlü, 2008: 88). İçerik olarak işçi sınıfı, sosyal demokrasi gibi konuları ve sosyolojik meseleleri ele almış olan dergide, Yön bildirisine imza verenlerin bir bölümü de ortanın solu hareketine önderlik etmişlerdir (Kara, 2008: 56).

5.4. Ortanın Solu Kavramının CHP'liler Tarafından Tartışılması

1961 sonrası kurulan siyasi ortama göre konum almaya çalışan CHP'nin kendini ortanın solunda göstermesi aslında sürpriz değildi. İsmet İnönü ortanın solu tanımlaması ile partiyi çağdaşlaştırmak, partiye yenilik getirmek istiyordu (Altuğ, 1979: 104). Çünkü CHP, kuruluşundan beri var olan ilkelerini ve felsefesini geliştirmesine rağmen, halkın gözünde tek parti döneminin halen etkileri (Karpaz, 2003: 313-314) vardı. Dolayısıyla bu etkinin de kırılabilmesi adına, ortanın solu söyleminin resmen vurgulandığı 1965 yılının öncesinde, yani 1960 – 1965 yılları arasında da parti içerisinde ara ara bireysel olarak ortanın solu açıklamaları yapıyordu. Nisan 1962'de Nihat Erim, Yön Dergisi'ndeki bir röportajda kendisini şu sözlerle ortanın solunda göstermekteydi:

“Ferdî kazanç hırsının ekonomik hayattaki değerine ve müteşebbisin rolünün önemine inanıyorum. Ama, sosyal adaletin sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması lazım geldiğine de aynı şekilde inanıyorum. Yani ben ortanın solundayım.” (“Nihat Erim ile bir konuşma”, 1962: 7)

1963'ün Aralık ayına gelindiğinde CHP Aydın Milletvekili Şükrü Koç'un Milliyet Gazetesi'nde önemli bir yazısı çıkıyor ve Koç CHP'nin aslında altı ilkesiyle ortanın solunda bir parti olduğunu yazıyordu:

“Programı ve tarihi gelişimi içindeki gelenekleri bakımından CHP, halka dayanan, gücünü halka bağlı gören, (köylü, işçi, esnaf) aynı zamanda devrimleri ve demokratik nizamı kuran felsefesi bakımından, ortanın solunda yer alan bir partidir.” (Koç, 1963: 2)

Yani aslında ortanın solu, CHP'nin hemen hemen kuruluş yıllarından beri bulunan altı ilke felsefesine, mevcut dönemin etkileriyle yapılan bir atıftı. Ayşe Güneş Ayata'ya göre de ortanın solu, parti programını ve ideolojisini değiştirmek değildi, partinin var olan görüşlerinin 1960 askeri darbesinden sonra sık kullanılan kavramlarla yeniden anlatılmasıydı. Çünkü zaten CHP'nin cumhuriyetçilik, demokrasi, planlı ekonomi, devletçi gelişme, sosyal adalet ve inkılâpçılığa dayanan bir programı bulunmaktaydı ve İnönü bu programı ideolojiler yelpazesine göre ortanın solu olarak tanımlamıştı (Ayata, 1995: 82).

İlk Hedefler Beyannamesi'nin 1961 Anayasası ile hayata geçmesi sebebiyle, 1960 sonrasında ve koalisyon dönemlerinde CHP yeni söylemlere de ihtiyaç duymuş ve bu konuda atılımlarda bulunmuştu. Dolayısıyla 27 Ağustos 1961 günü toplanan 15. Kurultay'da “*Temel Hedefler Beyannamesi*” kabul edilmişti. Aslında bu beyanname 1961 Anayasası sonrasında varılmak istenen temel hedefleri içeriyordu (Kili, 1976: 168). Beyanname 1961 Genel Seçimleri için bir nevi hazırlıktı.

16 Ekim 1964'te toplanan 17. Kurultay'da ise, İlk Hedefler Beyannamesi ve Temel Hedefler Beyannamesi'nin hedeflerine ulaşıldığı düşünülmesi için, "İleri Türkiye Ülkümüz" isimli bir bildiri daha yayınlandı. Bildiri genel başlıklarıyla, toprak reformu, sosyal adalet, sosyal güvenlik, ekonomik kalkınma, demokratik devletçilik, gençlik gibi konulara değiniyordu (Ahmad, 2010: 314).

Nihat Erim de 17 Temmuz 1965 günü Ulus Gazetesi'nde ortanın solunu anlatan bir makale yayınlamış ve makalede Erim, ortanın solu söyleminin ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'in kullanımından sonra popüler olduğunu belirtmiş ve Roosevelt'in "New Deal" politikasına gönderme yapmıştır (Erim, 1965: 1). Erim'in anlatımıyla New Deal, planlı çalışma ve plan anlayışıdır. Tarım ve endüstri kalkınması ve reformu bu sayede gerçekleşmiştir ve Roosevelt kendisini ortanın solunda tanımlamıştır (Erim, 1965: 1). 1954 - 1965 arası CHP içerisinde yaşanan tüm bu gelişmelerin ışığında, 1965 Genel Seçimleri'ne çok az bir süre kala, 25 Temmuz 1965 günü Parti Meclisi'nde CHP'nin ortanın solunda olduğunu beyan eden İsmet İnönü (Esmer, 2006: 59), 29 Temmuz 1965'te Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan Abdi İpekçi ile yaptığı röportaj ile konuyu detaylı açıkladı (İnönü ve İpekçi, 1965: 1). İnönü, CHP'nin devletçi bir parti olması sebebiyle zaten ortanın solunda yer aldığını belirtiyordu (İnönü ve İpekçi, 1965: 1). 12 Ağustos 1965 tarihinde Kim Dergisi'ne verdiği röportaj ile İnönü, bu sefer de ortanın solunu partinin laiklik ve halkçılık ilkesiyle bağdaştırıyordu ve Anayasa'nın da sosyal temele dayandığını belirtiyordu ("İnönü Kim'e Anlatıyor", 1965: 4, 5).

CHP'nin 1960 sonrasında kendini ortanın soluna doğru yönlendirmesinin ve 1965'te de bunu resmen açıklamasının Hikmet Bila'ya göre sebepleri şunlardır:

- "Yoksul kesimlerin ekonomik ve sosyal hak taleplerinin artması.
- CHP tabanının bu genel eğilime paralel olarak köklü taleplerde bulunması.
- TİP'in somut önerilerinin yaygın bir taban bulması.
- Amerika'ya (Batı'ya) duyulan güvenin sarsılması." (Bila, 2008: 182, 183)

10 Ekim 1965 günü gerçekleştirilecek olan seçimlere gidilirken, söylemin kullanıldığı temmuzdan, ekime kadarki sürede, İnönü ve ortanın solunu destekleyen partililer söylemi, CHP'nin kuruluşundan bu yana gelen fikirlerine, prensiplerine ve altı ilkesine bağlamışlardır. Söylem için ideolojik yeni bir altyapı oluşturulması yerine, söylemin diğer partilerin kampanyalarında sosyalizm ve komünizm olarak adlandırılmasından ötürü, söyleme meşruiyet zemini aranmış, bu meşruiyet de 1961 Anayasası'ndan sağlanmaya çalışılmıştır.

SONUÇ

1950 - 1960 yılları arasında ülke siyasetine muhalefet partisi olarak katılım gösteren CHP, bu süreçte önemli demokratik gelişimler kaydetmiş, DP'nin siyasetine bir nevi anti-siyaset üretirken aynı zamanda kendi iç demokratikleşme dinamiklerini hızlandırmıştır. HP'nin CHP'ye katılımıyla da

yükselen bu hız, İlk Hedefler Beyannamesi ile özgürlükçü bir yapının oluşturulması talebiyle sonuçlanmıştır. Ancak araya giren ve dönemi bir hayli olumsuz etkileyen 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile İlk Hedefler Beyannamesi'nin içeriği sivil bir hükümet ile değil, darbenin ardından oluşturulan Kurucu Meclis ile 1961 Anayasası olarak hayata geçmiştir. İlk Hedefler Beyannamesi'nin bu şekilde süresini doldurmasının ardından CHP, 1961 Anayasası'nın da oluşturduğu özgürlükçü yapı ile yeni söylemlere ihtiyaç duymuştur. Bu arayışta CHP'yi ve İsmet İnönü'yü etkileyen birçok olay bulunmaktadır. TİP'in çizdiği devrimci portre ve izlediği sol siyaset ile 1950 – 1960 yılları arası artan işçi sınıfı, çiftçiyi, köylüyü, kentli sınıfı, aynı zamanda politikleşen öğrenci kitlelerini yanına çekmeye başlaması bu olaylardan biri olarak görülebilir. Ayrıca 1960 sonrası dünyada yükselen sol hareketlerin etkisini, Türkiye'de krize sebep olan Küba Bunalımı ve Johnson Mektubu'nu, Yön ve Forum dergilerini ve CHP'nin kadro partisi durumundan kitle partisine geçiş sancılarını CHP'yi etkileyen dinamiklerin içerisinde saymak mümkündür. Her ne kadar ortanın solu söylemi parti içerisinde daha önceleri kullanılmış olsa da, İsmet İnönü'nün partiyi resmen ortanın solunda göstermesi, CHP'deki bir arayışın yansıması olmuştur. CHP'nin kurulduğu ilk yıllardaki sınıfsız toplum düşüncesi, 1960'tan sonra geçerliliğini kaybetmiş, CHP'nin *halkçı* olabilmesi için sınıfsal bir mücadeleye ve sınıfsal bir taban arayışına girmesi gerektiği gerçeği de ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, 1965'e gelinen süreçte CHP; beyannamelerinde, köylüye, işçiye, gençliğe olan söylemlerini arttırmış, demokratik bir toplum isteğini belirtmiştir.

Ortanın solu söyleminin tarihsel arka planına ve çıkış noktası olarak gösterilen temellere rağmen, söyleme dair parti içerisinde 1965 Genel Seçimleri öncesinde herhangi bir hazırlık yapılmadığı ve ideolojik bir altyapı oluşturulmadığı görülmektedir. Seçimlere 2 – 3 ay kala yapılan çalışmalar ise yeterli olmamış, sadece CHP'nin kurulduğu günden o güne, altı ilke ile, devrimci, halkçı, devletçi yapısı ile zaten ortanın solunda bir parti olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca 1961 Anayasası'nın da geneli ve yapısı itibarıyla ortanın solunda bir anayasa olduğu söylenmiş ve bu anayasanın referandumla kabulünden ötürü partinin ortanın solunda olmasına bir meşruiyet zemini hazırlanmak istenmiştir.

Seçim sürecinde ortanın solu söylemi diğer partilere yararlı olmuş, Adalet Partisi "*ortanın solu Moskova Yolu*" sloganıyla karşı bir kampanya başlatmıştır (Bora, 2017: 575). Resmî söylem olarak yeni beyan edilen ortanın solu, seçime kadar yeterince anlatılamamış, hatta parti içerisindeki tartışmalar sebebiyle partinin de hızını düşürmüştür. Nihayetinde 1965 Genel Seçimleri'nde CHP'de çok büyük bir oy kaybı yaşanmıştır. Ancak bu kaybı tamamen ortanın soluna bağlamak olanaksızdır. 27 Mayıs'ın olumsuz etkisi, 1961 – 1965 arası koalisyon sürecindeki tüm başarısızlıkların sadece CHP'ye yüklenmesi ve CHP'nin ordu desteğiyle iktidarda olduğu imajı (Kili, 1976: 221), CHP'nin 1957 yıllarından sonra artan itibarını yitirmesine sebep olmuştur. Tüm bunların sonucu olarak 1965 Genel Seçimleri'nde, CHP büyük bir oy kaybı yaşamıştır ve parti bir süre suçlu ortanın solu söylemine yüklemiştir. Ancak 1966'dan sonra Bülent Ecevit'in ortanın solu hareketini sahiplenip öncülüğünü yapması ve söyleme ideolojik bir altyapı oluşturmaya çalışmasıyla (Ecevit, 2009), söylem bir

harekete dönüşmüş ardından da demokratik sol hareket ile son halini almıştır. Demokratik sol da Bülent Ecevit'i Başbakanlığa kadar taşıyacak bir hareket haline gelmeyi başarmıştır.

Bilgilendirme

Bu eser, 2011'de İstanbul Üniversitesi'nde kabul edilen "CHP'de 'Ortanın Solu' Söylemi ve 1965 Seçimlerindeki Yansıması" başlıklı ve 2014'te "CHP'de 'Ortanın Solu' Söylemi ve 1965 Seçimleri" (Koç, 2014) adıyla da kitap haline getirilen yüksek lisans tez çalışması temel alınarak hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2009). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (Çev. Y. Alogan), Kaynak Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.
- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945 – 1980)* (Çev. A. F. Yıldırım), Hil Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Akın, İ. F. (2013). *Devlet Doktrinleri*, Beta Basım, 2. Baskı, İstanbul.
- Akyol, H. (2010). *Türkiye'de Sol Örgütler Bölüne Bölüne Büyümek*, Phoenix Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Altuğ, K. (1979). *Umudun Tükenişi*, Kervan Yayınları.
- Arnhart, L. (2013). *Platon'dan Rawls'a Siyasî Düşünce Tarihi* (Çev.: A. K. Bayram), Adres Yayınları, 5. Baskı, Ankara.
- Atatürk, M. K. (2004). *Nutuk*, Say Yayınları, İstanbul.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. (2006). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Divan Yayıncılık, 5. Baskı.
- Ateş, T. (2008). *Biz Devrimi Çok Seviyoruz*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Ayata, A. G. (1992). *CHP (Örgüt ve İdeoloji)*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Ayata, A. G. (1995). Türkiye'de Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50 (3-4) (Haziran-Aralık), 79 – 88.
- Aydınoglu, E. (2008). *Türkiye Solu (1960-1980) "Bir Amneziğin Anıları"*, Versus Kitap, 2. Baskı, İstanbul.
- Baban, C. (1965). Sosyal Demokrat Partinin Kararı, *Ulus*, (5 Eylül), 1.
- Bila, H. (2008). *CHP 1919 – 2009*, Doğan Kitap, 4. Baskı, İstanbul.
- Birgit, O. (2006). *Evvel Zaman İçinde*, Doğan Kitap, 3. Baskı, İstanbul.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasî İdeolojiler*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

- Cem, İ. (1998). *Sosyal Demokrasi Ya Da Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne Değildir*, Can Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- CHP Beyannamesinin Esasları Tesbit Edildi. (1957). *Milliyet* (4 Ekim), 1, 5.
- CHP Halk Hizmetinde Neler Yaptı*. (1965). Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara.
- Duverger, M. (1984). *Politikaya Giriş* (Çev.: S. Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Ecevit, B. (2009). *Ortanın Solu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Erim, N. (1965). Ortanın Solu, *Ulus*, (17 Temmuz), 1.
- Esmer, G. T. (2006). *CHP: 1965 – 1980 Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.
- Gevgilili, A. (1987). *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.
- Güvenç, N. (2002). *Yine, Yeni, Yeniden, CHP*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- İnönü Kim'e Anlatıyor. (1965). *Kim*, 369 (12 Ağustos), 4 – 6.
- İnönü, İ. - İpekçi A. (1965). Kalkınma Muhafazakâr Tedbirle Gerçekleşmez, *Milliyet*, (29 Temmuz), 1.
- Kara, M. A. (2008). *Yön'ün Devrimi Devrim'in Yönü Avcıoğlu-Madanoğlu Grubu'nun Ulusal Kurtuluş Devrimi Stratejisi (1969-1971)*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Karpat, K. H. (2003). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme* (Çev.: A. Sönmez), İmge Kitabevi, Ankara.
- Kili, S. (1976). *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler -Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme-*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Knapp, A. – Wright, V. (2006). *The Government and Politics of France*, Routledge, 5. Edition, Oxon.
- Koç, A. (2014). *CHP'de "Ortanın Solu" Söylemi ve 1965 Seçimleri*, Dezanj Yayınları, İstanbul.
- Koç, M. Ş. (1963). C.H.P.'ye Çıkar Yol, *Milliyet*, (27 Aralık), 2.
- Kömürcü, D. (2009). Türkiye'de Merkez Sol Siyasetin Tarihsel Kaynakları ve 'Ortanın Solu', *İktisat Dergisi*, (502) (Mart-Nisan), 42 – 52.
- Marx, K. (2010). *Komünist Manifesto* (Çev.: C. Üster – N. Deriş), Can Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- Nihat Erim ile bir konuşma. (1962). *Yön*, 18 (18 Nisan), 7.
- Sağlamer, K. (1974). *Ecevit Olayı: Bir Başbakanın Doğuşu*, Belge Yayınları, 2. Cilt, 4. Baskı, İstanbul.
- Sayılgan, A. (2009). *Türkiye'de Sol Hareketler*, Doğu Kütüphanesi, 5. Baskı, İstanbul.
- Simav, A. (2009). *Turan Güneş'in Siyasal Kavgaaları*, Agora Kitaplığı, 2. Baskı, İstanbul
- Sosyal Demokrasi Nedir?*. (1965). Sosyal Demokrat Parti Yayınları, Ankara.

- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınevi, İstanbul.
- Şener, M. (2010). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset YÖN, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Toker, M. (1991a). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944 – 1973: DP Yokuş Aşağı 1954 – 1957*, Bilgi Yayınevi, 3. Kitap, 2. Baskı, Ankara.
- Toker, M. (1991b). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944 – 1973: Yarı Silahlı, Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960 – 1961*, Bilgi Yayınevi, 5. Kitap, 2. Baskı, Ankara.
- Tunaya, T. Z. (2009b). *Türkiye'de Siyasi Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İletişim Yayınları, 1. Cilt, 3. Baskı, İstanbul.
- Tunaya, T. Z. (2009a), *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938: Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Cilt, 3. Baskı, İstanbul.
- Uçarol, R. (2000). *Siyasi Tarih (1789 – 1999)*, Filiz Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul.
- Ünsal, A. (2008). *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961 – 1971)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Yurtta Olup Bitenler. (1960). *Akis*, 315 (18) (31 Ağustos), 24 – 27.

TÜRKİYE'DE TOPLUMCU BELEDİYECİLİK: İZMİT ÖRNEĞİ

Sezgin SEZGİN

İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Doktora Öğrencisi

sezgin_sezgin@hotmail.com

Özet

1973-1978 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) çatısı altındaki bazı belediyelerce yürütölen faaliyetler, 'yeni, toplumcu' belediyeçilik olarak adlandırılmış ve ölkemizdeki kentsel siyaset tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu çalışmada dünyada ve ölkemizde toplumcu belediyeçiliğe zemin hazırlayan gelişmeler belirtilmiş, ardından ölkemizde toplumcu belediyeçilik hareketinin en başarılı örneklerinden sayılan İzmit'e ve dönemin belediye başkanı Erol Köse'nin söz konusu dönemdeki faaliyetlerine yer verilmiştir. Çalışmanın amacı; 1973-1978 yılları arası dönemde Türkiye'de bazı CHP'li belediyelerce uygulanan toplumcu belediyeçilik hareketini İzmit ili örneği üzerinden ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında Milliyet, Tercüman ve Cumhuriyet gazete arşivleri taranarak söz konusu dönemde çıkan haberlerden yararlanılmıştır. Çalışmanın en önemli sınırlılıkları; söz konusu dönemde İzmit ile ilgili basılı yayınların oldukça az sayıda olması ve ulaşılabilir yerel bir medya organının olmamasıdır.

Anahtar Kelimeler: Yerel yönetimler, toplumcu belediye, sosyalist belediye, yeni belediyeçilik, İzmit.

SOCIALIST MUNICIPALITY IN TURKEY: EXAMPLE OF IZMIT

Abstract

Between the years 1973-1978 the Republican People's Party (CHP) under the umbrella of activities that are executed by a number of 'new socialist' and has been named as the municipality has been an important turning point in the history of urban politics in the country. In this study, developments in the world and in our country the socialist municipality to prepare the ground if not specified, then regarded as one of the most successful examples of the municipal Socialist movement in our country, Izmit, and Erol, the mayor of the era in question period have been given to the activities in the corner. The purpose of the study; The period between the years 1973-1978, in the municipal Socialist movement in Turkey through the example of some municipalities implemented by the CHP Izmit province to reveal. Within the scope of work, nationality, and benefited from reports translation and Cumhuriyet newspaper archives will be scanned during the period in question. The most important limitations of the study; a small number of printed publications about the period in question and to be quite Izmit that can be achieved in the absence of a local media outlet.

Keywords: Local governments, socialist municipal, new municipal, Izmit.

GİRİŞ

1960-1970 yılları arası dönemde dünya genelinde kent ve çevre hakları konusunda önemli sosyal hareketler yaşanmıştır. Özellikle 1968 öğrenci hareketleri ile kentsel haklar artık görmezden gelinemez bir hale gelmiş, sessiz kalınabilir niteliğinden çıkmıştır. 1970'lere kadar sessiz yığınların dile getirdiği kentsel talepler, özellikle işçi sınıfının da desteğini arkasına alarak kentlerde bir varoluş mücadelesine dönüşmüştür. Dünya genelinde yaygınlaşan bu gelişmeler ülkemizde de etkisini göstermiştir.

Aynı dönemde Türkiye'de 1960 askeri darbesi gerçekleşmiş, 1964'ten itibaren hızlı bir sanayileşme hamlesi görülmüştür. Sanayileşmenin hızlanması beraberinde köyden kente göçü de hızlandırmış, sanayi kentlerinin nüfusu hızlı bir artış göstermiştir. Kentlerde yeni ve güçlü sınıfsal pozisyonlar – işçi sınıfı- oluşmaya başlamıştır. Ekonomik ve sosyal kalkınmayı desteklemek için Devlet Plânlama Teşkilatı kurulmuştur. 1970'lere gelindiğinde artık kentlerde ağır nüfus baskısı, gecekondulaşma, altyapı yetersizlikleri, kamu binalarının eksikliği gibi çözülmeyi bekleyen sorunlar kartopu gibi büyümeye başlamıştır.

14 Mayıs 1972'de CHP'nin başına Ecevit'in geçmesi; Türk siyasal hayatında önemli gelişmelere gebe olurken aynı şekilde Türk kentsel siyaset geleneğinde de birçok farklı oluşuma zemin hazırlamıştır. Partiyi devletçi, halka uzak pozisyonundan arındıran halkçı üslubu, kentin alt ve orta sınıfına yönelik söylemleri CHP'nin 1970'lerdeki siyasetinin en önemli özelliklerini oluşturmuştur. CHP'nin ve özellikle Ecevit'in bu politikası; Aralık 1973'te gerçekleştirilen yerel seçimlerde CHP'ye İstanbul, Ankara gibi önemli belediyeleri kazandırmıştır. Yeni seçilen CHP'li belediye başkanları Türk kentsel siyasetinde görülmemiş şekilde ilk defa seçilmiş gibi davranmış, halkla birlikte hareket etmeyi temel ilke kabul etmiştir. Eskiden olduğu gibi merkezden kentlere yönelik politikalar belirlenmesinin yerine, bizzat kentin içerisinden kentlere özgün politikalar belirlenmeye başlanmıştır. Merkezin değil, buldukları kentin belediye başkanları olmuşlardır. Bunu kanıtlayan bir örnek olarak, Ankara ve İzmit'te gerçekleştirilen kentsel politikalar gösterilebilir. Ankara'da söz konusu dönemde işçi sınıfı gelişmemiş, dolayısıyla kentsel politikalar gelişmiş sınıf olan memura yönelik olmuştur. Tam aksine sanayinin, dolayısıyla işçi sınıfının geliştiği İzmit'te ise politikaların çoğunluğu işçi sınıfı üzerinde odaklanmıştır.

1970'lerde toplumcu belediyeciliği tetikleyen en önemli gelişmelerden biri de ilk defa yerel siyasetle merkez siyasetin çatışmasıdır. Bu gelişme gerek kentsel siyaset gerekse toplumcu belediyecilik açısından çok önemlidir. Türkiye'de gerçek anlamda kentsel siyasetin doğuşunun en belirgin izleri görülmektedir. Artık merkezden yerele aktarılan kaynaklarda önemli bir azalma oluşmuş, yerelde alınan birçok karar merkezde engellenmiş ya da bürokratik engellerle zorlaştırılmıştır. Yerel yöneticilerin üretici, adil, kent sorunlarını gözetir olması kaçınılmaz olmuştur. Merkez siyasetle politikaları örtüşmeyen, kaynak bulamayan CHP'li toplumcu belediyeler; halk için hareket ettiklerini göstermek, halkın kaynaklarını halk için kullandıklarını kanıtlamak, kentsel sorunları

çözerek/azaltarak halkın beklentilerine cevap verebilmek için eski belediye başkanlarından farklı olmak ve üretici olmak için büyük çaba göstermişlerdir. Bu dönemde belediye başkanlarının kişilikleri ve vizyonu buldukları kente damga vurmuş ve kent-yerel yönetici bütünleşmesi sağlanmıştır. Nitekim Aralık 1977 yerel seçimlerinde –birtakım oyunlarla¹- belediye başkan adayı gösterilmemeleri sonucunda buldukları kentlerde halkın CHP'ye olan tepkisi ve akabinde İzmit gibi bazı yerlerde belediyenin farklı partiye geçmesi belediye başkanlarının buldukları görev süresindeki başarılarını açıkça göstermektedir.

Makalede öncelikle toplumcu belediyeciliğin ortaya çıkışı tarihsel çerçevede ortaya konmuş, daha sonra Türkiye'de nasıl bir toplumsal yapı içerisinde ortaya çıktığı ele alınarak Türkiye'deki toplumcu belediyecilik örneklerinden İzmit ile ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

1. TOPLUMCU BELEDİYECİLİĞİN DOĞUŞU

Dünya genelinde kentlerde 1960'ların sonu ile birlikte büyük bir dönüşüm gözlenmeye başlamıştır. Bu dönüşümün göstergelerine baktığımızda; 1960'lı yılların sonu 1970'lerin ilk yıllarındaki sivil haklar, ifade özgürlüğü ve öğrenci hareketleri ile 1970'lerin genelinde görülen kadın, barış, ekoloji hareketleri karşımıza çıkmaktadır (Demiroğlu, 2014: 134).

Castells 1970'li yıllarla birlikte kent ve çevre sorunlarının gelişmiş kapitalist toplumların gündeminde oldukça önemli etkilerde bulunduğunu belirtmektedir. Siyasi çatışmalar ve özellikle de liberal demokratik devletin karar alma sürecinin merkezinde yer alan seçim politikaları bu sorunlardan en fazla etkilenen alanlar olmuştur. Partiler seçmenlerin, bilhassa orta sınıfın önemli ölçüde duyarlı olduğu kentsel gelişme ve yaşam kalitesi konularında ortaya koydukları politikalarla birbirleriyle adeta yarışır konuma gelmiştir. Nitekim Haziran 1975'te İtalya'da yapılan bölge ve belediye seçimleri tam da bu atmosferde gerçekleşmiş ve seçimlerin odak konusunu yerel yönetimlerdeki idari sorunlar oluşturmuştur. Yine Fransa'da Mart 1977 seçimlerinin en önemli özelliklerinden biri de ilk turda büyük şehirlerde %10 oy alan çevreci adayların daha sonra Sol adaylarla birlikte olmalarıdır (Castells, 2015: 11).

Yeni kentsel tartışmalarla birlikte artık çevreci adayların politikalarında da değişiklik gözlenmeye başlamıştır. Artık doğaya dönüş gibi radikal politikalar gütmeyen çevreci adaylar; yaşam kalitesi, konut, ulaşım, kamu hizmetleri, topluluk hareketleri, çekirdek yönetim, açık alanlar gibi konularda politika geliştirmişler ve yerel idare, mahalli radyolar, kendi kendine yardım ağları ve birbirleriyle işbirliği yapan örgütler önermektedirler (Castells, 2015: 12).

Hamamcı (2013: 19) toplumcu belediyeciliğin ortaya çıkış serüvenini 18. yüzyılın son çeyreğine dayandırmaktadır. Dönemin genel özellikleri olarak sanayi devriminin yeni yapıldığını ve bunun

¹Önseçimlerden önce İzmit Kadın Kolu antidemokratik usullerle dağıtılmış, önseçim sırasında delege listelerinde oynama yapılmıştır. Köse, 17 oy farkla önseçimleri kaybetmiştir. (Cumhuriyet, 07.11.1977: 1)

sonucunda sanayi kentlerinin oluştuğunu, kentlere elektrik, su, gaz, ulaşım gibi birtakım hizmetlerin götürüldüğünü ve bunların liberalizmin doğasına uygun şekliyle özel sektör tarafından gördürüldüğünü belirtmektedir. Fakat yeni ortaya çıkan sanayi kentinin artık klasik bir burjuva kenti olmadığını, buradaki emekçi kitleler ve işçiler arasındaki yoksulluğun gittikçe daha keskin olarak ortaya çıktığını buradan da sanayi kentindeki ilk sınıf mücadelesi örneklerinin başladığına dikkat çekmektedir.

Bayramoğlu (2015) ise Hamamcı'ya kıyasla toplumcu belediyciliğin serüvenini daha geç bir tarih olan 19. yüzyılın ortalarına dayandırarak, İngiltere'de belediye sosyalizmi ile uygulanmaya başlandıktan sonra 20. yüzyıl belediyciliğini şekillendirdiğini belirtmektedir. Akımın kökeninde işçi sınıfının 19. yüzyılda başlayan ve piyasa gereklerinden bağımsızlaştırılmış bir yaşam alanı inşa edebilmesini amaçlayan çok yönlü mücadeleler yatmaktadır.

Nitekim Strong (1898) henüz 1900'lü yıllara girerken yeni oluşan medeniyetin kaçınılmaz bir şekilde şehir medeniyeti olduğunu ve 20. yüzyılın en temel sorununun şehir sorunu olacağını ifade etmiştir. Toplumcu belediyeler de işte bu yüzyılın 1970'lerinde şehirlerde ortaya çıkan sorunlara çözüm üretmek amacıyla meşruiyet kazanmışlardır.

Güler (2013) toplumcu belediyciliğin ortaya çıkış faktörlerinden en önemlisi olarak Paris Komünü'nü göstermektedir. Toplumcu belediyciliği etkileyen diğer etkenler olarak ise; İngiltere'deki belediye sosyalizmi, 1968 öğrenci hareketleri, kapitalizme karşı geliştirilen kentsel ve toplumsal hareketler olarak sıralamıştır.

1.1. Paris Komünü

1871 Paris Komünü Fransa-Prusya Savaşı'nın ardından iç huzursuzluğun arttığı ve yaşam şartlarının kötüleştiği Fransız işçi sınıfı ve yandaşlarının ayaklanmasından kaynaklanmaktadır. Ulusal Muhafız Komitesi adıyla geçici bir merkezi hükümet oluşturulmuş ve bu merkezi hükümet de seçimle birlikte kısa süre sonra yetkilerini Komün'e devretmiştir. Komün tarihteki ilk işçi hükümeti olarak bilinmektedir (Mısır, 2003: 114-115).

Komün; toplumun her alanında yerel özerkliğin, yerel yönetime katılımın ve belediye devrimi sayesinde kentin özgür topluluklarının özerk özeğine dönüşümünün göstergesidir. Kendisine ilk hedef olarak yerel özerkliği ve toplumsal adaleti kurumsallaştırmayı seçmiştir. Bu bağlamda Komün; belediye devrimini de aşarak asıl olarak bir kentsel devrimi gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. İkinci hedef olarak kırdan kente göç eden evsiz yoksulların karşılaştığı konut krizini çözmeyi amaçlamışlardır. Son olarak kent yönetimlerinin tekrardan yapılanma gereği de hareketin hedefleri arasında yer almış ve yerel özerklik sürecinin dünya geneline yayılmasına katkıda bulunmuş; tüm Fransız halkının refahının artırılması için yapılması gerekenler uğruna çalışmalar yürütmüştür (Ertan, 2007: 71).

Komün'ün öncelikli faaliyetleri basın özgürlüğünü ilan etmek, sıkıyönetimi kaldırmak ve siyasi tutuklular için genel af getirmek olmuştur. Her komün milis oluşturma, eğitim, maliye, polis ve yargı hakkına sahip olmuştur. Kilisenin iktidarını ortadan kaldırmak amacıyla bütün kiliselerin dağıtılarak mülksüzleştirilmesine karar verilmiştir. Halkın güvenliğinin sağlanabilmesi için sürekli orduyu kaldırarak onun yerine silahlı halkı; kapatılmış fabrikaların üretime tekrardan başlayabilmeleri için ise de işçi birliklerini oluşturmuştur. Çalışma saatlerini 10 saate düşürmüş, fırın işçilerinin gece çalışma zorunluluğu kaldırılmıştır. Ücretlere asgari ücret standardı getirilerek iş bulma ofisleri örgütlenmiştir (Güler, 2011: 59).

1.2. İngiltere Belediye Sosyalizmi

Gehrke (2006) İngiltere'de yerel yönetimlerde sosyalist göstergelerin geçmişinin 1870'lere kadar götürülebileceğini savunmaktadır. Birmingham Belediyesi su ve halk sağlığı gibi başlıca hizmet alanlarını halka belediye eliyle götürme yolunu tercih etmiştir. Su, gaz, elektrik, tramvay gibi hizmetlerin belediye tarafından sunulması karara bağlanırken söz konusu yerel yönetim hanelerin konut ihtiyacını da çözmeyi taahhüt etmiştir.

İngiltere'de İşçi Partisi kurulduğu 1906 yılından itibaren yerel yönetimlerde oldukça etkili olmaya başlamıştır. İşçi Partili yerel siyasetçiler 1919'dan itibaren Londra ve birçok kentteki yerel yönetimlerde gerçekleştirilen yerel seçimleri kazanarak kendilerini 'belediye sosyalistleri' olarak tanımlamışlardır. Söz konusu belediye sosyalistlerinin yönettiği yerel yönetimler; yerel halka konut, okul ve eğlence merkezleri inşa ederek yeterli konut, eğitim, sosyal ve ulaşım hizmetleri gerçekleştirmeye çalışmışlardır (Stoker, 1991: 44'dan ,Akt. Kösecik, 2002: 90-91).

1.3. 1968 Öğrenci Hareketleri

1960'lardaki öğrenci hareketlerinin en temel özelliği salt Üçüncü Dünya Ülkeleri ya da Avrupa ile özdeşleştirilecek bir oluşum olmayıp, hemen hemen her yerde ve aynı zaman diliminde başlayan çok hızlı yayılan bir olaylar zinciri olmasıdır. 68'li yıllarda meydana gelen bir dizi olay, olayların şekli de dikkate alındığında adeta peş peşe düzenli bir şekilde sıralanmıştır. Vietnam Savaşı, aya seyahat, Martin Luther King ve Robert Kennedy'nin öldürülmesi, Prag'da Sovyet tankları... Hepsi özellikle tek bir yıla sığdırılmış olaylar dizisi gibidir. Söz konusu yılda dünyanın her köşesinden milyonlarca genç meydanları doldurmuşlardır. Avrupa sokakları şiddetin boy gösterdiği temel alanlar haline gelmiştir. Üniversiteler işgal edilmiş, çeşitli boykot uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Nihayet devrim kıvılcımının işçi sınıfına da sıçraması 1968'de hayatı felç etmiştir (Bulut, 2011: 124-126).

68 öğrenci hareketleri 22 Mart 1968'de Paris'te Nanterre'de başlamıştır. Paris'te Amerikan Express şubesine yapılan bir saldırıya karıştığı söylenen sol görüşlü bir öğrencinin tutuklanması sonucu düzenlenen protesto ve bu protesto esnasında üniversitenin işgal edilmesi olayların görünen ilk

sebebi olmakla birlikte aslında bardağı taşıran son damladır. Çünkü zaten bir sene önceden itibaren birtakım öğrenci protestoları görülmektedir (<https://tr.internationalism.org/files/mayis68.pdf>). Hareket öğrencilerle başlasa da bu harekete asıl önemini veren nokta işçilerin sürece dâhil olmasıdır. 68 hareketleri Mayıs'ta bir öğrenci hareketi olarak ortaya çıksa da 14 Mayıs'tan itibaren işçi sınıfının da devreye girmesi tarihin en büyük ve en uzun genel grevine ve fabrikaların işgaline neden olmuştur. 14 Mayıs'ta üç bin işçi ile başlayan grev, 22 Mayıs'a ulaştığında yaklaşık üç milyon işçiyi arkasına almıştır (Savran, 2009: 88-89).

2. TÜRKİYE'DE TOPLUMCU BELEDİYESİLİK

1960'larda kentsel politikalarda iki temel bakış açısı gündemdedir. Bunlardan ilki gecekonduların taleplerine fırsatçı bir bakış açısıyla duyarlılık gösteren, kentsel hizmet sunumu ve gecekondu aflarını oy potansiyeli olarak gören yaklaşımdır. 1965 yılından itibaren ise yeni bir bakış açısı doğmaya başlamıştır. Bu yaklaşımda Cumhuriyet Halk Partisi'nin sola kayışına bağlı olarak gecekondu probleminin popülist bir bakış açısının ötesinde irdelenerek kentlerdeki ikili yapının sosyal adalet perspektifinde çözüme anlayışı güdülmüştür. Köyden kente göç eden insanların büyük kentlerdeki sorunları ve devletin bu gruba duyarsız kalışını, vatandaşlık ve sosyal adalet ölçeğinde değerlendiren bu yeni çözüm önerisi, kentlerde o güne kadar yerleşik olan elit ittifakın çatlamasının ve göçmen nüfusun asıl ihtiyacı olan müttefik kesimi bulmasının önündeki engelleri bir nebze olsun kaldırmıştır (Şengül, 2012: 377).

Toplumcu belediyesiciliğin uygulanmasında en önemli noktalardan birisi Ecevit'in 22. Genel Kurul'da yaptığı halkçılık üzerine söylemleridir. Partiyi tepeden inmecilerin dışına çıkarma isteği parti içinde de bir muhalefetle karşılaşmasına neden olmuştur. Öngün 1974 Makine Mühendisleri Odası Sanayi Kongresi'nde konu ile ilgili olarak halk sektörü kavramının son dönemlerde sıkça dile getirildiğine dikkat çekmiştir. Başlangıçta halka açık şirketlerin kurulması ve şirketlerin halka açılmasından bahsedilirken artık bu ifadelerin yerine 'halk sektörü' kavramının kullanıldığını belirtmiştir. Halk sektörü ifadelerine özellikle CHP-MSP ortak hükümetinin kuruluşunda imzalanan protokolde ve CHP'nin Seçim Bildirgesi'nde sıkça rastlanmaktadır (Öngün, 1974: 447).

1970'lerde 'halk sektörü' kavramını sunan Ali Nejat Ölçen kendisiyle yapılan söyleşide halk sektörünün özelliklerini açıkça ifade etmiştir. Halk sektörü köy-kentler ve özyönetimlerle bir bütün oluşturmaktadır. Aralarındaki bu bütünsel ilişki sayesinde; kır-kent arasındaki dengesizlikler azalacak, demokratikleşme sürecine halk ve emekçi kitlelerin de dâhil olmasıyla birlikte süreç hızlanacak, iç göç azaltılarak kırsal alanın boşalması engellenecek ve halkın küçük kazanımlarının yatırım ve üretim alanına yansımaları sağlanacaktır. Ölçen o yıllarda kaynakların kamu ve özel sektör arasında gelişigüzel paylaşılması sonucu ekonomik büyümenin yeterince sağlanmadığını bu iki sektörün arasına halkın girmesinin kaçınılmaz olduğunu savunmuştur. Ancak 1977 yılına

gelindiğinde halk sektörü kavramı Parti Programı'ndan tamamen çıkartılmış, yerine ne anlama geldiği net olarak belli olmayan 'halk kesimi' ifadesi konmuştur (Ölçen, 1999: 21-22).

Hikmet Sami Türk halk sektörünün amaçlarını genel itibariyle dört başlık altında toplamıştır. Bu amaçlar şu şekilde özetlenebilir (Türk, 1975):

- Halkın küçük tasarruflarının modern yaklaşımlara uygun büyük işletmeler kurup, onları işletecek şekilde koordine edilerek kalkınma için gerekli sermaye birikiminin sağlanması.
- Üretim araçlarının mülkiyetini ve denetimini halka yaymak.
- Özellikle ekonomik konularda alınacak kararlarda halkı söz sahibi yapmak.
- Gelir dağılımının toplumda adil olmasını sağlamak.

Ülkemizde toplumcu belediyeçilik uygulamalarının doğuşunda iki faktör çok etkili olmuştur. Bunlardan ilki 1970'lerin başından itibaren yoksulluk ve gelir eşitsizliği gibi ekonomik etkenlerin ağırlaşan koşulları ve halkın bu olumsuzluklara karşı çözümünü kendilerine en yakın birim olan yerel yönetimlerde görmesi; ikincisi de bu dönemde merkezi yönetim ile yerel yönetim siyasetçilerinin farklı partilerden olması, merkezden yerele aktarılan kaynaklarda kesintilerin yaşanması ve yerelin kendisini daha etkin olma konusunda mecbur hissetmesidir (Öztürk ve Gül, 2012: 382).

Yerel Yönetim Araştırma Yardım ve Eğitim Derneği (YAYED) tarafından 2013 yılında hazırlanan Toplumcu Belediyeçilik Bildirgesi'nde, toplumcu belediyeçiliğin uygulanmasında hareket edilecek ilkeler şu şekilde sıralanmıştır (YAYED, 2013):

• Yeniden Belediyeleştirme	• Ortak Yaşam Kültürü ve Kentlilik Bilinci
• Demokratik Yönetim	• Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
• Toplumsal Eşitlik	• Dayanışma
• Üretici ve Paylaşımçı Belediyeçilik	• Planlamacılık ve Kalkınma
• Gelişmeye Açık Olma	• Kültür ve Sanatı Desteklemek.
• Doğal ve Tarihi Çevrenin Korunması	• Herkesi Görmek
• Nitelikli hizmet-üretken emek-nitelikli çalışma koşulları	• Tüketiciyi Koruma

3. TÜRKİYE'DE BİR TOPLUMCU BELEDİYEÇİLİK UYGULAMA ÖRNEĞİ: İZMİT

Türkiye 1950'li yıllardan itibaren emeğin kentleştiği bir döneme girmiştir. Özellikle büyük şehirlerde açılan sanayi tesisleri köyden kente göçü önemli derecede artırmıştır. Sanayinin kendisine çektiği kırsal nüfus, kente entegrasyon aşamasında başta barınma olmak üzere birçok kentsel hizmetten yoksun kalmıştır. Devletin sorunun çözümünde yetersiz kalması sonucunda özellikle sanayi kuruluşları çevrelerinde gecekondular oluşmaya başlamış, halk soruna kendi çözümünü üretme çabasına girmiştir.

İzmit de yukarıda özetlenen II. Dünya Savaşı sonrası önemli sanayi yatırımına ev sahipliği yapan kentlerin ortak özelliklerine sahiptir. Kâğıt, petro kimya, rafineri gibi önemli sanayi kolları kentin bünyesinde. Kentteki sanayileşme oranı ülke genelinin daima üzerinde olmuştur. Toplumcu belediyeçilik öncesi ve o dönemin nüfusuna baktığımızda; 1965'te İzmit nüfusu 38.904 iken 1970'te 50.708'e, 1975'te 54.590'a ve 1980'de 72.988'e yükselmiştir. 1965'te ilçe merkezinde yaşayan nüfusun sayısı 21.544, 1970'te 29.774, 1975'te 33.279 ve 1980'de 45.950'dir (http://kocaeli.yerelnet.org.tr/il_ilce_nufus.php?iladi=KOCAEL%DD).

2 Haziran 1968'de gerçekleştirilen mahalli seçimlerde Adalet Partisi oyların %46,54'ünü alarak 693 başkanlık, CHP ise oyların %30,75'ini alarak 292 başkanlık kazanmıştı (Tercüman, 6.12.1973: 6). 9 Aralık 1973'te gerçekleştirilen seçimler sonucunda ise 67 il belediye başkanlığının 32'sini CHP, 22'sini AP, 2'sini DP, 3'ünü MSP ve 9'unu da bağımsızlar kazanmıştır (Tercüman, 10.12.1973: 7). CHP'nin kazandığı ve 1973-1977 arası döneme damga vuracak olan illerden biri de İzmit'tir.

İzmit'te toplumcu belediyeçilik dönemi 1972-1977 yılları arasında belediye başkanlığı yapan Erol Köse² öncülüğünde gerçekleşmiştir. İzmit Belediye Başkanı Leyla Atakan'ın 1971'de trafik kazasında ölmesinin ardından ara seçimle göreve gelmiştir. 1934 Kandıra doğumlu olan Köse, üç kardeş olup babası odunculukla uğraşmaktadır. Varlıklı bir aileye mensup olmayan Köse, özellikle okul yılları boyunca çok kez maddi imkânsızlıklardan ötürü okulu bırakma noktasına gelmiştir. Geçmişinde içerisinde bulunduğu sınıfsal yapı, belediye başkanlığı dönemindeki politikalarını da etkilemiş ve belediye başkanlığı dönemindeki ilk icraatları alt sınıfın kentsel yaşam standartlarının iyileştirilmesine yönelik olmuştur (Kahraman, 1978).

Köse'nin kentle ilgili en büyük projesi İzmit'in doğusunda 2 milyon 800 bin, batısında 4 milyon 700 bin karelik toprağın kamulaştırılarak, belediyenin öncülüğünde yapılacak 30 bin konut için ayrılmasıdır. Proje ile birlikte kentte yaklaşık 150.000 kişilik bir nüfusa konut sağlanması hedeflenmiştir. Fikrin halka yayılmasındaki en temel araç kahve toplantıları olmuştur. Katılımcı bir süreç işletilerek konut alıcıları, kooperatifler halinde örgütlendirilmekte ve yatırdıkları katılım payları ile aynı zamanda projeyi yürütecek olan Yeni İz A.Ş.'ye de ortak olarak söz sahibi yapılmaktadır (Erim, 1990: 389). Söz konusu projenin ilklerinden bir diğeri de ısınma sorununun güneş enerjisi ile çözülmek istenmesidir. Başkan Köse; 30 bin konutun çevreyi korunma bilinci ile ısıtılmasının planlandığını, bu kapsamda kentin çöplerinin elektriğe dönüştürülmesi ve güneş enerjisinden yararlanılması şeklinde çalışmaların yapıldığını belirtmiştir. Konu ile ilgili Ege Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi ile birtakım işbirliklerde bulunmuş fakat sonuçlandırılmamıştır (Küpçü, 2014: 68).

²Kocaeli İl Genel Meclisi Üyeliği ve Grup Başkanlığı, İzmit Belediye Meclisi Grup Başkanlığı, İzmit Belediye Başkanlığı, Kocaeli Belediyeler Birliği Kuruculuğu ve Başkanlığı, Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği Kuruculuğu ve Başkanlığı, Sosyal Demokrasi Partisi Kurucu Üyeliği, TBMM XVIII. Dönem Kocaeli Milletvekilliği yapmıştır. Evli ve iki çocuk babasıdır. http://web.archive.org/web/20150627020554/https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt3/index.html (06.02.2017).

Köse konu ile ilgili basına verdiği açıklamada; yapılması planlanan 30.000 konutluk projeden, işçilerin yanı sıra Bağ-kur'dan kredi alabilen iş sahiplerinin de yararlanabileceğini belirtmiştir. Bağ-kur'un dışında Sosyal Sigortalar, Orko, Emekli Sandığı üyeleri ile serbest meslek sahipleri de projeden konut alabilecektir (Milliyet, 23.04.1974: 9). 1977 yılına gelindiğinde konut sorunu hala çözülememiş, Köse konuyla ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır: *“Bugün için İzmit'te müteahhitler aracılığı ile ve küçük kooperatifler tarafından yılda ancak 1500-2000 konut yapılabilmektedir. Yılda giderek artan 4500 konut açığı bulunmaktadır. İzmit Belediyesi'nin konut girişiminde bulunmaması halinde kent, bir gecekondu kenti haline gelecektir. Bu nedenle böyle bir gereksinmeyi duyarak İzmit Belediyesi, toplu konut girişiminde önderlik etmeyi prensip olarak kabul edip girişimde bulunmuştur. (...) Konutun süratli ve daha ucuza elde edilebilmesi için yeni bir teknoloji olan prefabrikasyon uygulamasına geçilmesi gerektiği görülerek bu elemanları üreten fabrikaların yapımına temmuz ayı başında başlanılmıştır. (...) Bu fabrikayı da belediye ile halkın ortaklaşa kurduğu Yeni İz A.Ş. bina elemanlarının üretilmesi ve montaj işini üstlenecektir”* (Milliyet, 04.09.1977: 10).

30 bin konutluk projenin halka açılıp üye kayıtlarının başlamasının ardından ilk başvuru esnasında 16.500 Lira peşinat istenmektedir. Hızla ilerleyen başvuru sayısının önemli bir maddi birikim oluşturması sebebiyle Köse'nin aklında Ecevit'in Halk Sektörü projesinden de esinlenilerek bir banka kurma ya da satın alma fikri ortaya çıkmıştır. “Adapazarı Emniyet”, “Kocaeli Bankası” veya Isparta ve Trakya'da kurulu iki banka üzerinde düşünülmüş fakat söz konusu bankaların iflas eşliğinde olduğunun duyulması üzerine bu fikirden de vazgeçilmiştir (Küpçü, 2014: 69-70).

Erol Köse yeni vizyonda ilerlerken klasik belediyecilik anlayışının artık kentleri yönetmede yetersiz kaldığı düşüncesindedir. Artık yeni bir 'belediyecilik vizyonu şarttır. Bu yeni anlayışın temel ilkeleri; birlikçi, bütünlükçü, demokratik, katılımcı, şeffaf, üretici ve tüketiciyi koruyan, çevreci bir belediyeciliktir (Küpçü, 2014: 54).

Köse bu konu özelinde, ancak toplumcu belediyeciliğin genel hatlarını da belirtecek şekilde amaçlarını şu şekilde ifade etmiştir: *“Devletin yapmadığını, yapamadığını belediye yapmalıdır. Güçlü ezenin karşısında yoksulları, ezilip sömürülenleri korumak amacıyla bu yola çıkmaya karar verdik. Devletin ödevini üstlendik.”* (Kahraman, 1978: 11).

Kamulaştırmanın gerçekleştirilmesi için İmar ve İskan Bakanı'nın onayı ve Bakanlar Kurulu kararına ihtiyacı vardır. Bir şekilde kararname ele alındıktan sonra, kamulaştırılacak arsalar üzerinde değer artışı yapıp belediye zarara uğramasını diye tüm kamulaştırılacak araziye vergi değeri üzerinden şerh koydurmuştur ve kısa süre sonra 'mülkiyet düşmanı' olarak haberleri yapılmıştır (Kahraman, 1978).

Ellerindeki rantları kaybolanlar ya da gelecekte spekülasyon kazançlarının azalacağını düşünenler CHP Parti merkezine yolsuzluk mektupları atmaya başlamışlar, Ecevit bunun üzerine bir heyet göndererek konunun incelenmesini istemiş ancak yapılan incelemeler sonucu hiçbir şeye rastlanmamıştır. Erol Köse başkanlığının ilk gününden son gününe kadar doğrudan yolsuzluk

faaliyetlerinin içinde yer almak bir yana, yolsuzluğu çağrıştırabilecek dahi tüm faaliyetlerden uzak durmuştur. Konu ile ilgili eşi Semiha Köse'nin bir anısını paylaşmak yerinde olacaktır: "Erol Köse'nin başkan olduğu ilk yıllarda eve Kandıra'dan bir köylü gelir ve yoğurt dolu bir bakraç verir. Semiha Köse köylüyü Erol'un Kandıra'dan akrabalarından biri zanneder ve bakracı boşaltıp adama geri verir. Birkaç gün sonra adam tekrar çıkar gelir ve belediyede bir işi olduğunu, bunun sonuca bağlanması için yoğurt getirdiğini söyler ve işin bağlanması için Semiha Köse'den aracı olmasını ister. Bu durumu duyan Erol Köse, hemen adamı evden kovmasını, yoğurdun da parasının ödenmesini söyler eşine ve o günden sonra da tanıdık akrabaların dışında kimseden hediye kabul edilmez." Yine yolsuzluk konusunda teknik uzmanlardan Aydan Bulca şu ifadeleri kullanmıştır: "Erol Köse'nin kardeşi bir arsa satın alır. Başkan bunu duyunca çok sinirlenir ve hemen satılmasını söyler. Arsa ertesi gün birkaç bin lira zararına satılır. Başkanın yolsuzluk olmaması şartıyla halk yararına sorumluluktan kaçmadığını belirtir." (Kahraman 1978: 97-103).

Köse'nin ilk icraatı Yenidoğan gecekondu mahallesinden başlayarak gecekondu alanlarını rehabilite etmek olmuştur. Fakat düzensiz yapılaşma nedeniyle kimi gecekondu bahçesinden yer alınmaktadır. Şikâyetler üzerine başkan halka "... hepimiz için yol açacağım." şeklinde seslenerek bir anlamda konunun halk nezdindeki meşruiyetini sağlamıştır. Başkan tüm bunları yaparken bürokrasi ile karşılaşmadıklarını, "Halkın genel çıkarı için yasaları geniş yorumladık." sözüyle ifade etmiştir.

Başkanın toplumun çıkarlarını koruduğuna bir başka örnek istinat duvarı yapımı olayıdır. İstinat duvarı yapımı için ihaleye çıkılır ve verilen teklifler metrekaresi 120-160 lira arasındadır. Fakat belediye bunu kendi yaptığı zaman yaklaşık 110 liraya mal etmektedir. İhaleye giren firmalarla konuşur ve metrekaresi 105 liradan anlaşmayı sağlar. Başkanın bu tutumu ihaleye giren firmaların değil, halkın çıkarının gözetildiğinin en iyi göstergelerinden biridir. İlhan Tekeli; Erol Köse'nin dönemini şu şekilde anlatmıştır: "1971 yazından 1977 yazına kadar İzmit'in kuzey mahallelerinde, sel ve yağmur sularının neden olduğu toprak akışının önlenmesi için yapılan taş duvarlar 1 milyon metreküpü bulmuş, bunu benzetmek gerekirse İstanbul-Sivas arası yolun iki yanına da 50 cm genişliğinde duvar örerseniz İzmit'te yapılanaya eşit olur." (Kahraman, 1978: 80).

Köse belediyecilik hayatı boyunca kamu kaynaklarının israf edilmemesi konusunda üstün gayretlerde bulunmuştur. Kentin ana caddelerine eski dönemlerde parke taşı döşenmiştir. İlk önce bunların üzerine asfalt dökülmesi konuşulur fakat daha sonra parke taşlarının sökülerek gecekondu mahallelerine takılması çifte kazanç olacağından bu şekilde bir yol izlenir (Kahraman, 1978).

Erol Köse kentin su sorununu da kente 45km uzaklıktaki Keltepe Dağları'ndan kente su getirterek çözmüştür. Müteahhit firma dağa ulaşmakta sorun yaşayınca bu sefer gerekli yolu belediye bizzat yapmıştır. Kamyonların geçebileceği genişlikte yollar ve tünellerle su boruları döşenmiştir. Nitekim 1976 yılına gelindiğinde şehrin su sorunu büyük oranda çözüme kavuşturulmuştur. Şehrin bazı yerlerinde su borularının patlaması üzerine başkan Köse: "Her yerde halk su yokluğundan sıkıntı çekerken, İzmit'te bunun aksi görülmektedir. Bol su, vana ve sayaçları tazyikle patlattığı için suyu

kesmek mecburiyetinde kalmaktayız” demiştir (Milliyet, 07.07.1976: 1). Kentin elektrik sorununu da kentin ana elektrik aygıtıyla fabrikaların hatlarını birleştirerek çözmüşlerdir. Ana hatlarda kesinti olunca fabrikaların hatları devreye girmektedir. Böylece genel elektrik kesintisi ortadan kalkmıştır. Kanalizasyon konusunda ise ağın uzunluğu toplam 500 kilometreyi aşmış, sorun büyük oranda çözülmüştür. (Kahraman, 1978).

Leyla Atakan zamanında sahile yakın bir yerde Sanayi Fuarı açılmış, Erol Köse de bunun devamı niteliğinde bir adım atarak İzmit koyunun çevresindeki tüm alanları kamulaştırmıştır. Bu alan toplam 1241 dönümdür. Bu operasyonla birlikte başkan sahil yağmasını da önlemiştir. Bu fuarda alıcı ile üretici arasındaki alıcı sektörünün ortadan kaldırılması planlanmış, bu sayede kâr; köylünün ve kooperatiflerin cebine kalacaktır (Kahraman, 1978).

Ulaşım alanında kamuoyunda pek gündeme gelmese de Köse döneminde uygulanan İzmir Ulaşım Projesi birçok yenilikçi öğeyi içerisinde barındırmıştır. 1970’li yılların temel sloganlarından olan ‘araçları değil, insanları hareket ettirmek’ ilkesinden hareketle Türkiye’nin ilk ‘özel toplu ulaşım yolu’ İzmit’te tasarlanmıştır. Bu amaçla 50 tane belediye otobüsü alınarak toplu taşımacılık için semtler arasında taşımacılık hizmeti sunulmaya başlanmıştır (Erim, 1990: 390).

1976’da ekmek üreticileri ile belediye arasında büyük bir olay yaşanmıştır. Ekmek üreticileri ekmeğe yüklü kâr koyunca belediye konu ile ilgili inceleme başlatmıştır. Kavga o kadar büyümüştür ki fırıncılar tepki olarak ekmek üretimini durdurma yoluna gitmişlerdir. Belediye bu durum üzerine çevre il ve ilçelerden ekmek taşıyarak soruna geçici çözüm üretmiştir. Sonuç olarak un fiyatlarının yüksek olduğu kanaatine varılmıştır. Yürürlükteki fiyat çuval başı 250 lira iken yeni ihaleyle birlikte Bandırma’da bir firmadan 239 lira teklif gelmiştir. Nihayetinde bir uzlaşma sağlanamamış eski ekmek firması 239 liradan un vermeyi kabul etmiştir. Un tekellerinin yerine halkın cebine kalan para yıllık 8 milyon liradır (Kahraman, 1978). Erol Köse’nin un tekelleriyle yaşadığı bu çekişme 1977 seçimleri öncesi Cumhuriyet Gazetesi’ne de konu olmuştur. ‘Halktan yana belediye başkanı Erol Köse, İzmit’te spekülâtör ve aracı engelini aşabilecek mi?’ başlığıyla çıkan haberde Köse’nin un krallarına karşı savaşı kazandığı ancak un tekellerinin bunu içlerine sindiremeyerek ön seçimlerde onu yıkmaya çalışacağı yer almaktadır. Köse’nin kentte çok güçlü olduğu, işler normal seyrinde giderse yıkılmasının çok zor olduğu belirtilmiş ve Köse’nin yıkılması için il ve merkez kadın kollarının feshedildiğinden bahsedilmiştir (Cumhuriyet, 05.11.1977: 5).

Castells’in de belirttiği gibi 1970’li yıllar dünyada kentsel ve çevresel hareketlerin yükseldiği yıllar olmuştur. Nitekim çevre konusunda buna en güzel örnek 5 Haziran 1976’nın Dünya Çevre Günü olarak ilan edilmesidir. Dünyada yükselen kentsel ve çevresel hareketler Köse’yi de etkilemiş, Köse bu durumu “*Daha Türkiye ‘çevre’ sözcüğünün anlamını bilmezken İzmit’te 5 Haziran 1976’da uyguladığımız Dünya Çevre Günü etkinliği İzmit’te olduğu gibi, ülke genelinde de büyük ilgi ve takdir görmüştü.*” şeklinde ifade etmiştir (Küpçü, 2014: 78).

1977 yılında yapılacak yerel seçimler öncesi Cumhuriyet Halk Partisi içinde önemli illerden kimlerin aday gösterileceği konusunda ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Parti içinde 'Genel Merkezci' ve 'Baykalcı' olmak üzere iki kutuplu bir yapı oluşmuş ve her iki kutbun da yerel seçimler için öne sürdükleri adaylar farklı olmuştur. Konuya İzmit özelinde bakıldığında Baykalcılar Erol Köse'yi Türkiye'nin en başarılı belediye başkanları arasında görmekte ve yerel seçimlerde tekrar aday gösterilmesi düşüncesindeyken, Genel Merkezçiler Erol Köse'yi partiye muhalif olarak görmekte ve yerel seçimleri onun tasfiyesi için bir araç olarak görmektedir (Milliyet, 29.10.1977: 9). Nitekim 6 Kasım 1977'de yapılan ön seçimlerde İstanbul'da Ahmet İsvan, Ankara'da Vedat Dalokay ve İzmit'te Erol Köse kaybetmişlerdir. Köse'nin 17 oy farkla kaybettiği önseçimde hile yapıldığını iddia eden taraftarları CHP yönetimini protesto etmiştir. Erol Köse önseçimleri kaybederken kazanan Cemil Karakadılar olmuştur (Cumhuriyet, 07.11.1977: 1). Önseçimleri takiben Erol Köse'nin aday gösterilmemesi sonucu CHP İzmit'te çok başarılı olmasına karşın yerel seçim sonuçlarını kaybetmiş ve belediye başkanlığını Adalet Partili Cevdet Bağdat kazanmıştır. Erol Köse taraftarı birçok seçmenin sandığa gitmediği bunun da seçim sonuçlarını AP'li aday Cevdet Bağdat lehine değiştirdiği belirtilmiştir (Cumhuriyet, 12.12.1977: 9).

SONUÇ

1960-1970 yılları arası dönem dünyada kent ve çevre konularında çok sayıda protesto hareketlerinin gerçekleştiği, işçi hareketlerinin uzun vadeli grevlere neden olduğu, yeni hak arayışlarının gündeme geldiği bir dönemdir. Bu hareketlerle özellikle işçi sınıfı, kentlerde yeni siyasal haklar elde etmişlerdir. Bu gelişmelerin dışında geçmişte deneyimlenen Paris Komünü ve İngiltere'de Belediye Sosyalizmi denemeleri ülkemizde 1970'lerdeki toplumcu belediyeciliğin referans noktasını oluşturmaktadır.

Türkiye'de toplumcu belediyecilik uygulamaları da dünya konjonktüründen etkilenerek 1970'li yıllara damgasını vurmuş bir yeni belediyecilik hareketidir. Söz konusu dönem, CHP'li belediyelerin özellikle Milli Cephe Hükümeti³ ile yaşanan anlaşmazlıkları ve merkezden kaynak alamamaları sonucunda yerel özerkliğe kavuşma yönündeki ilk deneyim olarak nitelendirilebilir. Türkiye'de toplumcu belediyecilik uygulamalarının olduğu başlıca şehirler İstanbul, Ankara, İzmit ve Çanakkale'dir. 1978 yerel seçimlerinde aday gösterilmemeleri sonucunda bu dönem kısa sürmüş, planlanan birçok proje ya hiç başlayamamış ya da yarım kalmıştır.

Bu çalışmada yukarıda bahsedilen toplumcu belediyecilik örneklerinden İzmit örneğine odaklanılmıştır. Döneme damgasını vuran İzmit Belediye Başkanı Erol Köse; varlıklı bir aileden gelmeyip odunculukla geçimini sağlayan alt sınıfa mensup bir ailenin çocuğudur. Alt sınıf kökeninden

³ Burada Milli Cephe Hükümeti ile I. Milli Cephe Hükümeti'ne atıf yapılmaktadır. Söz konusu hükümet 1975-1977 yılları arasında görevde kalmış olup; Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Milliyetçi Hareket Partileri'nden oluşmaktadır (Yılmaz, 2015: 221).

gelmesi belediye başkanlığı dönemindeki icraatlarına da yansımış olan Köse, önceliğini daima gecekondulu mahalleleri ve işçi sınıfına vermiştir. Dönemin işçi sınıfları için en büyük projesi sayılan 30.000 konutluk ev projesi için kamulaştırma işlemleri başlatılmış, ancak sonuca ulaştırılamamıştır. Halkın zararına olduğunu düşündüğü hiçbir projenin/uygulamanın içinde yer almayan Köse, kentteki kamusal hizmetleri halka mümkün olduğunca yaymayı kendisine amaç edinmiştir. Nitekim kamusal hizmetlerin halka ulaştırılması konusunda kentteki tekellerin değil de vatandaşın yanında yer alması kentte bir muhalefetle karşılaşmasına neden olmuş, hakkında çok sayıda yolsuzluk ve usulsüzlük haberleri yapılmasına, genel merkeze şikâyet edilmesine karşın bu iddiaların hiçbiri ispatlanamamıştır.

Bu dönemin toplumcu belediye başkanları arasındaki en önemli ortak özellik merkezi iktidarla politikalarının örtüşmemesidir. Merkezi iktidardan zaten destek alamayan Erol Köse'nin kentteki birtakım tekelleri kırarak, fiyatları halk yararına azaltma çabası başarılı olsa da Aralık 1977 yerel seçimleri öncesi kentin yerleşik tekelcileri önseçimlerde Köse aleyhine çalışmış, önseçimlerde gazetelere yansıyan çeşitli spekülasyonlar yaratılmıştır. Az bir farkla önseçimi kaybeden Köse'nin aday gösterilmemesi İzmit'te onun döneminde başlatılan pek çok projenin yarım kalmasına neden olurken, CHP'nin de İzmit'te yerel seçimleri kaybetmesinin başaktörü olmuştur.

Türkiye'de toplumcu belediyecilik henüz üzerine çok fazla çalışılmış bir konu değildir. Dönemin yerel yöneticileri, yerel yönetimler tarihi içerisinde son derece önemli bir yere sahip olan kişiliklerdir. Söz konusu dönem bir yerel seçim dönemi ile sınırlı kalsa da belediyecilik ve kentsel siyaset tarihi açısından yararlanması gereken çok önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bu çalışma da toplumcu belediyeciliğin İzmit'te nasıl şekillendiği konusunda bir inceleme olup, bundan sonra toplumcu belediyecilik alanında yapılacak akademik çalışmalara bir mihenk taşı niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Bayramoğlu, S. (2015). *Toplumcu Belediye, nam-ı diğer Belediye Sosyalizmi*, Notabene Yayınları, Ankara.
- Bulut, F. (2011). 68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye'de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 1 (23), 2011, 123-149.
- Castells, M. (2015). *Kent, Sınıf, İktidar*, (Çev: A. Türkün), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Cumhuriyet Arşiv Taraması, <https://www.cumhuriyetarsivi.com/secure/cumweb/html/index.jsp> (03.02.2017).
- Demiroğlu, E. T. (2014). Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2 (1) , 133-144.

- Erim, A. (1990). 1973-1980 Dönemi Belediyeciliği: İzmit Örneği, *Uluslararası Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Sempozyumu*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, 23-24 Kasım, 382-395.
- Ertan, K. A. (2007). Paris Banliyö Hareketini Anlamak: Manuel Castells'i Yeniden Okumak, *Amme İdaresi Dergisi*, 40 (1), Mart, 57-83.
- Gehrke, J. (2006). Geogist Thought and the Emergence of Municipal Socialism in Britain, 1870-1914. Robert Schalkenbach Foundation. <http://www.schalkenbach.org/scholars-forum/Municipal-Socialism-in-Britain-J-Gehrke.pdf> .
- Güler, M. (2011). Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (1), 49-71.
- Güler, M. (2013). *Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi, Toplumcu Belediyecilik, Teorik Yaklaşımlar, Türkiye Uygulamaları*, Toplumcu Belediyeciliğin Doğuş Koşulları Üzerine, (ed: İ. Kamalak ve H. Gül), Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Hamamcı, C. (2013). Toplumcu Belediyeciliğin Kökenleri, *Çankaya Belediyesi Yeni Toplumcu Belediyecilik Sempozyumu*, 14 Eylül 2013, Ankara, 19-26.
- Kahraman, A. (1978). *Boğulan Başkan Erol Köse*, Gelişim Yayınları, İstanbul.
- Kösecik, M. (2002). İngiliz Yerel Yönetimlerinde Yeni Kent Solu'nun Yükselişi ve Sonu, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 11 (4), Ekim, 88-107.
- Küpçü, M. (2014). *62 Yıllık Siyaset Hayatıyla Erol Köse*, Dahi Yayıncılık, İstanbul.
- Mısır, M. B. (2003). 'Gerçek Demokrasi' Olanağı: Paris Komünü, *Praksis*, 10, 105-122.
- Milliyet Arşiv Taraması, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/> (30.12.2016).
- Ölçen, A. N. (1999). Halk Sektörü: Ali Nejat Ölçen ile Söyleşi, *Aydınlanma1923 Dergisi*, 30, 21-22.
- Öngün, K. (1974). Yatırımlar ve Halk Sektörü, *Makine Mühendisleri Odası Sanayi Kongresi*, 18-25 Kasım 1974, Ankara, 445-483.
- Öztürk, H. ve Gül, H. (2012). Sosyal Belediyecilik Sosyal Haklar ve Sosyal Devlete Bir Alternatif Mi?, *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu IV*, İstanbul, 18-19 Ekim 2012, 377-392. <http://www.sosyalhaklar.net/2012/Bildiriler/2012%20bildiri%20kitabi.pdf>
- Savun, S. (2009). 1968: Bir Devrimci Dalganın Adı, *Devrimci Marksizm*, 9, 85-100.
- Strong, J. (1898). *The Twentieth Century City*, Baker and Taylor, New York.
- Şengül, T. (2012). *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*, Türkiye'nin Kentleşme Deneyiminin Dönemlenmesi, (ed. F. Alpkaya ve B. Duru), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Tercüman Gazetesi Arşiv Taraması, (03.02.2017).
- Türk, H. S. (1975). *Halk Sektörü Politikası*, Sevinç Matbaa, Ankara.

Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Derneği. (2013). *Toplumcu Belediyecilik Bildirgesi*,
<http://www.yayed.org/uploads/yuklemeler/MAN%C4%B0FESTO.pdf>

Yılmaz, A. G. (2015). I. Milliyetçi Cephe Hükümeti, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 3 (2),
221-246.

<https://tr.internationalism.org/files/mayis68.pdf> (15.12.2016)

http://kocaeli.yerelnet.org.tr/il_ilce_nufus.php?iladi=KOCAEL%DD

http://web.archive.org/web/20150627020554/https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt3/index.html (06.02.2017).

EDİNİLMİŞ MALLARA KATILMA REJİMİNİN SONA ERME SEBEPLERİ VE SONA ERME ANININ ÖNEMİ

Metin PEHLİVAN

Doktora öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, Türkiye

Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, İİBF, metinpehlivan@klu.edu.tr

Özet

01.01.2002 tarihinde Türk Medeni Kanunu'nu yürürlüğe girdi. TMK'nın yürürlük tarihinden itibaren yasal mal rejimi olarak, edinilmiş mallara katılma rejimi kabul edilmiş oldu. Bu çalışmamızda edinilmiş mallara katılma rejiminin sona erme sebepleri ve sona erme anının önemine genel doktrinlerdeki tartışmalara ve Yargıtay kararlarına da yer verilerek açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mal rejimi, edinilmiş mallara katılma rejimi, Yargıtay Kararları, Doktrin

REASONS OF ACQUIRED PROPERTY REGIME AND IMPORTANCE OF EXPIRATION

Abstract

The Civil Code passaged into law at 01.01.2002 and original data of the acquired properties participating rejime is received which is legal property rejime. In this article, we will explain reasons of the acquired properties participating rejime and importance of expiration which is regulated in this Turkish Civil Code, by giving example from academical doctrines and the convictions of the Supreme Court of Appeals

Keywords: Commodity rejime, original data of the acquired commodities participating rejime, Supreme Court of Appeals Convictions, doctrines

GİRİŞ

Edinilmiş mallara katılma rejiminin kapsamına, eşlerin edinilmiş mallara katılma rejimine başladıkları tarih ile rejimin sona erdiği tarih aralığında edinilmiş oldukları mallar dahildir. Bu yüzden eşler arasındaki yasal mal rejiminin sona erme nedenleri ve sona erme anı, eşlerin hangi mallarının tasfiye işlemine tabi tutulacağına tespiti yönünden önem arz etmektedir. Bu bağlamda, eşlerin edinilmiş oldukları mallar, edinilmiş mallara katılma rejiminin sona erdiği tarihten itibaren eşlerin kendi kişisel malları olarak kabul edilecektir. Bununla birlikte; edinilmiş mallara katılma rejiminin tasfiyesinde, tasfiyeye konu olan malların hangi tarihteki değerlerinin dikkate alınacağı hususu bakımından da edinilmiş mallara katılma rejiminin sona erme anı önemlidir. Bu husus MK m.235/1 ile hüküm altına alınmıştır. İlgili hükme göre; edinilmiş mal rejimi son bulduğunda ailenin malvarlığında bulunan edinilmiş mallar tasfiye günündeki değerine göre hesaplanacaktır. Bu madde hükmüne ek olarak MK m.228 hükmü uyarınca; eşlerin kişisel malları ile edinilmiş malları da mal rejiminin sona erme anındaki durumlarına göre ayrılacaktır.

Bu çalışmada edilmiş mallara katılma rejimindeki edinilmiş mallar ve kişisel malların neler olduğu, edinilmiş mallara katılma rejiminin başlangıç anı, edinilmiş mallara katılma rejiminin hangi nedenlere dayalı olarak sona ereceği ve edinilmiş mallara katılma rejiminin sona erme anı hakkında bilgi verilecektir.

1. EDİNİLMİŞ MALLARA KATILMA REJİMİ

1.1 Genel Olarak

Edinilmiş mallara katılma rejimi Medeni Kanun'un 218 ile 241. Maddeleri arasında hüküm altına alınmıştır. Kural mal rejimi olarak da adlandırılan edinilmiş mallara katılma rejimi yasal mal rejimidir (Büyüktanır, 2002: 103-130). Yasal mal rejiminde eğer eşlerin mal rejimi sözleşmesine dayanarak farklı bir mal rejimi seçmeleri durumu söz konusu değilse, eşlerin yasal mal rejimi edinilmiş mallara katılma rejimidir. İsmine de anlaşılacağı üzere edinilmiş mallara katılma rejiminin en açık ve bariz özelliği; eşlerden birinin, evlenme gerçekleştiği andan itibaren edinilmiş olduğu mallar üzerinde, diğer eşin tasfiye gerçekleşmesi halinde edinilen malların yarısı oranında katılma alacağı elde edebilme hakkına sahip olmasıdır (Başpınar, 1999: 48-62).

1.2. Edinilmiş Mallara Katılma Rejiminin Kapsamı

4721 sayılı Medeni Kanun md.218'e göre edinilmiş mallara katılma rejiminde mallar, edinilmiş mallar ve eşlerin her birinin kişisel mallarından oluşmaktadır. Yani edinilmiş mallara katılma rejimini edinilmiş olan mallar ile kişisel mallar oluşturmaktadır.

1.2.1. Edinilmiş mallar

4721 sayılı Medeni Kanun md.219'da da hüküm altına alındığı üzere edinilmiş mallar, eşlerden her birerinin, evliliğe ilk adım attıkları andan itibaren evlilik birliği devam ettiği müddetçe elde ettikleri mal varlığı değerlerinin tamamını kapsamaktadır. MK. md. 219'a göre eşlerden birine ait olan edinilmiş mallar:

1. Çalışmasının karşılığı olan edinimler,
2. Sosyal güvenlik veya sosyal yardım kurum ve kuruluşlarının veya personele yardım amacıyla kurulan sandık ve benzerlerinin yaptığı ödemeler,
3. Çalışma gücünün kaybı nedeniyle ödenen tazminatlar,
4. Kişisel mallarının gelirleri,
5. Edinilmiş malların yerine geçen değerler. İlke olarak mal rejimi devam ettiği müddetçe, belirli bir bedel ödeyerek sahip oldukları tüm mal varlıkları edinilmiş mallardan sayılacaktır.

İlgili kanun hükmünden de anlaşılacağı üzere bir eşin evlilik birliğinin devamı sırasında emeğinin karşılığı olarak elde ettiği kazanımların tamamı edinilmiş mal olarak kabul edileceği hüküm altına alınmıştır (Acabey, 2007: 491-534). Aşağıda ifade edilecek olan kişisel mallara ait olan gelirler ile bu gelirlerden elde edilen kazanımlardan elde edilen mal varlıklarının tamamı da edinilmiş mal olarak kabul edilmektedir (Köseoğlu ve Kocaağa, 2009: 702).

1.2.2. Kişisel mallar

4721 sayılı Medeni Kanun md.220' de de edinilmiş mallara katılma rejimine dahil olan kişisel mallar tahdidini olarak sayılmıştı. İlgili hükme göre:

1. Eşlerden birinin yalnız kişisel kullanımına yarayan eşya,
2. Mal rejiminin başlangıcında eşlerden birine ait bulunan veya bir eşin sonradan miras yoluyla ya da herhangi bir şekilde karşılıksız kazanmak yoluyla elde ettiği mal varlığı değerleri,
3. Manevi tazminat alacakları,
4. Kişisel mallar yerine geçen değerlerdir.

Karşılıksız kazandırmalar sonucu eşlerden birine yapılan arsa, ev, otomobil gibi bağışlamalar da bağışlanan eşin kişisel malı kabul edilmektedir (Sarı, 2007: 171; Acar, 2016: 234). Eşlerin sahip olduğu kişisel malların satılmasıyla sahip olunan anapara ile satın alınan mal değerleri de kişisel

mal olarak kabul edilmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere kişisel malların geliri elde edilen kazanımlar edinilmiş mal olarak tespit edilmektedir.

2. EDİNİLMİŞ MALLARA KATILMA REJİMİNİN BAŞLANGICI

Edinilmiş mallara katılma rejiminin sona erme halleri ve sona erme anına değinmeden önce eşler arasında geçerli olan edinilmiş mallara katılma rejiminin başlangıç anına da değinmek yerinde olacaktır. Eşlerin evliliğin devamı esnasında sahip oldukları malların hangilerinin edinilmiş mal, hangilerinin de kişisel mal olduğunun tespiti edinilmiş mallara katılma rejiminin başlangıç anına göre yapılmaktadır (Zevkliler vd., 2015: 172; Sarı, 2007: 6).

Eğer eşler yasal mal rejimi olan edinilmiş mallara katılma rejimi başlamadan önce belirli bir mal varlığına sahip iseler, sahip olunan mallar kişisel mal olarak kabul edilmekte ve eşler, tasfiye söz konusu olduğu durumlarda bu kişisel mallar üzerinde hak iddia ve talep edememektedir (Akyavuz, 2011: 203-231).

Edinilmiş mallara katılma rejimi başlama anı evlilik, edinilmiş mallara katılma rejimini kabul eden mal rejimi sözleşmesi ve hakimın bu yönde karar vermesi hallerinde gerçekleşmektedir.

2.1. Edinilmiş Mallara Katılma Rejiminin Evlenme İle Başlaması

Kişiler evlilik akdini imzaladıklarında, mal rejimi sözleşmesine dayanarak diğer mal rejimlerinden birini seçmemiş olmaları durumunda yasal mal rejimi olan edinilmiş mallara katılma rejimi evlilik tarihinden itibaren başlayacaktır. Fakat eşler mülga medeni kanun zamanında evlenmişseler, evlendikleri zamanda geçerli olan mal ayrılığı rejimine tabi olmaktadır. Farklılık arz eden bu husus 4722 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkındaki Kanun md.10 ile açıklığa kavuşturulmuştur. Bu hükme göre Türk Medeni Kanun'u yürürlüğe girmeden evvel evlilik akdini imzalamış olan eşler arasında geçerli olan mal rejimi geçerliliğini koruyacak olmakla birlikte, yürürlük tarihinden sonraki bir yıllık sürede içerisinde farklı bir mal rejimini tercih edebilecekler; farklı bir mal rejimini tercih etmezlerse Türk Medeni Kanun'un yürürlük tarihi olan 01.01.2002' den başlayarak edinilmiş mallara katılma rejimine dahil olmuş olacaktadırlar. Ek olarak şunu da ifade etmek gerekir ki eşler, yukarıda ifade edilen evlilikten sonraki bir yıl içerisinde; aralarında yapacakları mal rejimi sözleşmesiyle, evlendikleri tarihi yasal mal rejimi başlangıç tarihi olarak kararlaştırabileceklerdir (Zeytin, 2008: 87).

Eğer eşler 1 Ocak 2002 tarihinden önce evlilik akdini imzalamış, fakat mal rejimi sözleşmesine istinaden farklı bir seçimlik mal rejimine tabi olmamışlarsa; bu tarihten önce mal ayrılığı rejimine, bu tarih sonrasında ise edinilmiş mallara katılma rejimine tabi olacaktadırlar. Eğer eşler mallarını 1

Ocak 2002 tarihinden evvel edinmişlerse; edinilmiş olan mallar, kimin üzerine kayıtlı ise ona ait olacak, tasfiye aşamasına gelinmiş olursa bu mallar için eşler arasındaki tasfiyeye dahil edilmeyecektir. Bu tarihten sonra eşler mal edinirse ve bu mallar tasfiye aşamasında ailenin mal varlığında ise malın mülkiyetini elinde bulundurmayan eş malın değerinin yarısı oranında “katılma alacağı” hakkı elde edecektir (Moroğlu, 2013: 63).

Seçimlik mal rejimlerinde, evlenme ile mal rejiminin başlaması için eşlerin evlenmeden önce veya evlendikleri tarihte mal rejimi sözleşmesini yapmaları gerekir. Mal rejimi sözleşmesi evlendikten sonra yapılmışsa, mal rejiminin evlenme anından başlayacak şekilde hüküm ifade edeceğini akdedemezler.

2.2. Edinilmiş Mallara Katılma Rejiminin Mal Rejimi Sözleşmesi İle Başlanması

Eşler yasal mal rejimi olan edinilmiş mallara katılma rejimi dışında mal rejimi sözleşmesine dayanarak seçimlik mal rejimlerinden herhangi birini seçmiş dahi olsalar; başka bir mal rejimi sözleşmesi ile edinilmiş mallara katılma rejimini seçebilirler (Kırmızı, 2012: 49).

Eşler aralarında mevcut olan mal rejimi yerine, yapacakları mal rejimi sözleşmesine istinaden yeni bir mal rejimi kararlaştırabilirler. Eğer eşler, aralarında yapmış oldukları mal rejimi sözleşmesi ile tercih edilen mal rejiminin yürürlük tarihini farklı bir tarih olarak belirlememişlerse, seçimlik mal rejimi sözleşmenin yapıldığı tarihte başlayacaktır. Eğer eşler seçimlik mal rejimleri arasından bir tanesini tercih etmiş, sonrasında da yasal mal rejimi olan edinilmiş mallara katılma rejimini seçmişlerse, bu sözleşmeyle eşler arasında edinilmiş mallara katılma rejimi başlamış olacaktır. Bu durumda yasal mal rejiminin başlangıç anı aksi kararlaştırılmamış ise sözleşmenin akdedildiği andır. Eşler tercih ettikleri seçimlik mal rejimini değiştirmek istiyorlarsa, tekrar mal rejimi seçme sözleşmesi yapmaları gerekecektir.

Edinilmiş mallara katılma rejimi, yapılan yeni mal rejimi sözleşmesinin akdedildiği andan başlayarak hüküm ifade edecektir.¹

Yasal mal rejimi olan edinilmiş mallara katılma rejiminden herhangi bir seçimlik mal rejimine ya da bir seçimlik mal rejiminden farklı seçimlik mal rejimine geçmeyi tercih eden eşler için de aynı sonuç geçerli olmaktadır. Eşler tarafından akdedilen sözleşmeyle farklı bir tarih kararlaştırılmamışsa, mal rejimi, mal rejimi sözleşmesinin yapıldığı tarihte başlayacaktır.

¹ Süleyman Mortaş, *Eşler Arasında Mal Rejimleri*, <http://www.taa.gov.tr/indir/esler-arasinda-mal-rejimi-suleyman-mortas-yargitay-2hd-tetkik-hakim/> Erişim Tarihi: 29.03.2016

2.3. Edinilmiş Mallara Katılma Rejiminin Hakim Kararı İle Başlaması

4721 sayılı Medeni Kanun md.208/2'ye göre eşlerden birinin talebi ile aralarındaki mal rejimi haklı sebeplerin varlığına dayandırılarak mal ayrılığı rejimine dönüştürülmüş olabilir. Haklı nedenlerin ortadan kalkmasından sonra eşlerden birinin talebi ile hakim önceki mal rejimi olan edinilmiş mallara katılma rejimi geçilmesine karar verir. Bu durumda, eşler arasındaki edinilmiş mallara katılma rejimi karar tarihinden itibaren işlemeye başlar (Gençcan, 2006: 1-13).

3. EDİNİLMİŞ MALLARA KATILMA REJİMİNİN SONA ERME SEBEPLERİ

Edinilmiş mallara katılma rejiminin kapsamına, eşlerin edinilmiş mallara katılma rejimine başladıkları tarih ile rejimin sona erdiği tarih aralığında edinilmiş oldukları mallar dâhildir. Bu yüzden eşler arasındaki yasal mal rejiminin sona erme anı, eşlerin hangi mallarının tasfiye işlemine tabi tutulacağına tespiti yönünden önem arz etmektedir. Bu bağlamda, eşlerin edinmiş oldukları mallar, edinilmiş mallara katılma rejiminin sona erdiği tarihten itibaren eşlerin kendi kişisel malları olarak kabul edilecektir. Bununla birlikte; edinilmiş mallara katılma rejiminin tasfiyesinde, tasfiyeye konu olan malların hangi tarihteki değerlerinin dikkate alınacağı hususu bakımından da edinilmiş mallara katılma rejiminin sona erme anı önemlidir. Bu husus MK m.235/1 ile hüküm altına alınmıştır. İlgili hükme göre; edinilmiş mal rejimi sona erdiğinde mevcut olan edinilmiş mallar tasfiye anındaki değerleriyle hesaba katılacaktır. Buna ek olarak MK m.228 hükmüne istinaden; eşlerin sahip oldukları kişisel mallar ve edinilmiş mallar da mal rejiminin sona erme anına göre tasfiye edilecektir.

3.1. Eşlerden Birinin Ölümü Sebebiyle Katılma Rejiminin Sona Ermesi

Eşlerden birinin ölümü ile birlikte evlilik birliği sona ermektedir. Bu hususta tıbbi olarak teşhis ve tespit edilen kesin ve tam olarak eşlerden birinin ölmesi anında evlilik birliğinin sona erdiği kabul edilmektedir (Şıpka, 2011: 141; Kırmızı, 2012: 49; Sarı, 2007: 84). Evlilik birliğinin sona ermesi anında, evlilik birliği ile sıkı bir bağ içinde olan mal rejimi de sona ermektedir.

Evlilik birliğinin devamında önem arz eden ve eşlerin gerçekleştirmek zorunda oldukları davranışlar; eşlerden birinin ölümü, mahkemece boşanma veya evliliğin iptaline karar verilmesi, gaiplik kararı alınması sebeplerinin varlığı hâlinde sona ermekte, buna paralel olarak mal rejimi de sona ermektedir (Şıpka, 2011: 146; Zevkliler vd., 2015: 273).

Eşin altsoy ve üstsoy mirasçılarının belirlenmesinde de eşlerden birinin ölmesine sonuçlar bağlanmaktadır. Miras paylarının tespit edilmesinden önce yasal mal rejiminin tasfiye edilmesi

lazım gelmektedir. Çünkü terekenin, yapılacak olan tasfiye işlemleri neticesinde geride kalan eşe katılma alacağı borçlusunu veya alacaklısı olduğu ortaya çıkmaktadır (Öztaş, 2009: 223-264).

3.2. Evlenmenin Butlanına veya Boşanmaya Karar Verilmesi Sebebiyle Mal Rejiminin Sona Ermesi

Borçlar Kanunu md.27’de de hüküm altına alındığı üzere; kanunların emredici hükümlerine, ahlâka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkânsız olan hallerde sözleşmeler kesin hükümsüz kabul edilmektedir. Bu hüküm mal rejiminin de dayanak noktası olan evlilik akdi için de geçerlidir. Bu hallerin varlığı halinde evlilik akdi de kesin hükümsüz olmaktadır. Bütün bunların sonucu olarak da yasal veya seçimlik mal rejimi de sona erecektir (Demir, 2014: 247-269).

Evlilik akdinin geçerli olma şartlarının hüküm altına alındığı MK md.124’teki unsurları taşıyamaması hâlinde evlenme akdinin mutlak veya nisbî butlanla geçersizliği kabul edilecektir. Fakat aynı yasanın 156. maddesine göre de evlilik birliğinin sonlandırılabilmesi için hâkim kararı aranmaktadır. Ayrıca maddenin devamında “Mutlak butlan hâlinde bile evlenmenin hâkim kararına kadar geçerli olacağı ve evliliğin bütün sonuçlarını doğuracağı” ifade edildiğinden, bu tür bâtil evliliklerde de tıpkı bâtil olmayan evliliklerde uygulandığı şekilde mal rejimi hükümleri geçerli olacaktır (Kayış, 2012: 22).

Mal rejimini sona erdiren nedenlerden biri de eşlerin boşanmasıdır. Yetkili ve görevli mahkemeye eşlerin müracaatı neticesinde görülen boşanma davasında yapılan yargılama sonucunda verilecek olan boşanma kararının kesinleşmesi ile birlikte evlilik akdi sona erer. Bu kararın sonucu olarak da; nafaka, maddi-manevi tazminat, eğer varsa çocukların velayet hakkı, evlilik birliği süresince edinilmiş malların paylaşımıyla ilgili olarak eşlerin talepleri ister boşanma davası içinde ister ayrı bir dava yoluyla gündeme gelebilecektir.²

Kanun koyucu boşanma davası devam ederken eşlerden birinin, diğer eşin katılma alacağını azaltmak amacıyla birbirlerinden mal kaçırmalarını ve kendilerine haksız kazanç elde etmelerini önlemek için, mal rejiminin sona erdiği anını, davanın sona erdiği tarih değil, davanın açıldığı tarih olarak belirlemiştir. Tasfiyede değerlendirmeye alınacak kişisel mallar ve edinilmiş mallar bu an itibarıyla tespit edilecektir³(Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 2008/444 K).

² Sinem Üstün Erdoğan, 4721 Sayılı Türk Medeni Kanununa Göre, Mal Rejimi Tasfiyesinin Anlaşılmalı Boşanma Davalarında Düzenlenen Protokol İle Gerçekleşmesi, <http://www.yasaizleme.org.tr/pdf/mal-rejimi-tasfiyesi.pdf>
Erişim Tarihi: 15.03.2016

³ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 2008/444 K. “Somut olayda; taşınmaz ve araç, taraflar arasında mal ayrılığı rejiminin geçerli olduğu dönemde edinilmiştir. Bu mallar, yeni rejime (edinilmiş mallara katılma) kocanın "kişisel malı" olarak girmiştir. (TMK. m.220/2) Edinilmiş mal değildir. Çalışmayan, herhangi bir geliri ve kazancı bulunmayan davacı kadının bu malların edinilmesine herhangi bir katkısı kanıtlanamamıştır. Bu nedenle, davacı; katkı payı karşılığı veya değer artış payı nedeniyle davalıdan alacak talebinde bulunamaz.

Türk Medeni Kanunu'nun 179.maddesinde boşanma akdinin sonuçlarını düzenlenmiştir. İlgili hükme göre; boşanma kararı ile evlilikte geçerli olan mal rejiminin, hangi mal rejimi tercih edilmişse veya hangisi geçerli ise o mal rejimi hükümlerine göre tasfiye edilecektir. İlgili hükümdeki “Mal rejiminin tasfiyesinde eşlerin bağlı olduğu rejime ilişkin hükümler uygulanır” ifadesi ile boşanma kararı verilmesinin, mal rejiminin de sona ermesine yol açacağı vurgulanmıştır⁴ (Ateş, 2013: 78; Yargıtay 8.Hukuk Dairesi 2011/ 3625 E.2011, 4839 K.).

Evliliğin iptali veya boşanma davalarında evliliğin iptali ya da boşanma kararlarının yanında, bu taleplerin reddi yönünde de kararlar verilebilmektedir. Bu halde ise yasal mal rejimi olan edinilmiş mallara katılma rejiminin devam edip etmeyeceği hususu dikkat çekmektedir. Çünkü bu tür davalarda, mahkemenin boşanma talebinin reddi yönünde kararı ile evlilik birliği devam edeceğinden ve katılma rejimi de sona ermeyeceğinden, boşanma davası devam ederken mal varlığına yeni dahil olan mallar, edinilmiş mal olarak sayılacak ve bir şekilde evliliğin sonlanması halinde tasfiye işlemleri sırasında dikkate alınacaktır (Yetik, 2008: 149; Köseoğlu ve Kocaağa, 2009: 707).

Eşlerden biri tarafından açılan boşanma davasının kabul edilip boşanma kararının kesinleşmesi halinde; TMK m.225\II. fıkra hükmü uyarınca, mal rejimi davanın açıldığı tarihten itibaren sona ermiş sayılacağından, bu tarihten sonra edinilen mallar, bu malları satın alan eşe ait olacak, edinilmiş mal vasfını kazanmayacaktır. Yasa koyucu TMK m.225/II. fıkrasıyla davaya ilişkin kararın kesinleşmesi şartını, mal rejiminin sona ermesi için değil, kesin hükmün etkilerinin dava tarihinden itibaren başlaması için öngörmüştür. Nitekim Yargıtay “Evlilik akdinin, boşanma davasının kabulüyle sona erdirilmesine karar verilmesi halinde mal rejimi dava tarihinden geçerli olmak üzere sona erer” (Yargıtay 2.Hukuk Dairesi 2005/ 12451 E. 2005/14803 K.) şeklinde karar vermiştir.

Anlaşmalı boşanma olarak ifade edilen eşlerin birlikte dava açmaları veya eşlerden biri tarafından açılan davanın diğer eş tarafından kabul edilmesi hâlinde, mal rejiminin sona ermesi değişik şekilde sonuçlanmaktadır. Yetkili mahkemece boşanmaya dair hüküm tesis edilebilmesi için; Medenî Yasa'nın 166. maddesi gereğince eşlerin malî konularda uyuşmazlıklarının olmaması ve ayrıca çocukların geçim, barınma vb. ihtiyaçları için anlaşmaya varmaları zorunludur. TMK.m.166'ye göre anlaşmalı olarak açılan boşanma davalarında eşlerin malî konulara ve malların eşlere dağılımında ortak karar vermeleri amaçlanmaktadır.

Taraflar arasındaki 1.1.2002 tarihinden itibaren başlamış olan edinilmiş mallara katılma rejimi, boşanma davasının açıldığı 18.4.2003 tarihinde sona ermiştir.”

⁴ Yargıtay 8.Hukuk Dairesi 2011/ 3625 E.2011, 4839 K. “davasının sonucunu beklemek, boşanmanın gerçekleşmesi ve kesinleşmesinden sonra davaya kaldığı yerden devam edilerek ve taraf delillerini değerlendirerek esasla ilgili bir hüküm kurmak, boşanma davası olumlu sonuçlanmadığı takdirde ön koşul gerçekleşmediğinden davanın reddine karar vermek olmalıdır.”

3.3. Eşlerin Başka Bir Mal Rejimini Kabul Etmeleri Sebebiyle Önceki Mal Rejiminin Sona Ermesi

Eşler, evliliğin devamı sırasında boşanma, ayrılık, vb. hallere gerek kalmaksızın serbest iradeleri doğrultusunda kanunda öngörülen noterde yazılı olarak yerine getirilme şartını da yerine getirerek, sınırları yasal çerçeve ile belirlenmiş konularda başka bir mal rejimini tayin edebilirler. Böyle bir değişiklikle amaçlanan ise; aile birliğinin devamında malların yönetimi, yararlanılması, birbirlerine veya üçüncü kişilere karşı taşıdığı sorumluluğu, mülkiyet ve paylaşım şekline ilişkin kurallarda yeni hükümleri geçerli kılmaktır (Keskin, 2011: 122-133).

Hem “Eşler mal rejimi sözleşmesine istinaden kanunda hüküm altına alınmış herhangi bir mal rejimini de tercih edebilirler” içeriğini taşıyan TMK m.202\II hükmü ile hem de “Eşler, yapacakları mal rejimi sözleşmesine istinaden istedikleri vakitte yeni bir mal rejimi kabul edebilecekleri gibi önceki mal rejimini de kabul edebileceklerdir.” TMK m.208\I. fıkra hükmüyle eşlere evliliğin kurulmasıyla uygulanmaya başlayan mal rejiminin, evliliğin sonuna kadar devam etmesine katlanma yükümlülüğü ortadan kaldırılmaktadır. Malvarlığı değerlerinin tabi olacağı yeni mal rejiminin uygulanması için mevcut malların kime ait olduğunun tespiti zorunlu olduğu için, önceki mal rejiminin tasfiyesi gerekmektedir.

Eşler evlilik birliğinin devamınca edinilmiş mallara katılma rejimi, paylaşmalı mal ayrılığı rejimi, mal ortaklığı rejimi veya mal ayrılığı rejimlerinden birini tercih etmek zorundalar. Herhangi bir mal rejimine tâbi olmayan bir evlilik sözleşmesi yapılamayacağı gibi bir mal rejimi sona ermeden diğeri de geçerlilik kazanamayacaktır (Şimşek, 2012: 381-396).

3.4. Mahkeme Tarafından Olağanüstü Mal Rejimine veya Ayrılığa Karar Verilmesi Sebebiyle Mal Rejiminin Sona Ermesi

Türk Medeni Kanunu md.206’da “Haklı sebep varsa hâkim, eşlerden birinin istemi üzerine, mevcut mal rejiminin mal ayrılığına dönüşmesine karar verebilir.” Hükmü düzenlenmiştir. Bu hükümden de anlaşılacağı üzere eşlerden birinin talebi üzerine kanun maddesinde sayılan mevcut hallerden birinin ya da benzer bir hâlin ortaya çıkması sonucu hâkime, mal rejimini kaldırarak, eşler arasında mal ayrılığı rejimini geçerli kılma yetkisi verilmiştir (Özmen, 2007: 40-43).

Yukarıda ifade edilen hükümde mal varlığında yer alan hukukî değerlerin korunması amaçlanmaktadır. İlgili hükümde (TMK 206. Madde) de sayılan nedenlere benzer başka filler nedeniyle eşlerden birinin talepte bulunması durumunda, hâkim tarafından edinilmiş mallara katılma veya seçimlik mal rejimleri sona erdirilerek mal ayrılığı rejiminin evlilik birliğinde

uygulanması sağlanacaktır (Özdamar ve Kayış, 2012: 49). Haklı bir nedenin var olması hâkimin mal rejiminin değiştirilmesi yönünde karar vermesinde önem arz etmektedir. Aşağıda sıralanan durumların gerçekleşmesi hali haklı sebebin var olduğunu noktasında genel kabul görmektedir :

- “1. Diğer eşe ait malvarlığının borca batık veya ortaklıktaki payının haczedilmiş olması,*
- 2. Diğer eşin, istemde bulunanın veya ortaklığın menfaatlerini tehlikeye düşürmüş olması,*
- 3. Diğer eşin, ortaklığın malları üzerinde bir tasarruf işleminin yapılması için gereken rızasını haklı bir sebep olmadan esirgemesi,*
- 4. Diğer eşin, istemde bulunan eşe malvarlığı, geliri, borçları veya ortaklık malları hakkında bilgi vermekten kaçınması,*
- 5. Diğer eşin sürekli olarak ayırt etme gücünden yoksun olması. Eşlerden biri ayırt etme gücünden sürekli olarak yoksun ise, onun yasal temsilcisi de bu sebebe dayanarak mal ayrılığına karar verilmesini isteyebilir.”*

Eğer hakim yukarıdaki haklı nedenlerin varlığına kanaat getirirse; bunun üzerine vereceği kararlar birlikte evlilik, mal ayrılığı rejimine tabi olacak ve edinilmiş mallara katılma rejimi sona erecektir.

Boşanma davası yargılaması sonucunda, yetkili mahkeme hakimi ortak hayatın yeniden kurulması ihtimaline karşı ayrılık kararı verebilir. Bunun gibi eşlerden biri de ayrılık davası açmış ve sonucunda ayrılık kararı verilmiş olabilir. Mevzuatta eşler hakkında verilen ayrılık kararı, mal rejimini sona erdiren nedenler arasında sayılmamıştır. Fakat buna karşılık Türk Medeni Kanunu md.180'e göre mahkemenin ayrılığa karar vermesi hâlinde, ayrılığın süresi ve eşlerin hem malî hem de ekonomik durumları göz önüne alınarak, aralarında sözleşmeyle kabul edilmiş olan mal rejiminin kaldırılmasına karar verilebilmektedir. Maddede yasal mal rejiminden bahsedilmemekte, sözleşme ile geçerli kılınan mal rejiminin sona erdirilmesine karar verileceği belirtilmektedir. Yasa hükümlerinin lafzî ve amaçsal yorumu gereği yasal mal rejimi olarak edinilmiş mallara katılma rejimine tabi olan eşlerin evliliklerinde de hâkimin ayrılık kararı vermesiyle TMK 180. madde uygulama alanı bulacaktır (Özüğür,2013: 50; Öztan, 2004: 312; Sarı, 2007: 95). Çünkü ayrılık kararı verildiğinde edinilmiş mallara katılma rejiminin temelinde yatan ortak hayata da ara verilmiş, ailenin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla birliğin devamıyla sağlanan eşler arasındaki iş bölümü, işbirliği, dayanışma gibi ortak görevler ortadan kalkmış bulunmaktadır. Sonuç olarak yasal mal rejiminin uygulanmasındaki temel amacı oluşturan mal, para, emek veya hizmet paylaşımı gerçekleşmediğinden dolayı, ayrılık kararı verilen yasal mal rejimine tâbi evliliklerde de mal rejimi sona erdirilerek mal ayrılığına geçilmesine karar verilmesi yerinde olacaktır (Akyavuz, 2011: 203-231).

3.5. Alman Gaiplik Kararı Neticesinde Mal Rejiminin Sona Ermesi

Ölüm tehlikesi içinde kaybolmuş ya da uzun süredir haber alınamayan eşin ölümü kuvvetle muhtemelse, hak sahiplerinin başvurusuna istinaden üzerine mahkeme eş hakkında gaiplik kararı verebilir. Gaiplik kararının istenebilmesi, ölüm tehlikesinin üzerinden en az bir yıl veya son haber tarihinin üzerinden en az beş yıl geçmiş olmasına bağlıdır. Yetkili mahkeme tarafından eşin gaipliğine karar verilmesi, gaip açısından ispat hukuku bakımında olağan ölümle ile aynı hukukî sonuçlar doğurur (Dural vd., 2016: 211).

Evlilik akdinin tarafını oluşturan eşlerden biri hakkında gaiplik kararı alınması evliliği sona erdiren sebepler arasında sayılmadığı için, mal rejiminin tasfiyesi bu aşamada söz konusu değildir. Öncelikle evliliğin sona erdiğinin ispatı gerekmektedir. Eşi ölüm tehlikesi içinde kaybolan veya en az beş yıldan beri eşinden haber alamayan kişi, evlilik birliğinin feshine eşin gaipliğine karar verme talebine ekleyerek yahut ayrı bir şekilde dava açarak talep edebilecektir. Hâkimin gaiplik kararını esas alıp bunu gerekçe göstererek evliliğin feshine karar vermesiyle evlilik sonlanmış olacaktır. Bu hukuki yola başvurulmadığı müddetçe, evlilik akdi fiilen olmasa bile hukuki açıdan devam ediyor olacaktır (Şıpka, 2011: 146; Ateş,2013: 78).

Yukarıda da ifade edildiği üzere eşlerden biri hakkında gaiplik kararı verilmesinin, evlilik birliğinde geçerli olan mal rejimine etkisi Türk Medeni Kanun'da hüküm altına alınmamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken konu gaiplik kararının etkisinin, hakkında karar alınan eşin ölümü ispatlanmış gibi hukuksal sonuç doğuruyor olmasıdır. Hakim tarafından eşlerden birinin gaipliğine karar verilmesi üzerine, gaiplik kararı ölüm kütüğüne kaydedilir. Hakkında gaiplik kararı alınan kişi aksi ispat edilinceye kadar ölmüş kabul edilir. Eşlerden birinin ölümü ile yasal mal rejimi sona ereceğinden, gaibin ölmüş sayılması kararı karşısında edinilmiş mallara katılma rejimi de sona erecektir (Dural vd., 2016: 211; Sarı, 2007: 88).

Gaipliğe karar verilmesi ölüm tehlikesi içinde kaybolunduğu ya da kişiden en son haberdar olunan günden itibaren hüküm doğuracak, kaybolanın terekesi bu tarih itibarıyla mirasçılara geçecektir. Katılma alacaklısı eş, mal rejiminin ölüm nedeniyle sona ermesi hâlinde ölüm tarihinde, katılma payı için hak iddia edebilecektir. Gaiplik kararından kaynaklanan ölüme bağlı haklar bakımından ise ölüm tehlikesinin gerçekleştiği ya da son haber alınan gün itibarıyla gaip ölmüş sayılarak, geride kalan eşin katılma alacağı da bu tarihten itibaren terekenin paylaşımında göz önünde bulunulacaktır (Zevkliler vd., 2015: 273).

Edinilmiş mallara katılma rejimi, gaiplik kararı alınmasının dışında eşlerden birinin ölüm sonucu doğuracak bir olay meydana gelmesi nedeniyle cesedinin bulunamayacak şekilde ortadan kaybolması durumunda da sona ermiş olduğu kabul edilmektedir. Ölüm karinesi adı verilen bu

halde; ölümüne kesin gözle bakılan hâdiseye maruz kalan eşlerden birinin ölü bedeninin bulunamaması hâlinde o yerdeki en büyük mülkî idare amirinin emrine istinaden nüfus kütüğüne ölü kaydı yazılır. Nüfus kütüğüne bu şekilde ölü kaydı işlenen eşin tâbi olduğu mal rejimi de sona erecektir (Öztañ, 2004: 312).

4. EDİNİLMİŞ MALLARA KATILMA REJİMİNİN SONA ERME ANI VE ÖNEMİ

Yasal mal rejiminin ne zaman sona ereceği TMK.225/2 fıkrası gereğince “*Mahkemeye evliliğin iptal veya boşanma sebebiyle sona erdirilmesine veya mal ayrılığına geçilmesine karar verilmesi hâllerinde, mal rejimi dava tarihinden geçerli olmak üzere sona erer.*” Hüküm altına alınan haller için belirtilmiş olup, başka bir mal rejimine geçme halinde ve ölüm halinde hangi anda sona ereceği ifade edilmemiştir. Bundan dolayı diğer sona erme hallerinde de yasal mal rejimi hangi an da sona ereceği belirtilecektir.

Edinilmiş mallara katılma rejiminin sona erme anının tespiti önem arz etmektedir. Öncelikle MK. m.228 gereği, eşlerin sahip oldukları hem kişisel hem de edinilmiş oldukları mallar, mevcut mal rejiminin son bulacağı tarihteki vasıflarına göre tasfiyeye dahil olurlar. Önem arzeden diğer bir husus ise, tasfiyeye katılacak olan edinilmiş malların değerini tespit ederken karşımıza çıkmaktadır. Medeni Kanun m.235 hükmü gereğince, mal rejiminin sona erdiği tarihte evlilik birliğinde elden çıkarılmamış edinilmiş mallar, tasfiyenin yapıldığı tarihteki değerleri ile hesaplanacaktır. Son olarak da, edinilmiş mallara katılma rejiminin tasfiyesindeki zamanaşımında mal rejiminin sona erme anı önem arz etmektedir. Bu husustaki zamanaşımının başlangıç tarihi de, mal rejiminin son bulduğu tarih olarak kabul edilecektir ⁵ (Köseoğlu ve Kocaağa, 2009: 705; Yargıtay 8.Hukuk Dairesi 2013/15038 E. 2014/14699 K.).

4.1. Ölüm Durumunda

Daha önce yukarıda da ifade edildiği üzere, eğer eşlerden biri olağan bir ölüm sonucu vefat etmişse eşin ölüm tarihinde, ölüm kaydının düşölmesi ön koşulu ile ölüm karinesi halinde tehlike hali ya da kaybolma tarihinde, gaiplik kararının da mahkeme kararıyla verilmesi koşuluyla da en son haber alma tarihi ya da tehlike tarihi, mevcut mal rejiminin son bulduğu an olarak kabul edilmektedir (Şıpka,2011: 148; Sarı,2007: 51; Yargıtay 2.Hukuk Dairesi 2006/9531 E. 2006/17441 K).

⁵ Yargıtay 8.Hukuk Dairesi 2013/15038 E. 2014/14699 K. “ ...Kararının Kesinleştiği tarihten itibaren zamanaşımının başlayacağı”.

4.2. Başka Bir Mal Rejimine Geçilmesi Durumunda

Başka bir mal rejimi seçilmesi durumunda seçilen mal rejimi sözleşmesinin akit tarihi, bir önceki edinilmiş mallara katılma rejiminin sona erme anı olarak kabul edilir. Fakat geçilen mal rejimi sözleşmesinin yürürlük tarihi akit tarihinden ileriki bir tarih olarak belirlenmişse veya yürürlüğe girmesi geciktirici bir koşula bağlanmışsa; kararlaştırılan ileriki tarihin gerçekleştiği veya ileri sürülen koşulun gerçekleştiği anda, edinilmiş mallara katılma rejimi sona erer (Öztaş, 2004: 311; Sarı, 2007: 93).

4.3. Evliliğin Mahkeme Tarafından İptali veya Boşanmaya Dayalı Sonlandırılması, Mal Ayrılığı Rejimine Geçirilmesi Yönündeki Kararı Durumunda

Yukarıda başlıkta da ifade edilen mahkemece mutlak veya nispi butlan sebeplerine dayandırılarak evliliğin iptaline, evliliğin boşanma talebine bağlı olarak mahkemece sona erdirilmesi ve yine mal ayrılığı rejimine geçirilmesine karar verilmiş olması durumlarında edinilmiş mallara katılma rejimi mahkemece karar verildiği anda değil, davanın açıldığı andan itibaren geçerli olmak üzere son bulacaktır (Ateş, 2013: 77).

Boşanma kararı Yabancı Mahkemeler tarafından verilmişse; bu kararın Türk Mahkemelerinde geçerli olması için gerekli olan tanıma ve tenfiz kararlarının da alınması şartıyla, yabancı mahkemede boşanmak için açılan davanın dava açma tarihinde edinilmiş mallara katılma rejimi son bulmuş olacaktır (Yetik, 2008: 708; Şıpka, 2011: 159; Kırmızı, 2012: 51; Özüğür, 2013: 46).

SONUÇ

Edinilmiş mallara katılma rejiminin sona erme sebepleri ve son bulmanın hangi vakitte gerçekleşmiş olduğu meselesi, edinilmiş mallara hangi malların ve değerlerin gireceğinin tespit edilmesi noktasında büyük önem arz etmektedir. Edinilmiş mallara katılma rejimine bu rejimin başladığı tarih ile sona erdiği tarih arasında edinilmiş olan mallar girmektedir. Örneğin; evliliğin boşanmaya bağlı olarak sona ermesi durumunda, boşanma davasının açıldığı tarihten itibaren edinilen mallar kişisel mal olarak kabul edilmekte ve bu mallar üzerinde diğer eşin hakkı söz konusu olamamaktadır. Fakat, boşanma davası reddedildiğinde, evlilik devam ettiği ve edinilmiş mallara katılma rejiminde evliliğin devamı müddetince edinilen mallara da tasfiye sırasında eşlerin katılma alacağı talep etme hakkı doğacağı için, boşanma davasının açılma tarihinden reddedildiği tarihe kadar ki dönemde elde edilen mallar da tasfiye hesabına katılacaktır. Edinilmiş mallara katılma rejiminin sona ermesinde önem arz eden diğer husus tasfiye edilecek olan malların hangi tarihteki değerlerinin esas alınacağı hususudur. TMK.m.228'de de hüküm altına alındığı üzere edinilmiş

mallar ile kişisel mallar, rejimin sona erme anındaki değerleri dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Son olarak şunu ifade etmek gerekirse; edinilmiş mallara katılma rejimi boşanma veya iptal ile ya da mal ayrılığı rejimine geçme talebi ile açılan dava tarihi ile hüküm tarihi arasında geçen sürede edinilen mallar tasfiye konusu olmayacak, yani eşlere bu mallarla alakalı katılma hakkı doğmayacaktır. Çünkü her iki durumda da edinilmiş mallara katılma rejimi dava tarihinde sona erecektir.

KAYNAKÇA

Acabey, M. B. (2007). Edinilmiş Mallara Katılma Rejiminde Mal Grupları-İspat Kuralları ve Eşlerden Paylı Mülkiyeti Altındaki Mallara İlişkin Düzenlemeler, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9, 491-534.

Acar, F.(2016). *Aile Hukukumuzda Aile Konutu Mal Rejimleri ve Eşin Yasal Miras Payı*, Seçkin Kitapevi, Ankara

Akyavuz, İ. H. (2011). Edinilmiş Mallara Katılma Rejiminde Edinilmiş Mal - Kişisel Mal Ayrımı, *İstanbul Barosu Dergisi*, 85 (6), 203-231.

Ateş, T. (2013). *Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi*, Bilge Yayınevi, Ankara.

Başpınar, V. (1999). Türk Medeni Kanun Hakkındaki Bazı Düşünceler, *Gazi Üniversitesi Hukuk Dergisi*, 3 (1-2), 48-62.

Büyüktanır, T.(2002). Türk Medeni Kanununda Eşler Arasındaki Yasal Mal Rejimi, *Ankara Barosu Dergisi*, 103-130.

Demir, Ş.(2014). Edinilmiş Mallara Katılma Rejiminde Artık Değerin Hesaplanması ve Paylaştırılması, *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 247-269.

Dural, M.- Ögüz, T.- Gümüş, A.(2016). *Aile Hukuku*, Filiz Kitapevi, İstanbul.

Gençcan, Ö. U.(2006). Paylaşmalı Mal Ayrılığı Rejimi, *Adalet Dergisi*, 24, 1-13.

Kayış, F.(2012). Eşlerden Birinin Ölümünün Boşanma Davasına, Edinilmiş Mallara Katılma Rejiminin Tasfiyesine ve Miras Hakkına Etkisi, *Terazi Hukuk Dergisi*, 67, 22.

Keskin, A. (2011). Türk Medeni Hukukunda Mal Rejimleri, *İstanbul Barosu Dergisi*, 85 (4), 122-133.

Kırmızı, M.(2012). *Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi ve Aile Konutu*, Yargın Hukuk Yayınları, İstanbul.

Köseoğlu, B.-Kocaağa, K.(2009). *Aile Hukuku ve Uygulaması*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.

Moroğlu, N.(2013). *Mal Rejimi Davaları ve Katılma Alacağı Davaları, Aile Mahkemelerinde 6100 Sayılı Yasa Uygulamaları İçinde*, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul.

Mortaş, S. Eşler Arasında Mal Rejimleri, <http://www.taa.gov.tr/indir/esler-arasinda-mal-rejimi-suleyman-mortas-yargitay-2hd-tetkik-hakim-ZG9zeWF8c3VsZXltYW4tbW9ydGFzLWVzbGVyLWFyYXNpbmRhLW1hbC1yZWppbWkucGRmfDI0/>
_Erişim Tarihi: 29.03.2016

Özdamar, D.- Kayış, F. (2012). *Yasal Mal Rejimi ve Tasfiyesi*, Seçkin Yayınları, Ankara.

Özmen, N. (2007). Türk Medeni Hukukunda “Mal Rejimi” Kavramı ve Olağanüstü Mal Rejimi, *Hukuk Gündemi*, 8, 40-43.

Öztan, B. (2004). *Aile Hukuku*, 4.baskı, Turhan Kitapevi, Ankara.

Öztaş, İ. (2009). MK.M.240 Kapsamında Sağ Kalan Eşin Aile Konutu Üzerindeki Hakkı, *EÜHFD*, C. XIII, 3-4, 223-264.

Özüğür, A. İ. (2013). *Mal Rejimleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013

Sarı, S. (2007). *Evlilik Birliğinde Yasal Mal Rejimi Olarak Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi*, Beşir Kitabevi, İstanbul.

Şıpka, Ş. (2011). *Türk Hukukunda Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi ve Uygulamaya İlişkin Sorunlar*, 1.Baskı, İstanbul.

Şimşek, M. (2012). Uygulamada Mal Rejimi Davaları, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 99, 381-396.

Üstün Erdoğan, S. 4721 Sayılı Türk Medeni Kanununa Göre, Mal Rejimi Tasfiyesinin Anlaşmalı Boşanma Davalarında Düzenlenen Protokol İle Gerçekleşmesi, <http://www.yasaizleme.org.tr/pdf/mal-rejimi-tasfiyesi.pdf> Erişim Tarihi: 15.03.2016

Yetik, N. (2008). *Boşanma, Anlaşmalı Boşanma ve Mal Rejimleri*, Bilge Yayınları, Ankara.

Zevkliler, A. Ertaş, Ş. Havutçu, A, Gürpınar, D.(2015). *Medeni Hukuk Temel Bilgiler*, 9.Baskı, Ankara.

Zeytin, Z. (2008). *Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi ve Tasfiyesi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yargıtay 2. Hukuk Dairesi 2005/ 12451 E. 2005/14803 K. www.kazanci.com Erişim Tarihi: 10.02.2016

Yargıtay 2. Hukuk Dairesi 2006/9531 E. 2006/17441 K. www.kazanci.com Erişim Tarihi: 15.02.2016

Yargıtay 8. Hukuk Dairesi 2011/ 3625 E.2011, 4839 K. www.kazanci.com Erişim Tarihi: 01.03.2016

Yargıtay 8. Hukuk Dairesı 2013/15038 E. 2014/14699 K. www.kazancı.com Erişim Tarihi:
04.03.2016

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 2008/444 K. www.kazancı.com Erişim Tarihi: 11.03.2016

KAMULAŞTIRMANIN SINIRLI AYNİ HAKLARA ETKİSİ

Cihan YAYLAK

Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi

cihan.yaylak@klu.edu.tr

Özet

Gün geçtikçe artan kamusal ihtiyaçlar ve yeni yeni ortaya çıkan sahalara, yönetim organlarını farklı çarelere doğru sürüklemektedir. Özellikle büyük çaplı kamu hizmetlerinin görülmesinde taşınmaz temini ihtiyacı ortaya çıkmakta ve idareler bu ihtiyacı gidermek maksadıyla yeni bir takım temayüller sergilemektedirler. Bu temayüllerin belki de günümüzde en çok karşımıza çıkanı, kamulaştırmadır. Kamulaştırma ile devlet –yani idare- taşınmaz temininde çok daha hızlı ve etkili bir hareket sahası bulmaktadır. Kamulaştırma ile taşınmaz üzerindeki özel mülkiyet ortadan kaldırıldığından, mülkiyet gibi temel bir hakka bu şekilde kolayca müdahale edilememesini temin için işlem bir takım şartlara bağlanmaktadır. Kamulaştırma işlemi doğrudan mülkiyetle alakalı olmakla beraber, aslında göz ardı edilmemesi gereken bazı diğer haklar da söz konusu olabilmektedir. Bu hakların başında ise sınırlı ayni haklar gelir. Kamulaştırma prosedüründe devlet, tamamıyla karşısına maliki olarak, onun tatminini sağlamak suretiyle ihtiyacı olan taşınmazı elde etmektedir. Ancak şu kadar var ki, diğer şahsi ve bilhassa da –sınırlı da olsa- ayni nitelikteki hak sahiplerini göz ardı etmek çok da hakkaniyet temeline oturmamaktadır. Bu çalışmayla kamulaştırmanın sınırlı ayni haklara etkisinde, günümüz hukuk hayatının yansımalarını ele aldık. Ancak kapsamlı bir düzenlemeyle bu alanda bir takım iyileştirmelerin yapılması gerektiği de dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Sınırlı ayni haklar, kamulaştırma, irtifak, ipotek, intifa.

EFFECT OF CONFISCATION ON THE LIMITED REAL RIGHTS

Abstract

Day by day, increasing common needs and newly arising zones waft the administrative units to the different alternative analysis. Particularly, in performing of full-scale public services, matter of supplying estate become clear and administrations display a set of new tendencies to overcome this need. Perhaps, nowadays, as the most outstanding one of these tendencies seems confiscation. With the confiscation, state –administration- can find a faster and more efficient movement area. Meanwhile, with the confiscation, because of dissolving the private ownership, on the providing not to interfere the basic right –like ownership- in this way, transaction (confiscation) has been stipulated to the some conditions. In addition to confiscation transaction is relevant with ownership directly, in fact, some rights that must not to ignore are in question. On the head position of this rights, limited real rights are situated in. In the confiscation procedure, state (government) addresses oneself to owner in total. It obtains the estate that needs by satisfying the estate owner. However, that's not the fair to ignore the other personal and especially –even if it's limited- real right owners. By means of this study, on the efficiency of confiscation to the limited real rights, we have approached the reflections of the modern-day law life. But with a extensive arrangement, in this area, some kind of reformations have to be made. This situation may not to be escaped from the attention of.

Keywords: Limited real rights, Confiscation, Access, Hypoteca, Usufruct.

KISALTMALAR

A.e.	: Aynı eser/ yer
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.y.	: Yazara ait son zikredilen yer
bs.	: Basım
Bkz. / bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
No.	: Number/ Issue
s.	: Sayfa/sayfalar
vd.	: ve devamı
TMK.	: Türk Medeni Kanunu
YKD	: Yargıtay Kararları Dergisi
YHGK	: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu
HD	: Hukuk Dairesi
TAAD	: Türkiye Adalet Akademisi Dergisi
TBB	: Türkiye Barolar Birliği

GİRİŞ

Kamulaştırma, idareye oldukça geniş imkanlar veren bir prosedür olarak son zamanlarda karşımıza sıkça çıkmaktadır. Zira idare, vazifesi icabı, kamusal nitelikteki ihtiyaçları karşılamak için elindeki tüm imkanları seferber etmek durumundadır. Lakin ihtiyaçlar ile imkanlar mukayese edildiğinde bir takım sebeplerle idare, kamu hizmetlerini görmekte zora düşebilmektedir. Artan nüfus miktarı, kırsal kesimlerden şehirlere yaşanan göçler, değişen teknolojik şartların yeni müesseseleri iktiza etmesi, şehirleşmede meydana gelen çarpıklıkların giderilmesine matuf olarak yapılacak kentsel dönüşüm uygulamaları, imar uygulamaları vb. birçok sebep, kamulaştırma kurumunun lüzumuna işaret etmektedir.

Biz, bu çalışmamızda, kamulaştırma işleminin tatbik edildiği taşınmaz üzerinde daha evvelden mevcut olan bir takım sınırlı ayni hakların, bu işlemde ne şekilde etkileneceği hususuna temas ettik. Hakikaten görüleceği üzere, sınırlı ayni haklar, kişiye eşya üzerinde sınırlı bir yararlanma sağlamasına rağmen, kamulaştırma özelinde, hak sahibine tanıdığı yetkiler anlamında dikkate şayandır. Bu hakların mutlak karakteri, onları mülkiyet hakkından ayrı olarak ileri sürülebilme imkanı vermekte ve bilhassa kamulaştırma işlemi sonrasında ortaya çıkan bedel üzerinden tanınan yetkiler, mevzuun mihenk taşıını teşkil etmektedir.

Çalışmamızı temellendirirken, evvela sınırlı ayni haklar ve kamulaştırma kavramlarını icmâlen izah ederek başladık. Bu müesseselerin muhtevasına dair ve daha ziyade meselemizi teyit eder nitelikteki vasıflarına temas ettikten sonra spesifik olarak kamulaştırma işleminin sınırlı ayni haklar üzerinde ihdas ettiği durumları tafsilatlı biçimde anlatıp, Yargıtay'ın bu durumlara yönelik içtihatlarına göz gezdirdik.

Çalışmamız esnasında, bazı problematik noktalar tespit ederek, bu noktaların cevapları yelpazesinde izahat yaparken, bazen didaktik bazense argümentatif (tartışmacı) bir üslup takip ederek muhatabın zihnini daima canlı ve dikkatini mükessif (yoğunlaşıcı) tutmaya gayret ettik.

Bu çalışmayı hazırlarken; idare hukukuna, kamulaştırmaya, eşya ve borçlar hukukuna, sınırlı ayni haklara dair yazılan kitaplarla beraber dergilerde yayınlanmış makalelerden istifade ettik. Direkt olarak bu sahada yazılmış bir tez bulamadığımız için tezlerden istifademiz mevzumuz gibi “sınırlı” oldu.

1. SINIRLI AYNİ HAKLAR

1.1. Genel

Hukuk kavramı, anlamı üzerinde yüzyıllardır tartışılan ve henüz bir mutabakat (consensus) sağlanamamış bir konu olarak halen sıcaklığını korumaktadır. Sosyolojiden işletmeye, kamu

yönetiminden hukuk felsefesine kadar diğer birçok bilim dalının ilgi sahasına girmesi sebebiyle her birinin kavrama yaklaşımı farklı olmuş ve hepsi kendi muhtevaları çerçevesinde izahatlar getirmiştir. Genel hatlarıyla tarif etmek gerekirse hukuk, “*Toplumda şahısların davranışlarını ve ilişkilerini düzenleyen ve uyulması devlet zoruna bağlanmış kuralların bir bütünüdür.*” denilebilir. Hukukun, tarifte geçen “... *uyulması devlet zoruna bağlanmış...*” özelliği onu diğer norm alanlarından ayırmaktadır (Oğuzman ve Barlas, 2012: 1).

Hak ise, hukukun temel kavramlarının başında yer almakla kalmaz, bunun yanında çoğu ülkede hak ile hukuku ifade eden kelimeler aynı olup, bu ikisinin ayrımı, başlarına “sübjektif” ve “objektif” kelimeleri eklenerek yapılmaktadır. Hak, “*hukuken korunan ve sahibine bu korunmadan yararlanma yetkisi tanınan menfaattir.*” diye tanımlanır (Oğuzman ve Barlas, 2012: 133-134; Akıntürk, 1999: 3). Haklar değişik niteliklerle karşımıza çıkıp, bir takım kıstaslara göre tasnife tabi tutulmaktadır. Bu tasnifler, ekseriyetle birbirleriyle kesişirler (Serozan, 2008: 217).

Doktrinde, bu tasnifin kıstaslarını belirleme noktasında bir ifade birliği bulunmamaktadır. Çalışmamızda hususiyle sınırlı ayni haklardan bahsedileceği için, diğer hak türlerine temas etmeden sınırlı ayni hakların, haklar tablosundaki yeri tespit edilerek devam edilecektir. Şu halde, Hatemi’ye göre sınırlı ayni haklar, birincil malvarlığı haklarından malvarlığı mutlak hakları içerisinde yer alan ayni haklara dahilken (Hatemi, 2012: 122, 123); Serozan, sınırlı ayni hakları, egemenlik hakları kapsamında değerlendirmiş (Serozan, 2008: 220); Oğuzman/Barlas ise para ile ölçülüp ölçülemez kıstası içinde yer alan malvarlığı hakları çerçevesinde değerlendirmiştir (Oğuzman ve Barlas, 2012: 137; Serozan, 2008: 227). Tüm bu kıstasların ortak noktası ise, sınırlı ayni hakların bir eşyaya, yani maddi mala (Akıntürk, 1999: 33) tealluk etmesi ve o eşyanın sahibine mülkiyet hakkına nispetle daha sınırlı bir kullanım yetkisi vermesidir.

1.2. Sınırlı Ayni Hakların Türk Medeni Kanunu Sistematiğindeki Yeri ve Çeşitleri

Sınırlı ayni haklar, Medenî Kanunumuzun dördüncü kitabının ikinci kısmında yer almaktadır. Eşya üzerinde en geniş hakimiyet yetkisi veren mülkiyet hakkının bünyesinde bulunan bazı yetkilerin çıkarılması suretiyle kurulduğu için, eşyanın malikine kanunca bir serbestiyet tanınmamış, bu husus Roma Hukuku tabiriyle “*numerus clausus*” olarak tahdîden sayılarak hüküm altına alınmıştır (Oğuzman ve Seliçi, 2009: 763,764). Bu sebeple iki taraf, sözleşme serbestiyeti çerçevesinde, özgür iradeleriyle belirleyecekleri bir şekil kullanarak sınırlı ayni hak tipi tesis edemez. Ancak kanunun çizdiği çerçevede belli serbestlikleri haizdirler.

Sınırlı ayni haklar, isimleri icabı, hakkın sahibine mülkiyet hakkına göre daha sınırlı bir hakimiyet alanı sağlamasından ayrı olarak, tesis edildikten sonra mülkiyet hakkından bağımsız bir hale gelir ve mülkiyet hakkı sona erse de mevcudiyetlerini devam ettirirler (Ertaş, 1995: 273).

Kanunumuzun sistematiğinde sınırlı ayni haklar üç kategoriye ayrılmıştır. Bunlardan birincisi, sahibine eşyadan yararlanma yetkisi veren veya bir çekinme borcu yükleyen haklardır ki bunlar irtifak haklarıdır (TMK 779-838). İkincisi, maliki, taşınmaz karşılık olarak, bir edimde bulunma borcu

altına sokar ki bu da taşınmaz yüküdür (TMK 839-850). Son olarak ise, hak sahibine, hakkın konusu olan eşyayı bir alacağı teminat altına alarak (Oğuzman ve Seliçi, 2009: 765) paraya çevirme yetkisi veren rehin hakkıdır (Ertaş, 1995: 273; Esener ve Güven, 2012: 49). Bir görüşe göre ise, irtifak hakları ve taşınmaz yükü bir grupta, rehin hakkı ise ikinci grupta toplanır (Aybay ve Hatemi, 2012: 248).

1.3. Sınırlı Ayni Hakların Arz Ettiği Özellikler

Sınırlı ayni haklar, mülkiyet hakkı gibi Eşya Hukukunun sınırlarına dahil olmakla ayn (eşya)'a tealluk eder; yani bir eşya üzerinde kurulur. Ancak bu husus mülkiyetteki gibi menkul veya gayrimenkul tüm eşyalara teşmil edilebilecek bir mahiyete sahip değildir. Yalnızca intifa ve rehin hakkı (Köprülü ve Kaneti, 1982: 9-10) menkul-gayrimenkul tüm eşyalarda mümkünken, diğer irtifaklar ve taşınmaz yükü için aynı serbestiyetin varlığından söz edilememektedir (Ayan, 1994: 6). Dolayısıyla sınırlı ayni hakların "sınırlılığı" hususu burada da göze çarpmaktadır. Sınırlı ayni haklara konu teşkil edebilmesi açısından taşınır eşya, diğer paydaşların kullanımına engel olmamak kaydıyla paylı mülkiyet payları (Y14.HD.21.5.1990, E.1989/4999 K.1990/4742)¹, hatta Medeni Kanun anlamında eşya sayılmaları mümkün olmadıkları halde haklar ve alacaklar üzerinde de -mesela intifa ve rehin gibi- sınırlı ayni haklar tesis edilebilmektedir (Ayan, 1994: 11). Yalnız haklar ve alacaklar üzerinde kurulan sınırlı ayni haklar esas olarak aynî vasıf taşımamakla birlikte kuruldukları ve yüklendikleri haklar ve alacaklarla birlikte aynı hukukî vasfı haiz olurlar (Köprülü ve Kaneti, 1982: 7).

Tüm bu mülahazalarla beraber, sınırlı ayni haklar, mülkiyet hakkının verdiği geniş yetkilerin (kullanma, yararlanma ve tasarruf etme) bir veya birkaçının alınarak oluşturulmasına mebnî olarak başka bir malikin eşyası üzerinde kurulabileceği gibi kişi kendi mülkiyetinde bulunan bir eşya üzerinde de sınırlı ayni hak tesis edebilir. Burada karşımıza çıkan durum ise, bu hak taşınırlarda istisnasız tüm sınırlı ayni haklara verilirken, taşınmazlarda ise yalnızca taşınmaz rehni şeklinde TMK. md. 914 anlamında ipotekli borç senedi ve irat senedine hasredilmiş olduğu görülmektedir (Oğuzman-Seliçi, vd., 2014: 769; Ayan, 1994: 6; Köprülü ve Kaneti, 1982: 20).

Son olarak sınırlı ayni haklarla alakalı sıra konusuna değinecek olursak; bir kere, sınırlı ayni haklar ile mülkiyet arasında öncelik-sonralık ilişkisini aramanın lüzumu yoktur. Zira sınırlı ayni haklar mülkiyeti sınırlayıp yepyeni bir nitelik kazandığı için öncelikli olarak uygulama alanı bulacaktır (Ayan, 2010: 31; Esener ve Güven, 2012, 184). Bir eşya üzerinde birden fazla sınırlı ayni hak kurulması durumunda öncelikle birbirleriyle çatışma durumuna bakılır: Eğer çatışma yoksa sıra eşitliği söz konusu olup, birinin diğerinden önce gelme durumu olmaz (Oğuzman-Seliçi, vd., 2014: 794). Çatışma durumunda ise sıranın belirlenmesinde genel kabul gören görüş "kıdeme itibar" (Ayan,

¹ 14.HD.21.5.1990, E.1989/4999 K.1990/4742, "... Medeni Kanununun 623/3. maddesi uyarınca müşterek mülkiyete konu olan taşınmazda, hissedarlardan her biri kendi hissesi hakkında malik hak ve yükümlülüklerini haiz olup hissesini temlik veya terhin ettirebilir ve bu cümleden olarak üzerinde mülkiyetin gayri bir aynî hak da tesis edebilir. Diğer paydaşların yasanın kendilerine tanıdığı imkanlar dışında buna karşı çıkma hakları olmadığı gibi bir paydaşın payı üzerinde bir başkası lehine intifa hakkı kurdurmasıyla diğer paydaşların hukuken zarara uğrayacakları da düşünülemez. O halde hakkın kötüye kullanılması da söz konusu olamaz. ..." (YKD., C.18, S.9, 1992, s.1390-1391).

2010: 11; Esener ve Güven, 2012: 184) şeklinde kökleşen ve Roma Hukukunda *prior tempore potior iure* (Köprülü ve Kaneti, 1982: 24) şeklinde ifade edilen kuruluş tarihine göre ölçüyü tespit etmektir. Burada rehin hakkı bir özellik arz etmektedir ki; rehinle diğer sınırlı aynı hakların önceliği bulunurken yukarıda geçtiği üzere kıdeme itibar edileceği yerde, Medeni Kanun icabı iki rehin arasındaki öncelik-sonralık ilişkisi kıdeme göre değil rehinin kaydolunduğu dereceye göre tespit edilecektir (Oğuzman-Seliçi, vd., 2014: 774; Erel, 1974: 83).

Çalışmamız açısından dikkat çekmesi gereken bir diğer husus ise irtifaklar arasındaki sırada, kamulaştırma yoluyla kazanılan irtifaklar, mevcut bütün sınırlı aynı haklardan önce gelir (Köprülü ve Kaneti, 1982: 24-25). Ancak kamulaştırma nedeniyle sırası gerileyen sınırlı aynı hak sahibine kamulaştırma bedelinden uygun bir miktar verilir (Köprülü ve Kaneti, 1982: 25).

Sınırlı aynı haklarla alakalı bu mücmel izahattan sonra kısaca kamulaştırmanın umumi çerçevesine de temas edelim.

2. KAMULAŞTIRMA

2.1. Genel

Devlet denilen devasa mekanizmanın kuruluş sürecinin tarihi geçmişine bakıldığında, sebebine yönelik filozoflar tarafından oturtulan temellerin muhtelif olduğu görülecektir. Kimisi, toplumun başlangıçta çatışma halinde olup, sonradan bu durumu nihayete erdirmek maksadıyla yetkilerin büyük bir canavara (Leviathan anlayışı) devredilmesiyle açıklarken, kimisi başlangıçta var olan uyum halinin sonradan çatışmaya dönmesi ve bu durumun halli noktasında toplumsal bir mutabakat (toplum sözleşmesi anlayışı) oluşturulması fikrine istinaden devlet mekanizmasının kurulduğu şeklinde açıklamışlardır.

Bu ve diğer tüm teorilerin esasına inildiğinde görülecektir ki insanlar, sahip oldukları; yani mülkiyetinde bulundurdukları şeyleri koruma altına alma; yani mülkiyet hakkının muhafazasına mebnî olarak devlet mekanizmasını kurmuşlardır. Bu sebeptendir ki mülkiyet hakkı dokunulmaz hatta kutsal bir karakter kazanmıştır (bkz. 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin 17'inci maddesi). Bu klasik anlayışın dışında Marksist teoride, özel mülkiyete yer verilmediği ve insanların ürettiği tüm malların devlete ait olduğundan hareketle, mülkiyet hakkına dokunma gibi bir ihtiyaç da hasıl olmamaktadır. Toplumsal gelişmeler ve kamu hizmetlerinde meydana gelen ihtiyaçlara binaen *sosyal mülkiyet* anlayışıyla özel mülkiyete de idare eliyle bir takım sınırlamalar getirilebilmektedir (Kutlu Gürsel, 2012: 23). İşte "kamulaştırma" kavramı da tam bu noktada ortaya çıkmakta ve Anayasa'nın 35. maddesiyle koruma altına alınan mülkiyet hakkını ortadan kaldıracı bir tesir göstermesi açısından kimi yazarlar nezdinde bir hak ihlali olarak dahi değerlendirilmektedir (Özyörük, 1948: 230; Akyılmaz-Sezginer, vd., 2013: 553).

2.2. Kamulaştırma Müessesesinin Önemi ve Bu Müesseseye Olan İhtiyaç

Artan kamusal ihtiyaçlar ve idarenin bu ihtiyaçları karşılama konusundaki yetersizliği dolayısıyla idare, imkân temininde muhtelif yollara başvurmaktadır. Anayasa’da teminat altına alınan mülkiyet hakkı dolayısıyla, kural olarak idare, bu ihtiyaçları karşılama konusunda özel kişilerle sözleşme yapma yolunu tercih etmelidir (Bilgen, 1999: 1). Ancak bu yol, özel kişiyle karşılıklı olarak rıza consensus’u iktiza ettiğinden ihtiyaca cevap verme konusunda etkisi azalacaktır. Ancak kamu hizmetlerinin yürütülmesi, içinde tüm toplum kesimini ilgilendiren bir unsur taşır ki bu da “kamu yararı”dır. Bir tarafta devletin kurulma felsefesinin altında yatan unsur olan özel mülkiyet, diğer tarafta ise tüm toplum kesimini; yani kamuyu ilgilendiren bir ihtiyaç durmaktadır (Günday, 2011: 250). İşte idare, bu dilemmada kamunun yararını özel kişinin yararından üstün tutmuş (Akyılmaz-Sezginer, vd., 2013: 553; Yasin, 2005: 133) ve ihtiyaçların temini için yapacağı müdahaleyi Anayasa’da başlı başına bir madde ile düzenlemeye alarak meşru bir zemine oturtmuştur. Şöyle ki, Anayasa md. 46’nın birinci fıkrası: “Devlet ve kamu tüzel kişileri; kamu yararının gerektirdiği hallerde gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırma ve bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidirler.” hükmünü ihtiva etmektedir. Tabi anlatılacağı üzere idare, özel kişiye, özüne dokunduğu mülkiyet hakkını telafi etmek maksadıyla yapacağı ödemelerle -Anayasa’da da ifade edildiği gibi- ortamda husule gelebilecek hukuksuzlukların önüne geçecektir.

Şüphesiz ki hukuk nasıl insan topluluklarının değişen ve gelişen ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulan kurum ve kurallar bütünüyse, kamulaştırma kurumu da böyle bir maksadı ifa için ortaya çıkmış ve mülkiyet gibi en temel kişi haklarından biri üzerinde etkili olduğu için de hukukî çerçevesi Anayasa ve kanunlarla çizilmiştir (Kızıl Erkelli, 1988: 211).

2.3. Kamulaştırma Terimi ve Benzer Müesseselerden Farkları

Kamulaştırma terimi 1961 Anayasasının 38’inci maddesinde kullanılmakla birlikte, daha önceleri umumiyetle kullanılan “istimlak” kelimesinin yerini almıştır.(Gözler, 2009: 930)

Kamulaştırma kavramı, kendisine benzeyen birden fazla kavrama sahiptir. Örneğin, istimval (Günday, 2011: 281; Bilgen, 1999: 15; Gözler, 2009: 25; Karabulut, 1996: 10; Kutlu Gürsel, 2012: 42; Akyılmaz-Sezginer, vd., 2013: 556), devletleştirme (Gözler, 2009: 935; Karabulut, 1996: 8; Bilgen, 1999: 14; Akyılmaz-Sezginer, vd., 2013: 555), geçici işgal (Günday, 2011: 282; Gözler, 2009: 932; Akyılmaz-Sezginer, vd., 2013: 556), millileştirme (Karabulut, 1996: 7; Kutlu Gürsel, 2012: 25), kamulaştırmaz el koyma (Karabulut, 1996: 14), teferruğ, şufa hakkı, geri alma hakkı ve müsadere (Bilgen, 1999: 15,16) gibi. Ancak bu kurumlarla; devir şekli, işlemin üzerinde uygulandığı eşya, işlemin tesis edildiği dönem, işlemi tesis eden iradenin şekli, işlemin ve bedelin denetlendiği yargısal organlar, işlemin amacı gibi noktalarda farklılık arz etmektedir (Gözler, 2009: 933).

2.4. Kamulaştırmanın Tanımı ve Şartları

Kamulaştırma, *özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların mülkiyetlerinin idareye cebren geçirilmesini öngören bir usuldür* (Gözler, 2009: 924). Bir yandan özel mülkiyete tek yanlı bir irade ile cebren müdahale karakteri taşıdığından idari işlemdir ve idari yargının denetimine tabidir, öte yandan ise etki ve sonuçlarını özel mülkiyet üzerinde göstermekle adli uyuşmazlıklara konu olacak ve adli yargının denetimine tabi olabilecektir (Günday, 2011: 250).

Kamulaştırma işlemi, Anayasanın 46. Maddesi esas alınarak 4 Kasım 1983 tarih ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nda düzenlenmiştir. Sonradan Anayasa'nın ilgili maddesinde 3 Ekim 2001 tarih ve 4709 sayılı Anayasa değişikliği kanunuyla yapılan değişikliklerle mevcut durumuna getirilmiştir (Gözler, 2009: 933, 934).

Kamulaştırma işleminin hukukî temele oturabilmesi, Anayasa ve kanunlarla çizilen daire çerçevesinde hareket edilmesiyle sağlanacaktır. İlgili maddelerden çıkan temel ilkelere kısaca temas etmek icap ederse: Kamulaştırmanın, devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından yapılması (Karabulut, 1996: 15; Kutlu Gürsel, 2012: 57; Bilgen, 1999: 16), kamu yararı sebebiyle yapılması (Karabulut, 1996: 18), ancak özel mülkiyette bulunan mallar hakkında yapılması (Karabulut, 1996: 18), ancak taşınmaz mallar hakkında yapılması, malın gerçek bedelinin peşin ve nakden ödenmesi, kamulaştırma işleminin kanunla gösterilen esas ve usuller dairesinde yapılması ve yeterli ödenek temin edilmeden kamulaştırma işlemine başlanılmaması (Günday, 2011: 251; Karabulut, 1996: 23; Bilgen, 1999: 75; Kutlu Gürsel, 2012: 215) gibi maddeler sayılabilir (Gözler, 2009: 936; Günday, 2011: 250).

Son olarak da kamulaştırma yoluyla yalnızca idareye özel hukuk kişilerinden taşınmaz temini yapılmaz, aynı zamanda taşınmaz üzerinde bir irtifak ihdas etmek suretiyle de kamusal ihtiyaçları karşılayabilir. Ancak bu irtifak, idari mahiyette değil medenî bir irtifaktır. Dahası, bu irtifak hakkı, yukarıda da izah ettiğimiz gibi sınırlı aynı haklar arası sıralamada tüm irtifak haklarından daha öncelikli bir konuma sahiptir (Köprülü ve Kaneti, 1982: 25).

Çalışmamızda bilhassa kamulaştırma işleminin sınırlı aynı haklara olan etkisini tahkik edeceğimiz için tafsilatlı bir izah yapmaktan imtina ediyoruz.

3. KAMULAŞTIRMA İŞLEMİNİN MEVCUT SINIRLI AYNÎ HAKLARA ETKİSİ

3.1. Sınırlı Aynî Hakların Mülkiyet Hakkı Karşısındaki Konumu ve Üzerinde Kurulabileceği Şeyler

Sınırlı ayni haklar, mülkiyet hakkından alınmış bazı yetkilerle kurulur ve mülkiyet hakkı sahibini sınırlayıcı, mülkiyet hakkının önünde gelen bir karakter arz eder. Sınırlı ayni hakların konu teşkil ettiği nesne ve hakları sayacak olursak: maddi içeriği olan her “şey” ; yani nesnelere, müşterek mülkiyet payları, tapu kütüğüne taşınmaz olarak yazılan bağımsız ve sürekli haklar, kat mülkiyeti kanununa göre kat mülkiyeti siciline yazılan bağımsız bölümler, haklar ve alacaklar (TMK. md. 794, 820, 954) (Köprülü ve Kaneti, 1982: 9). Yani mülkiyet hakkının konusunu teşkil edebilen taşınır ve taşınmaz eşyalar sınırlı ayni haklara konu olur denilebilir (Oğuzman–Seliçi, vd., 2014: 766). Sınırlı ayni hakların bazısı bu sayılanların tümü üzerinde kurulabilirken bazısı bir kısmı üzerinde kurulabilmektedir. Mesela, müşterek mülkiyet paylarında ancak değere ilişkin olanlar; yani intifa, taşınmaz yükü ve rehin gibi sınırlı ayni haklar kurulabilecektir (Köprülü ve Kaneti, 1982: 10).

Bu haklar –yukarıda izah edildiği gibi- her ne kadar mülkiyet hakkının içinden çıksalar da mülkiyet hakkına tabi, ona bağlı olarak değil tamamen müstakil bir kullanım hakkı verir. Kurulduğu nesne veya eşyanın maliki herhangi bir sebeple el değiştirmiş olsa dahi, ayni etkisi sebebiyle herkese karşı ileri sürülebileceği için, sınırlı ayni hak sahibi bu durumdan etkilenmeyecek ve kullanım durumu aynı şekilde devam edecektir.

Sınırlı ayni haklar, yukarıda sayılan nesne ve eşyalar üzerinde kurulabilmesine karşın, çalışmamızın konusu icabı bir kamulaştırma işlemi ve bu işlemin tatbik edildiği taşınmaz üzerindeki mevcut sınırlı ayni haklara etkisi dikkate alınarak, özel mülkiyette bulunan ve taşınmaz veya bağımsız ve sürekli nitelikleri olan irtifak hakları incelememize esas olacaktır. Bu husus gerek Anayasamızın 46. maddesinde gerekse 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu’nun 1. ve 3. maddelerinde belirtilmiştir. (Karabulut, 1996: 78) Taşınır mallar hiçbir şekilde kamulaştırmaya konu teşkil edemeyeceğinden taşınırlar üzerinde kurulan rehinler de incelememizin haricindedir. Zira taşınırlar, kamulaştırmaya yakın terimlerden *istimval yoluyla* –şartları gerçekleştiği ölçüde- idare tarafından elde edilebilecektir.

3.2. Kamulaştırma İşleminin Haklar Üzerinde Hem Kurucu Hem de Sona Erdirici Özelliği

Kamulaştırma işlemi, hakların kazanılma tarzları açısından, idarenin tek yanlı ve üstün iradesini kullanarak özel mülkiyete tabi taşınmazların kamu mülkiyetine geçirildiği bir aslî iktisap şeklidir (Karabulut, 1996: 78). Çünkü taşınmaz üzerinde idare adına kurulan mülkiyet hakkı, ilk malikinin iradesi önemsenmeyerek –bedeli karşılanmak suretiyle- idareye doğrudan doğruya ve ilk sahibi

olarak geçmektedir (Oğuzman ve Barlas, 2012: 212, 213). İdare açısından bakıldığında bir kazanım durumu olan kamulaştırma, taşınmaz veya bağımsız ve sürekli niteliği olan irtifak hakkı sahibi açısından ise özel mülkiyeti sona erdirip kamu mülkiyetini tesis ettiği için bir çeşit hakkın kaybediliş şeklidir (Oğuzman ve Barlas, 2012: 216). Peki bu durumda, o taşınmaz üzerinde daha evvel mevcut olan sınırlı ayni haklar ne şekilde etkilenecektir? Onlar da mülkiyet hakkı gibi sona mı erecek, yoksa belli ölçülerde devam mı edecek sorusu karşımıza çıkmaktadır. İşte çalışmamızın konusu da zaten bu sorunun cevabına ilişkindir.

3.3. Kamulaştırma İşlemi Açısından Sınırlı Ayni Hakların Tasnifi

Yukarıdaki sorulara cevap ararken öncelikle sınırlı ayni hakları belli noktalarda tasnife tabi tutup, bilhassa sona erme hallerine odaklanarak, kamulaştırma işlemi sonrasında ne gibi neticelere maruz kalacaklarının tespit edilmesi yerinde olacaktır. Kanaatimizce, yargı yerlerinin bu hususla alakalı vermiş oldukları kararlardan hareketle, özellik arz eden sınırlı ayni hak çeşitlerine ayrı olarak bakılması gerekir.

Kamulaştırma işlemi, özel mülkiyete tabi taşınmazı bedeli mukabilinde kamu mülkiyetine geçirir. Dolayısıyla taşınmaz mal idarenin mülkiyetine geçmiş ve taşınmazın eski maliki kamulaştırma bedelini elde etmiş olur. Buradan hareketle yapılacak ilk tasnif, kamulaştırılan taşınmaz üzerinde mevcut olan sınırlı ayni hakkın tümüyle eşyaya mı bağlı yoksa eşyanın herhangi bir sebeple hukuken veya madden varlığını yitirmesi durumunda da mevcudiyetini sürdürebilir nitelikte mi olduğuna göre yapılabilecektir. Çünkü eğer mevcut sınırlı ayni hakkın eşyadan bağımsız olarak varlığının bir kıymeti yoksa- kamulaştırma işlemiyle birlikte mülkiyet, idareye, onu kısıtlayan her türlü yükten soyulmuş biçimde geçeceğinden- kendiliğinden sona erecek; eğer kamulaştırma işleminden sonra taşınmazın eski malikine ödenecek bedel üzerinden devamı temin edilebilecek bir sınırlı ayni haktan bahsediyorsak, bu takdirde bedel üzerinden devam edecektir (Oğuzman-Seliçi, vd., 2014: 797).

Sınırlı ayni hakları: irtifak hakları, rehin hakkı ve taşınmaz yükü olarak üç ana başlığa ayırabiliriz. İrtifak haklarını da eşyaya ve kişiye bağlı olarak iki kısma ayırdıktan sonra, eşyaya bağlı irtifaklar: üst (inşaat) hakkı, kaynak hakkı, geçit hakkı, kişiye bağlı irtifaklar ise: intifa ve sükna (oturma) hakları olarak tasnife tabi tutabiliriz. İrtifak hakkının eşyaya bağlı olması, bir taşınmaz üzerinde diğer bir taşınmaz lehine bir yük yükleyip, yüklü taşınmazın malikini, sahip olduğu mülkiyet hakkının içeriğindeki bazı yetkileri kullanmaktan kaçınmaya veya irtifak hakkı sahibinin bu taşınmazı hakkına uygun bir şekilde kullanmasına katlanmaya mecbur kılması anlamına gelmektedir (TMK. 779) (Oğuzman-Seliçi, vd., 2014: 785; Y14HD, E. 2007/12724 K. 2008/565, 29.01.2008).² Dolayısıyla

² Mesela Yargıtay'ın geçit ve mecra irtifaklarının yalnızca taşınmaz leh ve aleyhine kurulacağına dair Yargıtay'ın bir kararında "Geçit ve mecra irtifakı kurulmasına ilişkin davalarda irtifak hakkı taşınmaz leh ve aleyhine kurulur.

tamamen eşyayla alaka kurularak, eşyanın kamulaştırılması durumunda, mülkiyeti kısıtlayan unsurlardan olan irtifak hakkı da kendiliğinden sona erecektir (Oğuzman-Seliçi, vd., 2014: 796). Çünkü artık kendisinden yararlanılacak taşınmaz kamunun mülkiyetine geçmiştir. Kamulaştırma işleminin bir diğer sonucu da kendisini bedel artırım davalarında, yüklü taşınmazın bedelinin tespit edilmesinde göstermektedir. Şöyle ki, taşınmazın üzerinde bulunan irtifak yük teşkil edecek ve bedelin azalmasına sebep olacaktır (YHGK, E. 1999/18-1053 K.1999/1027, 08.12.1999).³ Ancak, tabii ki her halükarda irtifakın terkini talep olunabilecektir (YHGK, E. 2008/18-316, K. 2008/331, 16.04.2008). İrtifak hakkının kişiye bağlı olması ise, irtifakın kişi lehine kurulması ve lehine kurulduğu kişiye sıkı sıkıya bağlı olması; yani lehine kurulduğu kişinin şahsıyla kaim olup ne cüz'î ne de külli halefiyet yollarından biriyle devrinin mümkün olamaması anlamına gelmektedir.

3.3.1. Kamulaştırma işleminin sükna hakkına etkisi

Burada kamulaştırma işleminin etkilerine bakıldığında, sükna hakkı kişiye herhangi bir taşınmazın yahut bağımsız bölümün bir yerinde oturma yetkisi veren bir irtifak hakkı olması hasebiyle taşınmazın kamu mülkiyetine geçmesi sükna hakkını da kendiliğinden sona erdirecektir.

3.3.2. Kamulaştırma işleminin intifa hakkına etkisi ve bu etkinin yargıtay kararlarındaki görünümü

Bir diğer kişiye bağlı (şahısla kaim) irtifak olan intifa hakkında hususi bir durum vardır ki, intifa konusu taşınmazın kamulaştırılması durumunda intifa hakkı da sona erecek, ancak TMK. md. 798/2'de ifade edildiği üzere kamulaştırma bedeli üzerinden devam edecektir (Özen, 2008: 142; Oğuzman ve diğerleri, 2014: 826; Y.18.H.D., E. 1997/2428, K. 1997/4903, 15.05.1997).⁴ İşte intifa hakkını diğer irtifaklardan tefrik eden nokta burada açığa çıkmaktadır. Çünkü intifa hakkı, kişi lehine kurulan, devir ve intikal kabiliyeti olmayan bir irtifak hakkı olup diğer irtifaklardan konusunun genişliği (taşınmaz ve taşınır eşyalar, haklar, malvarlığı, intifa hakkına konu olabilirken, diğer irtifaklar sadece taşınmazı konu alabilir.) ve sağladığı yetki (intifa hakkı kullanma ve bütün yararları elde etme yetkisi sağlarken, diğer irtifaklar belirli bir kullanma veya yararlanma yetkisi sağlar.) bakımından ayrılır (Özen, 2008: 20). Hatta sonradan kamulaştırmadan dönülmesi sebebiyle

Tüzel kişilik olan davacı Organize Sanayi Bölgeleri Başkanlığı yararına geçit ve mecra irtifakı kurulması da doğru görülmemiştir. Karar açıklanan bu nedenlerle bozulmalıdır.”

³ “...Ayrıca taşınmazın hali hazır durumu dikkate alınarak değerlendirileceğinden, geleceğe yönelik birtakım muameleler farz edilerek taşınmazın üzerinde lehine kurulduğu taşınmaz için bir değer kaybı yapılmaz kaçınılmaz olan geçit hakkının, değer kaybına yol açmayacağı kabulü de hatalıdır.”

⁴ “Taşınmaz kamulaştırma yolu ile el değiştirdiğinde intifa hakkı, bedel üzerinde paya orantılı olarak devam eder. O nedenle, adı geçen taşınmazın ½'sine tekabül edecek arttırılmış bedel üzerinde intifa hakkı devam edeceğinden, bu miktar paranın bir bankaya yatırılması gerekli olup, çıplak mülkiyet ile hak sahibi olanlar ancak intifa hakkı sona erdiğinde bu parayı payları oranında alabilirler. İntifa hakkı dikkate alınmadan bedelin çıplak mülkiyet maliklerine ödenmesi doğru görülmemiştir.”

taşınmaz eski malike geri dönmüşse, intifa hakkı taşınmaz üzerinde yeniden kurulmuş olur (TMK. md. 798/1) (Oğuzman – Seliçi, vd, 2014: 826). Kamulaştırma işleminin taşınmaz üzerinde bulunan intifa haklarına tesirine baktığımızda yargı kararlarında, ekseriyetle, intifa hakkı sahiplerinin çıplak mülkiyet sahiplerinden ayrı olarak kamulaştırma bedelinin artırılması veya bedele işleyen faizden istifade etmek için dava açabildikleri görülecektir (Y18HD, E. 1997/6124, K. 1997/7750, 19.09.1997).⁵

3.3.3. Kamulaştırma işleminin taşınmaz yüküne etkisi

Taşınmaz yükü de, bir taşınmaz üzerinde kurulan bir yük olup, bu yük icabı taşınmazın maliki, taşınmazı teminat teşkil etmek üzere, yük alacaklısına karşı bir yapma veya verme edimini yerine getirmeye mecbur olur (TMK. md. 839). Taşınmaz yükü de eşya ile kaim bir hak olması hasebiyle, yapılacak kamulaştırma işlemi, taşınmazın üzerinde bulunan bu hakkı da nihayete erdirecektir.

3.3.4. Kamulaştırma işleminin taşınmaz rehnine ve bilhassa ipotek hakkına etkisi

Son olarak kamulaştırma işleminden etkilenmesi bakımından taşınmaz rehnine bakalım. TMK md. 850 ile üç tür taşınmaz rehni düzenlenmiş olup, bunlar: ipotek, ipotekli borç senedi ve irat senedir. Rehin, şahsi hak niteliğinde olup yalnızca muhataba karşı ileri sürülebilen bir alacak hakkını temin etmek amacıyla tesis edilen ve akıbeti, güvence altına aldığı alacağa bağlı olan fer'i nitelikte bir sınırlı ayni haktır (Akkaya, 2013: 162; Akipek ve Akıntürk, 2009: 736). Öyle ki, alacak vadesinde ödenmediği takdirde rehin hakkı sahibine, rehin hakkının üzerinde kurulduğu taşınmazın satılması ve satış bedeli üzerinden alacağın tahsil edilmesi hakkını verir (Akkaya, 2013: 162).

3.3.4.1. İpoteğin süreli veya süresiz olarak kurulmasının arz ettiği durumlar

Belirtelim ki ipotek, belirli bir süreyle mukayyet olarak kurulabileceği gibi, süresiz olarak da kurulabilmektedir. Uygulamada ipoteğin “süresiz” veya “fekki alacaklı tarafından bildirilinceye kadar” geçerli olacak şekilde tescil ettirilmesi söz konusudur (Helvacı, 2008: 131).⁶ İpotek, süreli olarak tesis edildiği zaman şu problem ortaya çıkmaktadır. Süre sona erdiği zaman ipotek kendiliğinden ortadan kalkacak mıdır yoksa ayrı olarak bir sicilden terkin işlemi gerekli midir? Bu

⁵ “Taşınmaz üzerindeki intifa hakkı, kamulaştırma ile bedele intikal ettiğinden, intifa hakkı sahibi, intifa payına tekabül eden ve bankaya yatırılmış bulunan artırım bedelinin fiilen gerçekleşmiş bulunan faizini, bedel artırım davası açmamış olsa bile talep etme hakkına sahiptir.”;

⁶ Helvacı'nın da ifade ettiği gibi “Taraflar bir süre belirtmemişlerse, müddet sütununa “süresiz” veya “bila” ifadesi yazılacak, ipoteğin süresinin alacaklı tarafından fekki talep edilinceye kadar devam edeceği konusunda anlaşmaya varılmışsa, “fekki bildirilinceye kadar” ifadesi veya bu anlama gelen “F.B.K” kısaltması yazılacaktır.

husus, öğretide tartışmalıdır. Bir kısım görüşe göre terkinle ihtiyaç olmaksızın sona erecekken (Akipek ve Akıntürk, 2009: 767)⁷, diğer bir kısım görüşe göre ise ipotek gerek maddi gerekse şekli açıdan ancak terkinle sona erebilecektir.⁸ İpotek süreli olarak kurulduğunda, güvence altına aldığı alacak sona erdiğinde, taşınmaza bağlı olarak doğan diğer alacaklar bakımından güvence işlevinin süre bittikten sonra kalmayacağı aşikardır. O halde koruma kalkanının bu alacağı da kapsamı için, sürenin dolması ihtimalinde de doğan diğer alacaklar için ipoteğin güvence fonksiyonunu işletebilmemiz gerekmektedir. Zira Yargıtay da sürenin dolmasının ipotek hakkını sona erdireceğini kabul etmekle birlikte, ipoteğin tapu sicilinden terkin edilebilmesi için belirlenen süre içinde ipotek alacaklısının alacak hakkının doğmamış olması veya alacağın sona ermesi şartını aramaktadır (Y12HD, 21.04.2005, 4083/8569).⁹ Aksi düşünce ipotek kurumunun özünü zedeleyecek ve işlerliğini zayıflatacaktır. Görüldüğü üzere ipoteğin kendiliğinden sona erme türlerinden¹⁰ olan sürenin dolması terkin edilebilme konusunda tek başına yeterli gelemediği durumlar arz edebilmektedir.

3.3.4.2. Kamulaştırmanın ipotek üzerindeki etkilerinin yargıtay kararları ışığındaki görünüşleri

Çalışma konumuzu teşkil eden kamulaştırma işlemi, mülkiyeti doğrudan idareye geçirerek, taşınmaz üzerinde bulunan bütün diğer sınırlı aynı hakları sona erdirdiği gibi, ipotek hakkını da kendiliğinden sona erdirir (Köprülü ve Kaneti, 1982: 347; Ertaş, 1995: 512; Ayan, 1994: 173). Taşınmaz üzerinde bulunan her türlü aynı ve şahsi hak da idareye intikal eder (Saymen ve Elbir, 1964: 530). Yukarıda da zikrettiğimiz gibi ipoteğin alacağa bağlı bir hak olmasından doğan bir sonuç olarak alacak halen mevcut ise, alacağın mevcudiyetini idame ettirdiği yerde ipotek varlık gösterecektir (Köprülü ve Kaneti, 1982: 376; Şener, 2010: 10). İşte buradan hareketle idare, kamulaştırma işlemi neticesinde taşınmaz sahibine, kamulaştırma işlemi mukabilinde bir bedel verdiğiğinde, ipotek hakkı bu bedele sirayet edecek ve bedel üzerinden varlığını sürdürecektir (Köprülü ve Kaneti, 1982: 347; Ayan, 1994: 173; Özen, 2008: 173; Helvacı, 2008:408). Bu hususta Yargıtay'ın 5. HD., 20.02.1995, E. 2229/K. 3928 sayılı kararında “Dava, imar uygulaması sonucu bedele dönüştürülen ve davacı lehine tesis edilen

⁷ Helvacı, bu sonuca intifa hakkının sona erme sebeplerini düzenleyen TMK md. 796, II hükmünün kıyasen uygulanması ve söz konusu kanun boşluğunun doldurulması suretiyle ulaşmaktadır. (Bkz. Helvacı, 2008: 409.)

⁸ Bu görüşü temellendirirken şu ifadeleri kullanmışlardır: “Türk Medeni Kanunu’nda açıkça belirtilen haller dışında, terkin kurucu bir işleve sahiptir ve ipotek gerek şekli gerek maddi açıdan ancak terkinle sona erebilir. Buna göre, alacağın sona ermesi, alacaklının ipotek hakkından feragat etmesi veya belirli süreli ipotekte sürenin dolması ipoteği doğrudan doğruya (kendiliğinden) sona erdirmez.” (Oğuzman – Seliçi, vd, 2014: 733)

⁹ “... Her taşınmaz açısından ipotek yukarıda açıklanan özel durumlar dışında terkinle sona erer. Somut olayda gözlemlendiği gibi ipoteğin belli bir süre için kurulmuş olması; bu sürenin sonunda ipoteğin re’sen fekkini gerektirmeyeceğinden ve tapu kaydında müşteki ipotek alacaklısının ipoteği de halen tescilli bulunduğundan İİK’nun 134. Maddesinde açıklanan ihalenin feshini isteyebilecek ilgililerden olduğu nazara alınarak icra mahkemesince şikayetin esasının incelenmesi gerekirken yazılı şekilde ipotekte belirtilen sürenin dolması nedeniyle ipoteğin ortadan kalktığından bahisle istemin incelemesiz reddi isabetsizdir.

¹⁰ Doktrinde ipoteği sona erdiren diğer sebepler olarak; mahkeme kararı, ipotekli taşınmazın doğal olaylar neticesinde yok olması, taşınmazın cebri icra yoluyla satılması (Akipek, Akıntürk, 2009: 767; Helvacı, 2008: 407.) gibi haller sayılırken, bir başka görüşe göre ise alacağın ifası, takas, tecdid ve rehnin paraya çevrilmesi (Saymen ve Elbir, 1964: 581) gibi bir takım diğer haller sayılmaktadır.

ipotek bedelinin arttırılması istemine ilişkindir.” (YKD., C. 21, S. 6, 1995, s. 1042) hükmü gibi bu istikamette müteaddit kararları bulunmaktadır. İpotek hakkının bedele sirayetinin neticesi olarak da Kamulaştırma Kanunu'nun 19/8 maddesi uyarınca idare, rehinli alacaklıların iznini almadan taşınmazın eski malikine bir ödeme yapması durumunda kamulaştırma bedelini alacaklılar adına tevdi etmesi gerekir. Aksi takdirde kamulaştırma bedeli kendisine ödenmeyen ipotek alacaklısı, kanunun bu maddesine dayanarak kamulaştırma bedelinin iadesi için dava açabilecektir (Günday, 2011:7,8).

Şimdi kamulaştırmaya maruz kalan taşınmaz üzerinde bulunan ipoteklerin akıbetleriyle alakalı yargı kararlarında üzerinde durulan hususlara temas edelim. Yargıtay, kamulaştırma neticesinde taşınmaz üzerinde bulunan ipotek hakkına yönelik, umumiyetle, kamulaştırma bedelinin tespitinde, taşınmaz üzerinde mevcut olan ipotek haklarının dikkate alınıp, ipoteğin bedele yansıtılması gerektiği üzerinde durmaktadır (Y18HD, E. 2002/10810, K. 2002/12654, 13.12.2002; Y18HD, E. 2010/13390 K. 2011/4766, 11.04.2011; Y18HD, E. 2009/11970, K. 2009/10735, 23.11.2009; Y5HD, E. 2012/22128, K.2013/1261, 28.01.2013; Y18HD, E. 2009/7381 K. 2009/7579, 28.09.2009; Y5HD, E. 2013/21968, K. 2014/1830, 28.01.2014).¹¹ Bazı kararlarında ise bedel artırım davalarının ipotek borçlusuna karşı açılacağına hükmetmektedir (Y5HD, E. 1995/473, K. 1995/3445, 20.02.1995).¹² Bilhassa Yargıtay, Kamulaştırma kanununun 6. maddesinde değişiklik yapan ve 11.06.2013 tarihinde yürürlüğe giren 6487 sayılı yasanın 21. maddesi ile ; “ 24.02.1984 tarihli ve 2981 sayılı kanun hükümlerine göre yapılan imar uygulamalarından doğan ipotekle teminat altına alınanlar da dâhil olmak üzere her türlü alacak ve bedeller, borçlu idarelerce, ipotek veya uygulama tarihinden itibaren 3095 sayılı Kanunda belirtilen kanuni faiz oranı uygulanmak suretiyle güncellenerek ilgililerine ödenir. Bu hüküm devam eden davalarda da uygulanır.” hükmü getirildikten sonra taşınmazın ipotek tarihindeki değeri esas alınmak suretiyle, taşınmazı bedele dönüştürülen davacıların, paylarının o tarihteki karşılığı tespit edildikten sonra, bu bedele 3095 sayılı kanunda belirtilen faiz oranı

¹¹ “Kamulaştırılan taşınmazların tapu kayıtlarında kamulaştırmadan önce mevcut olan ipotek şerhlerinin, taşınmazların mülkiyetleri davalı idareye devredilmeden önce kaldırılmış olup olmadıkları hususu araştırılıp kaldırılmamış ise ipoteklerin artırılan bedele yansıtılması gerektiğinin düşünülmemesi doğru değildir.”; “Kamulaştırılan taşınmazın tapu kaydında mevcut olan ipotek ve haciz şerhlerinin tespit edilen kamulaştırma bedeline yansıtılması gerekir.”; “Kamulaştırılan taşınmazın tapu kaydında var olan vakıf ve ipotek şerhlerinin terkin edilip edilmediği tapu sicil müdürlüğünden sorulup belgeleri dosyaya getirilmeden, vakıf ve ipotek şerhleri tespit edilen kamulaştırma bedeline yansıtılmamıştır. Mahkemece hükmüne uyulan bozma ilamı gerekleri yerine getirilmeden, eksik inceleme ile karar verilmesi doğru görülmemiştir.”; “...Tapu kaydında yüz ölçüm düzeltimi yapılmadan ve gerekçesi gösterilmeden fen bilirkişi raporundaki 8500 m2 tapu alanı esas alınarak yapılan hesaplama sonucu tespit edilen bedel üzerinden karar verilmesi, ayrıca tapu kaydındaki ipotek şerhinin hükmedilen bedele yansıtılması gerektiğinin düşünülmemesi, doğru görülmemiştir.”; “Dosya içerisine getirilen davaya konu taşınmaza ait tapu kaydına göre, davalının payı üzerinde T.C. İş Bankası lehine ipotek mevcut olup bu ipoteğin tespit edilen kamulaştırma bedeline yansıtılmaması doğru değildir.”; “Taşınmazın ipotek veya uygulama tarihindeki niteliği esas alınmak suretiyle bedele dönüştürülen davacılar payının o tarihteki karşılığı tespit edildikten sonra, bu bedele 3095 Sayılı Kanunda belirtilen kanuni faiz oranı uygulanmak suretiyle dava tarihine güncellenerek bedel tespiti için bilirkişi kurulundan ek rapor alınıp sonucuna göre karar verilmesi gerektiğinden hüküm usul ve yasaya aykırı olmuştur”.

¹² “İmar ve gecekondü mevzuatına aykırı yapılara uygulanacak işlem den dolayı gerçekleştirilen imar düzenlenmelerinde, bedel artırım davası, Belediye aleyhine değil, ipotek borçlusuna karşı açılmalıdır.”

uygulanmak suretiyle dava tarihine güncellenerek bedelde değişiklik yapılmasını temin edebilmeleri yönünde içtihatlar vermektedir (Y5HD, E. 2013/21968, K. 2014/1830, 28.01.2014). Hülasa olarak söylenebilir ki, ipotek, alacağa bağlı fer'i, tâbi, ikincil bir hak olması hasebiyle alacağın bir şekilde devam etmesi durumunda ipotek de varlığını devam ettirerek hak sahibine teminat vazifesi icra etmektedir.

SONUÇ

Buraya kadar anlattıklarımızdan çıkan neticelere baktığımızda; kamulaştırma işlemi idareye kamu hizmetlerini yürütmekte, diğer yollara nispetle daha hızlı ve geniş imkanlar temin etmektedir. Zira idare bu yolla, ihtiyacı olan taşınmazı mülkiyetine geçirecek ve kamu hizmetlerinin görülmesine tahsis edecektir.

Kamulaştırma işlemi taşınmaz üzerinde, mülkiyete tealluk eden bir karakter taşıdığı için de, mülkiyet hakkı zevale uğrayan özel kişiye işlemin bedeli olarak verilen ücretle birlikte mağduriyet yaşamaması temin edilecektir.

Kamulaştırma işlemiyle, yalnızca taşınmaz üzerindeki mülkiyet hakkı değil, mülkiyetin içerisinden çıkan ve mülkiyetin kişiye sağladığı yetkilerden bazılarının alınmasıyla tesis edilen ve fakat mülkiyetten bağımsız olarak varlık gösteren bir takım haklar da tesir altında kalmaktadır. İşte sınırlı aynı haklar, üzerlerinde kuruldukları taşınmaz hakkında sahibine sınırlı bir dairede tasarrufta bulunma yetkisi tanıyan haklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamulaştırma işlemiyle beraber taşınmaz üzerinde bulunan her türlü aynı ve şahsi haklar idareye geçecektir. Ancak idare, üstün konumu icabı taşınmaz üzerinde mevcut olan ve taşınmazda kendisi hakkında yük teşkil edecek durumlara tahammül edemeyeceğinden, taşınmaz idareye bu nevi yüklerden soyulmuş olarak geçecektir.

Kamulaştırma işleminin taşınmaz üzerindeki sınırlı aynı haklara tesiri noktasında ana kural bu olmakla beraber, bazı sınırlı aynı haklar, vasıfları icabı kamulaştırma işlemi neticesinde taşınmaz el değiştirmesine rağmen varlıklarını sürdürebileceği için, kamulaştırma bedeli üzerinden hak sahibine yetki tanımaya devam eden bir karakter arz etmektedir.

Eşyaya bağlı irtifaklar, sükna hakkı ve taşınmaz yükü, taşınmazın aynıyla alakalı haklar olması hasebiyle taşınmazın el değiştirmesi halinde, varlıklarını yitirmektedirler. Ancak intifa ve ipotek hakları kamulaştırma işlemleri neticesinde taşınmaz malikine ödenen bedel üzerinden hak sahibine önemli yetkiler tanımaya devam edecektir. Bu yetkilerin muhtevasına bakıldığında; bedel artırım davası açılması, açılan davaya katılabilme, kamulaştırma bedelinin ipotek sahibine tevdi edilmeden evvel taşınmaz malikine ödenmesi durumunda dava açabilme, bedel üzerinde cereyan eden faizlerden istifade edebilme gibi oldukça önemli etki sahaları olabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akıntürk, T. (1999), *Medeni Hukuk*, 7. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları.
- Akipek, G. J., Akıntürk, T. (2009). *Eşya Hukuku*, İstanbul,.
- Akkaya, T. (2013). İcra Hukuku Bağlamında Sürekli İpotek, *TAAD*, 12, 161-184.
- Akyılmaz, B. – Sezginer, vd. (2013), *Türk İdare Hukuku*, 4. Bası, Ankara, Seçkin Kitabevi.
- Ayan, M. (1994), *Eşya Hukuku: Sınırlı Ayni Haklar*, Konya, Mimoza Yayınları.
- Aybay, A. ve Hatemi, H. (2012), *Eşya Hukuku*, İstanbul, Vedat Kitapçılık.
- Bilgen, P. (1999), *Kamulaştırma Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- Ercan, İ. (2000). *Yargıtay Kararlarında Oluşan Son Eğilimlerle Kamulaştırma, Acele İşlerde El Koyma, Acele Kamulaştırma*, Doktora Tezi, İstanbul, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı.
- Ertaş, Ş. (1995), *Eşya Hukuku*, 2. Baskı, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Esener, T. ve Güven, K. (2012), *Eşya Hukuku*, 4. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları.
- Göktepe, H. S. (2010). *Türk Hukukunda Kamulaştırma-Kamulaştırmaz El Atma Ve Eşya Hukuku Yönünden Sorunları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Gözler, K. (2009), *İdare Hukuku*, C:2, 2. Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi.
- Günday, M. (2011), *İdare Hukuku*, 10. Baskı, İstanbul, İmaj Yayınevi, Ankara, Ekim.
- Gürses, D. (2011), “Kredi Teminatı Olarak Üst Hakkı İpoteği”, *Bankacılar Dergisi*, 76, 3-13.
- Hatemi, H. (2012), *Medeni Hukuka Giriş*, Vedat Kitapçılık, İstanbul.
- Helvacı, İ. (2008), *Eski Medeni Kanunumuzla Karşılaştırmalı Olarak Türk Medeni Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan İpotek Hakkı*, İstanbul, 12 Levha.
- Karabulut, K. (1996), *Kamulaştırma Ve Yargısal Denetim*, İstanbul, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazancı İçtihat Bankası
- Kızıl (Erkelli), N. (1988). Kamulaştırma Fenomeni, *İdare Hukuku İlimleri Dergisi*, 9, İstanbul, 209-214.
- Köprülü, B. ve Kaneti, S. (1982-1983), *Sınırlı Ayni Haklar*, 2. Baskı, İstanbul, İÜ Fakülteler Matbaası.
- Kutlu Gürsel, M. (2012), *Kamulaştırma Hukuku*, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- N. Erel, Ş. (1974), *Gayrimenkul Rehninde Sıra*, Ankara.
- Oğuzman, K. ve Barlas N. (2012), *Medeni Hukuk*, 18. Baskı, İstanbul, Vedat Kitapçılık.
- Oğuzman, M. K. ve Seliçi Ö. (2014), *Eşya Hukuku*, 17. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi.
- Özen B. (2008), *Türk Medeni Kanununda Eşya Üzerinde İntifa Hakkı*, İstanbul, Vedat Kitapçılık.

Özyörük, M. (1948), *Kamulaştırma Hukuku*, Ankara,.

Saymen, F. H. ve Elbir, H. K. (1963), *Türk Eşya Hukuku Dersleri*, İstanbul.

Serozan, R. (2008), *Medeni Hukuk*, 2. Baskı, İstanbul, Vedat Kitapçılık.

Şener, Y. S. (2010), *Türk Hukukunda İpotek Ve Uygulamaları*, 2. Baskı, Ankara, Adalet.

Tan, T. (2013), *İdare Hukuku*, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

Yasin, M. (2005). Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Hukuki Boyutu, *TBB Dergisi*, 60, 105-137.

Yıldız, N. (2000), *Kamulaştırma Tekniği*, 3. Baskı, Ankara, TMMOB Harita Ve Kadastro Mühendisleri Odası.

Yılmaz, K. (2015), “İpoteğin Sona Erme Nedenleri”, <http://www.turkhukusitesi.com> , Erişim Tarihi: 22.05.2015.

**THE RELATIONSHIP BETWEEN DIVERSIFICATION AND VOLATILITY IN THE SHARE PRICES:
EVIDENCE FROM BIST**

Kaya TOKMAKÇIOĞLU

Assist. Prof. Dr., Istanbul Technical University, Faculty of Management, Management Engineering
Department

tokmakcioglu@itu.edu.tr

Abstract

This paper, following the review of the relevant literature and setting out a theoretical background surrounding diversification, its reasons and the expected effects, intends to provide an empirical analysis regarding the relationship between volatility of the share prices and the diversification of activity fields of firms traded on Borsa Istanbul (BIST) and listed in the BIST Holding and Investment Companies index. Annual consolidated financial statements for 29 different companies are used between 2009-2016. According to the results, there is a negative relationship between the number of fields of activity and the annual average volatility of the share values. Given the relatively high market risks in emerging markets, such as Turkey, it could be asserted that diversification will continue to be a useful tool in decreasing volatility.

Key Words: Diversification, volatility, BIST, XHOLD

HİSSE SENETLERİ FİYATLARI OYNAKLIĞI VE ÇEŞİTLENDİRMESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: BORSA İSTANBUL'DAN BULGULAR

Özet

Bu makale, ilgili literatürün gözden geçirilmesini takiben ve çeşitlendirme, nedenleri ve beklenen etkileri içeren teorik bir arka plan ortaya koyarak, hisse senedi fiyatlarındaki oynaklık ile Borsa İstanbul'da (BIST) ve BIST Holding ve Yatırım Şirketleri endeksinde işlem gören firmaların faaliyet alanlarının çeşitlendirilmesi arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. 2009-2016 yılları arasında 29 farklı şirket için yıllık konsolide finansal tablolar kullanılmaktadır. Sonuçlara göre, faaliyet alanlarının sayısı ile hisse senedi değerlerinin yıllık ortalama oynaklığı arasında negatif bir ilişki gözlemlenmiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan piyasalarda görece yüksek piyasa riskleri göz önüne alındığında, çeşitliliğin oynaklığın azaltılmasında yararlı bir araç olmaya devam edeceği söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Çeşitlendirme, oynaklık, BIST, XHOLD

INTRODUCTION

Turkish business groups historically have and continue to use diversification as a tool to minimize risks (Özkara, Kurt, & Karayormuk, 2008: 65) (Global Investment Holding, 2010: 10). Although there is obviously a consensus on the expected effects of diversification on risk aversion, to the best of our knowledge there are no empirical studies concerning Turkish companies that test whether the expected effects can actually be observed in the share price volatility.

Our study aims to test the hypothesis that there is a negative relationship between the share value volatilities listed in XHOLD and the diversification of the sample firms. For that purpose, we analyse the correlation between share value volatilities of companies traded on Borsa Istanbul, which are at the same time listed in the BIST Holding and Investment Companies index with the number of activities classified in accordance with Eurostat's statistical classification of economic activities.

In this context, we first try to summarise the literature in relation to the definition, motives, means and directions of diversification and also the relationship between the value of the firm and diversification and its effects on stock prices. We then set out the basis upon which we have chosen our data for the purposes of our analysis and the methodology surrounding the development of the data.

Finally, we set out our methodology in analysing the relationship between volatility of the share prices and the number of activities of the sample firms. Following the analysis we conclude that, although the graphical observation and a correlation analysis indicate that there is a negative correlation between the increase in the fields of activity and the share value volatility, this conclusion cannot be confirmed through statistical means.

The rest of the paper is organised as follows. Section 2 reviews the previous literature. In Section 3, the empirical data and sample are presented. Section 4 gives the details of the methodology. The empirical results and findings of the paper are discussed briefly in Section 5. Finally, Section 6 concludes and discusses some implications for further researches.

1. LITERATURE REVIEW

The value of a firm is primarily dictated by the risk and the return provided by its investments. The risks can be classified in two groups: (i) market or undiversifiable risk; and (ii) specific or idiosyncratic risk (Vernimmen, Quiry, Dalocchio, Le Fur, & Salvi, 2014: 314). Markowitz, in his Nobel acclaimed studies, has set out the basis of the modern portfolio theory and suggested that investors are risk averse and they will choose the less risky alternative in case two portfolios offer the same return (Markowitz, 1952). The idiosyncratic risk can be reduced through holding a diversified portfolio of assets (Lee & Lee, 2010: 167).

From a practical perspective, diversification can either be used to reduce the idiosyncratic risk for a given level of return; and/or improve the return for a given level of idiosyncratic risk (Vernimmen, Quiry, Dalocchio, Le Fur, & Salvi, 2014: 314).

In line with this theoretical background, growth, risk aversion and benefiting from economies of scale have been identified as the main drivers for diversification (Karaevli, 2008: 87). Moreover, internal capital markets' efficiencies, market power advantages, and others (including tax and other financial benefits) have been considered as the benefits that may be driven from diversification (George, 2007). Similar to Karaevli and George, Cretu (2012) has conceived all of these factors to be the drivers for diversification and summarises these as: (i) scale and range of economies; (ii) the power on the market; (iii) profit stability; (iv) improvement of financial performance; and (v) growth of the company's dimension.

Noting various definitions of diversification, Ramanujam and Varadarajan offer "the entry of a firm or business unit into new lines of activity, either by processes of internal business development or acquisition, which entail changes in its administrative structure, system and other management processes" as a definition for diversification (1989: 525).

The theoretical perspectives underlying the choice for diversification worth mentioning threefold, and these are: (i) agency theory; (ii) the resource based view; and (iii) market power (Montgomery, 1994).

Scholars who argue that agency theory is one of the main reasons for diversification claim that free cash flows made available to managers lead managers to expand the scale of their firms, even if that behaviour means undertaking poor projects, thereby reducing firm value (Park & SooCheong, 2014: 52). This over-investing problem derives from the fact that the shareholders and the managers have conflicting interests given that there is high positive correlation amongst diversification; increased firm size and management compensation (Finkelstein & Hambrick, 1996).

Wernerfelt (1984) considers the firm as a bundle of resources and argues that firms intend to better their positions with respect to these resources through either internal development or through mergers and acquisitions. Taking this approach as the basis, the resource-based view considers that firms diversify to extend their resources into new markets and businesses (Nath, Nachiappan, & Ramanathan, 2010: 319).

Market power is the ability of a market participant to raise and maintain price above the level that would prevail under competition (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2002: 57). Montgomery has explained that firms will tend to diversify with a view to generate market

power through cross-subsidisation,¹ mutual forbearance,² and reciprocal buying.³ It has been further acknowledged that the means asserted to be used by market power holders (obtained through diversification or otherwise) had raised concerns as to their potential in giving rise to reduced competition and higher concentration in the relevant markets (Montgomery, 1994: 165).

In line with Montgomery's (1994) concerns, legislatures have considered these means, cross-subsidisation, mutual forbearance and reciprocal buying, to be anti-competitive actions if these are made amongst separate economic enterprises. However, these actions would not be deemed to create lessened competition or higher concentration in a market where these actions are carried out within the same group, such as a holding structure or a conglomerate structure. The relevant governmental authorities could, however, limit the creation of these conglomerates through mergers or acquisitions however diversification through internal business development would not be prevented by governmental authorities as these would not be limiting competition or giving rise to higher concentration in the relevant markets.

The method for diversification has been reviewed from different perspectives, either from the type of the market where the diversification was made or from the choice of diversification mode. First distinction is made in relation to whether the diversification has been made towards related or unrelated markets. Related diversification is defined as corporate development beyond current products and markets, but within the capabilities or value network of the organisation. Related diversification can be achieved through vertical integration including backward or forward integration and horizontal integration. Unrelated diversification is defined as development of products or services beyond the current capabilities and value network (Johnson, Scholes, & Whittington, 2008: 265).

Another approach to assessing the method for diversification is the method utilised for the diversification. The methods utilised for this purpose could be: (i) acquisitions including mergers; (ii) internal development; and (iii) formation of joint ventures. It has been noted that firms typically enter new markets through internal development and less often through acquisitions while joint ventures are utilised to enter into foreign markets (Lee & Lieberman, 2010).

There is considerable amount of study focusing on whether there is any relationship between the market to be entered into is a related or an unrelated market and the method of choice for diversification (Rumelt, 1982; Yip, 1982). Lee and Lieberman (2010), taking a more resource based view, suggest that acquirers tend to use acquisitions either for close reinforcement of existing skills or for substantial jumps into new skill sets. According to their study, acquisition is utilised for the

¹ Cross subsidisation has been explained by Montgomery (1994) as the case where one firm uses its profits from one market to support predatory pricing activities in another.

² Mutual forbearance has been explained by Montgomery (1994) as the case where competitors meet each other in multiple markets and recognize their interdependence and compete less vigorously.

³ Reciprocal buying has been explained by Montgomery (1994) as the case where the interrelationships among large diversified firms foreclose markets to smaller competitors.

purposes of exploiting existing resources where the expansion (diversification) is conducted in related markets; and acquisition is utilised for exploration purposes where the expansion (diversification) is conducted in unrelated markets.

Diversification for any of the reasons or any of the modes above naturally gives rise to the establishment of business groups or holding companies. In their important study, Marshall, Yawitz and Greenberg have provided empirical evidence that a systematic effort to achieve firm-level diversification underlies the structure of the conglomerate firm⁴ (1984: 21). Moreover, Echanis has referred to holding companies as being an appropriate corporate structure for managing diversification (2009: 1).

Holding companies have been mainly defined by focusing on one of the two elements: (i) control; and (ii) purpose. Bonbright & Means have focused on the entity's ability to control or materially influence the management of one or more other entities (1932: 10);⁵ legislatures have focused on the purpose upon which the entity was incorporated in order to assess whether such entity was a holding company. The Turkish Grand National Assembly, through the Turkish Commercial Code (Turkish Grand National Assembly, 2011), has defined holding company as "companies whose sole purpose is to participate in other entities" in Article 519 (Poroy, Tekinalp, & Çamoğlu, 2014: 295). Black's Law Dictionary's definition of "Holding Company" also focuses on the purpose upon which the company is formed by stating "a company formed to control other companies, usu. confining its role to owning stock and supervising Management" (Black, 2004: 298).

Business groups have been defined as "collections of firms bound together in some formal and/or informal ways, characterized by an 'intermediate' level of binding" (Granovetter, 1995: 95). Granovetter further considers holding companies to fall within the scope of the term business group.

Diversification effects on firm performance are also another popular research area. Isakovski's studies provide that corporate diversification has an impact on firm value through changes of the firm's characteristics where it has been further analysed that geographic diversification positively effects the firm value (2003). In their study comparing the effects of diversification on firm performance, Yigit and Akpınar have found that unrelated diversification positively affects performance in Turkey, the same cannot be said of related diversification (2016). Furthermore, Marinelli's study (2011) provides empirical evidence that "diversified firms [have] a higher ability to absorb negative financial shock." Additionally, Berger and Ofek (1995) have found that diversification reduces value. Contrary to Marinelli (2011) and Berger & Ofek's (1995) findings, Isakovski has found that the share returns of diversified and focused firms are indifferent (2003: 39).

⁴ Marshall, Yawitz and Greenberg use the term "conglomerate firm" for firms "engaged in two or more distinct lines of business where the motive for combining the activities under the control of one firm does not increase market power, vertical integration, or any conventional technological economies of scale." (Marshall, Yawitz, & Greenberg, p. 1)

⁵ Bonbright & Means (1932, p. 10) have defined holding company as: "Any company, incorporate or unincorporated, which is in a position to control, or materially to influence, the management of one or more other companies by virtue, in part at least, of its ownership of securities in the other company or companies."

Marinelli (2011) further asserts that lower diversification results to higher degrees of volatility. Kuppuswamy and Villalonga (2015) assessed the effects of the financial crisis of 2008 on diversified firms. They have found that the value of diversified firms have significantly increased relative to single-segment firms in this period.

2. DATA AND SAMPLE SELECTION

Given that the main purpose of this study is to assess the level of the impact of diversification on the volatility of the share values; we have chosen to limit the scope of our sample with diversified entities. As discussed above, there may be different motives,⁶ means⁷ or directions⁸ for diversification. For the purposes of our study, we believe that none of these distinctions carry any weight given that, whatever the motive, means or directions of the diversification, the end result is that the relevant firm has diversified. For this reason, we have not tried to make any distinction within our dataset due to any of these reasons.

Accordingly, and in line with the approach followed in the literature, we have relied on the main activity fields Turkish companies have reported to the stock exchange and have therefore chosen to limit our analysis to the companies listed in the BIST Holding and Investment Companies index (“**XHOLD**”). The main field of activity of all companies in XHOLD are all classified under Code 64.2 – holding companies’ activities in accordance with the statistical classification of economic activities in the European Community (“**NACE Rev. 2**”) as adopted by the Turkish Statistical Institute. According to Article 7.7 of the BIST Share Indices Fundamental Rules (Borsa İstanbul Anonim Şirketi) companies whose main field of activity changes are removed from the relevant share index and registered to the relevant share index. Accordingly, the sample chosen for the purposes of the study, have remained to be relevant throughout the period in which the data was gathered.⁹

Considering the impact that the financial crisis of 2008 had on the value of the diversified firms (Kuppuswamy & Villalonga, 2015), we have focused on the time period after 2009 and until 2016 (“**Research Period**”) for the sample companies so as to be able to access their annual activity reports and financial statements. We expect this to have limited the effects of the market risk on the sample firms. However, we have not conducted any tests to see whether the selection of this Research Period has had any impact on our findings.

⁶ Such as growth, risk aversion or benefiting from economies of scale.

⁷ Such as internal development, acquisition or formation of joint ventures.

⁸ Such as related or unrelated diversification.

⁹ We have observed that in a limited number of cases and for certain periods of time, certain entities have either invested in a single entity (i.e. not diversified) or they have ceased to carry out any operation the relevant entity listed on the index. At least the purpose of the relevant entity remained to be investing in other entities.

This approach yielded a sample of 29 firms. Given that certain entities had become a part of XHOLD later than others, but still during the research period, we have taken into account only the years in which they were listed on XHOLD.

Given the nature of the firms constituting the sample, we have assumed that the firms in the sample achieve diversification through a holding structure. This is due to the fact that holding companies are not permitted to carry out their own operations and are only allowed to invest in other entities. Due to the legal restriction, the only possible method for diversification in holding companies would be through incorporation of new subsidiaries or acquisition of operational firms. Considering the legal limitation and the unavailability of comparable information in relation to the number of industries in which holding companies (through subsidiaries or affiliates) operate,¹⁰ we have reviewed the annual audited financial statements for the Research Period and have generated the data.

During the review of the financial statements, we have classified the operations of the subsidiaries and affiliates of sample firms by reference to two-digit numerical codes (divisions) of NACE Rev. 2. This level of detail gave us the ability to differentiate the operations by: (i) the character of the goods and the services produced; (ii) the uses to which the goods and services are put; and (iii) the inputs, the process and the technology of production (European Commission, 2008: 21).

Irrespective of whether or not they were consolidated; all affiliates, subsidiaries and joint ventures in which the sample firms had stakes were taken into account in determining the number of industries in which the sample firms were involved. This is due to the fact that irrespective of the level of control exercised in affiliates, subsidiaries or joint ventures, all of these investments provide return and therefore provide diversification in all, market or idiosyncratic, risks to which the sample firm is exposed. Therefore, we expect any diversification, albeit small or large, to have an effect on the volatility of the share value of the sample firms. As a result of our review of the annual audited financial statements, we have obtained the results provided in Appendix in relation to the number of fields of activity of the sample firms.

In order to calculate the share value volatilities, we have used daily closing share prices of the firms listed on XHOLD obtained from Thomson Reuters Eikon (Thomson Reuters Eikon, 2017).

The summary data containing the tickers of the firms, the relevant years, the standard deviation of logarithmic changes in the closing prices, the number of trading days in the relevant year, the volatility calculated in accordance with the methodology are explained below and the number of

¹⁰ For the study, we have first commenced our research with the review of the annual activity reports of the sample firms, however given the different approaches by different firms in relation to the way in which they classified their operations it was not possible to adopt a consistent approach through reviews of their activity reports.

fields of activity of the sample firms in the given year are provided in Appendix – The Summary Dataset.

3. METHODOLOGY

The position in relation to holding companies under Turkish law, which prevents holding companies to carry out activities other than owning interests in other entities, envisages them as organisational tools to manage a portfolio. In line with the modern portfolio theory, given that investors – in this case the holding companies – will be risk averse and they will choose the least risky alternative in case two portfolios offer the same return, we would expect the diversification carried out by holding companies (or other entities which are incorporated and operating with a purpose of investing in other entities) would result with a lower volatility. In this vein, in the event the number of activity fields would increase, we would expect the overall volatility of the portfolio would decrease. Given that in this context the portfolios are held through the holding or investment companies, the volatility in the share price would decrease with the increase in the number of activity fields.

As a result, we have hypothesised that there is a negative relationship between the volatility of the value of the shares listed on XHOLD and the diversification of the sample firms.

For the purposes of testing our hypothesis, we have structured our methodology to first calculate the realised volatility of the value of the shares of sample firms for the Research Period. Due to the annual issuance of audited financial statements and therefore the availability of data regarding the activity fields on an annual basis, we have calculated the volatility of the share price on an annual basis. In calculating the volatility of the shares we have followed the methodology suggested by Karabıyık and Anbar (2007: 65):

$$x_i = \ln\left(\frac{S_i}{S_{i-1}}\right)$$
$$X = \frac{1}{n} \sum_1^n x_i$$
$$\sigma = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_1^n (x_i - X)^2}$$

Where S_i represents the value of the share in the relevant time period, x_i represents the return in the i . timeframe; X , the average of x_i ; σ , the realised volatility and n , the number of observations.

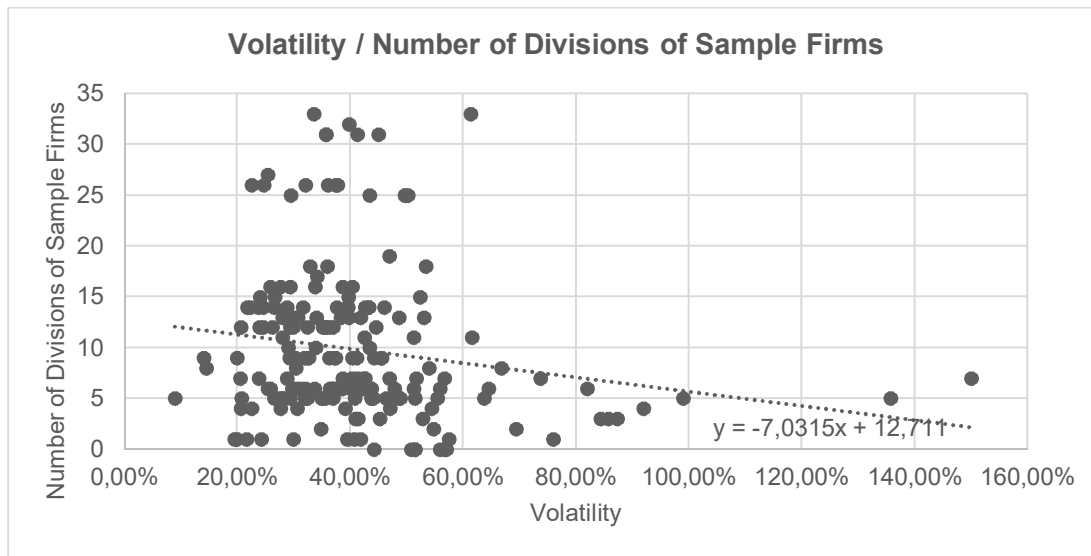
We then calculated the correlation between the annual volatility data series and the annual number of fields of activity of the sample firms data series.

In order to assess whether our findings statistically support our hypothesis we have also conducted a linear regression.

4. FINDINGS

As a result of the application of the above methodology, we found that there was a 16.73% negative correlation between the volatility and the number of fields of activity of the sample firms. A scatter plot with a linear trend line is provided below:

Figure 1. Scatter Plot - Volatility / Number of Fields of Activity of the Sample Firms

From *Figure 1* we can observe that there is a negative relationship between the number of activity fields and the volatility of the share prices. This finding was in line with the modern portfolio theory and Marinelli's (2011) empirical findings.

In order to assess whether the findings were statistically significant and confirmatory of our hypothesis we have conducted a regression analysis. The summary output of our regression statistics were:

Figure 2. Regression Summary Output

Regression Statistics	
<i>Multiple R</i>	0.167341
<i>R Square</i>	0.028003
<i>Adjusted R Square</i>	0.023044
<i>Standard Error</i>	0.174164
<i>Observations</i>	198

ANOVA				
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>Significance F</i>

<i>Regression</i>	1	0.171283	0.171283	0.018451413
<i>Residual</i>	196	5.945.279	0.030333	
<i>Total</i>	197	6.116.562		

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>
<i>Intercept</i>	0.44632	0.020631	2.163.375	7.9E-54
<i># of Field of Activity</i>	-0.00398	0.001676	-237.629	0.018451

From the low R square statistics (0.028) we find that approximately only 3% of the variation in volatility is driven by the number of fields of activity of the sample firms. Furthermore, the F statistics significance illustrates that there is approximately 22% chance that any fit of the trend line on the data is by chance.

Given the 24.6% annual average volatility of XHOLD; the 17.35% annual average volatility of the BIST100 in the Research Period; and the theoretical background confirming diversification's inability to lower the exposure to market risk in accordance with the modern portfolio theory, we do not find the lowness of diversification's effects on volatility to be surprising.

Due to the increased market risks attributed to emerging markets, as also illustrated by higher BIST100 annual average volatility against S&P500's annual average volatility, minimising exogenous risks carries much more importance. As a tool for risk minimisation diversification will continue to be important in decreasing volatility. Lower volatility levels would be expected to result in lower cost in terms of cost of capital given the lower borrowing costs and thereby contribute to the delivering value.

Higher debt to equity ratio would result in lower free cash flows (Park & SooCheong, 2014) and we would, in line with the agency theory, expect it to lead the managers to make less but better diversification choices.

In the Turkish market context, given the low levels of capital accumulation in single economic enterprises and general low levels of market concentration, we would not share Montgomery's (1994) concerns in relation to diversification leading to consolidation and thereby reducing competition in the market. This trend is also confirmed by the fact that the Turkish Competition Authority has not rejected any merger or acquisition transaction in the period between 2009 and 2014 (Turkish Competition Authority).

While diversification appears to be risk aversion method, this will also lead the group into facing additional exogenous risk with each new geographical or product market expanded. Despite the fact that the overt seizure of assets in emerging markets has decreased since 1960s, there is a perception that political risks are asserted on enterprises through regulatory means (Henisz & Zelner, 2010).

The increase in the number of markets the diversified firms operate in will naturally give rise to the increase in the regulatory constraints and therefore the risks to be increased. Despite the fact that unrelated diversification positively affects firm value as opposed to unrelated diversification, it should be noted that related diversification would result in relatively less added regulatory risk exposure.

CONCLUSION

Despite the common expectation in the literature, the rationale for diversification in practice and the correlation in a manner supporting our hypothesis, the data available in the Research Period did not provide statistically significant proof that there was indeed a correlation between the volatility and the number of fields of activity of the sample firms. Given the inability of the data utilised in this study to be stripped of externalities we suspect that these externalities have concealed the statistical significance of the correlation between the volatility and the number of fields of activity of the sample firms.

However, despite the lack of a statistically fulfilling result; given the correlation established the general trendline observed in the scatter diagram we observe that there is a negative relationship between the number of fields of activity and the annual average volatility of the share values. Given the relatively high market risks in emerging markets, such as Turkey, we believe that diversification will continue to be a useful tool in minimising volatility. Higher stability in the share values will result in steadier dividend payouts yielding higher interest in equity market instruments of diversified firms and lower interest rates to be obtained by the diversified firms in debt markets. In a country where access to cheap financing is a grand leverage over the competitors, diversification will continue to be important in creating access to cheap financing.

Further research focusing on the volatility of share prices with solely the idiosyncratic risk of diversified firms could be carried out to better assess the existence of any relationship between those two. Additionally, the related question whether a firm can be over-diversified is also an intriguing one.

Appendix – Summary Dataset

<i>Company</i>	<i>Year</i>	<i>Standard Deviation</i>	<i># of Trading Days</i>	<i>Volatility</i>	<i># of Fields of Activity</i>
<i>ALARK.IS</i>	2009	0.0225072	252	35.73%	12
<i>ALARK.IS</i>	2010	0.0185699	250	29.36%	12
<i>ALARK.IS</i>	2011	0.0154073	253	24.51%	12
<i>ALARK.IS</i>	2012	0.0150206	253	23.89%	12
<i>ALARK.IS</i>	2013	0.0233358	250	36.90%	12
<i>ALARK.IS</i>	2014	0.0165283	251	26.19%	12
<i>ALARK.IS</i>	2015	0.0175537	253	27.92%	11
<i>BOYP.IS</i>	2009	0.0264122	252	41.93%	6
<i>BOYP.IS</i>	2010	0.0276756	250	43.76%	5
<i>BOYP.IS</i>	2011	0.0323165	253	51.40%	5
<i>BOYP.IS</i>	2012	0.0255479	253	40.64%	6
<i>BOYP.IS</i>	2013	0.0242315	250	38.31%	6
<i>BOYP.IS</i>	2014	0.0163065	251	25.83%	6
<i>BOYP.IS</i>	2015	0.0265956	253	42.30%	7
<i>BRYAT.IS</i>	2009	0.0259075	252	41.13%	9
<i>BRYAT.IS</i>	2010	0.0206274	250	32.61%	9
<i>BRYAT.IS</i>	2011	0.028531	253	45.38%	9
<i>BRYAT.IS</i>	2012	0.0200003	253	31.81%	9
<i>BRYAT.IS</i>	2013	0.0287191	250	45.41%	9
<i>BRYAT.IS</i>	2014	0.0235469	251	37.31%	9
<i>BRYAT.IS</i>	2015	0.0286419	253	45.56%	9
<i>DENGE.IS</i>	2012	0.0344588	102	34.80%	2
<i>DENGE.IS</i>	2013	0.0533377	250	84.33%	3
<i>DENGE.IS</i>	2014	0.025813	251	40.90%	3
<i>DENGE.IS</i>	2015	0.0284203	253	45.21%	3
<i>DOHOL.IS</i>	2009	0.0386228	252	61.31%	33
<i>DOHOL.IS</i>	2010	0.0212015	250	33.52%	33
<i>DOHOL.IS</i>	2011	0.0282392	253	44.92%	31
<i>DOHOL.IS</i>	2012	0.0258945	253	41.19%	31
<i>DOHOL.IS</i>	2013	0.0225759	250	35.70%	31
<i>DOHOL.IS</i>	2014	0.0225207	251	35.68%	31
<i>DOHOL.IS</i>	2015	0.0249606	253	39.70%	32
<i>ECILC.IS</i>	2009	0.0264549	252	42.00%	6
<i>ECILC.IS</i>	2010	0.0231415	250	36.59%	6
<i>ECILC.IS</i>	2011	0.019499	253	31.02%	6
<i>ECILC.IS</i>	2012	0.0148963	253	23.69%	7
<i>ECILC.IS</i>	2013	0.0181679	250	28.73%	7
<i>ECILC.IS</i>	2014	0.0129302	251	20.49%	7
<i>ECILC.IS</i>	2015	0.0258799	253	41.16%	7
<i>ECZYT.IS</i>	2009	0.0230378	249	36.35%	12
<i>ECZYT.IS</i>	2010	0.022174	250	35.06%	12
<i>ECZYT.IS</i>	2011	0.0222627	253	35.41%	12
<i>ECZYT.IS</i>	2012	0.0203588	253	32.38%	12

Company	Year	Standard Deviation	# of Trading Days	Volatility	# of Fields of Activity
<i>ECZYT.IS</i>	2013	0.01889	250	29.87%	12
<i>ECZYT.IS</i>	2014	0.0129793	251	20.56%	12
<i>ECZYT.IS</i>	2015	0.0279554	253	44.47%	12
<i>EUHOL.IS</i>	2010	0.0475684	132	54.65%	2
<i>EUHOL.IS</i>	2011	0.0435978	253	69.35%	2
<i>EUHOL.IS</i>	2012	0.0260117	253	41.37%	3
<i>EUHOL.IS</i>	2013	0.0333927	250	52.80%	3
<i>EUHOL.IS</i>	2014	0.0540736	251	85.67%	3
<i>EUHOL.IS</i>	2015	0.0548532	253	87.25%	3
<i>GLYHO.IS</i>	2009	0.0334126	252	53.04%	13
<i>GLYHO.IS</i>	2010	0.0241671	250	38.21%	13
<i>GLYHO.IS</i>	2011	0.0272146	253	43.29%	14
<i>GLYHO.IS</i>	2012	0.0167467	253	26.64%	15
<i>GLYHO.IS</i>	2013	0.0250765	250	39.65%	15
<i>GLYHO.IS</i>	2014	0.0151666	251	24.03%	15
<i>GLYHO.IS</i>	2015	0.0329654	252	52.33%	15
<i>GOZDE.IS</i>	2010	0.0369266	235	56.61%	0
<i>GOZDE.IS</i>	2011	0.0419277	253	66.69%	8
<i>GOZDE.IS</i>	2012	0.0190274	253	30.26%	9
<i>GOZDE.IS</i>	2013	0.0341165	250	53.94%	8
<i>GOZDE.IS</i>	2014	0.0234963	251	37.23%	6
<i>GOZDE.IS</i>	2015	0.0177072	253	28.17%	5
<i>GSDHO.IS</i>	2009	0.0351808	252	55.85%	6
<i>GSDHO.IS</i>	2010	0.0229456	250	36.28%	6
<i>GSDHO.IS</i>	2011	0.0273777	253	43.55%	6
<i>GSDHO.IS</i>	2012	0.0201488	253	32.05%	6
<i>GSDHO.IS</i>	2013	0.0407659	250	64.46%	6
<i>GSDHO.IS</i>	2014	0.026739	251	42.36%	6
<i>GSDHO.IS</i>	2015	0.0232691	253	37.01%	6
<i>GYHOL.IS</i>	2009	0.0262991	252	41.75%	1
<i>GYHOL.IS</i>	2010	0.0249314	250	39.42%	1
<i>GYHOL.IS</i>	2011	0.0152134	253	24.20%	1
<i>GYHOL.IS</i>	2012	0.013642	251	21.61%	1
<i>GYHOL.IS</i>	2013	0.0128872	227	19.42%	1
<i>GYHOL.IS</i>	2014	0.0132769	225	19.92%	1
<i>GYHOL.IS</i>	2015	0.0227037	173	29.86%	1
<i>HDFGS.IS</i>	2015	0.0604685	231	91.90%	4
<i>IEYHO.IS</i>	2009	0.0478429	252	75.95%	1
<i>IEYHO.IS</i>	2010	0.0362976	250	57.39%	1
<i>IEYHO.IS</i>	2011	0.0852609	253	135.62%	5
<i>IEYHO.IS</i>	2012	0.0289428	232	44.08%	5
<i>IEYHO.IS</i>	2013	0.0292789	250	46.29%	5
<i>IEYHO.IS</i>	2014	0.023276	251	36.88%	5
<i>IEYHO.IS</i>	2015	0.0256005	253	40.72%	5
<i>IHLAS.IS</i>	2009	0.0358813	252	56.96%	0

Company	Year	Standard Deviation	# of Trading Days	Volatility	# of Fields of Activity
<i>IHLAS.IS</i>	2010	0.0279099	250	44.13%	0
<i>IHLAS.IS</i>	2011	0.0272407	253	43.33%	25
<i>IHLAS.IS</i>	2012	0.0184874	253	29.41%	25
<i>IHLAS.IS</i>	2013	0.0314189	250	49.68%	25
<i>IHLAS.IS</i>	2014	0.0316587	251	50.16%	25
<i>IHLAS.IS</i>	2015	0.0311943	253	49.62%	25
<i>IHYAY.IS</i>	2010	0.0659109	37	40.09%	6
<i>IHYAY.IS</i>	2011	0.0274832	253	43.71%	6
<i>IHYAY.IS</i>	2012	0.0239196	253	38.05%	6
<i>IHYAY.IS</i>	2013	0.0269427	250	42.60%	7
<i>IHYAY.IS</i>	2014	0.0357269	251	56.60%	7
<i>IHYAY.IS</i>	2015	0.0321932	253	51.21%	6
<i>ISGSY.IS</i>	2009	0.0211859	252	33.63%	6
<i>ISGSY.IS</i>	2010	0.0244288	250	38.63%	7
<i>ISGSY.IS</i>	2011	0.019067	253	30.33%	8
<i>ISGSY.IS</i>	2012	0.0181984	253	28.95%	10
<i>ISGSY.IS</i>	2013	0.0125847	250	19.90%	9
<i>ISGSY.IS</i>	2014	0.0090941	251	14.41%	8
<i>ISGSY.IS</i>	2015	0.0087785	253	13.96%	9
<i>ITTFH.IS</i>	2010	0.0307266	250	48.58%	13
<i>ITTFH.IS</i>	2011	0.0262384	253	41.73%	13
<i>ITTFH.IS</i>	2012	0.0139723	253	22.22%	14
<i>ITTFH.IS</i>	2013	0.0250029	250	39.53%	14
<i>ITTFH.IS</i>	2014	0.02491	251	39.46%	14
<i>ITTFH.IS</i>	2015	0.0288893	253	45.95%	14
<i>KCHOL.IS</i>	2009	0.02375	252	37.70%	26
<i>KCHOL.IS</i>	2010	0.0202334	250	31.99%	26
<i>KCHOL.IS</i>	2011	0.02349	253	37.36%	26
<i>KCHOL.IS</i>	2012	0.0154763	253	24.62%	26
<i>KCHOL.IS</i>	2013	0.0227828	250	36.02%	26
<i>KCHOL.IS</i>	2014	0.0142218	251	22.53%	26
<i>KCHOL.IS</i>	2015	0.0159141	253	25.31%	27
<i>KOMHL.IS</i>	2012	0.1026827	27	53.36%	18
<i>KOMHL.IS</i>	2013	0.0296609	250	46.90%	19
<i>KOMHL.IS</i>	2014	0.0226661	251	35.91%	18
<i>KOMHL.IS</i>	2015	0.0206673	253	32.87%	18
<i>METRO.IS</i>	2009	0.05171	251	81.92%	6
<i>METRO.IS</i>	2010	0.0296499	250	46.88%	7
<i>METRO.IS</i>	2011	0.0277441	253	44.13%	9
<i>METRO.IS</i>	2012	0.0272605	253	43.36%	10
<i>METRO.IS</i>	2013	0.0388814	250	61.48%	11
<i>METRO.IS</i>	2014	0.0268116	251	42.48%	11
<i>METRO.IS</i>	2015	0.0321871	253	51.20%	11
<i>NTHOL.IS</i>	2009	0.0275143	252	43.68%	5
<i>NTHOL.IS</i>	2010	0.0220332	250	34.84%	5

Company	Year	Standard Deviation	# of Trading Days	Volatility	# of Fields of Activity
<i>NTHOL.IS</i>	2011	0.0202053	253	32.14%	5
<i>NTHOL.IS</i>	2012	0.0130022	253	20.68%	5
<i>NTHOL.IS</i>	2013	0.0173311	250	27.40%	5
<i>NTHOL.IS</i>	2014	0.0130017	251	20.60%	4
<i>NTHOL.IS</i>	2015	0.0184085	253	29.28%	5
<i>OSTIM.IS</i>	2012	0.1220644	151	150.00%	7
<i>OSTIM.IS</i>	2013	0.0465678	250	73.63%	7
<i>OSTIM.IS</i>	2014	0.0325693	251	51.60%	7
<i>OSTIM.IS</i>	2015	0.0252366	253	40.14%	7
<i>POLHO.IS</i>	2012	0.0182367	152	22.48%	4
<i>POLHO.IS</i>	2013	0.0246982	250	39.05%	4
<i>POLHO.IS</i>	2014	0.0174047	251	27.57%	4
<i>POLHO.IS</i>	2015	0.0191878	253	30.52%	4
<i>RHEAG.IS</i>	2009	0.0324087	252	51.45%	0
<i>RHEAG.IS</i>	2010	0.0627	249	98.94%	5
<i>RHEAG.IS</i>	2011	0.0348013	253	55.35%	5
<i>RHEAG.IS</i>	2012	0.0203447	253	32.36%	5
<i>RHEAG.IS</i>	2013	0.0308342	250	48.75%	5
<i>RHEAG.IS</i>	2014	0.0296433	251	46.96%	4
<i>RHEAG.IS</i>	2015	0.0341489	253	54.32%	4
<i>SAHOL.IS</i>	2009	0.027162	252	43.12%	14
<i>SAHOL.IS</i>	2010	0.019988	250	31.60%	14
<i>SAHOL.IS</i>	2011	0.0236547	253	37.63%	14
<i>SAHOL.IS</i>	2012	0.0180813	253	28.76%	14
<i>SAHOL.IS</i>	2013	0.0251479	250	39.76%	13
<i>SAHOL.IS</i>	2014	0.0189525	251	30.03%	13
<i>SAHOL.IS</i>	2015	0.0175364	253	27.89%	13
<i>SISE.IS</i>	2009	0.0234131	252	37.17%	9
<i>SISE.IS</i>	2010	0.019026	250	30.08%	9
<i>SISE.IS</i>	2011	0.0253583	253	40.33%	9
<i>SISE.IS</i>	2012	0.0183334	253	29.16%	9
<i>SISE.IS</i>	2013	0.0229397	250	36.27%	9
<i>SISE.IS</i>	2014	0.0203225	251	32.20%	9
<i>SISE.IS</i>	2015	0.0212708	253	33.83%	10
<i>TAVHL.IS</i>	2009	0.0220501	252	35.00%	5
<i>TAVHL.IS</i>	2010	0.0224947	250	35.57%	5
<i>TAVHL.IS</i>	2011	0.0200758	253	31.93%	5
<i>TAVHL.IS</i>	2012	0.0159123	253	25.31%	6
<i>TAVHL.IS</i>	2013	0.0302286	250	47.80%	6
<i>TAVHL.IS</i>	2014	0.0191944	251	30.41%	6
<i>TAVHL.IS</i>	2015	0.0186551	253	29.67%	6
<i>TKFEN.IS</i>	2009	0.0243489	252	38.65%	16
<i>TKFEN.IS</i>	2010	0.0213566	250	33.77%	16
<i>TKFEN.IS</i>	2011	0.0213954	253	34.03%	17
<i>TKFEN.IS</i>	2012	0.016221	253	25.80%	16

<i>Company</i>	<i>Year</i>	<i>Standard Deviation</i>	<i># of Trading Days</i>	<i>Volatility</i>	<i># of Fields of Activity</i>
<i>TKFEN.IS</i>	2013	0.0255001	250	40.32%	16
<i>TKFEN.IS</i>	2014	0.0185171	251	29.34%	16
<i>TKFEN.IS</i>	2015	0.0173511	253	27.60%	16
<i>USAS.IS</i>	2009	0.025636	252	40.70%	1
<i>USAS.IS</i>	2010	0.0352848	250	55.79%	0
<i>USAS.IS</i>	2011	0.0318816	253	50.71%	0
<i>USAS.IS</i>	2012	0.0323298	253	51.42%	0
<i>USAS.IS</i>	2013	0.0402799	250	63.69%	5
<i>USAS.IS</i>	2014	0.0306369	251	48.54%	5
<i>USAS.IS</i>	2015	0.0242838	253	38.63%	6
<i>VERUS.IS</i>	2013	0.0159518	31	8.88%	5
<i>VERUS.IS</i>	2014	0.0167152	251	26.48%	5
<i>VERUS.IS</i>	2015	0.0175015	253	27.84%	5
<i>YAZIC.IS</i>	2009	0.0213819	252	33.94%	13
<i>YAZIC.IS</i>	2010	0.0194285	250	30.72%	13
<i>YAZIC.IS</i>	2011	0.013662	253	21.73%	14
<i>YAZIC.IS</i>	2012	0.0148798	253	23.67%	14
<i>YAZIC.IS</i>	2013	0.0269482	250	42.61%	14
<i>YAZIC.IS</i>	2014	0.0154691	251	24.51%	14
<i>YAZIC.IS</i>	2015	0.0166084	253	26.42%	14

REFERENCES

- Berger, P. G. - Ofek, E. (1995). Diversification's Effect on Firm Value, *Journal of Financial Economics*, 37, 39-65.
- Black, H. C. (2004). *Black's Law Dictionary*. (B. A. Garner, Ed.) St. Paul, MN, United States of America: Thomson & West.
- Bonbright, J. C. - Means, G. C. (1932). *The Holding Company: Its Public Significance and Its Regulation*, New York and London: McGraw-Hill Book Company, Inc.
- Borsa İstanbul Anonim Şirketi (n.d.). from Borsa İstanbul Website: <http://www.borsaistanbul.com/docs/default-source/endeksler/bist-pay-endeksleri-temel-kurallari.pdf?sfvrsn=12>, Retrieved April 13, 2017.
- Cretu, R. F. (2012). Corporate Governance and Corporate Diversification Strategies, *Review of International Comparative Management*, 13 (4), 621-633.
- Echanis, E. S. (2009). Holding Companies: A Structure for Managing Diversification, *Philippine Management Review*, 16, 1-12.
- European Commission (2008). Nace Rev. 2: Statistical Classification of Economic Activities in the European Community, European Communities. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, from <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5902521/KS-RA-07-015-EN.PDF>, Retrieved April 13, 2017.
- Finkelstein, S. - Hambrick, D. C. (1996). *Strategic Leadership: Top Executives and Their Effects on Organizations*, Minneapolis, St. Paul: West Publishing Company.
- George, R. P. (2007). Diversification and Firm Performance: The Moderating Influence of Ownership Structure and Business Group-Affiliation, *South Asian Journal of Management*, 14 (3), 66-94.

- Global Investment Holding (2010). Global Investment Holding: Activity Report, from Global Investment Holding Website: http://globalyatirim.com.tr/files/annual_reports/GIH_2010_AnnualReport.pdf, Retrieved April 22, 2017.
- Granovetter, M. (1995). Coase Revisited: Business Groups in the Modern Economy, *Industrial and Corporate Change*, 4 (1), 93-130.
- Henisz, W. J., & Zelner, B. A. (2010, April). The Hidden Risks in Emerging Markets, *Harvard Business Review*, 88 (4), 88-95.
- Isakovski, T. (2003). *Corporate Diversification and Stock Returns*. Ann Arbor: ABI/INFORM Collection.
- Johnson, G. - Scholes, K. - Whittington, R. (2008). *Exploring Corporate Strategy*, Prentice Hall.
- Karabiyik, L. - Anbar, A. (2007). Volatilite ve Varyans Swapları, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 35, 62-77.
- Karaevli, A. (2008). Türkiye'deki İşletme Gruplarında Çeşitlendirme Stratejilerinin Evrimi, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 8 (1-2), 85-107.
- Kuppuswamy, V. - Villalonga, B. (2015). Does Diversification Create Value in the Presence of External Financing Constraints? Evidence from the 2007-2009 financial crisis, *Management Science*, 62 (4), 905-923.
- Lee, C.-F. - Lee, J. (2010). *Handbook of Quantitative Finance and Risk Management: Volume 1*, Springer US, doi:10.1007/978-0-387-77117-5.
- Lee, G. K. - Lieberman, M. B. (2010). Acquisition vs. Internal Development as Modes of Market Entry, *Strategic Management Journal*, 31 (2), 140-158.
- Marinelli, F. (2011). The relationship between diversification and firm's performance: Is there really a causal relationship, *University of Navarra Working Paper*, No: 2011/907.
- Markowitz, H. (1952). Portfolio Selection, *Journal of Finance*, 7 (1), 77-91.
- Marshall, W. J. - Yawitz, J. B. - Greenberg, E. (1984). Incentives for Diversification and the Structure of the Conglomerate Firm, *Southern Economic Journal*, 51 (1), 1-23.
- Montgomery, C. A. (1994). Corporate Diversification, *Journal of Economic Perspectives*, 8 (3), 163-178.
- Nath, P. - Nachiappan, S. - Ramanathan, R. (2010). The impact of marketing capability, operations capability and diversification strategy on performance: A resource-based view, *Industrial Marketing Management*, 39 (2), 317-329.
- OECD (2002). Glossary of Statistical Terms: OECD, from OECD Website: <http://www.oecd.org/regreform/sectors/2376087.pdf>, Retrieved April 22, 2017.
- Özkara, B. - Kurt, M. - Karayormuk, K. (2008). Türkiye'de İşletme Grupları: Eskiler ve Yeniler, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 8 (1-2), 59-83.
- Park, K. - SooCheong, J. S. (2014). Capital structure, free cash flow, diversification and firm performance: A Holistic Analysis, *International Journal of Hospitality Management*, 33, 51-63.
- Poroy, R. - Tekinalp, Ü. - Çamoğlu, E. (2014). *Ortaklıklar Hukuku I*, İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Ramanujam, V. - Varadarajan, P. (1989). Research on Corporate Diversification: A Synthesis, *Strategic Management Journal*, 10 (6), 523-551.
- Rumelt, R. P. (1982). Diversification Strategy and Profitability: Summary, *Strategic Management Journal*, 3 (4), 359-369.
- Thomson Reuters Eikon (2017). Thomson Reuters Eikon, from Thomson Reuters Eikon, Retrieved April 15, 2017.
- Turkish Competition Authority (n.d.). Decision Statistics, from Turkish Competition Authority Web site: <http://www.rekabet.gov.tr/tr-TR/Karar-Istatistik-Listesi>, Retrieved April 30, 2017.

- Turkish Grand National Assembly (2011). Turkish Commercial Code, Official Gazette. Ankara, Turkey.
- Vernimmen, P. - Quiry, P. - Dalocchio, M. - Le Fur, Y. - Salvi, A. (2014). *Corporate Finance: Theory and Practice*, Cornwall, UK: John Wiley and Sons, Ltd.
- Wernerfelt, B. (1984). A Resource-Based View of the Firm, *Strategic Management Journal*, 5 (2), 171-180.
- Yigit, I. - Akpınar, O. (2016). The Relationship Between Diversification Strategy and Firm Performance in Developed and Emerging Economy Contexts: Evidence from Turkey, Italy and Netherlands, from https://www.researchgate.net/publication/301590568_the_relationship_between_diversification_strategy_and_firm_performance_in_developed_and_emerging_economy_contexts_evidence_from_turkey_italy_and_netherlands, Retrieved April 20, 2017.
- Yip, G. S. (1982). Diversification Entry: Internal Development versus Acquisition, *Strategic Management Journal*, 3 (4), 331-345.

KAR PAYI VERİMİ VE BORSA İSTANBUL A.Ş. ÜZERİNDE BİR UYGULAMA¹

Eymen GÜREL

Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü
Öğretim Üyesi

eymengurel@mu.edu.tr

Ercan BAYAZITLI

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

bayazitli@politics.ankara.edu.tr

Özet

Bu çalışmada, Türkiye'deki işletmelerin dağıttıkları nakit kar paylarının hisse senedi getirileri üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Çalışmada öncelikle, kâr payı dağıtan ve dağıtmayan işletmeler belirlenmiştir. Kâr payı dağıtan işletmeler önce kâr payı verimi değerine sonra da piyasa değeri büyüklüğüne göre portföylere ayrılırken, kâr payı dağıtmayan işletmeler sadece piyasa değeri büyüklüğüne göre portföylere ayrılmıştır. Oluşturulan bu portföylere göre, kâr payı dağıtan ve dağıtmayan işletmelerin ortalama portföy getirileri aylık olarak hesaplanmış ve karşılaştırılmıştır. İnceleme sonucunda kâr payı verimleri yüksek olan portföylerin getirilerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkarken, piyasa değeri büyüklüğü ve mevsimsel etki değişkenlerinin getiri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karpayı Verimi, Yatırımcı Kararları, Karpayı Politikası

¹ Bu çalışma Dr.Eymen Gürel'in Prof.Dr.Ercan Bayazitli danışmanlığında hazırladığı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulan "Kar dağıtım politikalarının etkinliği ve İMKB uygulaması" başlıklı doktora tezinin bir bölümünden derlenerek hazırlanmıştır.

DIVIDEND YIELD AND AN APPLICATION ON BORSA ISTANBUL A.Ş.

Abstract

This study examines the effect of cash dividends on stock returns in the Turkish stock market. Firstly, the companies were identified according to their payments and nonpayments of dividends. grouped whether they pay dividends or not. Then the firms that have paid dividends were spilited into portfolios according to their dividend yields and then to their market size. The companies that have not paid dividends were spilited into portfolios according to their market size. Finally, the portfolios were used to calculate and to compare average monthly returns of the companies. The results of the analysis have shown that the portfolias with high dividend yield have higher returns, and market value size and seasonal effect variables do not have significant effects on return.

Keywords: Dividend Yield, Investor Decision, Dividend Policy

GİRİŞ

Kâr payı, şirketlerin bir yıllık faaliyet dönemleri sonucunda yasal karşılıklar ayrıldıktan sonra elde ettikleri net dönem kârı üzerinden dağıttıkları ve ortakların şirkette sermayelerinin bulunması karşılığında elde ettikleri doğrudan getiri olarak tanımlanmaktadır.

Bir diğer tanıma göre ise kâr payı, işletmenin potansiyeline dokunmadan bir baksa ifadeyle, işletmenin gelişmesini sağlayacak fonları saklı tutmak koşulu ile pay sahiplerine dağıtılabilecek aktif artış şeklinde tanımlanmaktadır (Karyağdı, 2002: 36).

Kârın dağıtımı, ya da dağıtmama kararı, şirketlerin gelişmesi ve güçlenebilmesi bakımından özsermayeyi azaltıcı, ya da arttırıcı etkisi olan, önemli bir karardır. Bununla birlikte, kararın yatırımcılar tarafından algılanışı da göz önünde bulundurarak, şirketin gelişmesini sağlayacak fonları koruyarak belirlenecek uygun bir dağıtım politikası belirlenmesi, şirketin piyasa değerini arttıracaktır.

Diğer yandan, işletmenin her bir faaliyet dönemine ilişkin olarak elde ettiği kârın, işletmenin ortaklarına dağıtılmayan kısmının işletmede bırakılması aynı zamanda işletme finansmanına ilişkin kararları da etkilemektedir. Bir başka ifade ile kârın hangi oranda kâr payı olarak ortaklara dağıtılacağı, hangi oranlarda da işletmede alıkonulacağı kararı işletmelerin büyüme hızını, piyasa değerini ve ortakların servetini belirleyen önemli kararlardan biridir (Bayazıtlı, 2003: 2).

Kâr payı politikası ile ilgili yöneticilerin vermesi gereken üç önemli karar vardır:

1. Kâr dağıtım oranı ne olmalıdır?
2. Şirket istikrarlı bir şekilde büyüyen bir kâr payı büyüme oranı sağlamaya mı çalışmalı yoksa kâr payı dağıtımları şirketin fon ihtiyacına bağlı olarak yıldan yıla değişmeli midir?
3. Şirket şu anda ne kadar kâr payı dağıtmalıdır?

Bu kararlar yöneticiler tarafından birçok kısıtı göz önünde bulundurularak alınırken asıl amaç ortakların refahını en yüksek düzeye çıkarmaktır.

1. KÂR DAĞITIM KARARI

Finansal yöneticinin, ortakların refahını veya servetini en yüksek düzeyde gerçekleştirme amacı; normal koşullarda şirketin hisse senetlerinin piyasa değerinin artırılması ve şirket değerinin artırılması amacı ile aynı anlama gelmektedir (Sayılğan, 2008: 10). Bu amaç doğrultusunda alınacak bu üç temel kararın sonuçları ortakların refahını, başka bir ifade ile şirketin değerini arttırmada etkili olmalıdır.

Kâr dağıtım kararının şirket değerine olan etkisi literatürde farklı yaklaşımlar ile açıklanmaktadır. Bu yaklaşımlardan dört tanesi aşağıda belirtilmiştir:

- Kâr dağıtımının şirket değeri üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görüşü (Kâr Payı İlişkizlik Kuramı-Dividend Irrelevance Theory)
- Kâr payı dağıtmanın, şirket değerini arttıracığı görüşü (Eldeki Kuş Kuramı-Bird in the Hand Theory),
- Kâr payı dağıtmamanın, şirket değerini arttıracığı görüşü (Vergi Tercihleri Kuramı-Tax Preference Theory),
- Diğer görüşler

2. KÂR PAYI VERİMİ

Kâr payı dağıtma, ya da dağıtmama kararının şirketin piyasa değeri üzerinde doğrudan bir etkisinin bulunduğu finansman yazınında genel olarak kabul edilmektedir. İlişkizlik kuramı dışında kalan kuramlar, kâr payı dağıtım kararları ile şirket değeri arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmaktadırlar. Bir şirketin piyasa değeri hisse senedi adedi ile hisse senedi fiyatının çarpımı sonucunda elde ediliyorsa bu denklemde kâr payı dağıtım kararının hisse senedi fiyatı üzerindeki etkisinin ortaya konması gerekmektedir.

Kâr payı verimi kavramı temel olarak bu ilişkiyi açıklamaya dönük bir oran olarak kullanılmaktadır. Belli bir dönem aralığında hisse başına düşen nakit kâr payı ile hissenin elde edilmiş maliyeti arasındaki yüzdesel ilişki olarak tanımlanan kâr payı verimi şu formül ile hesaplanmaktadır:

Bir yatırımcının beklentisi, belli bir dönem için oluşturacağı portföyün getirisinin dönem sonunda risksiz faiz oranının üzerinde bir getiri sağlamasıdır. Bir portföy, eğer hisse senedi ve/veya tahvilden oluşuyorsa beklenen getiri oranını hesap etmek için kullanılacak temel formül aşağıdaki gibi olacaktır:

$$DY_t = (1/P_{t-x}) \sum_{t-y}^{t-1} DPS_t$$

Burada:

DY_t = t ayındaki kâr payı verimini,

DPST = t ayındaki hisse başına düşen kâr payı miktarını,

P_{t-x} = t-x ayında hissenin piyasa fiyatını göstermektedir.

Sonuç olarak kâr payı verimi, bir hisse senedine yapılan yatırımdan belirli bir dönem sonunda elde edilen kâr payı getirisini yüzdesel olarak ortaya koymaktadır. Kullanım amacı, geçmiş verilerden yararlanarak aynı kâr payı politikaları istikrarlı bir biçimde izlenmeye devam ederse yatırımcıların gelecekte elde edebilecekleri getirilere dair bir trend ortaya çıkarmaktır.

3. KÂR PAYI VERİMİNİN HESAPLANMASI

Bir yatırımcının beklentisi, belli bir dönem için oluşturacağı portföyün getirisinin dönem sonunda risksiz faiz oranının üzerinde bir getiri sağlamasıdır. Bir portföy, eğer hisse senedi ve/veya tahvilden oluşuyorsa beklenen getiri oranını hesap etmek için kullanılacak temel formül aşağıdaki gibi olacaktır:

$$r = \frac{Div_1 + (P_1 - P_0)}{P_0} \quad \text{veya} \quad r = \frac{Div_1}{P_0} + \frac{P_1 - P_0}{P_0}$$

Burada:

r = Beklenen getiriye,

Div_1 = Dönem sonu kâr payını,

P_0 = Menkul kıymetin alış maliyetini,

P_1 = Menkul kıymetin dönem sonu fiyatını,

g = Büyüme oranını

göstermektedir.

Portföyün beklenen getirisinin hesaplanmasında dikkate alınan değişkenlerden biri kâr payıdır. Bu temel denklemden yola çıkarak, formül aşağıdaki gibi yazılabilir (Braley, 1997: 130):

$$r = \frac{Div_1}{P_0} + g$$

r = Kâr Payı Verimi + Büyüme Oranı

Bu temel denklemden hareketle, yatırımın beklenen getirisi hesaplanırken iki değişkenin dikkate alınması gerekmektedir: kâr payı verimi ve büyüme oranı. Büyüme oranı yukarıda da gösterildiği gibi bir senedin veya tahvilin alım ve satımı sırasında ortaya çıkan sermaye kazancı veya zararıdır. Kâr payı verimi oranı ise yapılan yatırımdan dönem sonunda elde edilecek olan kâr payı miktarının yatırım tutarına bölünmesidir. İkisi de, yüzdesel bir sonuç ortaya koymakta ve bu iki değer toplandığında yatırım sonucu beklenen getiri oranı bulunmaktadır.

Kâr payı verimi, hisse senedinin geçmiş on iki ayda nakit olarak dağıttığı hisse başına kâr payı miktarlarının toplanması ve bu tutarın hisse senedinin on üç ay önceki fiyatına bölünmesi ile elde edilir (Keim, 1985; Gombala ve Liu, 1993; Şen, 1999; Thomas vd., 2004).

$$DY_t = (1/P_{t-13}) \sum_{t=13}^{t-1} DPS_t$$

Burada:

$DY_t = t$ ayındaki kâr payı verimini,

$DPS_T = t$ ayındaki hisse başına düşen kâr payı miktarını,

$P_{t-13} = t-13$ ayında hissenin piyasa fiyatını göstermektedir.

Kâr payı veriminin bu tanımı, yapılan çalışmalarının çoğunda benzer şekilde kullanılmaktadır. Ancak, bazı çalışmalarda, paydada Pt-13 yerine Pt-12 veya Pt-1 kullanıldığına rastlanmaktadır. Bu durum farklı bakış açılarından kaynaklanmaktadır: Pt-1 kullanımı, İngiltere’de kâr payı verimi kavramından anlaşılan ile birebir örtüşmekle birlikte, Financial Times’ın kâr payı verimi için kullandığı tanıma da uymaktadır (Naranjo, 1998: 2031 ve Thomas, 2000: 263). Öte yandan, denklemde paydada Pt-13 veya Pt-12 kullanımı ABD araştırmalarına dayanmakta olup, bu tanım gelecekle ilgili getirinin daha iyi ölçülmesi imkânı sağlamaktadır (Blume, 1980). Türkiye’de kâr payı verimi konusunda yapılmış olan çalışmalarda da paydada (P_{t-13}) kullanılmıştır (Şen, 1999; Şen ve Sevil, 2001). Ancak şunu belirtmek gerekir ki, hem ABD’de hem de İngiltere’de yapılan deneysel araştırmalar, her iki tanımın da (Pt-12 veya Pt-13) benzer sonuçlar verdiğini göstermektedir (Keim, 1985: 476; Thomas vd., 1998: 409). Kâr payı verimi ile ilgili yazılan temel makalelerden birinde paydada Pt-12 (Thomas, 2000: 263) olsa da aynı yazarın daha sonraki yıllarda yaptığı çalışmasında, paydada Pt-12 yerine Pt-13’ü tercih etmesi (Thomas, 2004: 1363), Keim (1985: 476) ve Gombala’nın (1993b: 141) çalışmalarıyla da uyumludur. Bu çalışmanın kâr payı verimi formülünde, yazarların birçoğunun tercih ettiği gibi, payda Pt-13 şeklinde kabul edilecektir.

3.1. Çalışma Modeline İlişkin Korelasyon ve Regresyon Analizi

Bu bölümde yukarıda tanımlayıcı istatistikî değerleri ile anlatılmaya çalışılan bağımsız değişkenlerin regresyon modellemesi ve korelasyon analizlerine yer verilecektir.

3.1.1. Korelasyon analizi

Regresyon analizine başlamadan önce değişkenler arasında ilişki olup olmadığı ve böyle bir ilişki varsa, bu ilişkinin yönünün ve gücünün belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için değişkenler korelasyon analizine tabii tutulmuştur.

Korelasyon analiz tekniğinin seçimini yapabilmek için öncelikle serinin normal dağılıma uygun olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Bunun anlaşılabilmesi için Simetri (Skewness), Çarpıklık (Kurtosis) ve Jarque – Bera testi uygulanmıştır.

Normal dağılım gösteren seriler için Simetri’nin sifıra Çarpıklık’ın üçe yakın olması beklenir. Bu iki değerde de serilerin normal dağılıma uygun olmadığı tespit edilmiştir. Simetri -0,8463, Çarpıklık ise, 10,16903 değeri ile serilerin normal dağılmadığını göstermektedir.

Jarque – Bera testi (5720,702) serinin, serbestlik derecesi 2 olan bir ki-kare dağılımına uygun olduğunu göstermektedir. Hesaplanan ki-kare istatistiğinin olasılık değeri (probability, p) yeterince düşükse, artıkların normal dağıldığını ileri süren boş hipotez reddedilir. Ancak p değeri yüksekse normallik varsayımı reddedilmez. Buna göre p değeri 0,00000'dır. p değeri hem %1 hem de %5 anlamlılık düzeyinde artıkların normal dağılıma sahip olduğunu gösteren boş hipotezin reddedilmesini gerektirmektedir. Sonuç olarak Jarque – Bera testine göre, artıklar hem %1 hem de %5 anlamlılık düzeyinde normal dağılıma sahip değildir.

Yapılan analiz sonucunda elde edilen sonuçlar, değişkenlerin normal dağılıma uygun olmadığını göstermektedir. Bu yüzden Spearman Sıra Korelasyon analizi tercih edilmiştir.

Tablo 1. Spearman Sıra Korelasyonu Sonuç Tablosu

Spearman Sıra Korelasyonu		Dy	LNCAP	ORGET-RF	GET-RF
Dy	Korelasyon katsayısı	1	-.020	.036	.075(**)
	Sig. (2-tailed)	.	.317	.073	.000
LNCAP	Korelasyon katsayısı	-.020	1	-.121(**)	-.091(**)
	Sig. (2-tailed)	.317	.	.000	.000
ORGET-RF	Korelasyon katsayısı	.036	-.121(**)	1	.767(**)
	Sig. (2-tailed)	.073	.000	.	.000
GET-RF	Korelasyon katsayısı	.075(**)	-.091(**)	.767(**)	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.

** Korelasyonun %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterir.

Getiri-Risksiz faiz oranı değişkeni ile kâr payı verimi arasında yüzde 99 anlam düzeyinde istatistiksel olarak bir ilişki saptanmıştır. Getiri-Risksiz faiz oranındaki bir birimlik artış kâr payı verimini yüzde 7,5 oranında olumlu yönde etkilemektedir. Ancak hesaplanan korelasyon katsayısının gücü çok zayıftır.

Piyasa değerleri ile ortalama getiri-risksiz faiz oranı arasında %99 anlam düzeyinde istatistiksel olarak bir ilişki saptanmıştır. Piyasa değerindeki bir birimlik artış ortalama getiri-risksiz faiz oranı üzerinde %12,1 oranında olumsuz yönde etkilemektedir.

Piyasa değerleri ile getiri-risksiz faiz oranı arasında yüzde 99 anlam düzeyinde istatistiksel olarak bir ilişki saptanmıştır. Piyasa değerindeki bir birimlik artış getiri-risksiz faiz oranı üzerinde yüzde 9,1 oranında olumsuz yönde etkilemektedir.

Son olarak ortalama getiri-risksiz faiz oranı ile getiri-risksiz faiz oranı arasında %99 anlam düzeyinde istatistiksel olarak bir ilişki saptanmıştır. Ortalama getiri-Risksiz faiz oranındaki bir birimlik artış getiri-Risksiz faiz oranını %76,7 gibi yüksek bir oranda olumlu yönde etkilemektedir. Bu iki değişkenin riskiz faiz oranına göre hesaplanması aradaki korelasyonun yüksek çıkmasına

sebeptir. Bu değer aynı zamanda değişkenler arasındaki tek güçlü korelasyon katsayısı olarak görülmektedir.

Bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkenler ile arasındaki korelasyonun düşük olması, regresyon denkleminde yüksek düzeyde çoklu doğrusal bağlantının olmadığını göstermektedir.

%99 güven aralığında, diğer değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

3.1.2. Regresyon analizi

Modelde bağımlı değişken, risk primini temsil eden, her bir portföyün getirisi ile risksiz faiz oranı arasındaki farktır (GET-Rf). Bağımsız değişkenler yukarıda da açıklandığı üzere, tüm portföylerin ortalama getirisi (ORGET) ile risksiz faiz oranı arasındaki fark (ORGET-Rf), portföylerin kâr payı verimleri (DY) ve şirketlerin piyasa değerlerinin doğal logaritmalarının ortalamasıdır (LNCAP). Tüm portföylerin ortalama getirisinin formülde yer almasının temel nedeni piyasanın getirisini bulmaktır. Piyasanın getirisi t döneminde 1 ise, her bir portföyün aynı dönemdeki getirilerinin toplamı da 1 olacaktır.

Kâr payı verimi ve şirketin piyasa değerlerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanmış bulunan 30 portföy 2001 Ocak ve 2007 Aralık (1.ay ile 84.ay) tarihleri arasında aylık olarak analize tabi tutulmuştur. Portföylerin bu şekilde belirlenmesindeki amaç kâr payı verimi değeri yüksek olan şirketlerle düşük veya sıfır olan şirketleri karşılaştırabilmek ve aralarında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmektir. Bu amaçla Thomas'ın 2004 yılında yayınlanan çalışmasında uyguladığı şu formülden yararlanılmıştır:

$$R_{get} - R_{ft} = \alpha + \beta_p (R_{orget} - R_{ft}) + \beta_2 DY_t + \beta_3 LNCAP_{pt} + u_{pt}$$

$$P=1, \dots, 30 ; t=1, \dots, 84$$

R_{get} : İlgili aydaki portföyün getirisidir.

R_{ft} : T.C Hazine bonolarının 2001 Ocak ve 2007 Aralık dönemleri arasındaki t ayına ilişkin getiri oranını temsil etmektedir. Bu oranın aylık olarak elde edilebilmesi için Hazine verilerinde aylık olarak verilen "Hazine İskontolu İhalelerin Yıllık Bileşik Faiz Oranları" tablosundan yararlanılmıştır. Yıllık bileşik verilerin ilgili aydaki faiz oranı on ikiye bölünmüş ve aylık risksiz faiz oranı hesaplanmıştır.

R_{orget}: 30 portföyün aylık ortalama getirisi olarak belirlenmektedir.

DY_t: t ayına ilişkin hesaplanan kâr payı verimidir.

$$DY_t = (1/P_{t-13}) \sum_{t-13}^{t-1} HBKP_t$$

LNCAP: LNCAP Değişkeni ise t dönemi için portföyde yer alan şirketlerin aylar itibari ile hisse senedi sayıları ile o aya ait kapanış fiyatı ile çarpılmasının sonucu ortaya çıkan piyasa değerlerinin doğal logaritmalarının ortalamasıdır. Sermaye artırımları yapıldıkça hisse senedi sayıları artacağı için şirketlerin sermaye artırım tarihleri ve artırım miktarları eş zamanlı olarak analize dahil edilmiş ve hesaplamalar ilgili ayda buna göre yeniden yapılmıştır.

Upt: Hata terimi olarak tanımlanmıştır.

İstatistiki analizinde, E-views 5.0 Ekonometri paket programı kullanılarak En Küçük Kareler (EKK) yöntemi uygulanmıştır.

Tablo 2. EKK Yöntemine Göre Temel Regresyon Denkleminin Sonuçları

Bağımlı Değişken: GET-RF		
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	t Değeri ve Anlam Düzeyi
SABİT TERİM	-0,008426	-1,075
ORGET-RF	0,999440	60,94104***
DY	0,161933	4,255267***
LNCAP	0,00000643	0,230736
R2	0,601796	
Düzeltilmiş R2	0,601322	
Durbin-Watson İstatistiği	1,969497	
F Değeri ve Anlamlılık Düzeyi	1267,459***	
Olasılık (Prop F-Statistic)	0,00000	

*,** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterir.

White Heterokedasticity testi sonuçlarına göre (F-İstatistiği 5,087418; Olasılık, 0,000034) White düzeltmesi yapılarak çözümlenmiştir.

Analiz sonucunda 2001 Ocak ile 2007 Aralık tarihleri arasında BİST’de işlem gören 179 şirkete ilişkin Tablo 2’deki istatistiki sonuçlar aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Modelin açıklayıcılığı %60’dır. Bu oldukça kabul edilebilir bir orandır. Denklemdaki portföy aşırı getirisindeki (GET-RF) toplam değişimin %60’ını kâr payı verimi (DY), piyasanın aşırı getirisi (ORGET-RF) ve piyasa değerleri (LNCAP) açıklamaktadır. Hem 0,10 ve 0,05 hem de 0,01 anlamlılık düzeylerinde F istatistik değeri (1267,459), denklemdaki bağımsız değişkenlerle bağımlı değişken arasındaki ilişkinin doğrusal nitelikte olduğunu göstermektedir. Ayrıca, kurulan modelin bir bütün olarak anlamlı olduğunu F istatistik değerinin anlamlılık düzeyi ortaya koymaktadır.

Ortalama getiri ile risksiz faiz oranı arasındaki fark (ORGET-RF) portföy aşırı getirisidir. Piyasa aşırı getirisindeki 1 birimlik değişim portföy aşırı getirisini %99,9 değiştirmektedir. Portföyün bu aşırı getirisi bir başka ifadeyle risk primi ile piyasa aşırı getirisi arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre, H1 hipotezi kabul edilmiştir. Risk ile getiri paraleldir, risk primi arttıkça elde edilecek getiri de aynı ölçüde artmaktadır.

Bağımsız değişken “kâr payı verimi”nin (DY) analiz sonuçları da %99 düzeyinde anlamlıdır. Portföyleri kâr payı verimi esasına göre belirlersek daha yüksek kâr payı dağıtan şirketlerin

getireceği kazançların daha yüksek olacağını görmekteyiz. Kâr payı verimindeki 1 birimlik değişim portföyün aşırı getirisini %16 oranında artırmaktadır. Bu sonuca göre, H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Piyasa değerleri (LNCAP) büyük olan şirketleri ile getiriler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Dolayısıyla piyasa riski ve kâr payı verimine göre belirlenecek olan portföylerin yatırımcı açısından daha fazla dikkate alınmasının yararlı olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca göre, H3 hipotezi reddedilmiştir.

Tek tek katsayıların anlamlılığını test etmek için kullanılan t-istatistiği bir bütün olarak modeldeki katsayıların aynı anda anlamlı olup olmadığını, başka bir ifade ile modelin bir bütün olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılmaz. Birden fazla katsayının testini aynı anda yapmak için F-testi kullanılır. Model tahmin edildikten sonra elde edilen sonuçları gösteren Tablo 2'deki F-testi değerinin olasılığına bakıldığında (Prob F-test: 0.0000), modelin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinin her birinde bir bütün olarak anlamlı olduğu söylenebilir.

Getiri-risksiz faiz oranı bağımlı değişkeninin belirleyicilerinin en küçük kareler yöntemiyle test edilmesi sonucu aşağıdaki denklem elde edilmiştir:

$$(GET-RF) = -0,008 + 0,999 (ORGET-RF) + 0,161 DY - 0,001 LNCAP$$

Bu denkleme göre, GET-RF değişkenindeki 1 birimlik değişim, ORGET-RF 0,99 oranında etkilemektedir. Kâr payı verimindeki 1 birimlik artış, getiri oranını 0,16 oranında arttırmaktadır. Piyasa değerlerinin doğal logaritmasının ortalaması (LNCAP) ise istatistikî olarak anlamsız ve sifıra yakın bir değer ile bağımlı değişkeni etkilemektedir.

Aylık kâr payı verimi temeline göre oluşturulan portföylerle, kâr payı verimi ile getiri arasında doğru orantılı ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu ilişki, Litzenberger ve Ramaswamy (1979-1982), Blume (1980), Keim (1985), Kalay ve Michaely (1993), Gombala ve Liu, (1993a-b), Kothari ve Shanken (1997), Naranjo vd. (1998), Thomas (1998-2000-2004-2005), Jiang ve Lee'nin (2007) yaptığı çalışmalar ile uyumludur. İlişkiyi daha önce İMKB üzerinde test eden Şen (1999) de benzer sonuçlara ulaşmıştır. Bu durum Black ve Scholes (1974) ile Miller ve Scholes (1982) tarafından "yıllık kâr payı verimleri üzerinden hesaplanan kâr payları-getiri arasında ilişki yoktur" sonucu ile uyumlu değildir.

Kâr payı verimlerine göre oluşturulmuş portföylerle piyasa değerleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Aynı zamanda, piyasa değerleri yüksek olan şirketlerin kâr payı politikalarının etkin olup olmadığına dair anlamlı bir ilişki ortaya konulamamıştır. Sonuçlar Thomas vd. 1998 yılında yapmış olduğu çalışma ile uyumludur.

Piyasa değerleri yüksek olan şirketlerden oluşturulan portföyler, otuzlu portföy sıralamasında farklı hücrelerde yer alabilmektedir. Bununla birlikte kâr payı verimi sıfır olan şirketlerin son portföylerde (29.P, 30.P) en düşük piyasa değerlerine sahip olan şirketlerden oluştuğunu görmekteyiz. 31 Aralık 2007 itibarıyla bu iki portföyde yer alan ortalama şirket sayısının 44 olduğu düşünülürse bu

portföyün kâr ödeyemeyen ve piyasa değeri azalmış olan şirketlerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu durum, Keim (1985) ve Naranjo'nun (1998) çalışmaları ile tutarlı değildir. Keim ve Naranjo küçük şirketlerin getirilerinin büyük şirketlerin getirilerden daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Başka bir ifadeyle, getiri-kâr payı verimi ilişkisinin büyük şirketlere göre küçük şirketler üzerinde daha fazla olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. İki yazar da yaptıkları analizlerde bu değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulmuştur.

Kâr payı verimlerine göre oluşturulmuş portföylere dayandırılmadan da büyüklük etkisine dönük yapılan bir çok çalışma mevcuttur. Banz (1981) ve Reinganum (1983), küçük firmaların hisse senetlerinin büyük firmaların hisse senetlerine oranla, normalin üzerinde getiri sağladığını kanıtlayan ilk çalışmaları yapmışlardır. Sonraki yıllarda da bir çok araştırmacı benzer kanıtlara ulaşmıştır. Özcan ve Yücel'in İMKB üzerinde 2003 yılında yaptıkları çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

SONUÇ

Kurumsal yönetim ilkeleri yatırımcıların şirketlerle olan ilişkilerini geliştirmeyi amaçlayan önemli bir uygulamadır. Bu ilkeler çerçevesinde şirketler politikalarında şeffaf davranmak ve gelecekle ilgili projeksiyonlarını yatırımcılarla paylaşmak durumundadır. BİST'de işlem gören bir çok şirket de "Kurumsal Yönetim Uyum Beyanlarını" internet sitelerinde ve faaliyet raporlarında yatırımcılarına duyurmaktadır. Bu beyana göre, şirketler Kurumsal Yönetim İlkelerine uygun olarak yatırımcılarına kâr payı alma hakkı konusunda şeffaf ve güvenilir taahhütlerde bulunurlar. Bu taahhütlerden biri, "şirketin belirli ve tutarlı bir kâr dağıtım politikası olur ve kamuya açıklanır. Bu politika genel kurul toplantısında pay sahiplerinin bilgisine sunulur ve faaliyet raporunda, izahname ve sirkülerlerde yer alır." maddesidir.

Kurumsal yönetim ilkelerini tercih eden şirketlerin uygulamaları ile kâr paylarının daha önemli hale geleceği, yatırımcıların dağıtılacak kâr payları konusunda düzenli bilgilendirmeler ile yatırım yapacakları şirketleri daha kolay belirleyebilecekleri bir gerçektir. Bu düzenlemeler, piyasada spekülasyon fiyat hareketlerinden sermaye kazancı elde etmeye çalışan yatırımcılar yerine, hangi şirkete yatırım yaptığını bilen, şirketin kâr payı ve yatırım politikalarını, dönem sonunda elde edeceği getiriyi tahmin edebilen yatırımcıların sayısını arttıracaktır. Böyle yatırımcılardan oluşan bir piyasada da hisse bazlı spekülasyon getiriler elde etmek güçleşecektir. Bu yatırımcıların menkul kıymetler piyasasına olan güvenini ve piyasanın etkinliğini arttıracaktır.

İMKB'deki şirketler üzerinde 2001-2007 dönemi üzerinde yapılan ampirik çalışma sonucunda kâr paylarının, yatırımcıların tercihlerinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Yüksek oranda kâr payı dağıtan şirketlerin hisse senetlerini tercih eden bir yatırımcının bu sayede aşırı getiriler elde edebileceği istatistiki olarak anlamlı sonuçlara dayandırılarak ileri sürülebilir. Yapılan regresyon denklemi sonucuna göre, kâr payı verimindeki 1 birimlik artış, getiri oranını 0,16 oranında arttırmaktadır. Bu

sonuca rağmen, Türkiye’de istikrarlı oranlarla kâr payı dağıtımı yapan şirket sayısı çok fazla değildir. Kurumsal yönetim ilkelerinin daha fazla şirket tarafından uygulanması; dağıtım yapmamayı tercih eden şirketler tarafından, kâr paylarının yatırımcı tercihlerinde belirleyici olabileceğinin görülmesi gerekmektedir.

Çalışmanın bir diğer sonucu da, kâr payı verimi temelinde oluşturulmuş portföylerin örneklem dönemi içerisinde mevsimsel bir anomalinin bulunmadığıdır. Geçmiş yıllarda İMKB’de yapılan araştırmalarda, Ocak ayı etkisinin varlığına ilişkin kanıtlar sunulsa da uygulanan yöntem ile benzer kanıtlara 2001-2007 döneminin Ocak ayında rastlanmadığı gibi Nisan ve Eylül aylarında da rastlanmamıştır.

Son olarak çalışmada, kâr payı politikalarının, şirketlerin piyasa büyüklüğünden bağımsız olarak belirlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Piyasa değerlerine göre, oluşturulan alt portföylerde kâr payı verimleri ile getiri ilişkisinin açıklanmasında büyüklük değişkeninin istatistiki olarak anlamsız olduğu ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- Bayazıtlı, E. (2003). *İşletmelerde Kâr Dağıtımını Muhasebeleştirme Esasları*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Blume, M.E. (1980). Stock Returns and Dividend Yields: Some More Evidence, *The Review of Economics and Statistics*, Vol.: 62, No: 4 November.
- Brealey, R.A. - Myers, S.C. – Marcus, J. A. (1997). *İşletme Finansmanının Temelleri*, McGraw-Hill-Literatür Ortak Yayını, İstanbul.
- Gombola, M.J. - LIU, F.Y. (1993b). Considering Dividend Stability in the Relation Between Dividend Yields and Stock Returns, *Journal of Financial Research*, Vol.: 16.
- Gwilym, O.A. – Gwilym, M. - Thomas, S.H. (2000). Dividend Stability, Dividend Yield and Stock Returns: UK Evidence, *Journal of Business Finance & Accounting*, Vol.: 27, No: 3&4 (April/May).
- Gwilym, O.A. - Seaton, J. - Thomas, S. (2005). Dividend Yield Investment Strategies, the Payout Ratio, and Zero-Dividend Stocks, *Journal of Investing*, No:14, Winter.
- Karyağdı, N. (2002). *Kâr Dağıtımı ve Vergilendirilmesi*, Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2.Baskı, Ankara.
- Keim, D.B. (1985). Dividend Yields and Stock Returns: Implications of Abnormal January Returns, *Journal of Financial Economics*, Vol.: 14.
- Naranjo, A. – Nimalendran, M. - Ryngaert, M. (1998). Stock Returns, Dividend Yields, and Taxes, *The Journal of Finance*, Vol.: 53, No. 6. Dec.
- Sayılgan, G. (2008). *İşletme Finansmanı*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Sevil, G. - Şen, M. (2001). Aktif Portföy Yönetim Stratejisi Çerçevesinde Kâr Payı Verimi Temeline Göre Oluşturulan Portföylerin Performansının Belirlenmesinde İnförmatıon Oranının Kullanımı:1990-1998 İMKB Uygulaması, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Ocak.

ŞEN, M. (1999). Kâr Payı Verimlerinin Hisse Senedi Performans Seviyesine Etkisinin Portföy Yaklaşımı Açısından Analizi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Eskişehir.

İKTİSATTA YENİ HETERODOKS GELİŞMELER

Ercan EREN

Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

eren@yildiz.edu.tr

Ezgi UYSAL

Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

ezgi.uyosal@klu.edu.tr

Özet

Ekonomik krizler iktisatta mevcut teorilerin sorgulanmasına ve yeni paradigma arayışlarına neden olmaktadır. Yenilik arayışlarının sonucu olarak iktisat biliminin kapsamında, içeriğinde ve kullanılan metodolojisinde genişleme ve değişim meydana gelmiştir. Bu değişim içerik kaymalarını etkileyerek iktisatta mevcut olan ortodoks- heterodoks iktisat ayrımına geleneksel ve yeni heterodoks iktisat ayrımını da eklemiştir. Ortodoks iktisat ile kast edilen iktisadın kendini tüketim, bölüşüm, büyüme, istikrar gibi konularla sınırlaması iken heterodoks iktisatta ekonomide ve toplumda değişiklik yaratan etkiler incelenmiştir. Yeni heterodoks iktisat ise özellikle diğer bilimlerin emperyalist etkisinde kalarak ortaya çıkmıştır. Geleneksel heterodoks görüşler Kurumsalçı okul, Marksist iktisat, Avusturya okulu, Post Keynesyenler olarak kabul edilir iken yeni heterodoks görüşler ise fizik, biyoloji, matematik, bilgisayar bilimi, nöroloji, psikoloji bilimlerinden etkilenerek ortaya çıkan davranışsal iktisat, deneysel iktisat, evrimsel iktisat, nöroiktisat ve kompleksite iktisadıdır. Çalışmada iktisattaki yeni gelişmeler diğer bilimlerle ilişkileri ele alınarak incelenmiş ve sonuç bölümünde yeni heterodoks iktisatta ortak noktalar gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Heterodoks iktisat, Yeni iktisat, Geleneksel iktisat.

NEW HETERODOX DEVELOPMENTS IN ECONOMICS

Abstract

Economic crises cause re-evaluations of present theories in economics and lead the search for new paradigms. As a result of the searches for a breakthrough, economics have changed and expanded by means of its scope, contents and methodology. This change affected the bifurcation in contents via adding traditional and new heterodox approaches to the original orthodox-heterodox dichotomy. Orthodox economics means that the economic thinking is supposed to limit itself with consumption, distribution, growth and stability while heterodox economics is interested with effects/incidences related to economy and society. New heterodox economics is emerged under the imperialistic effects of other sciences. Traditional heterodox perspectives are Institutional Economics, Marxist Economics, Austrian School and post-Keynesians whereas new heterodox perspectives have come into sight as Behavioral Economics, Experimental Economics, Evolutionary Economics, Neuroeconomics and Complexity Economics under the influences of physics, biology, mathematics, computer sciences, neurology and psychology. In this research, new developments relations with other sciences have been investigated and commonalities in new heterodox economics have been put forth in the conclusions.

Keywords: Heterodox economics, New economics, Classical economics.

GİRİŞ

İktisat bir yandan borç krizi, dışsallıklar, enflasyon gibi sosyal problemlerle ilgilenip bu tip sorunları çözmeye çalışırken bir yandan da bilim olmasının bir sonucu olarak diğer bilimsel alanlardaki gelişmeleri de yakından takip etmektedir. Uzun yıllar geleneksel iktisat yaklaşımı olarak kabul edilen Neo-Klasik iktisat temellerini Newton fiziğinin denge yaklaşımından almaktadır. Doğal işsizlik oranı, doğal çıktı düzeyi, doğal faiz oranı kavramları dengenin karşılığı olarak kullanılır. Ekonomi uzun, orta ve kısa dönem olarak ayrılır. Kısa dönemde dengeden sapma durumu gerçekleşebilir bu orta veya uzun dönemde piyasaya müdahale olmadan ekonominin tekrar denge düzeyine geleceği savunulur. Bu görüşün savunulması krizlerin ekonomi için geçici bir durum olduğunun da kabul edilmesidir. Bu yaklaşımının yaşanan krizlere ve iktisattaki diğer olumsuz durumlara çözümsüz kalması iktisadın denge yaklaşımının sorgulamasına ve iktisatçıları yeni alternatifler üretmeye itmiştir. İktisatta son zamanlarda ortaya çıkan bu yeni akımlarda özündeki bu iki yapıyı da kullanır. Diğer bilimlerdeki gelişmeleri yakından takip eder, bu bilimlerde ortaya çıkan son gelişmelerden faydalanarak ürettikleri teori ve politikalarla kriz, enflasyon gibi durumlara çözüm bulmaya çalışırlar. Ortaya çıktığı zamandan beri birçok bilimden etkilenmiş olan iktisat, özellikle son zamanlarda başta fizik, matematik, biyoloji, psikoloji, sosyoloji, bilgisayar bilimindeki gelişmelerden etkilenir. Günümüzde iktisat ve diğer bilimler arasındaki ilişkide iktisat diğer bilimleri yoğun etkisi altında kalmaktadır öyle ki iktisatta sıkça kullanılan kalibrasyon, patika bağımlılığı, kaos, fraktallar, zaman tutarsızlığı, sınırlı rasyonellik, yapay sinir ağları, topoloji gibi kavramlar özellikle fizik, biyoloji, matematik ve bilgisayar biliminin kavram, teknik ve yöntemleridir. İktisat böylelikle diğer bilimlerdeki gelişmeleri yansıtır hale gelmiştir. Bu durumun sonucu olarak iktisadın tanımını genişletmekte ve değiştirmektedir.

Meydana gelen bu değişimle iktisatta Ortodoks – Heterodoks okullarda değişimler meydana gelmiştir. Heterodoks iktisatta kendi içinde geleneksel ve yeni heterodoks iktisat olarak ikiye ayrılmıştır.

Geleneksel heterodoks iktisat okullarında öne çıkanlar Kurumsalcı (eski) okul, Marxist okul, Post-Keynesçi iktisat, Avusturya okulu, Feminist iktisat, Neo-Ricardocu okuldur.

Yeni heterodoks okulda öne çıkan akımlar ise; Davranışsal iktisat, Deneysel iktisat, Nöroiktisat, Evrimsel İktisat ve Kompleksite iktisadıdır. Bu alanların başlangıç noktalarını ise diğer bilimlerdeki gelişmeler oluşturur.

Geleneksel iktisadın ekonomik sorunları çözümsüz kalması yeni heterodoks iktisadın doğmasını sağlamıştır. Çalışmada iktisat ilminin geçirdiği değişim ve dönüşüm diğer bilimlerdeki gelişmelerle

birlikte ele alınmış ve iktisattaki ilerlemenin açıklanması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonunda yeni iktisattaki ortak noktalar açıklanmıştır.

1. ANA AKIM İKTİSAT ANLAYIŞI: NEO-KLASİK İKTİSAT

Neo-klasik okul dar açıdan incelediğimizde tarihsel olarak 1870'lerden 1920'lere kadar hakimiyetini sürdüren özellikle klasik okulun emek-değer teorisini eleştirerek ve birçok iktisadi faktörü de marjinal yasalara dayalı olarak açıklamasıyla iktisadi düşüncede köklü değişiklikler yaparken bir yandan da liberal düşünceye sıkı sıkı tutunarak klasik okulla ideolojik bağlarını koparmamıştır. 1929 kriziyle birlikte iktisatta Keynes'in düşünceleri hakim olurken neo-klasik iktisat tarihsel olarak dönemini tamamlamıştır lakin analitik açıdan döneminin bittiğini söylemek güçtür (Kazgan, 2014: 118). Çünkü zamanla neo-klasik iktisat kendisine karşı en büyük karşı devrimi yapan Keynes'in düşüncelerini de kendi içinde eriterek yeni bir okul olan neo-klasik sentezi ortaya çıkarmış ve uzun yıllar neo-klasik iktisat ve onun türevleri diyebileceğimiz okullar iktisatta hakim olmuştur.

Neo-klasik iktisadın temel varsayımları;

- 1- Veri zamanda kaynakların dağılımı
- 2- Faydacılık
- 3- Marjinalizm
- 4- Rasyonellik
- 5- Yöntemsel Bireycilik
- 6- Genel Dengedir (Eren, 2011:17).

Neo-klasik iktisat bu varsayımlar ışığında incelendiğinde veri zamanda kaynaklar etkin dağılır. Modellere zaman unsuru dahil edilmeden zamansız modeller oluşturulur böylelikle modeller statik yapıdadır. Bireyler rasyonel kabul edilir. Böylelikle bireylerin tek amaçları faydalarını ya da karlarını maksimize etmektir. Azalan marjinal fayda ilkesi geçerlidir. Ulaşılabilecek nihai hedef dengedir.

2. HETERODOKS İKTİSAT VE YENİ YAKLAŞIMLAR

Ortodoks iktisat, genel olarak kabul edilmiş haliyle, insan ihtiyaçlarına oranla kıt olan kaynakların ortaya çıkardığı sorunları araştırma programı olarak seçmiş ve böylece kendini üretim, tüketim, bölüşüm, büyüme konuları ile sınırlamıştır (Savaş, 2007: 13). Heterodoks iktisat ise, iktisat biliminin sınırlarını genişletmeye çalışmış, iktisada sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, tarih gibi bilimlerden aktarma yapmaya çalışmıştır (Savaş, 2007: 14). Heterodoks ekonominin ilk ortaya çıkışı 1960'ların sonlarında Neo-klasik Ortodoks teoriye karşı olarak ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşıma heterodoks

isinin verilmesinin nedeni ise Hetero çoğulculuk ya da farklı türlerin içerilmesi anlamları taşımaktadır ve monizm karşıtı olarak kullanılmaktadır (Garnett, 2011: 2).

Heterodoks ekonomide ana akım iktisada çeşitli alternatif yollara sahip ekonomik teoriler ve iktisadi düşünce topluluklarından bahsedilir. 1970'lerde ve 1980'lerde heterodoks iktisadın paradigma olarak inşa edilmeye başladığı zamanlarda ana akım olmayan okullar Neo-klasik ekonomiye tek bir alternatif teori geliştirmeye çabaladılar. 1990'larda ise heterodoks iktisatta çoğulculuk hakimdi. 1990'lara geldiğinde ana akımın karşısında olan birçok teorik yaklaşım popüler olmaya başlamıştır. Avusturya okulu, ekolojik ekonomi, feminist ekonomi, kurumsal-evrimci okul, Marksist-radikal okul, post-Keynesyen okul. Heterodoks iktisatta tek bir yaklaşıma bağlı kalınmadan çeşitli teorik yaklaşımlar ele alınıp, teoriler geliştirilebilirdi.

Sonuç olarak, Heterodoks okullar arasında herhangi bir rekabet olmaksızın heterodoks teoriler çoğulcu fikirleri benimserler. Bu yüzden heterodoks iktisatta, heterodoks okulların birbirinden etkilenerek çeşitli analitik ve felsefik çalışmayı içi içe bulmamız mümkündür (Garnett, 2011: 3).

Son yıllarda iktisatta ana akım iktisadın önemi kaybetmeye başlayıp yerini alternatif görüşlerin alması iktisadın dönüşüm yaşamasına sebep olmuş iktisatta çoğulcu yaklaşımlar hakim olmuştur. İktisatta meydana gelen bu değişim ana akım iktisadın sınırların değişmesine de neden olmuştur. İktisatta son zamanlarda meydana gelen değişimler sayesinde Ortodoks ve Heterodoks kabul edilen görüşlerde de değişiklikler meydana gelmiştir. Ana akım iktisat ile Neo-klasik iktisat eşleştirmesinin de sonunu getirmiştir.

Ana akım iktisatta çoğulcu yaklaşımlar hakim olmaya başlamıştır. Ana akım mikro ekonomide Newtoncu mekanik yaklaşıma dayanan denge temelli uygulamalar yerini 1980'lerden beri oyun teorik yaklaşımlara bırakmıştır. Oyun teorik yaklaşımlarda Newton'un mekanik dengesi yerine Nash'in stratejik ilişkilere dayalı dengesi kabul edilir (Davis, 2011: 56).

Heterodoks iktisatta rasyonel-bireyci ve denge yaklaşımı yerine kurumlar-tarihsel arka plan ve sosyal yapı ön plana çıkar. İktisatta ortaya çıkan bu çoğulculuk ya da ana akım iktisatta yaşanan bu bölünmeler, neo klasik iktisadın ana akım içerisindeki eski önemini kaybetmesiyle birlikte farklı yaklaşımlar iktisatta önem kazanmaya başlamıştır. İktisatta yeni gelişmelerle birlikte öne çıkan heterodoks akımlar Evrimsel iktisat, Davranışsal İktisat, Deneysel iktisat, Nöroiktisat ve Kompleksite iktisadıdır.

2.1. Evrimsel İktisat

İktisat evrim arasındaki ilk ilişki Darwin' in nüfus ilgili çalışmalarından ötürü Malthus' tan etkilenmesidir. Malthus *Nüfus Üzerine İnceleme* adlı eserinde; savaş, salgın hastalıklar, kıtlık gibi olumsuz durumların nüfus artışını sınırlandırdığından bahseder. 19. Yy. İngiltere' de nüfus oranı gittikçe artmakta ama buna karşın yiyecek kaynakları kısıtlıydı. Malthus böyle giderse insanlar

arasında yiyecek mücadelesinin başlayacağını ve güçlü bireyler karşısında güçsüz bireyler yok olacağından bahseder. Darwin; Malthus' un bu teorisi sayesinde evrimsel değişimin temel niteliğini yakalayarak evrime bilimsel bir gömlek giydirir (Potts, 2003: 4).

iktisatta evrimden bahsederken; iktisadi evrim ile kast edilenin bilginin nasıl değiştiği ve yayıldığıdır. (Potts, 2003: 6).Evrimin iktisada uygulanmasında evrimin üç temel unsuruna (değişim, seçim, kalıtım) dayanarak iktisadın geçirdiği süreç ve değişimler açıklanmaya çalışılır. Ancak burada belirtilmesi gereken bir husus ise biyolojideki evrim ve evrimle ilgili olan kavramlar iktisatta bir metafor olarak kullanılır. Biyolojide evrimden bahsederken genlerin değişimi, seçilimi ve kalıttan bahsedilir. İktisatta evrimle neyin kast edildiği incelenen konuya göre değişir. Örneğin teknoloji iktisadında teknolojik yenilikler değişir bunlardan başarılı olanlar seçilir ve gelecek nesillere kalır. Oyun teorisindeki evrimden bahsederken stratejilerin değişimi, seçilimi ve kalıttan bahsedilir (Aydınonat, 2009: 52).

Neo-klasik iktisatta büyümeyi sağlayan marjinal faydadır. Teknoloji ve yeniliği dışsal değişkenler olarak kabul eder bu yüzden onun getirdiği değişimleri de inceleme dışı kabul eder. Evrimci iktisat dinamik modellerle ilgilenirken; neo-klasik iktisat statik modellerle ilgilenir. Neo-klasik iktisat "Walras Dengesini" temel alır. Walras dengesi geleneksel iktisadın adeta "Magna Cartası" gibidir (Hodgson, 2011: 299) .

Kültür, Neo-Klasik iktisadın herhangi bir iktisadi olayı incelerken analiz dışı bıraktığı ancak evrimci iktisadın üzerinde durduğu noktalardan biridir. Kültür standart iktisat yaklaşımı için önemli değildir çünkü birey hangi topluma, hangi dine, hangi ırka ait olursa olsun birey için önemli olan faydasını maksimize etmektir. Evrimsel iktisat için kültürün önemli bir yeri vardır. Kültür evrimsel değişimin itici gücünü oluşturur. Evrimci iktisatçılara göre ekonomi kompleks örüntülerin içinde evrilerek değişen kültüre ait bir yapıdır. Değişen kültürel yapı insanların ekonomik ve sosyal ilişkilerinde nasıl davranması gerektiğini de belirlemektedir. 1980'lerde Nelson ve Winter' in "Ekonomik Değişimin Evrimci Teorisi' (An Evolutionary Theory of Economic Change)' nin yayınlanmasıyla modern evrimci iktisat dalgası başladı. Modern evrimci iktisatta yenilik itici güç olması ana akım iktisadın reddettiği yenilik, belirsizlik, sürpriz ile ilgili açıklamaları ön plana çıkarır. Nelson ve Winter'ın bu kitabından sonra yenilikle ilgili görüşlerinden dolayı Schumpeter tekrar ön plana çıkmıştır çünkü Schumpeter' e göre uzun dönemde ekonominin büyümesini sağlayan yeniliktir. Firmaların piyasada hayatta kalmalarını belirleyen etkenin firmanın içsel dinamik yapısı olduğundan bahsederler. Firmaların esas amacını kar oranlarını arttırmaktır ve kar oranlarını arttırmak için yapacakları tek şey ise yeni yolların arayışına girmektir. (Nelson- Winter: 276).

Çağdaş evrimci iktisat beş önemli özellik üzerinde durulur (Hodgson, 2011: 303):

1- Değişim hem niceliksel hem de teknoloji, organizasyon, ekonominin yapısı gibi niteliksel yapıları da içerir.

2- Ekonomik değişimin en önemli nedeni yeniliktir. Yeniliğin ve yaratıcılığın çeşitliliği çağdaş evrimci ekonominin merkezidir.

3- Evrimci ekonomistler ekonomik sistemlerin kompleks yapısından bahseder. Yenilik ve kompleks yapıların birlikte olması tersinemez evrimci değişime sebep olur.

4- İktisadi ajanların sınırlı kapasiteye sahiptir. Kompleks, belirsiz ve değişen dünyada ajanlar muhtemelen neyin meydana geleceğini ya da ne olacağını tamamen bilinemez. Bu durum H. Simon tarafından "sınırlı rasyonellik" olarak adlandırılır.

5- Kendiliğinden düzen kavramı ön plana çıkar. Kendiliğinden düzen kavramının ön plana çıkmasıyla birlikte bu kavramı literatüre kazandıran Hayek'te ön plana çıktı.

Birçok çağdaş ekonomistin evrimci teoriyle ilgili çalışmaları dar ve geniş olmak üzere ikiye ayrılır (Hodgson, 2011: 307) .

Dar amaçlı çalışmalar: Ekonomik büyümenin itici gücü olan inovasyon, yenilik gibi kavramlarla ilgili teorik çalışmalar yapmaktır bu yüzden Neo-Schumpeterciler olarak adlandırılır. Ancak her ne kadar dar anlamlı olanlar Schumpeter'in yolundan gitmeyi düşünselerde son zamanlarda yapılan birçok çalışma Schumpeter, Veblen, Marshall ve birçok öncüyü geçmiş durumdadır. Geniş amaçlı çalışmalar: Neo-klasik iktisadın yerine geçmeyi amaçlayan çalışmalardır. (Hodgson, 2011: 302)

Modern evrimci iktisat başlığı altında çok çeşitli çalışmalar yapılmaktadır ve bu çalışmalarda teorik anlamda bir birlik sağlanamamasına rağmen özellikle teknoloji, inovasyon gibi konular hakkında araştırmalar yapıp, politikalar üretilmesinde önemli bir yeri vardır. (Hodgson, 2011: 304)

2.2. Davranışsal İktisat

Avrupa'da 1789- 1848 yılları arasında ilk olarak İngiltere'de yaşanan Sanayi Devrimi ile iktisadi yapıyı sonrasında yaşanan Fransız Devrimi ile de siyasal yapıyı değiştirmiştir. Siyasal olan ile iktisadi olanın ayrılması sosyal bilimlere de önemli biçimde etkilemiştir. 19. Yüzyıla kadar siyasal ve iktisadi yapı tarihsel ve kurumsal bir bütünlük içinde birbirlerini karşılıklı etkileyen yapılar olarak ele alınıyordu. Ancak yaşanan iki devrimle birlikte sosyal bilimler birbirinden kopmuş ve piyasa, devlet, toplum ayrı bilim dallarının inceleme alanı olmaya başlamıştır. Bu ayrışmadan en çok iktisat bilimi etkilenmiştir (Özveren ve Özçelik, 2015: 19) . İktisat bilimi diğer sosyal bilimlerden farklı olarak fen bilimlerine öykünerek bilimsel olmanın olmazsa olmaz ön koşulu olarak matematiksel modeller kurmaya çalışmıştır. İktisat bu yolda tarihsel açıklamalardan kopuk, sosyal, siyasi ve kültürel dünyadan ayrılmış mekanik bir dünya yaratmıştır. Bu dünyanın gereklerinden biri de rasyonel bireydir.

Standart iktisat yaklaşımında birey anlayışının temelleri faydacı felsefenin kökleri olan hedonizme(hazcılık) dayanır. Hedonizmde birey acıdan kaçıp hazzı ulaşmaya çabalar, bireyin

eylemlerinin tek amacı en yüksek haz düzeyine ulaşmaktır. Böylelikle geleneksel iktisat bireyin kararlarını zevk ve acıya indirgeyerek hesaplamıştır (Dumludağ ve Ruben, 2015: 37). Rasyonel birey; kendisi, diğer insanlar ve kurumlarla ilgili tam, kesin, maliyetsiz bilgiye sahip, tek amacının bireysel çıkarlarını maksimize etmek olduğu bir dünyada yaşar (Akdere ve Boyacı, 2015: 108).

Davranışsal iktisadın Herbert Simon'un çalışmaları öncülük eder. Simon'un sınırlı rasyonaliteyle ilgili yaptığı çalışmalarda standart iktisat yaklaşımının yapı taşını oluşturan rasyonel bireye karşı çıkmış ve alternatif bir iktisat yaklaşımı oluşturulmaya çalışılmıştır (Heukelom, 2011: 22). Aslında sınırlı rasyonel birey tanım olarak sınırlı rasyonelliğe sahip olsa da geleneksel iktisadın tanımladığı birey anlayışından daha gerçekçi birey anlayışını temsil eder (Akdere ve Boyacı, 2015: 110). Gerçek (sınırlı rasyonel) insanın rasyonel insandan üstünlüğü geçmiş deneyimlerini ve çevresinden gelen ipuçlarını değerlendirebilmesi ve başkalarının deneyimlerinden ders çıkararak bunları kendi hayatına uygulayabilmesidir. Rasyonel birey tercihlerini oluştururken diğer bireylerin deneyimlerinden ya da tercihlerinden etkilenmez halbuki sınırlı rasyonel birey diğer bireylerin tercihlerini ya da deneyimlerini göz önüne alarak seçimlerini yapar. Gerçek dünyada bu duruma en güzel örnek iktisadi ajanların borsada karar alırken diğer ajanların kararlarından ya da deneyimlerinden etkilenmesidir.

Simon'ın öncülüğünde yapılan bu çalışmalar geleneksel davranışsal iktisat olarak adlandırılır. Modern davranışsal iktisat Kahneman ve Tversky öncülüğünde yapılan çalışmalardır. Kahneman ve Tversky çalışmalarında özellikle standart iktisadın beklenen fayda teorisini eleştirerek beklenti teorisi geliştirmişlerdir (Heukolom, 2011: 25).

Geleneksel davranışsal iktisat: Çalışmalarda psikolojik faktörlerin teknoloji sayesinde daha da kolay anlaşılıp, yorumlanması sağlanmıştır. Sınırlı rasyonelite ve tatmin olma duygusunun bir arada kullanılarak oluşturulan bilgisayar modellemeleri araçtır. Kompütasyonel kompleks teoriler, non-lineer dinamikler, algoritmik olasılık teorileridir bu alanın başlıca kullandığı çalışma türleridir.

Modern davranışsal iktisat: İktisadi ajanların tercih kısıtı altında ve psikolojik etkilerinde dahil olduğu fayda maksimizasyon problemleriyle ilgilenirler. Ortodoks ekonomik teori, oyun teorisi, matematiksel finans teorisi, deneysel iktisat, nöroiktisat, sübjektif olasılık teorileridir.

2.3. Deneysel İktisat

Deneysel yöntem bilgiye ulaşmada ana kaynaklarından biri olmasına rağmen her bilim dalında kabulü ve gelişimi aynı hızda olmamıştır. İlk önce fizik, kimya ve biyoloji gibi fen bilimlerinde kullanılmıştır. Sosyal bilimlerde ise kullanımı ilk olarak 19. Yüzyılda psikolojide olmuştur. 1897' de Wilhem Wundt tarafından Leipzig laboratuvarının kurulmasıyla psikoloji deneyli laboratuvara geçiş yapmıştır. Psikoloji ile kıyaslandığında iktisatta deney 20. Yy. ortalarına kadar kabul edilmemiştir (Basılğan, 2013: 62).

Deneyssel iktisat tanım olarak kontrollü bir ortamda iktisadi ajanlar arasındaki ilişkiler incelenip, toplanan veriler ışığında analizlerde bulunulan iktisadın alt dalıdır (Villevall, 2007: 4).

Deneyssel iktisat metodolojik olarak üç yöntem kullanılır. Laboratuvar deneyleri, saha deneyleri ve çevrimiçi deneyler.

Deneyssel iktisatta yapılan çalışmaları organizasyon düzeyinde ve bireysel karar verme düzeyinde deneyeler olarak ikiye ayırabiliriz.

Organizasyon düzeyinde deneylerde piyasa davranışları konusunda ilk önemli çalışma 1948 yılında Edward Chamberlin tarafından yapılan deneyde piyasanın tam rekabetçi modellerdeki gibi mükemmel olmadığını ispatlamaya çalışmıştır. Bu alandaki diğer önemli deneyler deneyssel iktisadın babası olarak kabul edilen Vernon Smith'e aittir. Smith'in çalışmaları ağırlıklı olarak sözlü çift ihale piyasaları, rekabetçi ihale piyasaları, postalı teklif piyasaları üzerinedir. Bireysel karar verme üzerine yapılan deneylere baktığımızda 1931 yılında hem deneyssel iktisadın çıkış noktası sayılan hem de bireysel karar verme alanında ilk önemli çalışma kabul edilen psikolog L. Thurstone tarafından yapılan çalışmadır (Akın ve Urhan,2009:2). Çalışmada deneklere varsayım dayalı seçimler sunarak kayıtsızlık eğrilerini tahmin etmeye çalışmıştır. Çalışmanın Journal of Social Psychology' de yayınlaması bizlere deneyssel iktisadın çıkış noktası hakkında bilgi vermektedir (Akın ve Urhan, 2009: 4). Bu alanda önemli çalışmalar Kahneman ve Tversky'nin bireysel seçimlere psikolojik faktörleri dahil ederek yaptıkları çalışmalarıdır.

2.4. Nöroiiktisat

Davranışsal iktisadın tamamlayıcısı bir diğer alan ise nöroiiktisattır. Davranışsal iktisatla bireylerin karar almasında duyguların önemine yapılan vurguya nöroiiktisatla biyolojik sistem de dahil olmuştur. Hem davranışsal iktisat hem de deneyssel iktisat ve de nöroiiktisat olsun bireylerin aslında bağımsız, özgür biçimde karar alamadıklarını da kanıtlar niteliktedir. Çünkü davranışsal iktisatta vurgu yapılan nokta birey sosyal ve toplumsal bir varlıktır ve iktisadi bir karar alırken yalnızca kendisini düşünerek karar almaz. Nöroiiktisatla birlikte ise birey biyolojik bir varlıktır, sahip olduğu biyolojik sistem de bireyin iktisadi bir karar vermesinde etkilidir. Nöroiiktisat bireydeki iktisadi davranışların biyolojik nedenleri anlamaya çalışır ve karar alma noktasında insanların nispeten bağımsız bir kimliğe sahip olmadığını gösterir. Nöroiiktisat, hem davranışsal iktisadın bir alt dalıdır hem de yeni deneyssel araçları kullandığı için aynı zamanda deneyssel iktisadın da bir alt dalıdır (Camerer, 2007: 27). Nöroiiktisadın davranışsal ve deneyssel iktisattan farkı ise, iktisatta karar alma süreçlerini davranışsal açıdan incelemesine ilaveten bu süreci nöro bilimden gelen yöntemlerde desteklemesidir (Artan ve Demirel, 2016: 20).

Nöroiiktisat tanım olarak, nörobiliminin ölçüm tekniklerini kullanarak iktisadi kararların sinirsel temellerinin anlaşılmasını sağlayan disiplinler arası yeni bir alandır (Zak, 2004: 1738). Disiplinler

arası bir alanla kast edilen psikoloji, sınırı bilimden faydalıyor olmasıdır. Psikoloji ile iktisat ilişkisini davranışsal iktisatta gördüğümüze göre nöroiktisat davranışsal iktisada sinir biliminin eklenmesidir (Eren, 2011: 42). Nöroiktisadın gelişmesinde birbirinden farklı üç akımdan beslenmiştir. Davranışsal iktisat, kompütasyonel öğrenme teorisi ve fonksiyonel nöroanatomi. Tarihsel olarak baktığımızda nöroiktisadın kökleri kompütasyonel öğrenme teorisine dayansa da ününü davranışsal iktisadın gelişmesinden sonra kazanmıştır. Nöroiktisadın ortaya çıkmasına esas katkıyı sağlayan kompütasyonel öğrenme teorisi ise aslında bilgisayar biliminin gelişimiyle ortaya çıkmıştır (Ross, 2011: 62).

Nöroiktisat alanında yapılan deneylerde şu sıra takip edilir (Vallee, 2007) :

- 1- Rasyonaliteyle ilgili bir oyun modeli kurulur ve deneklerin rasyonel davrandığı takdirde nasıl bir davranışta bulunacaklarına dayalı olarak tahmin yürütülür.
- 2- Kurulan oyun modeli test edilir ve deneklerin kurulan modele uygun davranıp davranmadığı kontrol edilir.
- 3- Yapılan seçimlere bağlı olarak deneklerin davranışla ilgili beyin bölümleri tespit edilir.
- 4- Sonuç olarak deneklerin modele neden uygun davrandıkları ya da davranmadıkları açıklanmaya çalışılır.

Paul Zak nöroiktisadın önemli isimlerinden biridir. Ahlak, güven, güvenilirlik gibi konularda yaptığı çalışmalarla tanınır özellikle oksitosin hormonunun ahlak ve güvenle olan ilişkisini inceler (Ross, 2011: 61).

Oksitosin memeli canlıların hepsinde salgılanan annenin yavrusuna ilgi göstermesini sağlayan, insanlar arasında bağlılık ve güven duygularını yöneten bir hormondur. Örneğin fareler üzerinde yapılan çalışmalarda çok eşli yaşam süren farelerin oksitosin seviyesi, tek eşli yaşam süren farelere göre daha düşük olduğu ölçülmüştür (Canan, 2015: 79). Paul Zak oksitosini ahlakın ve güvenin molekülü olarak adlandırmıştır. Oksitosin hormonu artıkça insanların birbirine olan güveni artar, güvenin daha yüksek olduğu ülkelerde ticaret daha yoğun olarak yapılmaktadır, iktisadi büyüme yüksek olmaktadır.

Oksitosin hormonuyla ilgili yapılmış başka bir çalışma güven oyunu aracılığıyla oksitosin ve sosyala güven arasındaki ilişki incelenmiştir. Deneye katılan bir gruba burun yoluyla oksitosin verilmiştir. Oksitosin enjekte edilen deneklerin karşı tarafa daha yüksek miktarda para verdiği gözlemlenmiştir. Yüksek miktarda para vermesinin nedeni ise diğer oyuncunun geri dönüş yapacağına olan güvenidir. (Kent, 2011: 168)

Tercihler üzerine yapılmış diğer hormon çalışmalarına baktığımızda vücutta artan dopamin miktarının risk içeren finansal kararları da arttırdığı gözlemlenmiştir. Yine başka bir çalışmada)

vücutta artan testosteron hormonu ve riskli içeren finansal faaliyetler arasında pozitif bir ilişki vardır. (Kent, 2011: 170)

2.5. Kompleksite İktisadı

Karmaşık insan doğasını anlamaya yönelik çalışmalar 1960'lı yıllarda bilgisayarların geliştirilebilmesiyle mümkün olmuştur. 1980'lerde Ilya Prigogine ve Isabelle Stengers'in yazdığı Kaostan Düzene ve James Gleick'in yazdığı Kaos kitapları ile birçok insanın dikkatini çekmiştir (Gribbin, 2013: 14).

İktisatla ilgilenen insanlarda uzun zaman bu karmaşık yapıyı basite indirgeyerek olayları anlamaya ve çözmeye çalışmışlardır. Ancak zamanla teorik açıklamaların gerçek ekonomileri yetememesi ile bilim insanları bu karmaşık yapı tam da olduğu gibi anlamaya ve anlatmaya başlamıştır. İktisatta meydana gelen değişimlerde ve yeni iktisadın (kompleksite iktisadının da) ortaya çıkmasında etkili olan temel bilim fiziktir. Fizikte ortaya çıkan ve kabul gören yeni görüşler özellikle de kaos kavramının tanımı ve içeriğinin değişmesi iktisatta paradigma kaymalarına neden olmuş ve bugün yerleşik iktisat olma yolunda ilerleyen kompleksite iktisadının da doğmasını sağlamıştır.

Kompleksite iktisadının nasıl ortaya çıktığını anlamak için öncelikle kaos kavramının tanımındaki değişmeye değinmek gerekir.

Kaos kelimesi kozmos kelimesinin tam zıddı olarak kullanılır. Kozmos mutlak düzen anlamına gelirken kaos ise mutlak kargaşa mutlak düzensizlik anlamında kullanılır.

Kaosun anlamını fizik bilimindeki değişmelere göre ikiye ayırılır (Canan, 2016: 175).

Birinci tanım da kaos; evrende meydana gelen bazı durumların matematiksel denklemlerle modellenip öngörülemez denli karmaşık ve rastgele kuvvetlerin etkisi altında olduğunu ifade eder . Bu tanım Newton, Descartes ve Galileo'nun fikirlerinin öncülüğünü yaptığı Klasik Fizik anlayışının etkisi altındadır. Klasik fizikte ise determinizm ön plandadır yani her şey belirli ve tahmin edilebilir olduğu görüşüdür aynı zamanda Klasik fizik anlayışına göre bütünü parçalara ayırarak inceleyebiliriz ve bu incelenen parçalar zaman içinde hareketleri düzenli, tersinir ve öngörülebilirdir. İkinci tanım ise; Einstein'ın görecelik kavramı ve Max Planck'ın kuantum teorisiyle gelişmiştir. İkinci kaos tanımına göre; görünürde düzensiz ve öngörülemez olarak sınıflandırılacak birçok sistem ve davranışın, aslında üst düzeyde matematiksel bir düzene sahip olduğudur.

Kaos tanımındaki bu değişmelerle birlikte kompleksite için önemli bir gelişme de hava tahmincisi Lorenz'in yaptığı çalışmalar sonucu tesadüfen keşfettikleridir. 1971 yılında Lorenz hava tahmini yapmak için çeşitli hava olaylarını bazı kodlara ve rakamlara indirgemıştır. Lorenz bir

hesaplamasında 0,506127 aldığı başlangıç değerini ikinci hesaplamasında 0,506 olarak aldı .İki başlangıç değeri arasında binde birlik bir fark olmasına rağmen elde edilen sonuç rakamları oldukça farklıydı (Canan, 2016: 120). Lorenz'in dikkatini çeken ve kaosun ikinci tanımının kavranmasına yardımcı olan durum ise başlangıç koşullarına hassasiyet durumudur. Lorenz 1972 yılında yayınladığı makalesinin (*Does the Flap of a Butterfly's Wings in Brazil Set Off a Tornado in Texas?*) başlığından dolayı bu durum "kelebek etkisi" olarak anılmaya başladı. Lorenz'in keşfettiği çift taraflı çekici kağıda döküldüğünde bir kelebeğin kanatlarına benzer. Bu çekici "Lorenz Çekicisi" ya da "Kelebek Çekicisi" olarak bilinir. Gribbin (2013) e göre bu benzetme çok ciddiye alınmamalıdır çünkü gerçek dünyada süreci karmaşık hale getiren birçok durum vardır lakin kaosun anlaşılması için kelebek etkisinin ya da kelebek çekicisinin kolay bir metafor olduğunu düşünür (Gribbin, 2013: 82).

Bununla birlikte Kompleksite iktisadi için önemli olan bir durum da fraktal geometrinin ortaya çıkmasıdır. Fraktal geometri 2000 yıldan beri bilimde hakim olan Öklid geometrisinden oldukça farklıdır. Öklid geometrisin de sonlu bir alan ve sonlu bir kenar sayısı ile şekiller gerçeğin soyutlanmasından ibarettir. Örneğin doğadaki şekilleri Öklid geometrisiyle ifade etmeye çalıştığımızda tam küre şeklinde bir elma ya da tam üçgen şeklinde bir ağaçtan bahsetmemiz gerekir ancak gerçekte evren Öklid geometrisindeki gibi kısıtlı, tekdüze ve sıradan değildir (Eren, 2011: 39). Fraktal geometrinin bilim dünyasında yerini almasını sağlayan Benoit Mandelbrot'tur. Mandelbrot doğadaki şekillerin Öklid geometrisindeki şekillere benzemediği üzerinde durarak yeni bir geometriye ihtiyacımız olduğuna vurgu yaptı ve çalışmaları sonucu "fraktal geometri" denilen yeni bir geometri alanının temellerinin atılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda bu alana fraktal ismini veren de Mandelbrot'tur. Mandelbrot fraktal sözcüğünü 1975 yılında Latin dilinde kırık, parçalanmış ve düzgün olamayan bir taşı tanımlayan fractus sözcüğünden türettiğinden bahsetmektedir (Gribbin, 2013: 115). Türkçe de ise fraktal, tam sayı olmayan, pürüz,kesir anlamında kullanılmaktadır .Mandelbrot'un meşhur "Mandelbrot Kümeside" bu alanda önemli ve meşhur şekillerden biridir.

Kompleksite ve kaos arasındaki ilişkisi incelendiğinde Kompleksite Kaostan sonra ortaya çıkan gelişmelerdir özellikle kaosun ikinci tanımından sonra gelişmiştir çünkü fizikteki gelişmelerle beraber görülmüştür ki evrende karmaşık , düzensiz gibi görünen ilişkiler aslında yüksek matematiksel düzene sahiptir. Kompleksite kaos ve düzenin ortasında kalmaktadır (Eren vd.,2011: 128).

Kaos ve Kompleksitenin ortak olan bazı özellikleri mevcuttur (Eren, 2012: 11) :

- 1-Doğrusal olmama
- 2- İndirgenemezlik
- 3-Evrenselliştir

Kompleksite'nin Türkçe anlamı karmaşıklık(TDK), karmaşıklık ise; içinde aynı cinsten birçok öge bulunan, birbirine az çok aykırı birçok şeyden oluşma durumu olarak tanımlanır. Ancak bu tanım tam olarak Kompleksite kavramını karşılamakta da yetersiz kalmaktadır. Bir olguyu kompleks yapan çok fazla parçaya sahip olması veya karmaşık bir yapısının olması değil bu parçaların birbiriyle olan ilişkisinden dolayıdır. Bütünün toplamdan farklı olması bu durumu ifade eden bir açıklamadır. (Şahin vd., 2017: 34) Ana yapı olarak birbirine benzer birçok canlı-cansız varlık olabilir ancak bunları daha detaylı incelediğimizde aslında detaylarda çok büyük farklar görülür. Bunun temel nedeni bir varlığın oluşmasında ya da bir olayın ortaya çıkmasına neden olan parçalar birbiriyle karşılıklı karmaşık bir yapıda etkileşim içindedirler ve bu o duruma bir o kadar özel ve kaotiktir. İlk bakışta kompleks olaylar rastlantısal olaylar ile karıştırılabilir lakin rastlantısal olaylar gerçekten rastlantısaldir öngörülebilir herhangi bir durumları yoktur, kompleks olaylar ise gerçekten öngörülebilir ancak bu özellikleri kolayca anlaşmaz. (Taleb, 2015: 145)

Bir sistemin kompleks olmasına neden olan üç özelliği vardır: (Şahin vd., 2017: 34)

- 1- Kendiliğinden Organizasyon : Herhangi bir merkezi yönlendirme veya kontrol olmaksızın sistem içerisindeki parçaların birbirleriyle ilişkileri sonucunda kendiliğinden ortaya çıkan yapılar veya davranış biçimleridir.
- 2- Belirim: Parçaların tek başlarına iken sahip olmadığı ancak kendiliğinden organize olmaları sonucu ortaya çıkan yeni davranış özellikleridir.
- 3- Adaptasyon: Kompleks sistemler çevresel şartlar değiştiğinde de yeni şartlara uyum sağlayıp adapte olmalıdır.

Krizlerde, ekonomik, politik veya sosyal dalgalanmalarda rastlantısal görünen birçok olayın aslında detaylı incelendiğinde birbirini etkileyen kompleks ve dinamik bir süreç geçirdiği anlaşılır.

Kompleksite iktisadına en önemli katkı "Santa-Fe Enstitüsü" tarafından yapılmıştır. 1987'de başlayan konferansta fizik ve iktisatçılar biraraya gelelerak çalışmalar yapmaya başladılar bu toplantıların amacı Enstitü'nde başkanı olan B.Arthur'un söylediği üzere doğrudan ekonomiyi değiştirmek değil, ekonomiyi tartışmak, değerlendirmek ve mevcut sorunlara olan yetersizliğe çözüm bulmaktır. Bu toplantılar sonucu esas olarak şunlarda karar kılınmıştır;

- 1- İktisatta "denge" konusunda kırılmalar meydana geliyor. Çoklu denge, dengesizlik konuları gündeme gelmiştir.
- 2- Homojen birey anlayışını ve bireylerin herhangi bir iktisadi karar alırken tek amacının fayda maksimizasyonu sağlamak olmasını eleştiriliyor. Araştırmalar sonucu bireyler fayda maksimizasyonu yerine akla uygun tercihler yapmaktadır;

3- Bireylerin tercihlerinde “akla uygun” tercihler yapması da analitik olarak çözümler daha bir karmaşık hale gelir, analitik çözümler yetersiz kalmıştır çünkü ajanlar karar alırken esas olarak fayda maksimizasyonu gözetmedikleri için ajanlara göre tercihler farklılaşmaktadır.

Kompleksite iktisadı;

1- Bütün toplamdan farklıdır: İndeterminizm söz konusu olduğu için ajanların tek tek göstermiş olduğu davranışların toplamı bütünden farklıdır. Bireylerin tek tek davranışlarıyla bütün bir sistemi anlamak imkansızdır. Tümevarım yönteminden ziyade sonuç çıkarılabilir nedenlerin üzerinde durulmaktadır.

2- Herhangi bir global kontrole ihtiyaç duymayan kendiliğinden organize olan bir yapıdır Smith’in görünmez eli, Hayek’in kendiliğinden düzeni en iyi şekilde açıklamaktadır. Özellikle burada vurgulanması gereken nokta Hayek’in bilgi yaklaşımı ile Kompleksite iktisadının bilgiye yaklaşımı aynıdır. Hayek’in bilgi yaklaşımına göre; piyasa sürekli evrilen yani değişen bir yapıya sahiptir bu yüzden bilgi sürekli değişmektedir. Merkezi yapı toplum için en uygun politikayı uygulamak için çok fazla bilgiye ihtiyaç duyar ancak merkezi yapının bilgiyi toplaması hem maliyetli hem de zaman kayıdır bunun yerine bireyler sahip oldukları subjektif bilgiye göre hareket ederler, bireyler planlarını diğer bireylerin planlarına bakarak ayarlarlar. Bu yüzden merkezi bir kontrole ihtiyaç yoktur. Hayek’e göre geleceğe dair yapılacak bir değerlendirme resmi bir karardan ziyade sistem içerisinde organik olarak oluşur (Taleb, 2015: 175).

Global kontrole ihtiyaç duyulmamasının bir diğer nedeni öznellik ve bireye verilen önemdir. Kompleksite iktisadındaki özgürlük anlayışı liberal ekonomideki özgürlük anlayışından farklıdır. Liberal ekonomide özgürlük sayesinde girişimci teşvik edilir. Lakin kompleksite iktisadında girişimcinin deneme yanılma yoluyla elde edeceği imkanlara olanak tanınmalıdır. Amaçlı insan faaliyetlerinin niyet edilmeyen sonuçları önemlidir. Tıpkı internetin, bilgisayarın ve yakın zamanı en çok etkileyen akıllı telefonların keşfedilmesi de bu duruma benzer örneklerdir.

3- Doğrusal olmama (non-lineerlik): Kompleks sistemlerde her zaman aynı girdi ile aynı biçimde tepki alınamayabilir. Doğrusal sistemlerde her zaman aynı girdi ile orantılı bir çıktı elde edilir lakin kompleks sistemleri etkileyen iç ve dış faktörler ve bu faktörler arasındaki kaotik ilişkilerden dolayı doğrusal sistemlerde olduğu gibi çıktıyla ilgili hesaplama yapıp, tahmin yürütmek kolay değildir.

4- Pozitif geri bildirim: Doğrusal olmayan sistemlerde meydana gelen küçük değişimler tahmin edilemeyen büyük değişimler yaratır.

5- Tersinemezlik: Pozitif geri bildirim dolayı değişim tek yönlüdür ancak bu değişim her zaman en iyi ile sonuçlanmayabilir.

6- Çatallaşma: Değişimin hangi yöne doğru olacağını belirlemek imkansızdır.

7- Öğrenen ve adapte olan heterojen bireyler : Heterojen bireyler hayatta kalmak için değişen koşulları öğrenip adapte olmak zorundadırlar. Ajanların davranışlarıyla ilgili unutulmaması gereken bir nokta da davranışların başlangıç koşullarına bağlılığıdır.

Kompleksite iktisadında ajanlarla ilgili dikkat çeken bir diğer nokta ise sınırlı rasyonel olmalarıdır. Bireyin rasyonel olması demek belirli koşullar altında bireyin nasıl davranacağıının tek bir cevabı vardır: faydasını maksimize etmeye yönelir böylelikle tüm bireyleri temsil edecek tek bir homojen bireyle değerlendirme yapmak yeterlidir. Ancak ajanlar karlılarını/faydalarını maksimize etmekten ziyade beklentilerini karşılandıklarını düşündükleri akıllarına yatan tercihler yaparlar. Tercihlerinde bazen farkında olarak bazen de farkında olmadan rasyonel davranmayabilirler.

8- Makro-Meso-Mikro: Standart iktisat yaklaşımında birey (mikro) ve ülke ekonomisi (makro) arasındaki ilişki incelenir ve bu duruma yönelik modeller kurulurdu. Kompleksiteyle birlikte iktisatta meso (orta ölçek) ortaya çıkmıştır. Böylelikle iktisadi olayları yorumlarken kültür, sınıf, kurum, sendika, dernek gibi orta düzey değişkenler ön planda tutulur. Birey ait olduğu orta ölçekli kurumlar içinde değerlendirilir yani sosyal bir varlık olarak ele alınmaktadır. Böylece gerçeğe daha uygun modeller kurulmaktadır.

SONUÇ

İktisattaki gelişmeler, diğer bilimlerdeki gelişmelerden bağımsız değildir. Yeni heterodoks iktisadın ortaya çıkmasında diğer bilimlerin özel bir yeri vardır. Yeni heterodoks iktisadın ortak noktalarına şunlardır:

Neo-klasik iktisadın zamansız zaman modelleri terk edilmiştir. Zaman veri olmaktan çıkmıştır böylelikle modellerde zaman incelenir hale gelmiştir. Deneysel, nöroiktisat gibi alanlarda laboratuvar ortamında kısıtlı somut zamanlı modeller kurulmuştur. Kompleksite iktisadında ise bilgisayar ortamında kısıtlı yapay zamana dayalı modeller kurulmuştur.

Yeni iktisat yaklaşımlarında faydacılıktan neo-klasik iktisat yaklaşımında olduğu kadar bahsedilmez. Yeni teorilerde faydacılık kavramı eski teorilerdeki kadar önem taşımaz.

Marjinalizm kavramı da yeni iktisat yaklaşımlarında önemini kaybedenler arasındadır. Yeni yaklaşımlarda fraktal geometriden, oyun teorik yaklaşımlardan çokça bahsedilir. Teknolojinin gelişimiyle birlikte iktisat modellerinin simülasyonunun kurulması da iktisat bilimine yeni açılımlar sağlamıştır.

Rasyonellik kavramında eklektik bir süreç gerçekleşmiştir. Herbert Simon'un sınırlı rasyonellik kavramıyla reddedilen tam rasyonellik yaklaşımı modern davranışsal iktisatla birlikte bazı temel teorilerde geçerli olduysa da Neo-klasik iktisatta olduğu kadar önem taşımaz. Modern davranışsal

İktisatla birlikte rasyonellik kavramının yanında sınırlı rasyonellik kavramı da kullanılmaya başlanmıştır.

Birey ele alış biçiminde de önemli değişimler meydana gelmiştir. Bireyler sosyal-kurumsal yapıdan hem etkilenen hem de bu yapıyı etkileyendir. Bireyler kolektif bilinç taşırlar. Kolektif bilinç; bir grubun (dini, milli, siyasi olabilir) tüm üyeleri tarafından paylaşılan düşünce ve davranışlardır. Kolektif bilinç bireyin karar verirken bağımsız düşünmediğinin de göstergesidir, birey ait olduğu gruba karşı sorumludur.

Yöntemsel olarak bireycilik yeterli görülmemeye başlanmıştır.

Denge kavramı sorgulanmaya başlanmıştır. Neo-klasik İktisatta varılması gereken tek nokta olan denge yeni İktisat yaklaşımlarında denge var olup olmadığı, nihai bir son mu yoksa ekonomide ortaya çıkan sıradan bir durum mu olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır.

İktisatta ortaya çıkan bu yeni yaklaşımlar birbirinden etkilenip birbirini destekler durumdadır. Ortaya çıkan yeni yaklaşımlarda çoğulculuk söz konusudur.

KAYNAKÇA

Akdere, Ç.- Büyükboyacı M. (2015) *Davranışsal İktisat ve Sınırlı Rasyonellik Varsayımı*, İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar. (Ed. D. Dumludağ vd.), 105-138, İmge Kitabevi, Ankara.

Artan, S.- Demirel, K. (2016) Nöroİktisat ve İktisat Biliminin Geleceğine İlişkin Tartışmalar *International Journal of Economics and Innovation* 2(1), 1-28.

Akın, Z.- Urhan, B. (2009) İktisat Deneysel Bir Bilim Olmaya Mı Başlıyor? *TOBB Üniversitesi Working Paper*, 9(4), 1-24

Aydınoat, E. (2011). Sağdan Git Hep Sağdan, Kaldırımın Sağından! Evrimsel Oyun Teorisi ve Koordinasyon Konvansiyonları, Darwin ve Evrimsel İktisat Sempozyumu Kitabı, (Ed: M. Kaynak – A. Şahinöz), 41-67, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Basılğan, M. (2013). İktisat ve Deneysel Yöntem: Deneyler, Tartışmalar ve Geleceği, *İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 48,61-89.

Canan, S. (2016). *Kimsenin Bilemeyeceği Şeyler*, Tutukitap, İstanbul.

Canan, S. (2015). *Değişen Beynim*, Tutukitap, İstanbul.

Camerer, C. (2007). Neuroeconomics: Using Neuroscience to Make Economic Predictions. *The Economic Journal*, 117(519), 26- 42.

- Davis, John B. (2011) *Heterodox Economics, Fragmentation of the Mainstream, and Embedded Individual Analysis*, Future Directions for Heterodox Economics. (J. Harvey- R. Garnett), 53-73, The University of Michigan Press, USA.
- Dumludağ, D.- Ester R. (2015). *İktisat ve Psikoloji*. İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar. (Ed. Devrim Dumludağ vd.), 31-50, İmge Yayınevi, Ankara.
- Eren, E. (2012). Küresel Bunalım, İktisat Eğitimi ve Yeni İktisat, Küresel Bunalım ve İktisat Eğitimi, (Ed: E.Uygur), 1-23, TEK Yayınları, İstanbul.
- Eren E. (2011). *Yeni İktisatta Ortak Noktalar*, İktisatta Yeni Yaklaşımlar (Ed. E. Eren, M. Sarfati), 13-45, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Eren, E.- Eser R. – Kırer H. (2011). Kompleksite İktisadi ve Ekonofizik. Darwin ve Evrimsel İktisat Sempozyumu Kitabı, (Ed: M. Kaynak – A. Şahinöz), 127-141, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Gribbin, J. (2013) *Derin Basitlik*. (Çev: A. Barışta ve A. Kızıltuğ) Alfa Bilim, İstanbul.
- Garnett R. (2011). Pluralism and the Future of Heterodox Economics, Future Directions for Heterodox Economics (J. Harvey- R. Garnett), 1-6, The University of Michigan Press, USA.
- Harari, Y. N. (2016) *Homo Deus* (Çev: P. N. Taneli), Kolektif Kitap, İstanbul.
- Harari, Y. N. (2015). *Homo Sapiens* (Çev: E. Genç), Kolektif Kitap, İstanbul.
- Heukelom, F. (2011). *Behavioral Economics*. The Elgar Companion to Recent Economic Methodology. (ed. J Davis – W. Hands), 19- 38, Edward Elgar, USA.
- Hodgson G. (2011). *A Philosophical Perspective on Contemporary Evolutionary Economics*. The Elgar Companion to Recent Economic Methodology. (Ed.: J. Davis – W. Hands), 299-318, Edward Elgar, USA.
- Kazgan, G. (2014). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kent, O. (2011). Ana Akıma Bir Alternatif: Nöroiktisat. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 157-176.
- Nelson R. – Winter S. (1982) *The Evolutionary Theory of Economic Change* Harvard University Press. England.
- Özçelik, Ö. – Özveren E. (2015). Kurumsal İktisat'ın Dünü, Bugünü , Yarını. *Ekonomik Yaklaşım Derneği*, 29(96), 17-57.
- Taleb, N. (2015). *Siyah Kuğu: Olasılıksız Görünenin Etkisi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Potts, J. 2003. Evolutionary Economics an Introduction to the Foundation of Liberal Economic Philosophy. Discussion Paper Series. No: 324. Australia: University of Queensland,

Ross,D.(2011). *Neuroeconomics and Economic Methodology*.The Elgar Companion to Recent Economic Methodology. (Ed: J. Davis – W. Hands). USA:Edward Elgar:61-93.

Savaş, V. (2007) . *İktisatın Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Şahin S. - Sunal S. – Öğüt K.- Çırpıcı Y. - Kırer H. – Eser R. (2017). *Kompleksite Olgusu ve Kompleksite Teorisinin Gelişimi*. Kompleksite ve İktisat. (Ed: E. Eren – S. Şahin), 1-43, Efil Yayınevi, Ankara.

Vallee, B. (2007). Decision-Making: A Neuroeconomic Perspective, *Philosophy Compass*, 6(2), 939-953.

Villeval, M.C. (2007). Experimental Economics: Contributions, Recent Developments and New Challenges. *French Politics*, 2(2), 178-186.

Zak,P. (2004). Neuroeconomics, *Philisophical Transactions of the Royal Society of London Series*,359(1451),1737-1748.

**THE EFFECTS OF FEES AND COMMISSIONS ON LOAN PRICING AND PROFITABILITY:
THEORETICAL EVIDENCES**

Caner GEREK

Department of Economics, Kırklareli University, Kırklareli – Turkey

caner.gerek@klu.edu.tr

Abstract

Intensifying competition in the banking sector in the 1990's increased the importance of the non-interest income activities for banks. Banks sought the ways of selling non-interest products and targeted their core costumers as a reaction against increasing competition. To fulfill their objectives, they introduced pricing strategies that connect interest and non-interest products. In this vein, price information level differences play a key role to turn good old days. This study theoretically extends the Kim et al. (2003)'s model by integrating the fees and commissions charged from the loan activities into the model in the presence of less- and well-informed customers. Theoretical extension shows that there is a negative relationship between loan price and, fees and commissions. Moreover, the study provides that this negative relationship helps banks to increase their profit by renting from less-informed loan customers.

Keywords: Bank income diversification, Fees and commissions, Switching cost

BANKACILIK KOMİSYON VE ÜCRETLERİNİN KREDİ FİYATLARINA VE KARLILIĞA ETKİSİ:

TEORİK KANITLAR

Özet

Bankacılık sektöründe 1990'larda artan rekabet bankalar için faiz-dışı gelirin önemini artırdı. Bankalar faiz-dışı ürün satmanın yollarını aramaya başladılar ve kredi müşterilerini hedef seçtiler. Bankalar bu amaçlarını gerçekleştirmek için yeni fiyat stratejileri ortaya koydular ve faiz ile faiz-dışı gelir arasında bağlantı kurdular. Bu bağlamda, müşterilerin kredi faizi fiyat bilgileri farklılıkları eski günlere dönüştürme anahtar bir rol oynamakta. Bu çalışma, Kim vd. (2003)'ün modelini, müşterilerin farklı fiyat bilgisi seviyesini göz önünde bulundurarak, kredilerden alınan bankacılık ücret ve komisyonlarını entegre ederek genişletmektedir. Teorik çalışma kredi fiyatı ile bankacılık ücret ve komisyonları arasındaki negatif ilişkiyi ortaya koymaktadır. Dahası bu negatif ilişkinin bankanın fiyat bilgisi az olan müşteriler sayesinde daha fazla kâr elde etmesinde rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Banka gelir çeşitlendirmesi, ücret ve komisyonlar, banka değiştirme maliyeti

INTRODUCTION

The financial deregulations and increasing competition in the banking sector reduced the loan profitability of the banks in the 1990's. Banks shifted from traditional income activities to alternative non-traditional income activities to increase their profitability. Adding to deregulation and competition factors, product innovation and increasing technology are other factors that motivated banks to sell non-interest products.

To sell non-interest products, banks, firstly, need customer for their non-interest products. One type of potential customers to their non-interest products, by its very nature, is their traditional loan customers. Banks, then, seek the ways of selling non-interest products to the core customers. Selling interest and non-interest products together is one of the reasonable ways of it. The problem in cross-selling to the core customers is persuading these core customers. In this respect, banks have implemented two strategies. One of the two strategies is presenting their non-interest product as a complement of loan product. Complement products are selected with respect to the customers' loan type and their preferences. Particularly insurance product sales to loan customer is the main way of selling complement product, such as mortgage and travel insurances. Buying complement product with loan reduces the uncertainties against finding complement product from other banks or institutions for the customers. Another way of selling non-interest product to core customers is charging fees and commissions from the loan activity as non-separable component of loan activity. Generally loan and, fees and commissions are offered as a package. The strategy of the bank in here is the lowering loan price and then charging higher fees and commissions. This strategy of the banks yields rip-offs on unadvertised or small print price or bank customer may learn other costs once he is in the contract signing process. Therefore, there is a negative relationship is generated between fees and commission income and interest income (Carbo and Fernandez, 2007; Lepetit et al., 2008; Maudos and Solis, 2009).

The negative association created between fees and commission, and interest income is generally grounded by the information level differentials of the customers. Banks benefit from the impatience and low information level of the customers. In this respect, customers can be classified as two groups: well- and less-informed customers. Well-informed customers are the customers who consider the fees and commissions charged from loan transaction and therefore calculate the total cost of the loan transaction. Less-informed customers, however, compare only the loan price of the banks. Having information about availability of these less-informed customers leads banks to lower their interest rates to attract these customers, whom they can later exploit by charging fees and commissions. The main objective of the banks is the gross

income rather than the interest income. This objective of the banks changes the structure of the income statement, radically.

Adding to the changing structure of the income statements of the banks, fees and commission income also affect bank switching costs of the customer and bank market share. Loan price and switching costs are not whole factors affecting switching probability of a customer. Because loan prices are also impacted from fees and commissions, fees and commissions should be considered as an important factor in bank switching. Fees and commission price is important even in selection of main bank rather than the second bank (Devlin and Gerrard, 2005).

This study extends the Kim et al. (2003)'s model by integrating the effect of cross-selling policy of the banks on bank market share and price-cost margin by considering the information level differentials of the customers. The motivation of the bank in here is exploiting these information level differentials of the customers. The presence of the information level differences of the customers leads banks to focus on gross income rather than the interest income and determine their prices with respect to the gross income. Thus, theoretical study provides evidence that banks increase their gross margin by reducing price-cost margin of loan and charging fees and commission from the loan activity to increase gross margin.

The rest of the paper proceeds as follows: Section 2 reviews the relevant literature on fees and commission income and switching cost. Section 3 offers theoretical evidences for the fees and commission income and interest income relationship in the presence of well- and less-informed customers. Section 4 concludes.

1. LITERATURE REVIEW

This theoretical study extends Kim et al. (2003)'s model by integrating the insight of information level differentials of customers and cross selling policies of banks in the presence of switching costs of the banks. One part of the literature examines the factors affecting switching costs. Klemperer (1987) explains bank market share by employing switch cost as an instrument for corporate strategy. Ausubel (1991) reports that credit card interest rates have been exceptionally sticky relative to the cost of funds in the 1980's. Furthermore, major credit card issuers have persistently earned from three to five times the ordinary rate of return over the period 1983 and 1988. These higher earnings imply that many consumers are insensitive to interest rate differentials because of the disbelief on other banks' rates. Barone et al. (2011) find that firms changing their main lender expose them to significant switching costs.

Some other studies in the literature analyze changing interest rates in case of bank switching. By using the Bolivian credit registry between 1999 and 2003, Ioannidou and Ongena (2010) find that a loan offered by a new bank carries a loan rate that is significantly lower than the rates offered by firm's current banks. The policy of the new bank is attracting the firm by lower rate in the first period and then increases the loan rate sharply to compensate the first period losses. According to the study, the switching firm turns to the interest rate offered by previous banks in three years. Black (2006) highlights the information asymmetry between lenders. The outside bank, potential new bank of customer, wins more bad firms and less good firms than the inside bank, current bank of customer, due to the winner's curse. The main reason behind this result would be that outside banks win more bad firms, since bad firms borrow at a higher rate. As a result outside rate is higher than inside rate. They also find that outside loan rates are 40 bases higher than current bank but Barone et al. (2006) find that switched customers pay lower.

Another strand of the literature calculates the amount of switching cost. Findings of Shy (2002) show that data switching between banks varies 0 to 11% of the average balance in the Finland market for bank accounts. Similarly, Kim et al. (2003) find that switching costs are about one- third of the average interest rate. This study also makes theoretical contribution by developing structural model. They propose a model such that transition and staying probabilities available for customers. Probabilities depend on the loan prices and switching costs. The model derives to the factors affecting market share and price-cost margin. This model is theoretically extended by Zhao et al. (2013) by introducing switching costs for non-interest products. Their empirical findings show that switching cost increases as a result of weakening competition in the loan market.

2. THEORY

2.1. Model

Theory assumes n firms oligopoly so that banks compete in a multiple stage. Each customer purchases a single unit loan for each period. There are infinitely many discrete periods. Customers and banks maximize their utilities with respect to prices of the banks. However, despite switching is possible from one bank to another, switching process is costly. Therefore, probability of arrival of a customer to a bank depends on prices and switching costs.

Transition probabilities from one bank to another are the demand side of the maximization problem. Customer chooses the bank with respect to prices and

switching cost which creates a transition or staying probability. Transition probabilities are Markovian. Incorporation of switching cost to the model is done by the addition of switching cost to the price. If a customer stays at the same bank for the next period, it is denoted by $Pr_{i \rightarrow i,t}$. Bank i may attract customers from bank j and its probability is $Pr_{j \rightarrow i,t}$. These probabilities are the functions of prices charged by bank $p_{l,i,t}$ and switching cost. Rival banks' prices also affect the probabilities and it is (n-1) vector $p_{l,i,t}$. The probability of continuing at the same bank

$$Pr_{i \rightarrow i,t} = f(p_{l,i,t}, p_{l,iR,t} + s) \quad (1)$$

where s is a n-1 vector of switching cost. It equals the scalar s times (n-1) unity vector. The probability of switching from a rival bank j to bank i

$$Pr_{j \rightarrow i,t} = f(p_{l,i,t} + s, p_{l,iR,t} + s_j) \quad (2)$$

In aggregate data, transitions are not observed. Model formulate the switching to bank i unconditional on bank j is

$$Pr_{iR \rightarrow i,t} = \sum f(p_{l,i,t} + s, p_{l,iR,t} + s_j) \frac{y_{j,t-1}}{\sum_{y \neq k} y_{k,t-1}} \quad (3)$$

where $Pr_{iR \rightarrow i,t}$ is switching of rival's customer to bank i . $y_{j,t-1}$ is the output of bank j at time t-1. We denote probability that customer of randomly selected bank that rival to bank i is one who purchased from bank j .

The probability of switching of a customer from one bank to another increase with lower price of switched bank. Bank i attracts the customers of other banks by lowering its price. Therefore, increase in loan price of bank i reduces the likelihood of keeping their customers and increase in loan price of rival bank increases the transition to the bank i . Likewise, increase in loan price of bank i , increases the probability of switching to rival bank and increase in the rival's loan price increases transition to the bank i from its rivals.

Total demand for bank i is equal to the bank i 's previous period output and new comers from rivals. Output of bank i at time t is:

$$y_{i,t,1} = y_{i,t-1,1} Pr_{i \rightarrow i,t} + y_{iR,t-1,1} Pr_{iR \rightarrow i,t} \quad (4)$$

The first term is the multiplication of the previous period output with probability of keeping old customers in bank i and the second term is the output stemmed from new customers and multiplication with their arrival probability. It is also available to change purchased quantity over time by allowing market growth:

$$y_{i,t,1} = [y_{i,t-1,1} Pr_{i \rightarrow i,t} + y_{iR,t-1,1} Pr_{iR \rightarrow i,t}] g_t \quad (5)$$

where g_t is the market growth rate and exogenous. $g_t \equiv \frac{\sum y_{i,t}}{\sum y_{i,t-1}}$. Since actual customer decisions are not observable, aggregate data provide net changes only and therefore we derive a demand which depends on market share of bank i . First order linear approximation is applied on the transition probabilities. The probabilities are as follows:

$$Pr_{i \rightarrow i,t} = a_0^i + a_1 p_{l,i,t} + a_2 \bar{p}_{l,iR,t} + s \quad (6)$$

and

$$Pr_{iR \rightarrow i,t} = a_0^i + a_1 (p_{l,i,t} + s) + a_2 \bar{p}_{l,iR,t} + \frac{n-2}{n-1} s \quad (7)$$

where a_0^i denotes bank specific effect. Own price elasticity of bank i is denoted by a_1 . It is negative for derivative of $Pr_{i \rightarrow i,t}$ with respect to $p_{l,i,t}$ because increasing loan price of bank reduces the probability of keeping customer at the same bank. The term a_2 implies the cross price elasticity. Different than a_1 , its sign is positive: increase in price of rival firm increases the transition probability. Last function is not a function of a specific rival j , but it is the transition probability of a rival's customer which is selected randomly.

Under the inelastic total demand, an increase in $p_{l,i,t}$ should have the same effect on the transition probabilities as that of decrease of same size in rival's average price. Thus, it is restricted that $a_1 = -a_2$. Then, transition probabilities become

$$Pr_{i \rightarrow i,t} = a_0^i + a_1 (p_{l,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} - s) \quad (8)$$

and

$$Pr_{iR \rightarrow i,t} = a_0^i + a_1 \left(p_{l,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} - \frac{s}{n-1} \right) \quad (9)$$

Now, it is possible to reach market share equation of bank i at time t . Output of bank i at time t is as follows:

$$y_{i,t,1} = [y_{i,t-1,1} \left(a_0^i + a_1 (p_{l,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} - s) \right) + y_{iR,t-1,1} \left(a_0^i + a_1 \left(p_{l,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} + \frac{s}{n-1} \right) \right)] g_t \quad (10)$$

Then, market share equation is

$$\sigma_{i,t,1} = \left[-\sigma_{i,t-1,1} \frac{n}{n-1} s a_1 + \left(a_0^i + a_1 \left(p_{l,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} + \frac{s}{n-1} \right) \right) \right] \quad (11)$$

Equation (11) states that current market share of the bank i is dependent on loan price. a_1 is negative and this implies that increase in loan price negatively affects bank market share. Current market share of the bank i also depends on previous period market share. Established market share is crucial for banks since it represents locked-in loan customers. Until now, information level differentials of the customers and, fees and commission policies of the banks are ignored. In the next section, first, present value maximization will be made without introducing fees and commissions. In the second

scenario, fees and commission policy is integrated to the model in the presence of well-informed customers only. In the third scenario, customers will be divided into two groups: well- and less-informed loan customers. By considering information level differentials, banks' fees and commission strategy will be introduced to the model and then the difference between price-cost margins will show the effect of the fees and commissions in the presence of information-level differences.

2.2. Present Value Maximization

2.2.1. Pricing strategy with only well-informed customers

For maximization of present value, bank i sets a price so that its profit at time τ will be affected from this price. This means that bank decides inter-temporal price for value maximization.

$$\frac{\Omega V_{i,\tau}}{\Omega p_{l,i,\tau}} = \sum_{t=\tau} \delta^{t-\tau} \frac{\Omega \pi_{i,t,1}}{\Omega p_{l,i,\tau}} = 0 \quad (12)$$

where $V_{i,\tau}$ is value of profit at time τ and $\pi_{i,t,1} = y_{i,t,1} p_{l,i,t} - c_{i,t}$. $c_{i,t}$ is the vector of input prices. Input prices include loan costs only.

$$\frac{\Omega V_{i,\tau}}{\Omega p_{l,i,\tau}} = y_{i,\tau,1} + \sum_{t=\tau}^{\infty} \delta^{t-\tau} \left(p_{l,i,t} - \frac{\Omega c_{i,t}}{\Omega y_{i,\tau,1}} \right) \frac{\Omega y_{i,t,1}}{\Omega p_{l,i,\tau}} = 0 \quad (13)$$

Another requirement for maximization is that present value must be optimal with respect to $\tau + 1$:

$$\frac{\Omega V_{i,\tau}}{\Omega p_{l,i,\tau+1}} = y_{i,\tau+1,1} + \sum_{t=\tau}^{\infty} \delta^{t-\tau} \left(p_{l,i,t} - \frac{\Omega c_{i,t}}{\Omega y_{i,\tau,1}} \right) \frac{\Omega y_{i,t,1}}{\Omega p_{l,i,\tau+1}} = 0 \quad (14)$$

Following the Kim et al. (2003)'s approach, since both of them are optimal, then their linear combination will be optimal, as well. Henceforth, any $dp_{l,i,\tau}$ and any $dp_{l,i,\tau+1}$ will become

$$\frac{\Omega V_{i,\tau}}{\Omega p_{l,i,\tau}} dp_{l,i,\tau} + \frac{\Omega V_{i,\tau}}{\Omega p_{l,i,\tau+1}} dp_{l,i,\tau+1} = 0 \quad (15)$$

$$dp_{l,i,\tau+1} = - \frac{\Omega y_{i,t+1,1}}{\Omega p_{l,i,\tau}} / \frac{\Omega y_{i,t+1,1}}{\Omega p_{l,i,\tau+1}} dp_{l,i,\tau} \quad (16)$$

For the demand side, output at time t is

$$y_{i,t,1} = [y_{i,t-1,1} \left(a_0^i + a_1 (p_{l,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} - s) \right) + y_{iR,t-1,1} \left(a_0^i + a_1 \left(p_{l,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} + \frac{s}{n-1} \right) \right)] g_t \quad (17)$$

or

$$y_{i,t,1} = [-y_{i,t-1,1} \frac{n}{n-1} s a_1 + y_{t-1,1} \left(a_0^i + a_1 \left(p_{l,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} + \frac{s}{n-1} \right) \right)] g_t \quad (18)$$

Taking derivative of total demand at time t wrt to loan price at time t is

$$\frac{\Omega y_{i,t,1}}{\Omega p_{l,i,t}} = y_{t-1,1} a_1 g_t \quad (19)$$

Then,

$$dp_{l,i,\tau+1} = \frac{n}{n-1} sa_1 dp_{l,i,\tau} \quad (20)$$

Since $y_{i,t+1,1}$ is unchanged in choose a pair of price differentials

$$\left(\frac{\Omega\pi_{i,\tau}}{\Omega p_{l,i,\tau+1}} + \delta \frac{\Omega\pi_{i,\tau}}{\Omega p_{l,i,\tau+1}}\right) dp_{l,i,\tau} + \delta \frac{\Omega\pi_{i,\tau+1}}{\Omega p_{l,i,\tau+1}} dp_{l,i,\tau+1} = 0 \quad (21)$$

Since $y_{i,t+1,1}$ is constant

$$\frac{\Omega\pi_{i,\tau}}{\Omega p_{l,i,\tau}} dp_{l,i,\tau} + \delta y_{i,t+1,1} dp_{l,i,\tau} = 0 \quad (22)$$

If price differentials are removed

$$\frac{\Omega\pi_{i,\tau,1}}{\Omega p_{l,i,\tau}} + \delta y_{i,t+1,1} \frac{n}{n-1} sa_1 = 0 \quad (22)$$

$$\pi_{i,t,1} = y_{i,t,1} p_{l,i,t} - C(L_{i,t,1}) \quad (23)$$

where $C(L_{i,t,1})$ is the operational cost of the loan activity. Derivative of profit wrt to loan price is

$$\begin{aligned} \frac{\Omega\pi_{i,t,1}}{\Omega p_{l,i,t}} &= \frac{\Omega y_{i,t,1} p_{l,i,t}}{\Omega p_{l,i,t}} - \frac{\Omega C(L_{i,t,1})}{\Omega y_{i,t,1}} \frac{\Omega y_{i,t,1}}{\Omega p_{l,i,t}} \\ &= y_{i,t,1} + (p_{l,i,t} - MC L_{i,t,1}) y_{i,t-1,1} a_1 g_t \end{aligned} \quad (24)$$

Then, loan price-cost margin will be

$$lpcm_{i,t,1} = -\delta \sigma_{i,t+1,1} \frac{n}{n-1} s g_{t+1} - \frac{\sigma_{i,t,1}}{a_1} \quad (25)$$

where $lpcm_{i,t,1}$ is the loan price-cost margin when all customers are assumed well-informed but fees and commissions are not integrated to the model.

2.2.2. Fees and commissions strategy with well-informed customers

Proposition 1: Charging fees and commissions from loan activities creates a negative relationship between loan price-cost margin and, fees and commissions.

Similar to the first scenario, bank maximizes its value with respect to loan price again

$$\frac{\Omega V_{i,\tau}}{\Omega p_{l,i,\tau}} = \sum_{t=\tau} \delta^{t-\tau} \frac{\Omega\pi_{i,t,2}}{\Omega p_{l,i,\tau}} = 0 \quad (26)$$

However, banks no longer use only its loan price but employ fees and commissions, as well. Suppose that demand for the loan product of the bank i at time t depends on loan price $p_{l,i,t}$ and fee price, $p_{f,i,t}$. Introducing fees and commissions change the demand side equations. Then, output at time t is

$$y_{i,t,2} = [y_{i,t-1,2} (a_0^i + a_1 (p_{l,i,t} + p_{f,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} - \bar{p}_{f,iR,t} - s))$$

$$+ y_{iR,t-1,2} \left(a_0^i + a_1 \left(p_{l,i,t} + p_{f,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} - \bar{p}_{f,iR,t} + \frac{s}{n-1} \right) \right)] g_t \quad (27)$$

or

$$y_{i,t,2} = [-y_{i,t-1,2} \frac{n}{n-1} s a_1 + y_{t-1,2} \left(a_0^i + a_1 \left(p_{l,i,t} + p_{f,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} - \bar{p}_{f,iR,t} + \frac{s}{n-1} \right) \right)] g_t \quad (28)$$

If total demand is maximized with respect to loan price, $p_{l,i,t}$, then

$$\frac{\Omega y_{i,t,2}}{\Omega p_{l,i,t}} = y_{t-1,2} a_1 g_t \quad (29)$$

Time t+1 demand will be

$$y_{i,t+1,2} = [-y_{i,t,2} \frac{n}{n-1} s a_1 + y_{t,2} \left(a_0^i + a_1 \left(p_{l,i,t+1} + p_{f,i,t+1} - \bar{p}_{l,iR,t+1} - \bar{p}_{f,iR,t+1} + \frac{s}{n-1} \right) \right)] g_{t+1} \quad (30)$$

Differentiating time t+1 output with respect to time t price gives

$$\frac{\Omega y_{i,t+1,2}}{\Omega p_{l,i,t}} = -y_{t-1,2} a_1 g_t \frac{n}{n-1} s a_1 g_{t+1} \quad (31)$$

and

$$\frac{\Omega y_{i,t+1,2}}{\Omega p_{l,i,t+1}} = y_{t-1,2} a_1 g_t g_{t+1} \quad (32)$$

Profit of the firm at time t can be written as:

$$\pi_{i,t,2} = y_{i,t,2} (p_{l,i,t} + p_{f,i,t}) - C(L_{i,t,2}) - C(F_{i,t,2}) \quad (33)$$

where $C(F_{i,t,2})$ is the operational cost of the fees and commissions. Different than the first scenario, profit equation changes because bank charges fees and commission from the loan activities.

Derivative of profit wrt to loan price is

$$\begin{aligned} \frac{\Omega \pi_{i,t,2}}{\Omega p_{l,i,t}} &= \frac{\Omega y_{i,t,2} p_{l,i,t}}{\Omega p_{l,i,t}} + \frac{\Omega y_{i,t,2} p_{f,i,t}}{\Omega p_{l,i,t}} - \frac{\Omega C(L_{i,t,2})}{\Omega y_{i,t,2}} \frac{\Omega y_{i,t,2}}{\Omega p_{l,i,t}} - \frac{\Omega C(F_{i,t,2})}{\Omega y_{i,t,2}} \frac{\Omega y_{i,t,2}}{\Omega p_{l,i,t}} \\ &= y_{i,t,2} + (p_{l,i,t} - MCL_{i,t,2}) y_{t-1,2} a_1 g_t + (p_{f,i,t} - MCF_{i,t,2}) y_{t-1,2} a_1 g_t \end{aligned} \quad (34)$$

Then, loan price-cost margin will be

$$lpcm_{i,t,2} = -\frac{\sigma_{i,t,2}}{a_1} - \delta \sigma_{i,t+1,2} \frac{n}{n-1} s g_{t+1} - (p_{f,i,t} - MCF_{i,t,2}) \quad (35)$$

where $lpcm_{i,t,2}$ is the price-cost margin of loan in the presence of fees and commissions. As it is seen from loan price-cost margin, fees and commissions negatively affects the fees and commissions. Because bank value optimization also requires the optimization of fees and commissions, same procedure is applied to find optimum price cost margin for fees and commissions. The output of the bank will not change since both loan and, fees and commission prices are used for the output y. Then, the optimal price-cost margin for fees and commissions is

$$fpcm_{i,t,2} = -\frac{\sigma_{i,t,2}}{a_1} - \sigma_{i,t+1,2} \delta \frac{n}{n-1} s g_{t+1} - (p_{l,i,t} - MCL_{i,t,2}) \quad (36)$$

where $fpcm_{i,t,2}$ is the price-cost margin of fees and commissions. After finding the optimal loan and, fees and commissions prices, it is easy to derive gross price-cost margin of the bank. The share of the fees and commissions, and loan in total income is proportional to their prices. Therefore, the sum of the fees and commissions, and loan price-cost margins gives the gross price-cost margin. Hence, the gross price-cost margin (gpcm) of bank i is the sum of $lpcm_{i,t,2}$ and $fpcm_{i,t,2}$:

$$gpcm_{i,t,2} = -\frac{1}{4} \frac{\sigma_{i,t,2}}{a_1} - \frac{1}{4} \delta \sigma_{i,t+1,2} \frac{n}{n-1} sg_{t+1} \quad (37)$$

2.2.3. Fees and commissions strategy with less- and well-informed customers

Proposition 2: *Charging fees and commissions from loan activities increases the gross income of the bank in the presence of less-informed customers, if $-\frac{1}{a_1} \left(\frac{3}{4} \sigma_{i,t,3} - \sigma_{i,t,1} \right) > \frac{n}{n-1} sg_{t+1} \left(\frac{3}{4} \sigma_{i,t+1,3} - \sigma_{i,t+1,1} \right)$*

Similar to the first and second scenario, bank maximizes its value with respect to loan price again

$$\frac{\Omega V_{i,\tau}}{\Omega p_{l,i,\tau}} = \sum_{t=\tau} \delta^{t-\tau} \frac{\Omega \pi_{i,t,3}}{\Omega p_{l,i,\tau}} = 0 \quad (38)$$

Now, different than the Kim et al. (2003)'s model, it is also assumed that there are two types of customers: well-informed customers who consider the fees charged in loan application process and less-informed customers who consider only loan price and thus compare only loan prices for banks. Introducing fees and commissions change the demand side equations. Then, output at time t is

$$\begin{aligned} y_{i,t,3} = & [y_{i,t-1,3} \left(a_0^i + a_1 (p_{l,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} - s) \right) + y_{iR,t-1,3} \left(a_0^i + a_1 \left(p_{l,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} + \frac{s}{n-1} \right) \right) \\ & + y_{i,t-1,3} \left(a_0^i + a_1 (p_{l,i,t} + p_{f,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} - \bar{p}_{f,iR,t} - s) \right) \\ & + y_{iR,t-1,3} \left(a_0^i + a_1 \left(p_{l,i,t} + p_{f,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} - \bar{p}_{f,iR,t} + \frac{s}{n-1} \right) \right)] g_t \end{aligned} \quad (39)$$

or

$$\begin{aligned} y_{i,t,3} = & [-y_{i,t-1,3} \frac{n}{n-1} sa_1 + y_{t-1,3} \left(a_0^i + a_1 \left(p_{l,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} + \frac{s}{n-1} \right) \right) \\ & - y_{i,t-1,3} \frac{n}{n-1} sa_1 + y_{t-1,3} \left(a_0^i + a_1 \left(p_{l,i,t} + p_{f,i,t} - \bar{p}_{l,iR,t} - \bar{p}_{f,iR,t} + \frac{s}{n-1} \right) \right)] g_t \end{aligned} \quad (40)$$

Now, transition and staying probabilities of less-informed customers are different than the well-informed customers such that less-informed customers ignore the fees and commission price. If total demand is maximized with respect to prices $p_{l,i,t}$ and $p_{f,i,t}$ then

$$\frac{\Omega y_{i,t,3}}{\Omega p_{l,i,t}} = y_{t-1,3} a_1 g_t \quad (41)$$

Time $t+1$ demand will be

$$y_{i,t+1,3} = [-y_{i,t,3} \frac{n}{n-1} s a_1 + y_{t,3} \left(a_0^i + a_1 \left(p_{l,i,t+1} - \bar{p}_{l,iR,t+1} + \frac{s}{n-1} \right) \right) - y_{i,t,3} \frac{n}{n-1} s a_1 + y_{t,3} \left(a_0^i + a_1 \left(p_{l,i,t+1} + p_{f,i,t+1} - \bar{p}_{l,iR,t+1} - \bar{p}_{f,iR,t+1} + \frac{s}{n-1} \right) \right)] g_{t+1} \quad (42)$$

Differentiating time t+1 output with respect to time t price gives

$$\frac{\Omega y_{i,t+1,3}}{\Omega p_{l,i,t}} = -2y_{t-1,3} a_1 g_t \frac{n}{n-1} s a_1 g_{t+1} \quad (43)$$

and

$$\frac{\Omega y_{i,t+1,3}}{\Omega p_{l,i,t}} = 2y_{t-1,3} a_1 g_t g_{t+1} \quad (44)$$

Bank *i*'s profit at time t is

$$\pi_{i,t,3} = y_{i,t,3} (p_{l,i,t} + p_{f,i,t}) - C(L_{i,t,3}) - C(F_{i,t,3}) \quad (45)$$

The magnitude of the profit will change since probabilities of arrival will increase by lowering loan price. Derivative of profit wrt to loan price is

$$\begin{aligned} \frac{\Omega \pi_{i,t,3}}{\Omega p_{l,i,t}} &= \frac{\Omega y_{i,t,3} p_{l,i,t}}{\Omega p_{l,i,t}} + \frac{\Omega y_{i,t,3} p_{f,i,t}}{\Omega p_{l,i,t}} - \frac{\Omega C(L_{i,t,3})}{\Omega y_{i,t,3}} \frac{\Omega y_{i,t,3}}{\Omega p_{l,i,t}} - \frac{\Omega C(F_{i,t,3})}{\Omega y_{i,t,3}} \frac{\Omega y_{i,t,3}}{\Omega p_{l,i,t}} \\ &= y_{i,t,3} + (p_{l,i,t} - MCL_{i,t,3}) 2y_{t-1,3} a_1 g_t + (p_{f,i,t} - MCF_{i,t,3}) 2y_{t-1,3} a_1 g_t \end{aligned} \quad (46)$$

Since $\frac{\Omega \pi_{i,t,3}}{\Omega p_{l,i,t}} + y_{i,t+1,3} \delta \frac{n}{n-1} s a_1 = 0$, then

$$lpcm_{i,t,3} = -\sigma_{i,t+1,3} \delta \frac{n}{n-1} s g_{t+1} - \frac{\sigma_{i,t,3}}{a_1} - (p_{f,i,t} - MCF_{i,t,3}) \quad (47)$$

where $lpcm_{i,t,3}$ is the loan price-cost margin in the presence of information level differences. Because bank value optimization also requires the optimization of fees and commissions, same procedure is applied to find optimum $fpcm_{i,t,3}$. The output of the bank will not change since both loan and, fees and commission prices are used for the output *y*. Then, the optimal price-cost margin for fees and commissions is

$$fpcm_{i,t,3} = -\frac{\sigma_{i,t,3}}{a_1} - (p_{l,i,t} - MCL_{i,t,3}) - \sigma_{i,t+1,3} \delta \frac{n}{n-1} s g_{t+1} \quad (48)$$

where $fpcm_{i,t,3}$ is the price-cost margin of fees and commissions. The gross price-cost margin ($gpcm_{i,t,3}$) of bank *i* is the sum of $lpcm_{i,t,3}$ and $fpcm_{i,t,3}$:

$$gpcm_{i,t,3} = -\frac{3}{4} \frac{\sigma_{i,t,3}}{a_1} - \frac{3}{4} \sigma_{i,t+1,3} \delta \frac{n}{n-1} s g_{t+1} \quad (49)$$

If the gross price-cost margin in Equation (49) is higher than loan price-cost margin in Equation (25)¹, then bank benefits from price information level differentials of the customers by introducing fees and commissions. Then,

$$gpcm_{i,t,3} - lpcm_{i,t,1} = -\frac{1}{a_1} \left(\frac{3}{4} \sigma_{i,t,3} - \sigma_{i,t,1} \right) - \delta \frac{n}{n-1} sg_{t+1} \left(\frac{3}{4} \sigma_{i,t+1,3} - \sigma_{i,t+1,1} \right) \quad (50)$$

If $-\frac{1}{a_1} \left(\frac{3}{4} \sigma_{i,t,3} - \sigma_{i,t,1} \right) > \frac{n}{n-1} sg_{t+1} \left(\frac{3}{4} \sigma_{i,t+1,3} - \sigma_{i,t+1,1} \right)$, then bank increases its gross margin by exploiting information level differences of the loan customers in the presence of fees and commissions.

Proposition 3: Presence of less-informed customer in charging fees and commission increases the bank gross income, if $-\frac{1}{4a_1} (3\sigma_{i,t,3} - \sigma_{i,t,2}) > \frac{1}{4} \delta \frac{n}{n-1} sg_{t+1} (3\sigma_{i,t+1,3} - \sigma_{i,t+1,2})$

Now, the difference between gross price-cost margin found in Equation (49) and loan price-cost margin found in equation (37) gives the effect of fees and commission income in the presence of both the less and well-informed customers. If the gross margin in the third scenario is higher than in second scenario, then, bank increases its profitability by benefiting from information level differentials. If $gpcm_{i,t,2}$ is subtracted from $gpcm_{i,t,3}$,

$$gpcm_{i,t,3} - gpcm_{i,t,2} = -\frac{1}{4a_1} (3\sigma_{i,t,3} - \sigma_{i,t,2}) - \frac{1}{4} \delta \frac{n}{n-1} sg_{t+1} (3\sigma_{i,t+1,3} - \sigma_{i,t+1,2}) \quad (51)$$

If $-\frac{1}{4a_1} (3\sigma_{i,t,3} - \sigma_{i,t,2}) - \frac{1}{4} \delta \frac{n}{n-1} sg_{t+1} (3\sigma_{i,t+1,3} - \sigma_{i,t+1,2})$, bank increases gross margin by exploiting rent from less-informed customers.

As it is seen from the Equations (50) and (51), the main factor that determines the higher gross margin is the market share of the bank. If the market share of the bank is higher in the third scenario than the first and second, then bank can increase its gross margin. From this point of view, bank *i* increases its market share by benefiting from less-informed customers. Because less-informed customers ignore the fees and commissions charged from the loan activities, their likelihood of arrival to the bank does not affected from the fees and commissions. Therefore, bank *i* increases its market share by lowering its loan price. Increasing market share also increases the price-cost margin and therefore bank *i* reach to the higher gross income.

CONCLUSIONS

This paper extends the Kim et al. (2003)'s model by integrating the fees and commission income into the model in the presence of both well- and less-informed customers. Banks seek the ways of selling non-interest products to their core customers due to the reducing interest margins in the banking

¹ Because fees and commissions ignored in the first scenario, the gross price-cost margin in the first scenario is equal to the loan price-cost margin.

sector. In this respect, combining loan and fee products is a profitable way of implementing this policy. Because less-informed customers do not regard the fees and commissions charged from loan activities, the loan price becomes one of the main factors in bank selection for loan, as well as switching cost. Reducing the loan price attracts the less-informed customers. To compensate the losses from the reduced loan prices, banks charge fees and commission. Thus, rather than determining higher loan price without fees and commissions, banks choose to lower its core product price. By reducing loan price, banks increase the likelihood of arrival of the customer and increase their market share. Increase in market share contributes banks to increase their gross margin.

The extended version of the model shows that fees and commission income negatively affects loan price-cost margin. Moreover, the model highlights the importance of gross margin rather than the loan price-cost margin by showing that banks make more profit by focusing on gross margin. The logic behind focusing on gross margin is the information level differentials of the customers. Increasing complaints about renting from less-informed customers are growing. Banks, politicians and decision-makers should evaluate the consequences of these loan pricing strategies and this study provides a theoretical background to clarify this issue.

REFERENCES

- Ausubel, L. M. (1991). The Failure of Competition in the Credit Card Market. *The American Economic Review*, 81(1):50-81.
- Barone, G., Felici, R. - Pagnini, M. (2011). Switching costs in local credit markets. *International Journal of Industrial Organization*, 29(6):694-704.
- Barone, G., Felici, R. - Pagnini, M. (2006). Switching costs in local credit markets. *Working paper*, Banca d'Italia.
- Black, Lamont (2006). An empirical analysis of insider rates vs. outsider rates in bank lending. *mimeo*.
- Carbo Valverde, S. - Rodriguez Fernandez, F. (2007). The determinants of bank margins in European banking. *Journal of Banking and Finance*, 31(7):2043-2063.
- Devlin, J. - Gerrard, P. (2005). A study of customer choice criteria for multiple bank users. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 12(4):297-306.
- Ioannidou, V. - Ongena, S. (2010). Time for a Change: Loan Conditions and Bank Behavior when Firms Switch Banks. *The Journal of Finance*, 65(5):1847-1877.
- Kim, M., Kliger, D. - Vale, B. (2003). Estimating switching costs: the case of banking. *Journal of Financial Intermediation*, 12(1):25-56.
- Klemperer, P. (1987). Entry Deterrence in Markets with Consumer Switching Costs. *The Economic Journal*, 97:99-117.

Lepetit, L., Nys, E., Rous, P., - Tarazi, A. (2008). The expansion of services in European banking: implications for loan pricing and interest margins. *Journal of Banking and Finance*, 32(11):2325-2335.

Maudos, J. - Sols, L. (2009). The determinants of net interest income in the Mexican banking system: An integrated model. *Journal of Banking and Finance*, 33(10):1920-1931.

Shy, O. (2002). A quick-and-easy method for estimating switching costs. *International Journal of Industrial Organization*, 20(1):71-87.

Zhao, T., Matthews, K. - Murinde, V. (2013). Cross-selling, switching costs and imperfect competition in British banks. *Journal of Banking and Finance*, 37(12):5452-5462.

YAŞLANMANIN EMEK PİYASALARINA ETKİSİ: G8 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Mustafa AYKAÇ

Prof. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
maykac78@gmail.com

Umut YERTÜM

Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
umutyertum@klu.edu.tr

Özet

Fizyolojik bir durum göstergesi olan yaşlanma ve yaşlanan nüfus; sağlık alanında gerçekleşen teknolojik gelişmelerle doğrudan ilişkilidir. Ortalama yaşam sürelerinin artış göstermesi toplumların refah düzeylerini göstermekle birlikte, üretici durumda bulunan işgücünün de yaşlanmasını ifade etmektedir. Sağlık alanında meydana gelen gelişmelerin ortalama yaşam sürelerini sürekli arttırması sadece gelişmiş ülkeler için değil gelişmekte olan ülkeler için de önem kazanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı ülkelerin değişen demografilerinin emek piyasalarına etkilerini analiz etmektir. Bu amaçla G8 ülkeleri olan; Almanya, Fransa, Birleşik Krallık, ABD, Kanada, İtalya, Japonya, Rusya ile birlikte Dünyadaki genel görünüm karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma OECD, Birleşmiş Milletler ve ILO verileri ve nüfus projeksiyonları çerçevesinde analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda: Rusya ve ABD'nin Dünya ortalamasına en yakın G8 ülkeleri olduğu görülmekle birlikte; işgücünün tüm ülkelerde daraldığı ve üretici durumda bulunan nüfusun azaldığı görülmüştür. Yaşlanma ile mücadelede hayat boyu öğrenme, aktif yaşlanma gibi programların yanı sıra kontrollü göçmen politikaları uygulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus, Yaşlanma, İşgücü, İstihdam ve Emek Piyasası

AGEING EFFECTS ON LABOUR MARKETS: CASE OF G8 COUNTRIES

Abstract

Ageing and aged population, which is a indicator of physical status, are related to developments in health industry. Increase in average life span on the one hand has been seen as result of welfare, on the other hand as issue which decreases the labour force. Decrease in labour force and increase in average life span has been attached excessive importance by both developed and developing countries.

This study aims to analyze the impact of changing demographics' impact on countries labour markets. In this context, the G8 countries; Germany, France, United Kingdom, USA, Canada, Italy, Japan, Russia compared with the general view on the world. This study analyzed the demographic changes with ILO, OECD and United Nations' projections and datas. While Russia and the US are the closest G8 countries to the world average, the labor force has shrunk in all countries. Countries fight against ageing with programs such lifelong learning and active ageing and controlled migration policies.

Key Words: Population, Ageing, Labour Force, Employment and Labour Markets

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan, “canlı organizmaların yaşlanması olgusu” tarihin bütün evrelerinde gözle görülebilecek bir durumu anlatmak için kullanılmaktadır. Gerçekten de tarihin hangi döneminde olursa olsun bebekler, gençler orta yaşlılar ile birlikte yaşlı bir grubun varlığından söz etmek mümkündür. 21. yüzyılda tartışma konusu haline alan ve tarihin önceki dönemlerinden farklı bir anlam ifade eden yaşlanma olgusu, nüfusun küçük bir azınlığını betimlemekten çok daha öte, geriye döndürülmesi neredeyse imkânsız olan genel demografik eğilimi ifade edebilmek için kullanılmaktadır.

Demografik değişim ya da daha güncel ifadesi ile yaşlanma son dönemlerin en çok konuşulan ve sosyal bilimciler tarafından tartışılan olguların başında gelmektedir. Yaşlanma olgusu; ortalama beklenen yaşam süresinin uzaması ile doğum oranlarının azalması süreçlerinin aynı anda gerçekleşmesi durumunda gözlemlenen bir değişimi ifade etmektedir. Bunun bir sonucu olarak da toplumda genç nüfusun oransal olarak azaldığı buna mukabil, yaşlı ve ya 65 yaş ve üstü nüfusun oransal olarak arttığı ve toplumlarda geri dönüşü mümkün olmayan değişikliklerin meydana geldiği görülmektedir.

Blacker (1949: 90) toplumlarda meydana gelen demografik değişimleri beş farklı aşamaya indirgemiş ve her toplum için bu aşamaların kaçınılmaz olduğunu açıklamıştır. Nüfus gelişme teorisi olarak adlandırılan bu görüşe göre; birinci aşama ölüm ve doğum oranlarının yüksek olduğu, ikinci aşama doğum oranlarının arttığı fakat ölüm oranlarının azaldığı, üçüncü dönem doğurganlık oranlarının da düştüğü fakat ölüm oranlarının hızla düştüğü, dördüncü aşama ölüm ve doğurganlık oranlarının dengeye geldiği ve son olarak beşinci aşama ise doğurganlık oranlarının ölüm oranlarının da altına düştüğü ve dolayısıyla nüfusun yaşlanarak azaldığı varsayımlarına dayanmaktadır.

Bu çalışmada yaşlanma kavramsal çerçevede ele alındıktan sonra, G8 ülkelerinin işgücü ve istihdam verilerin yıllar itibariyle incelenecektir. Daha sonra Birleşmiş Milletler ve ILO tarafından yayınlanan nüfus projeksiyonlarının emek piyasalarına etkisi tartışılacaktır.

1. YAŞLANMA VE YAŞLILIK OLGUSU

*İnsanın kırk yaşına kadar geçen yılları bir kitap,
geri kalan yılları da o kitabın eleştirisidir (Schopenhauer).*

Yaşlanma ve yaşlılık olguları zaman faktörüne bağlı olarak gerçekleşen birbirine benzer olmakla birlikte bazı yönleri ile ayrılan süreçleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Yaşlanma insan

organizmasının geriye dönüşü olmayan bir şekilde yıpranmaya ve işlevlerinin bozulmaya başlaması olarak tanımlanmaktadır. Diğer taraftan yaşlılık ise; fizyolojik bir olgu olup bireylerin fiziki ve ruhsal yetilerinin bir daha geri gelmeyecek şekilde kademeli olarak kaybetme halidir. Buradan yola çıkarak yaşlanmayı bir süreç yaşlılığı ise gerçekleşen bir durum olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır (MEB, 2011: 5).

Bazı sosyal bilimciler modern dünyanın en dikkat çekici özelliklerinin başında, değişen demografik profillerin geldiğini ifade etmektedirler. Neredeyse tüm politika alanlarında demografik değişim ya da yaşlanma; küreselleşme, iklim değişikliği ve bilgi devrimi gibi toplumları dönüştüren alanlarla birlikte kendisine yer bulmaktadır. Bu durum yaşlanma ya da demografik değişimi dünya çapında bir olgu haline getirmektedir. Bu nedenle yaşamın birçok alanı ile ilişkili ve bu alanları değiştirme gücüne sahip olan demografik değişiklikler; istihdam ve işgücü piyasaları ya da genel olarak ekonomi konusu ele alındığında dikkate alınması gereken önceliklerin başında gelmektedir (Boulton ve Maureen, 2012: 15).

“Coğrafya kaderdir” sözü İbn-i Haldun’a atfedilir ve kader vurgusuyla coğrafyanın önemine dikkat çektiği söylenmektedir. Diğer taraftan August Comte için ise; “Demografi kaderdir” dediği rivayet edilmektedir. Bugün onun bu sözünün dünyanın en gelişmiş ülkelerinin kaderleri için bile geçerli olduğu görülmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) Nüfus Departmanının iki yılda bir yayınlanan Dünya Nüfus Projeksiyonu, gelişmiş ülkelerin birçoğunda görülen düşük doğurganlık oranlarının olası sonuçlarına yönelik tartışmalara farklı bir açıklama getirmektedir. BM’nin yayınladığı projeksiyondaki veriler; ne felaket tellallarının acımasız öngörülerini kanıtlamakta ne de iyimser bir tablo çizmektedir (Buhler, 2016).

Sosyal bilimciler yaşlanmayı genel olarak; insanın yıllar geçtikçe fizyolojisinde ve psikolojisinde meydana gelen negatif değişim olgusu ile açıklama yoluna gitmektedirler. Yaşlanmayı konu edinen gerontoloji biliminde yaşlanma “kronolojik yaşın ilerlemesiyle, çevresel koşullar altında yaşayan organizmada ya da yetişkin insanda meydana gelen düzenli değişiklikler” olarak tanımlanır. Yaşlılığın biyolojik yaşlılık, kronolojik yaşlılık, fizyolojik yaşlılık, sosyal yaşlılık ve duygusal yaşlılık şeklinde çeşitli tanımları yapılmaktadır. Biyolojik yaşlılık zamanın geçmesine bağlı olarak hastalık haricinde insan vücudunun yapısında ve fonksiyonlarında meydana gelen yıpranma iken, fizyolojik yaşlılık bu yıpranmaya bağlı olarak insanın kişiliğinde ve davranışlarında ortaya çıkan değişiklikler olarak tanımlanır. Kronolojik yaşlılık ise insanın doğumundan itibaren geçen yıllara göre hesaplanan yaşıdır. Fonksiyonel yaşlılık aynı yaştakilerle kıyaslandığında kişilerin fiziki görünüş, hareketlilik, dayanıklılık, mental kapasite gibi gözlenebilir özelliklerine göre belirlenebilir yaşıdır. Sosyal yaşlılık, bir toplumda yaşayan kişinin kültür durumuna ve sosyal özelliklerine göre toplumun ya da kendisinin kişiye yüklediği sosyal rol ve yükümlülüklerdir. Duygusal yaşlılık ise kişinin kendini hangi yaşta hissettiğine bağlı olarak belirlenen yaşıdır (Alper, 1997: 10).

Fransız demografi uzmanı Alfred Sauvy 21. yüzyılın “demografik yaşlanma yüzyılı” olacağı öngörüsünde bulunmaktadır. Demografinin tamamıyla istatistikî projeksiyonlara dayanan özelliği onun ekonominin verebileceğinden daha büyük bir kesinlik sağlamasına imkan tanımaktadır. Bir nesil sonra çocuk doğurabilecek kadınlar halihazırda aramızda bulunmaktadır. Eğer doğurganlık oranı genel yenilenme oranının, kadın başına 2.1 çocuk, üstüneyse nüfusta doğal bir artış gözlemlenecektir. Fakat 21. yüzyıl ile birlikte bu oran Japonya ve Almanya’da 1,3’ e kadar düşmekte, hatta İtalya, Rusya ve Güney Kore için daha düşük seviyelerde gözlemlenmektedir (Buhler, 2016b).

Nüfusun yaşlanması küresel çapta bir olgu haline gelmiştir. Son dönemde Birleşmiş Milletler tarafından yapılan nüfus projeksiyonlarına bakıldığında, neredeyse tüm ülkelerin nüfus yapılarının önümüzdeki 50 sene içerisinde daha yaşlı bir hal alacağı görülmektedir. Nüfusun yaşlanmasının, nüfus yapısı ve artışına olası etkileri gerçekten de dramatik bir hal almakta ve özellikle gelişmiş ülkeler açısından; medyan yaş ve nüfusun azalması konusunda tehlike çanları çalmaktadır (Bonoli ve Shinkawa, 2006: 1).

1970’li yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler refah harcamalarının büyük bir kısmını çocuk bakımı ve eğitimi için harcamaktaydı. Aynı dönemlerde emeklilerin toplam nüfus içerisindeki payının oldukça düşük seviyelerde bulunması yaşlı sağlık ve bakımı harcamalarının refah harcamaları içerisindeki payının düşük olmasını sağlamaktaydı. Birleşmiş Milletler’in nüfus projeksiyonlarına göre bu durum 2030 yılında tam olarak tersine dönecektir. Ülkeler artık refah harcamalarında çocuk sağlığı ve eğitim harcamalarından ziyade, yaşlı bakımı ve sağlığı alanlarında refah harcamalarına ağırlık verecektir (Hoj ve Toly, 2005: 3).

2. NÜFUS PROJEKSİYONLARI: YAŞLI NÜFUSUN YÜKSELİŞİ

Yaşlanma ya da yaşlılık ölçülürken hangi yaş aralığının alınacağı tartışmalı bir alandır. 1910’lu yıllarda yaşlı kabul edilen nüfus, 2010 yılında yaşlı kabul edilen nüfus ya da 2050 yılı için yapılan projeksiyonlardaki yaşlı grup hangi yaş aralığında belirlenmeli sorusu akla gelmektedir. Hiç şüphesiz içinde bulunulan zaman dilimlerinden bağımsız olarak yaşlanma olgusu analiz edilemeyecektir. Nüfus bilimci Victor Fuchs 1935 yılında 65 yaşındakilerin ortalama beklenen yaşam sürelerinin 12,5 olduğunu, 1984 yılına gelindiğinde ise 12,5 yıl ortalama yaşam beklentisi olan yaş grubunun aslında 72 yaşında olduğunu belirtmiştir. Buradan yola çıkarak; 1935 yılında yaşlanmaya giriş olarak 65 yaş belirlendiyse, 1984 yılında bunun 72 olması gerekmektedir. Fuchcs bunu durumu nominal yaş olarak da adlandırmaktadır (Shoven, 2010: 17- 18).

Nüfusun yaşlanması, 19. yüzyılın sonunda Batı ve Kuzey Avrupa’da, Fransa ve İsveç’te başlamış ve Rowland (2009: 42)’a göre, bir İsveç araştırmacısı olan Gustav Sundberg ilk defa yaşlı nüfus ile genç nüfusu karşılaştırmıştır. O tarihlerde, İsveç’te 65 yaş üstü nüfusun oranı %8,4’tür. Rowland, yaşlanmanın bu kadar erken başlamasına rağmen, bu oranların ikiye katlanmasının Fransa için 115

yıl İsveç için 85 yıl sürdüğünü belirtmiştir. Bu durum ABD için 69 yıl (1944-2013), İngiltere için 45 yıl (1930-1975) sürmüştür. Bunların aksine Japonya bu hedefe sadece 29 yılda (1970-1996) ulaşmıştır. Çin için de aynı süre tahmin edilmektedir (2000-2026). Nepal ve Güney Afrika için buna benzer bir veri veya tahmin bulunmamaktadır (Cook ve Halsall, 2012: 4).

İşgücü arzını belirleyen temel değişkenlerin başında nüfus ve nüfusun yaş bileşimi gelmektedir. Bunun bir sonucu olarak da demografik yapıda meydana gelecek bir değişim, işgücü arzını, dolayısıyla da işgücü piyasalarını doğrudan etkileyecektir. Genel ekonomik gelişmeler işgücü piyasasının koşullarını da doğrudan etkilemektedir. Bunun bir sonucu olarak; işgücü piyasalarının performansının demografik değişimlerden de artan bir biçimde etkileneceği beklenen bir gelişmeyi oluşturmaktadır. Nitekim, son yıllarda demografik yapıdaki değişimin yönü, özellikle gelişmiş ülkelerde, nüfusun yaşlanması / doğrultusundadır. Bu sürecin bazı ekonomik ve sosyal sorunları da beraberinde getireceği söylenebilir (Gündoğan, 2014: 96).

Burniaux'a göre birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede; demografik değişim ciddi oranda nüfus azalmasını beraberinde getirdiği gibi, çalışan nüfus oranı ve işgücüne katılma oranı gibi ülke ekonomilerini derinden etkileyecek göstergeleri de olumsuz etkileyecektir. Burniaux'un Birleşmiş Milletler verilerinden yola çıkarak yapmış olduğu hesaplamalara göre; 2000 ile 2025 arasında OECD ülkelerinde işgücüne katılma oranı %4- %5 azalma gösterecektir. Aynı dönemde çalışanlar arasında yaşlıların oranı giderek yükselecek ve bunun bir sonucu olarak da yaşlı bağımlı oranlarında dramatik artışlar gözlemlenecek ve ülkelerin çalışan nüfusunun bağımlı çalışan gibi ciddi bir yükü olacaktır (Taylor, 2008: 8).

Tablo 1 incelendiğinde ülkelerin 2000 yılından 2050 yılına dek geçen sürede 65+ yaşlı nüfusun çalışma çağı nüfusuna oranlarında ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Yaşlı bağımlılık oranlarında en büyük artışın 2000 yılında 24,9 iken, 2050 yılında %71,2'ye yükselmesi beklenen Japonya'da gerçekleşeceği öngörülmektedir. Tek çocuk politikasını 2015 yılı itibariyle gevşetme kararı alan Çin'de ise durum Kore'den daha iyi olmakla birlikte 2000-2050 yılları arasında Avrupa kıtasında yaşlı bağımlılık oranında %300'den fazla bir artış beklenmektedir (UN, 2015).

Dünyanın en yaşlı ülkesi konumunda bulunan Japonya'da ise durumun daha kötü bir hal alacağı görülmektedir. 2010 yılından itibaren toplam nüfus sayısında zirveyi gören ve daha sonra nüfusu azalan Japonya'da 2050 yılı itibariyle % 38,8 ile dünyada en fazla yaşlı bağımlı nüfusa sahip olacağı öngörülmektedir. 2050 yılı itibariyle yaşlı bağımlı nüfusa Güney Avrupa ülkesi olarak da bilinen ve Avrupa kıtasının en yaşlı ülkeleri olan İtalya'da da durum pek farklı değildir. Yaşlı bağımlı nüfusun sırasıyla 2000 yılında %26,9'dan 2050 yılında %66,2'ye yükseleceği Birleşmiş Milletler nüfus projeksiyonlarında öngörülmektedir.

Dünyanın en büyük ekonomisi oluşturan ABD ve aynı kıtada bulunan Kanada'da yaşlı bağımlı nüfusun durumu ise gelişmiş ülkelerdeki görünüm daha iyimser bir tablo sergilemektedir. ABD ve Kanada'da sırasıyla 2000 yılında %18,7 ve %18,4 olan oranların 2050 yılı itibariyle sırasıyla % 36,4

ve %43,8 yaklaşacağı öngörülmektedir. ABD’de yaşlı bağımlı nüfusun gelişmiş ülkelere oranla bu denli düşük olmasının; kontrollü göçmen politikaları ve doğurganlık oranlarının etkili olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan Kuzey Avrupa ülkeleri olan Almanya ve Fransa’da ise durum; 2000 yılında sırasıyla % 24,3 ve %24,5 iken 2050 yılında %54,2 ve %47,2 ile dünya ortalamasının üstünde oranlara sahip olacağı öngörülmektedir (UN, 2015).

Tablo 1. 65+ Nüfusun Çalışma Çağı (15-64) Nüfusuna Oranı

Ülke	2000(%)	2010(%)	2020(%)	2030(%)	2040(%)	2050(%)
Fransa	24,5	26	33,7	40,3	46	47,2
Almanya	24,3	31,2	34,2	44,9	52,8	54,4
Birleşik Krallık	24,4	25,2	30,1	36	40,7	43,6
ABD	18,7	19,4	25,7	33,2	35,6	36,4
Kanada	18,4	20,5	28	38,1	41,5	43,8
İtalya	26,9	31,3	38,1	48,3	62,6	66,2
Japonya	24,9	35,1	47,8	52,7	64	71,2
Rusya	18	18,2	23,3	30,5	31	36,5
Dünya	10,9	11,7	14,4	18	22,1	25,2

Kaynakça: United Nations, World Population Prospects 2015 Revision

Ortalama yaşam ömrünün artması ile birlikte; toplam nüfus içinde 80 yaş ve üzeri nüfusun oranı çok ciddi bir biçimde artış göstermektedir. Çalışma çağı nüfusu olarak da sosyal bilimciler tarafından kabul edilen 15-64 yaş demografik değişim ile birlikte yeniden tartışılır hale gelmektedir. 65 yaşın yaşlılık tanımlamalarında kriter olarak kabul görmesi yaşlanan işgücü ile birlikte daha da karmaşık bir hal almaktadır. 2050 yılında 65 yaş ve üstü nüfusun toplam nüfusun %38,8 gibi oldukça yüksek bir orana çıkması demek; Japonya’da yaklaşık her 10 kişiden 4’ünün iş piyasaları dışında olması ve çalışan nüfusa bağımlı olması demek ki bu ülke ekonomisi için tamir edilmesi mümkün görülmeyen bir sorunu oluşturmaktadır. Bu sorunu daha da kötüleştiren durum ise; 80 yaş ve üstü nüfusun gelişmiş ülkelerde hızla artıyor olmasıdır (OECD, 2015).

Tablo 2 incelendiğinde Birleşmiş Milletler 2015 nüfus projeksiyonlarına göre; Japonya’da 80 yaş ve üstü grubun toplam nüfus içerisindeki payı 2000 yılında % 3,7 iken, 2050 yılında % 15 gibi oldukça yüksek bir orana çıkacaktır. Bir diğer ifade ile yaşlı bağımlı nüfusun yaklaşık yarısı 80 yaş ve üzeri nüfustan oluşacaktır. Bunun bir sonucu olarak da işgücü yapısının yaşlanmaya başladığı görülmektedir. Japonya’da ortalama emeklilik yaşının erkeklerde 70’e yaklaşmış olması ülkeyi gelişmiş ülkeler nezdinden iyi bir konuma sokarken, yaşlıların giderek daha kötü piyasa şartlarına maruz kaldığı gözlemlenmektedir. Ülkede genel işsizlik oranı 5,4 iken, yaşlılarda bu oran neredeyse iki katı %9,7 olarak gerçekleşmektedir. Aynı şekilde, firmalarda çalışan her 10 işçiden sadece birisi 65 yaş ve üzeri işçiden oluşmaktadır (OECD, 2004: 11-12).

Birleşmiş Milletler Nüfus Projeksiyonuna göre 2000 yılında 80 yaş ve üzeri %3,39 nüfus oranına sahip AB 28 ülkelerinde, 2050 yılında aynı oranın %11,05 seviyesine çıkması öngörülmektedir. Birlik ülkesi olan İtalya’da ise durum daha karmaşık bir hal almaktadır. 2000 yılında %4,1 olan bu oranın 2050 yılında %14,9 gibi oldukça yüksek bir seviyeye çıkması öngörülmektedir. Birliğin en

büyük ekonomisi durumunda bulunan Almanya’da durum pek farklı değildir. 2000 yılında %3,6 olan 80 yaş ve üzeri nüfusun 2050 yılında %13,3 gibi oldukça yüksek bir orana çıkacağı öngörülmektedir. 2000 yılında Rusya’nın %2 olan 80 yaş ve üstü nüfus oranları diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere oranla daha iyi durumdadır. 2050 yılında %5,9 olarak Dünya ortalaması olan %4,3’ün biraz üzerinde, diğer G8 ülkelerinden çok iyi bir profil çizmektedir (UN, 2015).

Tablo 2. 80 Yaş ve Üzeri Nüfus Oranları (%)

Ülke	2000(%)	2010(%)	2020(%)	2030(%)	2040(%)	2050(%)
Fransa	3,5	5,3	6,2	7,9	9,9	11,3
Almanya	3,6	5,1	7	7,7	9,9	13,3
Birleşik Krallık	4	4,7	5,3	6,8	8,1	10
ABD	3,2	3,6	3,9	5,4	7,6	8,5
Kanada	2,9	3,9	4,5	6,4	9,1	10,4
İtalya	4,1	5,8	7,7	9,3	11,4	14,9
Japonya	3,7	6,2	8,9	12,5	13,6	15
Rusya	2	2,9	3,8	3,6	5,8	5,9
Dünya	1,2	1,5	1,9	2,4	3,3	4,3

Kaynakça: United Nations, World Population Prospects 2015 Revision

Demografik değişim ya da yaşlanma trendi ülke nüfuslarının sadece 65 yaş ve üstü kesimi için değil 15 ve altı yaş grubundakileri için de önem arz etmektedir. Ülke nüfusları yaşlandıkça doğurganlık oranlarının azaldığı tüm sosyal bilimcilerin kabul ettiği bir varsayımdır. Doğurganlık oranlarının azalması ise; toplam nüfus içerisinde 65 yaş ve üstü grubun artmasına, 15 yaş ve altı grubunda bulunanların ise yıllar itibariyle azalmasına neden olmaktadır.

Tablo 3’te 15 yaş ve daha altındaki yaş grubun toplam nüfus içerisindeki payı 2000-2050 yılları arası dönemi kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. 2050 yılı itibariyle dünyada en yüksek yaşlı nüfus oranına sahip olacağı öngörülen Japonya’nın 15 yaş ve altı nüfusunun da 2000 yılında %14,8’den %12,6’ya düşeceği öngörülmektedir. Dünyada 15 yaş ve altı nüfus ortalamasının %21,6 olacağı düşünüldüğünde Japonya’nın içerisinde bulunduğu durumun vahameti daha kolay anlaşılacaktır. Hızlı bir yaşlanma sürecine gireceği öngörülen Kore, 2000 yılında % 21,08 15 yaş ve altı nüfus oranına sahipken, 2050 yılında %9,93 gibi oldukça düşük bir orana sahip olacaktır (OECD, 2015b).

15 yaş ve daha altındaki nüfus oranlarının yıllar itibariyle seyri izlendiği vakit; 2000 yılında %18,2 olan oranın 2050 yılında %17,4 olacağı ve çok fazla bir azalmanın gerçekleşmeyeceği öngörülmektedir. AB üye ülkeleri olan Fransa, Almanya ve İtalya’da 2000 yılında sırasıyla %18,8, %15,7 ve %14,3 olan oranların 2050 yılında %16,6, %12,9 ve %13,1 olacağı öngörülmüştür. 15 yaş ve altı çocuk nüfusunun dünya genelinde ise 2050 yılında ortalama %21,3 oranına sahip olacağı öngörülmektedir (OECD, 2015b).

Tablo 3. 15 Yaş ve daha altındaki Nüfus Oranları

Ülke	2000	2010	2020	2030	2040	2050
Fransa	18,8	18,4	17,8	16,8	16,7	16,6
Almanya	15,7	13,6	13,1	13,6	13,1	12,9
Birleşik Krallık	19	17,5	17,9	17,1	16,1	16,2
ABD	21,7	20,2	18,6	18,2	17,7	17,2
Kanada	19,2	16,5	16,1	15,5	14,8	14,9
İtalya	14,3	14	13,2	12,4	12,7	13,1
Japonya	14,8	13,4	12,7	12,2	12,2	12,6
Rusya	18,2	14,9	18,2	17,2	15,8	17,4
Dünya	30,1	26,8	25,5	23,7	22,2	21,3

Kaynak: OECD, Historical Population Data and Projections (1950-2050)

21. yüzyılı yaşlanma yüzyılı olarak nitelendiren en önemli değişim göstergesini hiç şüphesiz ülkelerin medyan yaşları oluşturmaktadır. Bir ülkenin 15 yaş ve daha altı yaş nüfus azaldığı, 65 yaş ve üstü nüfusunun ise artması aynı dönemlerde gerçekleşince medyan yaşları da haliyle artmaktadır. Medyan yaş; ülkede tüm yaş gruplarının toplanması sonucu oluşan durumda ortanca yaşı ifade etmektedir. Başka bir ifade ile nüfusun yarısı medyan yaşından daha büyük bir kitleyi oluştururken, bir diğer yarısı ise daha küçük yaştaki kitleyi oluşturmaktadır (Howden ve Meyer, 2010: 4).

Tablo 4. Medyan Yaş

Ülkeler	2000	2010	2020	2030	2040	2050
Fransa	37,5	40	41,3	42,3	43	43,3
Almanya	39,8	44,2	47,6	49	50,9	51,4
Birleşik Krallık	37,6	39,6	40,8	43,2	43,8	43,9
ABD	35,2	36,9	38,3	39,8	41,2	42
Kanada	36,8	39,7	41,4	43,3	45,1	45,2
İtalya	40,1	43,2	46,7	49,3	50,1	49,8
Japonya	41,3	44,8	48,3	51,5	53,1	53,4
Rusya	36,4	38	39,3	42,3	43,2	41,6
AB 28	37,6	40,2	42,3	44,7	46,2	45,7
Dünya	26,2	28,5	30	33,1	34,6	36

Kaynakça: ILO, "Population Statistics and Projections"

Yaşlanma çağı olarak adlandırılan 21. Yüzyılda medyan yaşın da dramatik bir şekilde arttığını gözlemlemek mümkündür (Boshier, 2012: 123). Tablo 4 incelendiğinde, 2000 yılından itibaren tüm ülkelerin medyan yaşının yükseldiği görülmektedir. 2000 yılında 26,2 dünya medyan yaş ortalamasının 2050 yılında 36'ya yükseleceği ILO projeksiyonlarında öngörülmektedir. 2000 yılında 41,3 ile dünya ortalamasının oldukça üstünde medyan yaşa sahip Japonya'nın 2050 yılında 53,4'e yükseleceği tahmin edilmektedir. Başka bir ifade ile 2050 yılında Japon nüfusunun yarısı 53,4'ten daha yaşlı bir demografik özelliğe sahip olacağı söylenebilir (ILO, 2015).

Almanya G8 ülkeleri arasında Japonya'nın ardından en yüksek medyan yaşa sahip olacak ülke olarak görülmektedir. 2000 yılında 39,8 olan medyan yaşın 2050 yılında 51,4 olacağı BM

projeksiyonlarında öngörülmektedir. İtalya ve Fransa gibi diğer AB üyelerinin 2000 yılında sırasıyla 40,1 ve 37,5 olan medyan yaşlarının 2050 yılında sırasıyla 49,8 ve 43,3 olacağı öngörülmektedir.

Dünyanın en büyük ekonomisi durumda olan ABD uyguladığı kontrollü göçmen politikalarıyla medyan yaş olgusunda da G8 ülkeleri arasında Rusya'dan sonra en düşük medyan yaşa sahip ülke konumundadır. 2050 yılında ABD ve Rusya'da medyan yaşın sırasıyla 42 ve 41,6 olacağı öngörülmektedir.

3. ÇIKMAZ SOKAK KAVŞAĞINDA: YAŞLANMANIN EMEK PİYASALARINA ETKİLERİ

Demografik değişim, doğurganlık oranlarının azalması ve ortalama yaşam sürelerinin artmasının aynı dönemlerde gerçekleşmesinin bir sonucudur. Buna bağlı olarak da ülkelerin işgücü ve istihdam kapasitelerinde daralma gözlemlenmektedir.

Tablo 5'te ülkelerin 2000 yılından 2050 yılına kadar geçen süre zarfında çalışma çağı nüfusunda gerçekleşmesi öngörülen değişimler bulunmaktadır. 2000 yılında %62,9 olan dünya çalışma çağı nüfus oranının 2050 yılında %63,1 olması beklenmektedir. Dünya ortalamasında azalma olmamakla birlikte kayda değer bir artış da beklenmemektedir. Buna karşın; dünyanın en yaşlı nüfusuna sahip Japonya'da durum kötüleşmektedir. 2000 yılında %68 olan çalışma çağı nüfus oranının, 2050 yılında %51,5'e kadar düşmesi beklenmektedir. Çalışma çağı nüfusunu ifade eden 15-54 yaş aralığı değişmediği takdirde 2050 yılında her iki Japon vatandaşından neredeyse biri çalışma çağı dışında bulunmuş olacaktır (ILO, 2015b: 20).

Fransa, Almanya ve İtalya gibi AB ülkelerinde çalışma çağı nüfusunun (15,64) 2000 yılı itibariyle sırasıyla 65,2, 67,8 ve 67,5 olurken 2050 yılında buranların sırasıyla %56,7, %56,4 ve %52,3 olacağı öngörülmektedir. 2050 yılı itibariyle AB 28 ülkelerinde çalışma çağı nüfusunun %56,9 olacağı göz önüne alındığında; özellikle İtalya'da çalışma çağı nüfusunun birlik ortalamasının altında orana sahip olacağı görülmektedir.

ABD ve Rusya'nın 2000 yılında sırasıyla %66 ve %69,3 dünya ortalamasının üstünde çalışma çağı nüfusu oranına sahipken; 2050 yılında bu oranların sırasıyla %60,7 ve %60,5 ile G8 ülkeleri içerisinde en iyi oranlara sahip olacağı öngörülmektedir.

Birleşik Krallık ve Kanada'da 2000 yılında %65,1 ve %68,3 olan çalışma çağındaki nüfus oranlarının 2050 yılında %58,3 ve %59,1 olacağı öngörülmektedir. Dünya ortalamasının %62,9 olduğu göz önüne alındığında; Birleşik Krallık ve Kanada'nın G8 ülkeleri arasında daha iyi durumda oldukları gözlemlenmektedir.

Tablo 5. Çalışma Çağı Nüfusu (15-64)

Ülke	2000(%)	2010(%)	2020(%)	2030(%)	2040(%)	2050(%)
Fransa	65,2	64,8	61,5	59,3	57	56,7
Almanya	67,8	65,9	64,7	59,6	56,9	56,4
Birleşik Krallık	65,1	68,9	63,1	61	59,6	58,3
ABD	66	66,9	64,8	61,4	60,6	60,7
Kanada	68,3	69,3	65,6	61,2	60,2	59,1
İtalya	67,5	65,5	62,8	59,1	53,7	52,3
Japonya	68	64,1	59,1	57,5	53,5	51,1
Rusya	69,3	72	66,3	63,4	64,4	60,5
Dünya	63	65,6	65,1	64,7	63,7	62,9

Kaynak: UN Nüfus Projeksiyonları, OECD, Historical Population ve ILO, World Employment ve Social Outlook'tan Derlenmiştir.

Nüfusu yaşlanan ülkelerin işgücünde meydana gelen olumsuzluğu giderebilmek için başvurabileceği çok fazla seçenek bulunmamaktadır. Yaşlanan ülkeler; ya doğurganlık oranlarını 2,1'in üstüne çıkararak yaşlanma sürecini geciktirebilmekte ki bu yöntemle hali hazırda yaşlı nüfusa sahip ülkelerin başarılı olduğu gözlemlenmemiştir, ya da nispeten az gelişmiş ülkelere aldıkları dış göçlerle bu durumu dengeleme yoluna gidebilmektedir. Planlı ya da kontrollü göçmen kabulü yöntemiyle yaşlanmayı yavaşlatabilmektedirler.

Kişilerin doğdukları toprakları ekonomik nedenlerle terk edip nispeten daha gelişmiş bölgelere gitmesi olarak nitelendirilen göç ve göçmen olguları incelenirken “Neden insanlar kendi ülkelerini bırakarak başka ülkelere gitmek isterler, göç edilen bölgeleri çekici kılan nedir?” sorusunu sorup nitelikli bir yanıt bulabilmek yararlı olacaktır.

Uluslararası Göç Örgütüne göre AB'ye yönelik göçle ilgili beş çekici ve iki itici etken söz konusudur. Çekici etkenler arasında AB'deki daha iyi yaşam şartları ve maaşlar, diğer insanların göç deneyimi, daha iyi iş olanakları ve daha fazla kişisel özgürlükler sayılmıştır. Kendi ülkelerinde bu olanaklara sahip olmayan bireylerin AB'de sahip olabileceği özellikleri, AB'yi çekici kılmaktadır. Örneğin Avrupa'da işsiz kalan bir Türk Vatandaşı yıllar önce işsizlik maaşı alabiliyorken, Türkiye'de işsizlik maaşı uygulamasının ancak 2002 yılındaki AB entegrasyon çalışmaları ile geçilebilmiştir. Ayrıca Türkiye'deki işsizlik maaşı, AB ülkelerine göre daha düşüktür. Dolayısıyla AB'de işsiz kalan birey, Türkiye'ye gelip iş aramak yerine orada işsizlik maaşı almayı tercih etmektedir. İtici etkenler olarak da etnik problemler ve kendi ülkelerindeki ekonomik koşullar sayılmıştır (Mood, 2012).

Avrupa kıtası 1960'lı yıllara kadar Dünya'ya göçmen yollayan önemli bir bölge iken, son 50 yılda özellikle Batı Avrupa ülkeleri (15 Avrupa ülkesi ile İsveç, İzlanda, Lihtenştayn ve Norveç) pek çok uluslararası göçmene ev sahipliği yapmaya başlamıştır. 2005 ve 2007 genişlemesiyle AB ülkesi olan Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Kıbrıs ve Malta'nın da benzer şekilde göç alması söz konusudur. Ancak Avrupa vatandaşları Avrupa'yı, kalıcı göçmenlerin geleceği bir yer olarak görmemektedir. Bu durum AB ekonomisinin gelişmesi için ihtiyaç duyduğu göçmenlerin, AB'de kalıcı olmalarını ve buna yönelik politikalar geliştirilmesini engelleyen etkenlerdendir. II. Dünya Savaşı ile yıkılan

Avrupa ekonomisinin bir an önce gelişmesi ve kalkınması için fazla sorgulanmadan Topluluğa kabul edilen göçmenler yerine, günümüzde Birlik daha seçici göçmen politikaları uygulamaktadır (Munz, 2008).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaşlanma ya da demografik değişme 21. yüzyılın en önemli olgularının başında gelmektedir. Yaşlanmanın doğurganlık oranları, doğumda ölüm oranları, ortalama yaşam beklentisi ve medyan yaş gibi demografik değişimlerden aynı oranda etkilenmesi; yaşlanmanın toplumdaki refah ve ekonomi özelliklerinden de etkilendiğini göstermektedir. Bunun bir sonucu olarak da Avrupa, Kuzey Amerika ve kısmen Uzak doğu gibi dünyanın en büyük ekonomilerinin bulunduğu coğrafyalar yaşlanma olgusu ile birlikte anılır olmuştur. Birkaç ülke dışında toplumların refah seviyelerinin yükselmesi ile birlikte doğurganlık oranlarının düştüğü, ortalama yaşam beklentisinin ise arttığı gözlemlenmektedir. Buna bağlı olarak da toplumun medyan yaşının arttığı görülmektedir.

Yaşlanmanın emek piyasalarına ne derecede etki edeceği ise; oldukça tartışmalı bir hal almıştır. Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, ABD, Kanada, Japonya ve Rusya gibi G8 ülkelerinin yaşlanma sorunu nedeniyle işgücü piyasalarında olumsuz etkileneceği tahmin edilmektedir. Dünyanın en büyük ekonomisi konumunda bulunan ABD ve Rusya'nın nüfuslarının yaşlandığını söylemek mümkün olmakla birlikte; G8 ülkeleriyle kıyaslandığında daha iyi durumda olduğu söylenebilmektedir.

Dünyanın en yaşlı nüfusuna sahip Japonya gibi ileri sanayi ülkesinde 2050 yılında her iki kişiden yaklaşık birisinin çalışma çağı dışında kalacağı tahmin edilmektedir. Bunların kabaca beşte birisinin 15 yaş altı nüfus olduğu göz önüne alınırsa; Japonya'da her on kişiden 4'nün yaşlılık nedeniyle işgücü piyasalarının dışında olacağı tahmin edilmektedir. Yaşlanma nedeniyle bakım maliyetlerinin artacak olması ve toplam bağımlılık oranlarının %50'ye yaklaşacak olması Japonya açısından alarm zillerinin çalmasına neden olmaktadır. Buna yönelik olarak emeklilik yaşının düzenlenmesi ülke gündeminde oldukça fazla yer edinmektedir.

Fransa, Almanya ve İtalya gibi AB ülkelerinde yaşlanma olgusu emek piyasalarını aynı derecede olumsuz etkilemekte ve etkileyeceği öngörülmektedir. Özellikle Güney Avrupa ülkesi olarak konumlandırılan İtalya G8 ülkeleri içerisinde Japonya'dan sonra en yaşlı ülke konumunda bulunmaktadır. bu olumsuz etkiyi azaltmak için emeklilik yaşı ile ilgili düzenlemeler yapılmaktadır. Yapılan bu düzenlemelerin olumsuzluğu azaltacağı düşünülse de (Gümüş ve Tatlıyer, 2013: 22-23), bu etkinin çok sınırlı kalacağı tahmin edilmektedir.

Yaşlanmanın emek piyasalarına olumsuz etkileri 2015 yılı itibariyle bile hissedilmekte ve bazı ülkeler aktif yaşlanmaya yönelik düzenlemeler ile birlikte emeklilik reformları hazırlamaktadırlar.

2050 yılına yönelik projeksiyonların çok daha kötü durumların oluşacağını göstermesine rağmen; yapılan düzenlemelerin yaşlanma olgusunun emek piyasalarına olumsuz etkilerinin tam olarak ortadan kaldırmasının mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

Aktif yaşlanma Dünya Sağlık Örgütü tarafından 90'lı yılların sonuna doğru geliştirilen ve bir kavramdır. Avrupa Birliğinin yaşlanma olgusuna yönelik farkındalığın artırılması amacıyla 2012 yılını Aktif Yaşlanma ve Nesillerarası Dayanışma Yılı ilan etmesi birliğin bu olguyu ciddiye aldığına en önemli göstergesidir.

AB aktif yaşlanma ve nesillerarası dayanışma yılında yaşlanma ile mücadelede başvurulması gereken politikaları dört başlık altında sıralamaktadır. Yaşlanma ile mücadelede en önemli konunun “farkındalık” olduğu kabul edilmiştir. Yaşlanmanın toplumlar açısından kaçınılmaz olduğu ve bu durumun toplumun tüm kesimlerinde fark edilmesinin; sorunun çözümü açısından öncelik olduğu sonucuna varılmıştır. Farkındalığın oluşmasından sonra toplumda aktif yaşlanma ve nesillerarası dayanışmaya yönelik geniş kapsamlı “tartışmaların” oluşabileceği vurgulanmaktadır. Bu tartışmalar ile birlikte çözüme yönelik daha “somut politikaların çerçevesi” oluşturulabilir. Aktif yaşlanmanın emek piyasalarına doğrudan etki edeceği AB tarafından da kabul edilmektedir. Emek piyasalarında yaşlılara yönelik oluşabilecek ayrımcılığın önlenmesi için politika oluşturma ihtiyacı doğmaktadır. AB oluşabilecek ayrımcılığın önlenmesi için; yaşlıların çalıştırılmasını teşvik edici politikaların daha etkili olacağı ve bunun için yasal düzenlemelerin en kısa sürede oluşturulmasını üyelerine telkin etmektedir.

Bazı sosyal bilimciler ise yaşlanma ile mücadelede uygulanması gereken politikalarda emeklilik yaşlarının yeniden düzenlenmesinin en önemli öncelik olduğunu vurgulamaktadır. BM göre doğumda beklenen ortalama yaşam süresinin yaklaşık 50 ülkede artış göstermesi; emeklilik yaşlarının yeniden düzenlenmesini zorunlu hale getirmektedir. Yaşlanma ile ortaya çıkan fiziksel değişimi zorlamayacak şekilde bireylerin emek piyasalarında çalışmalarını sağlamak sosyal güvenlik açısından önem arz etmektedir. 1960-2005 yılları arasında beklenen ortalama yaşam süresi 9 yıl artarken, emeklilik yaşları ortalama 6 ay artmakta ve makasın daraltılması her geçen gün daha zor bir hal almaktadır.

Yaşlanmanın emek piyasalarına etkisini en aza indirmek için başvurulması gereken politikalar ülkelere göre farklılık göstermekte olsa da, somut politika önerileri benzeşmektedir. Mücadelede başvurulacak politikalar; aktif yaşlanma politikaları, hayat boyu öğrenme, emeklilik yaşlarının yeniden düzenlenmesi ya da genel olarak sosyal güvenlik politikalarının güncellenmesi ve kontrollü göçmen alımı bu politikaların başında gelmektedir.

KAYNAKÇA

Alper, Y. (1997). Sosyal Güvenlik ve Emeklilik Yaşının Tespiti, *Çimento İşveren Dergisi*, 1997.

Auer, P. – Mariangels F. (2000). Ageing of the Labour Force in OECD Countries: Economic and Social Consequences, *OECD Employment paper*, OECD Publishing.

Blacker, C.P., Stages in Population Growth, *The Eugenics Review*, 1949, www.ncbi.nlm.nih.gov, Erişim Tarihi: 29/01/2016.

Bonoli, G. - Toshimitsu, S. (2006), *Population ageing and the logics of pension reform in Western Europe East Asia and North America*, Ageing and Pension Reform Around the World, Edward Elgar Publishing, USA and UK.

Boshier, R. (2012), *Chinese Ageism Lives On: Grassroots Reports on Elderly Learning in Shaanxi, Jiangxi and Jiangsu*, Active Ageing Active Learning, Ed. Gillian Lewis, Maureen Tam, Springer Publishing, London New York.

Boulton, G. - Lewis M. Tam (2012), *Active Ageing, Active Learning*, Education in the Asia-Pacific Region: Issues, Concerns and Prospects 15.

Buhler, Pierre, The Shrinking North, Project Syndicate, <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-shrinking-north>, Erişim Tarihi: 25/01/2016.

Buhler, Pierre, “Demographic Tectonics”, The New York Times, çevrimiçi: <http://www.nytimes.com/2011/05/26/opinion/26iht-edbuhler26.html? r=0> Erişim Tarihi: 26/01/2016.

Gümüş, İ. - Tatlıyer, M. (2013), “Güney Avrupa Refah Rejiminin Borç Krizi, İş Ahlakı Dergisi, 6 (1), s. 1-37.

Cook, I. - Gillespie, Jamie H. (2012), Aging in Comparative Perspective, *International Perspectives on Aging*, Springer Publishing.

Tymowski, Jan (2012), European Year For Active Ageing and Solidarity Between Generations (2012), *European Implementation Assessment*.

Gündoğan, N. (2001), İşgücünün Yaşlanması ve İşgücü Piyasalarına Etkileri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 95-108.

Howden, M. (2010), Julie A. Meyer, Age and Sex Composition: 2010, *United States Census Bureau*, International Labour Organization, *Population Statistics and Projections*, 2015. http://www.ilo.org/ilostat/faces/help_home/data_by_country?_afrcL_oop=2120290_9268498, Erişim Tarihi: 30/01/2016.

International Labour Organization, *Population Statistics and Projections*, http://www.ilo.org/ilostat/faces/help_home/data_by_country?_afrcL_oop=2120290_9268498, Erişim Tarihi: 30/01/2016.

International Labour Organization (2015), *World Employment and Social Outlook*, Cenevre. ILO Publishing.

Milli Eğitim Bakanlığı (2011), *Yaşlılık Süreci, Çerçeve Öğretim Programları*, Ankara.

Münz, R. (2008), *Migration, Labor Markets, and Integration of Migrants: An Overview for Europe, SP Discussion Paper*, World Bank, World Bank Publishing.

Organisation for Economic Cooperation and Development (2004), *Ageing and Employment Policies in Japan, OECD Publishing*, Fransa.

Organisation for Economic Cooperation and Development (2014), *Factbook-Statistical Profiles*, 2014 Edition, OECD Publishing.

OECD, *Historical population data and projections (1950-2050)*, 2015.

Shoven, John B. (2010), *Alternative Ways to Measuring Age, The Relations to Labour Force Participation, Government Policies and GDP, Research Findings in The Economics of Aging*, The University of Chicago Press.

Tariq Mood, "Remaking multiculturalism after 7/7", Opendemocracy.net, Sept.25 <https://www.surrey.ac.uk/cronem/files/Tariq-Modood-article.pdf>, Erişim Tarihi: 28.06.2012.

Taylor, P. (2008), *Ageing Labour Forces: Promises and Prospects*, Edward Elgar Publishing, USA.

United Nations (2015), *World Population Prospects 2015 Revision*, DESA, New York.

BOOK REVIEW

Authoritarian Russia. Analyzing Post-Soviet Regime Changes, by Vladimir Gel'man, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2015, XVI + 208 pp., notes, index, ISBN 10:0-8229-6368-X

Adnan SEYAZ

Ph.D. Candidate, Institute of Social Sciences, Marmara University, Istanbul, Turkey;

Research Assistant, Department of International Relations, Kirklareli University,

adnan.seyaz@klu.edu.tr

Vladimir Gel'man, who is a professor of political science at the European University at St. Petersburg and Finland Distinguished Professor at the Aleksanteri Institute of the University of Helsinki, is the author and editor of more than twenty books in Russian and English. Gel'man is notably productive about two and a half decade of Russian politics since the fall of the Soviet Union. He pulls the attention of the readers to the authoritarian politics in Russia in his recent book. With a wide perspective that includes Post-Soviet countries, he focuses on the factors impeding democratization in Russia.

As usual characteristic of Gel'man's work, this study includes a detailed knowledge of Russian political actors and institutions. The structure of the book provides an easy-reading framework to readers. First two chapters on the regime change in Russia and the reasons of failure in democratization present necessary theoretical knowledge within a chronological perspective of Russian politics. Following chapters continue analyzing Russia's last two and a half decades without leaving the chronologic order. Thus, Gel'man's book emerges as one of the best studies that shed light on Russia's domestic politics and the logic of authoritarian rule since 1990.

Since previous research puts forward the reality that some countries democratize while others pursue authoritarian practices, the author centers his argument upon the adoption of a zero-sum game by Russian political actors as a solution to political conflicts. According to him, Russian political actors were able to create and maintain informal "winning coalitions" due to the limited influence of international actors, unlike Eastern European countries which are accepted within the western world today. By taking into consideration the claim that Russia was moving reverse direction compared to the democratizing Eastern European countries, Gel'man puts forward the claim that Russian rulers since 1991 have never wanted to have a democratic country. Rather, their concern was the maximization of power. The difference between Russian politics in the 1990s and that in 2000s, in other words, the distinction between Yeltsin and Putin periods in terms of Russian politics, is not a matter of change in regime, but it is a matter of state capacity. It was Putin who corrected

troubled economic transformation, achieved to build homogeneity in ruling elite and increased state capacity thanks to the steps he took just after coming to power.

Through linking the regime change to the rulers of the period, Gel'man sets us free from cultural explanations of authoritarianism in Russian politics on the one hand. By this way, he reveals that pessimist perspective on Russian politics, which explains authoritarianism through history and culture, is not a valid one. It places the role of current actors aside and believes the validity of a linear path towards nondemocratic rule. On the other hand, he also refuses a linear explanation based on modernization. Regime change from authoritarianism to democracy in Russian politics does not seem likely in close future. Depending on this analysis he states at the end of his study that "Russia, in a historical perspective, deserves to be judged as a slow developer, not as an outlier of political regime change". Thus, Gel'man's position emerges as realist perspective based on a synthesis of rational choice and historical institutionalist theoretical frameworks.

The structure of the book is organized in accordance with the critical junctures in Russian political history since 1990. In this sense, the rejection of adoption of the new Russian Constitution and of new founding elections in 1991, the conflict between Russian President Boris Yeltsin and the Russian Parliament in 1993 resulted in the dissolution of the parliament, the election of Boris Yeltsin as a result of an unfair campaign in 1996 is accepted as the junctures of the 1990s. Putin's maximization of power by compelling the loyalty of all important political, economic and societal actors, the creation of the "power vertical" in following few years, the creation of Putin-Medvedev tandem by 2008 and the annexation of Crimea in 2014 were defined as turning points in Russian politics by the new millennium. These significant junctures explained respectively in each chapter; together with the clear explanations and mellifluous language of the author accomplish an easy-reading and comprehensible study. Through these features, this study has the potential to make Russian politics visible for the students of political science and those who are interested in democratization and its authoritarian competitors.